

e-ISSN:2651-432X

Giresun Üniversitesi
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Economics
and Administrative Sciences

GİBDE (JEAS)

Cilt 8, Sayı: 1 | Volume: 8, Issue: 1

ISSN: 2149-3391

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Economics and Administrative Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guifbd> ibfd@giresun.edu.tr | ISSN: 2149-3391

CİLT 8, SAYI 1

HAZİRAN 2022

SAHİBİ / OWNER

T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
 Kurtuluş Yılmaz GENÇ/ kurtulus.yilmaz.genc@giresun.edu.tr

YÖNETİCİ EDITÖR / CHIEF EDITOR

Kurtuluş Yılmaz GENÇ/ kurtulus.yilmaz.genc@giresun.edu.tr

EDITÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Betül KARAGÖZ YERDELEN/ drbetulkaragozyerdelen@gmail.com
 Işıl DEMİRTAŞ/ isil.demirtas80@gmail.com
 Esra Gökçen KAYGISIZ / esgokk@hotmail.com
 Yasemin MAMUR IŞIKÇI/ mamurysm@gmail.com
 Murat ÖZDEMİR/ murat.ozdemir@giresun.edu.tr
 Mertcan ÖZTÜRK / mertcan.ozturk@giresun.edu.tr
 Pınar AKGÜL/ pınar.ankul@giresun.edu.tr
 Cenk ÖZGEN / cenk.ozgen@giresun.edu.tr
 Durmuş Çağrı YILDIRIM/ dcyildirim@nku.edu.tr
 Sejma AYDIN/ saydin@ius.edu.ba

EDITÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Ayten MEHMED / ayten.mehmed@giresun.edu.tr
 Dilayla BAYYURT / dilayla.bayyurt@giresun.edu.tr
 Fecra AKÇA / fcrafc@gmail.com

SAYI HAKEMLERİ / REFEREES OF THE ISSUE

Dr. Öğr. Üyesi A. Selçuk KÖYLÜOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAR

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KARACA DEDEOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Aytaç ERDEM

Dr. Öğr. Üyesi Bilal AKKAYNAK

Dr. Öğr. Üyesi Burcu YILMAZ ŞAHİN

Doç. Dr. Bülent YILDIZ

Prof.Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ

Dr. Öğr. Üyesi Erhan PİŞKİN

Arş. Gör. Dr. Ezgi KARATAŞ YÜCEL

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl ÖZTOP

Dr. Öğr. Üyesi Gaye YAVUZCAN

Doç. Dr. Gökben BAYRAMOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Mevlüt KARATAS

Doç.Dr. HAKAN KARA

Doç.Dr. Haktan SEVİNÇ

Doç.Dr. Hüsnüye AKILLI

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KAMİL

Doç.Dr. İhsan CORA

Dr. Öğr. Üyesi İlkay BADURLAR

Doç.Dr. İpek CEBECİ

Dr. Kubilay ÖZER

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KARA

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ASLAN

Öğr. Gör. Dr. Mehtap ŞEKER KAYAR

Arş. Gör. Dr. Metin ÇAKIROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Muaffak SARIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Murat SAĞBAŞ

Doç.Dr. Mustafa ÖZKAN

Prof. Dr. Mustafa POLAT

Doç. Dr. Mübeyyen TEPE KÜÇÜKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Necla KUDUZ

Dr. Öğr. Üyesi Nida PALABIYIK

Dr. Öğr. Üyesi Saffet KARAYAMAN

Dr. Öğr. Üyesi Samet GÜRSOY

Doç. Dr. Seda YILDIRIM

Arş. Gör. Dr. Seher GÖKPINAR

Dr. Sercan EDİNSEL

Doç. Dr. Serkan KÜNÜ

Prof. Dr. Servet CEYLAN

Doç. Dr. Şuayyip Doğu DEMİRCİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuba DÜZCÜ

Doç.Dr. Ümmühan KAYGISIZ

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Yalova Üniversitesi	Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Reyhan Aysen WOLFF
Dumlupınar Üniversitesi	Prof. Dr. Özgür ÖNDER
Gelişim Üniversitesi	Prof. Dr. Selma KARATEPE
Karatekin Üniversitesi	Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER
İnönü Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa ÖNEN
Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Ahmet AKSOY
Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN
İstanbul Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU
İstanbul Aydın Üniversitesi	Prof. Dr. Sedat AYBAR
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Ebru ÇAĞLAYAN
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Dilek ALTAŞ
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet MERT
Çukurova Üniversitesi	Prof. Dr. Harun ARIKAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI
Kyiv Üniversitesi	Prof. Dr. Yuriy L. BOSHYTSKY
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Servet CEYLAN
Turkish-German Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet Efe ÇAMAN
Kadir Has Üniversitesi	Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA
Tbilisi State University	Prof. Dr. Zurab DAVITASHVILI
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Melek DOSAY GÜNDOĞAN
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Lütfü ÖZTÜRK
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
India Aligarh Muslim University	Prof. Dr. Nigar ZUBERI
India Aligarh Muslim University	Prof. Dr. Arshi KHAN
Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Atilla GÖKTÜRK
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY
Mustafa Kemal Üniversitesi	Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ
Kadir Has Üniversitesi	Prof. Dr. Serhat GÜVENÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Prof. Dr. Alper GÜZEL
Kuban State University	Prof. Dr. Alexander IVANOV
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Bayram KAYA
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE
Zaporizhzhya National University	Prof. Dr. Maxim LEPSKIY
Barcelona University	Prof. Dr. Rafa MARTINEZ
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşegül MENGİ
International University of Sarajevo	Prof. Dr. Muhiddin MULALİC
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Çınar ÖZEN
Coventry University	Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM
Trakya Üniversitesi	Prof. Dr. Sibel TURAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer TURAN
Beykent Üniversitesi	Prof. Dr. Levent ÜRER
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Nebiye YAMAK
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Rahmi YAMAK
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet YETİŞ
Selçuk Üniversitesi	Prof. Dr. Davut ATEŞ
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Selin ÇAĞATAY
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Kemal TÜRKCAN
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşegül ATEŞ
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa SEVÜKTEKİN
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Erkan IŞIĞIÇOK
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Nuran BAYRAM
Uludağ Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet ÇINAR
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Ufuk YOLCU
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Altınbaş Üniversitesi	Prof. Dr. H. Kemal SEZEN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Doç. Dr. Hatice KUMCAĞIZ
Bursa Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KEŞER
Dumlupınar Üniversitesi	Doç. Dr. Berna HIZARCI BEŞER
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Doç. Dr. Tekin AKDEMİR

Sakarya Üniversitesi	Doç. Dr. Ali BALCI
Ankara Üniversitesi	Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL
Yaşar Üniversitesi	Doç. Dr. Emre İŞERİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Alper KARAVARDAR
St. Petersburg State University	Doç. Dr. Tatiana ROMANOVA
University of Central Florida	Doç. Dr. Houman A. SADRI
St. Petersburg State University	Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ
Bayburt Üniversitesi	Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN
Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK
Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Kafkas Üniversitesi	Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU
Anadolu Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Özlem SAYILIR

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Gazi Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN
İstanbul Aydın Üniversitesi	Prof. Dr. Sedat AYBAR
İstanbul Üniversitesi	Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU
Kyiv University	Prof. Dr. Yuriy L. BOSHITSKY
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Servet CEYLAN
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Kuban State University	Prof. Dr. Alexander IVANOV
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Bayram KAYA
International University of Sarajevo	Prof. Dr. Muhiddin MULALIC
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Neşe ÖZDEN
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Çınar ÖZEN
Trakya Üniversitesi	Prof. Dr. Sibel TURAN
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer TURAN
Marmara Üniversitesi	Prof. Dr. Aleaddin YALÇINKAYA
Ankara Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet YETİŞ
Selçuk Üniversitesi	Prof. Dr. Davut ATEŞ
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Ufuk YOLCU
Giresun Üniversitesi	Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ
Ankara Üniversitesi	Doç. Dr. Türkmen GÖKSEL
Yaşar Üniversitesi	Doç. Dr. Emre İŞERİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Alper KARAVARDAR
St. Petersburg State University	Doç. Dr. Tatiana ROMANOVA
University of Central Florida	Doç. Dr. Houman A. SADRI
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Kafkas Üniversitesi	Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Kemal ÇİFTÇİ
Giresun Üniversitesi	Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU

DERGİ İLETİŞİM BİLGİLERİ / CONTACT INFORMATION

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
 Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı Caddesi
 Güre Mevkii 28200 Giresun -TÜRKİYE
 Tel: +(90)454-310-1320
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guiibd>

Dergimiz, uluslararası hakemli bir dergidir; elektronik biçimde ve yılda iki kez genel, bir kez de “özel konulu” olarak yayımlanır. Scientific Indexing Services, Academic Resource Index, Eurasian Scientific Journal Index, ASOS Index ve SOBİAD tarafından taranmaktadır. Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır. Dergide yayımlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazarlarımızın izni olmadan ve kaynak gösterilmeden kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz. Our journal undertakes to comply with the professional principles of the press. All legal rights of the articles belong to our journal. It cannot be quoted partly or completely without the permission of our writers and without giving reference in anywhere. Our journal licenced: Creative Commons (CC, BY, NC)

Publication Type: Scientific, International Refereed Indexed Journal

<p>Sayın Okurlarımız,</p> <p>2015 yılında yayın hayatına başlayan Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Haziran 2022 sayısı ile karşınızdadır.</p> <p>Dergimizin bu sayısında farklı alanlarda 13 makale yer almaktadır.</p> <p>1.makale, İhsan CORA ve Sinem AYDIN tarafından hazırlanan “Kişisel Başarı Algısının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Ordu İli Novada Alışveriş Merkezi Mağaza Yöneticileri Örneği” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada mağaza yöneticilerinin başarı algıları değerlendirilmektedir.</p> <p>2. makale, Burhan MAĞDEN tarafından hazırlanan “Ordu İlinde Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Yatay Kesit Analizi ile İncelenmesi” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada Ordu ili Altınordu ilçesinde konutların farklı özelliklerinin konut fiyatları üzerindeki etkisi analiz edilmektedir.</p> <p>3. makale, Özlem ZEYBEK ve Cüneyt Yenal KESBİÇ tarafından hazırlanan “1996-2020 Dönemi İçin Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyüme, Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Panel Veri Analizi” başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde 1996-2020 yılları arasında reel efektif döviz kuru ve ekonomik büyümenin dış</p>	<p>Dear Readers,</p> <p>Giresun University Journal of Economics and Administrative Sciences, which started its publication life in 2015, has been now published with its June 2022 issue.</p> <p>In this issue of our journal, there are 13 articles in different fields.</p> <p>The first article is based on the study titled “A Research on Determining the Perception of Personal Success: The Case of Store Managers in Novada Shopping Center in Ordu Province” conducted by İhsan CORA and Sinem AYDIN. In this study, success perceptions of store managers are evaluated.</p> <p>The second article is the study titled “Examination of Factors Affecting Housing Prices in Ordu Province by Cross-Sectional Analysis” prepared by Burhan MAĞDEN. In this study, the effect of different properties of houses on house prices in Altınordu, district of Ordu Province, is analyzed.</p> <p>The third article revolves around the study titled “The Relationship between Economic Growth, Exchange Rate and Foreign Trade in Developing Countries for the 1996-2000 Period: Panel Data Analysis” made by Özlem Zeybek and Cüneyt Yenal KESBİÇ. In this study, the effect of real effective exchange rate and economic growth on foreign trade between 1996 and 2020 in developing</p>
---	--

ticaret üzerindeki etkisi panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir.

4. makale, Seda BOSTANCI tarafından yazılan “**Afrika’nın Büyük Yeşil Duvar Projesinin İklim ve Su Politikaları Bağlamında İncelenmesi**” başlıklı çalışmadır. Çalışmada Büyük Afrika Yeşil Duvarı Projesi kapsamlı olarak incelenmekte ve küresel ölçekte iklim ve su sorunlarının çözümünde uluslararası büyük çaplı yeniden ormanlaştırma projelerine dikkat çekilmektedir.

5. makale, Mehmet Can DEMİRTAŞ tarafından yazılan “**KPSS İşletme Alan Bilgisi Testinde Yer Alan Pazarlama Bilimi ile İlişkili Soruların İncelenmesi**” başlıklı çalışmadır. Çalışmada 2006-2018 yılları arasındaki Kamu Personeli Seçme Sınavında pazarlama bilimi kapsamında değerlendirilen 101 adet soru incelenmektedir.

6. makale, Karahan KARA ve Emre İPEKÇİ tarafından yazılan “**The Effect of Driver Safety Priority on Sleepy Driving Behaviour: Linear And Non-Linear Regression Analysis**” başlıklı çalışmadır. Çalışmada kamyon sürücülerinin sürücü güvenliği önceliğinin uyukulu sürüş davranışı üzerindeki etkisi, doğrusal ve doğrusal olmayan modellerle analiz edilmektedir.

7. makale, Cansu GALAŞ ve Esra Gökçen KAYGISIZ tarafından yazılan “**Yetenek Yönetiminde Yetenekli Çalışanların Özelliklerinin Değerlendirilmesi**” başlıklı çalışmadır.

countries is analyzed using panel data method.

The fourth article is titled “**An Analysis of Africa’s Great Green Wall Project in the Context of Climate and Water Policies**” written by Seda BOSTANCI, in which the African Great Wall Project is examined extensively and attention is drawn to international large-scale reforestation projects in solving climate and water problems on a global scale.

The fifth article is based on a study titled “**Examination of Marketing Science-Related Questions in the KPSS Business Field Knowledge Test**” made by Mehmet Can DEMİRTAŞ. In the study, 101 questions evaluated within the scope of marketing science in the Public Personnel Selection Examination between 2006 and 2018 are examined.

The sixth article, written by Karahan KARA and Emre İPEKÇİ; is titled “**The Effect of Driver Safety Priority on Drowsy Driving: Linear and Non-Linear Regression Analysis**” In this study, the effect of driver safety priority of truck drivers on drowsy driving behavior is analyzed with linear and non-linear models.

The seventh article is the study titled “**Evaluation of Talented Employees in Talent Management**” written by Cansu GALAŞ and Esra Gökçen KAYGISIZ. In the study, talent management practices are examined in the health sector.

Çalışmada yetenek yönetimi uygulamaları sağlık sektörü özelinde incelenmektedir.

8. makale, Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR tarafından yazılan **“METAVERSE İşletmeleri Sanal Takımlara Sürükler Mi?”** başlıklı çalışmadır. Çalışmada sanal takım yapılanması ele alınarak metaversenin bu oluşuma etkisi teorik olarak ele alınmaktadır.

9. makale, Kadir TUNÇ tarafından yazılan **“Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim ve Kalkınma İlişisinin Sınanması: ARDL Modeliyle Kanıtlar”** başlıklı çalışmadır. Çalışmada Türkiye’de ve seçilmiş OECD ülkelerinde eğitim harcamalarının iktisadi kalkınma üzerindeki etkisi ARDL modeliyle test edilmektedir.

10. makale, Nesrin KENAR ve Bajram HODZA tarafından yazılan **“Avrupa Birliği’ne Üyelik Süreci Bağlamında Kosova-AB İlişkileri”** başlıklı çalışmadır. Çalışmada Kosova-AB ilişkileri, Kosova’nın AB’ye üyelik süreci ve bu sürecin zorlukları bağlamında ele alınmaktadır.

11. makale, Kurtuluş Yılmaz GENÇ ve Filiz MERT tarafından yazılan **“Çalışanların Algılarına Göre Örgüt Kültürü ve Kurumsallaşma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”** başlıklı çalışmadır. Çalışmada üniversite çalışanlarının algılarına göre örgüt kültürü konusu çeşitli yönleri ve özellikleri ile ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada kurumsallaşma olgusunun örgüt kültürü oluşumuyla ilişkisine de değinilmektedir.

The eight article is titled **“Does METAVERSE Drive Businesses to Virtual Teams?”** written by Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR. In the study, the virtual team structure is discussed and the effect of the metaverse on this formation is discussed theoretically.

The ninth article, written by Kadir TUNÇ, is titled **“Testing the Relationship between Education and Development in Turkey and Selected OECD Countries: Evidence with the ARDL Model”** in which the effect of education expenditures on economic development in Turkey and selected OECD countries is tested with the ARDL model.

The tenth article is the study titled **“Kosovo-EU Relations in the Context of the European Union Membership Process”** written by Nesrin KENAR and Bajram HODZA. In the study, Kosovo-EU relations are discussed in the context of Kosovo’s EU membership process and the difficulties of this process.

The eleventh article, written by Kurtuluş Yılmaz GENÇ and Filiz MERT, is titled **“A Research on the Relationship between Organizational Culture and Institutionalization According to Employees’ Perception”** in which the subject of organizational culture is discussed with its various aspects and features according to the perceptions of university employees. In addition, the relationship between the phenomenon of

<p>12. makale, Nesrin KENAR ve Bajram HODZA tarafından yazılan “Kosova’da Devlet İnşasında Avrupa Birliği’nin Rolü” başlıklı çalışmadır. Çalışmada Kosova’da devlet inşa sürecinde görev alan kurumlar ve görev alanları ile AB’nin EULEX misyonunun Kosova’da devlet inşa sürecindeki görevi incelenmektedir.</p> <p>13. makale, Arzu KURŞUN ve Ceren TÜRKDOĞAN GÖRGÜN tarafından yazılan “INFLUENCER: Sosyal Medya Etkileyicileri Sağlık Davranışını Etkiler Mi?” başlıklı çalışmadır. Çalışmada sağlık davranış değişikliği üzerinde sosyal medyanın etkisi değerlendirilmektedir.</p> <p>Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, etik ilkeler çerçevesinde oluşturulmuş ve bilimsel literatüre katkıda bulunabilecek değerli eserleri yayınlama çabasıdır. Bu çerçevede dergimize gönderilecek, dergimizin bilimsel düzeyinin daha da yükselmesini sağlayacak eserleri değerlendirmekten ve yayınlamaktan memnuniyet duyarız. Saygılarımızla,</p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı</p>	<p>institutionalization, whilst the formation of organizational culture is also mentioned.</p> <p>The twelfth article is based on a study titled “The Role of the European Union in State Building in Kosovo” written by Nesrin KENAR and Bajram HODZA. In this study, the institutions and their fields of duty in the state-building process in Kosovo, together with the role of the EU’s EULEX mission in the state-building process, are examined.</p> <p>The thirteenth article, written by Arzu KURŞUN and Ceren TÜRKDOĞAN GÖRGÜN, is titled “INFLUENCER: Do Social Media Influencers Affect Health Behavior?” In this study, the effect of social media on health behavior change is evaluated.</p> <p>Giresun University Journal of Economics and Administrative Sciences is keen to publish valuable works that have been produced within the framework of ethical principles and can contribute to the scientific literature. In this context, we are pleased to evaluate and publish the manuscripts that will increase the scientific level of our journal.</p> <p>Sincerely,</p> <p style="text-align: center;">Prof. Kurtuluş Yılmaz GENÇ Dean of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Giresun University</p>
--	--

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

1. Kişisel Başarı Algısının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Ordu İli Novada Alışveriş Merkezi Mağaza Yöneticileri Örneği.....	1-15
<i>İhsan CORA ve Sinem AYDIN</i>	
2. Ordu İlinde Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Yatay Kesit Analizi ile İncelenmesi.....	16-29
<i>Burhan MAĞDEN</i>	
3. 1996-2020 Dönemi İçin Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyüme, Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Panel Veri Analizi.....	30-46
<i>Özlem ZEYBEK ve Cüneyt Yenal KESBİÇ</i>	
4. Afrika'nın Büyük Yeşil Duvar Projesinin İklim ve Su Politikaları Bağlamında İncelenmesi.....	47-68
<i>Seda BOSTANCI</i>	
5. KPSS İşletme Alan Bilgisi Testinde Yer Alan Pazarlama Bilimi ile İlişkili Soruların İncelenmesi.....	69-97
<i>Mehmet Can DEMİRTAŞ</i>	
6. The Effect Of Driver Safety Priority On Sleepy Driving Behavior: Linear And Non-Linear Regression Analysis.....	98-112
<i>Karahan KARA ve Emre İPEKÇİ</i>	
7. Yetenek Yönetiminde Yetenekli Çalışanların Özelliklerinin Değerlendirilmesi.....	113-131
<i>Cansu GALAŞ ve Esra Gökçen KAYGISIZ</i>	
8. Metaverse İşletmeleri Sanal Takımlara Sürükler Mi?.....	132-145
<i>Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR</i>	
9. Türkiye ve Seçilmiş OECD Ülkelerinde Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin Sınanması: ARDL Modeliyle Kanıtlar.....	146-160
<i>Kadir TUNÇ</i>	
10. Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Kosova-AB İlişkileri.....	161-180
<i>Nesrin KENAR ve Bajram HODZA</i>	
11. Çalışanların Algılarına Göre Örgüt Kültürü ve Kurumsallaşma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.....	181-198
<i>Kurtuluş Yılmaz GENÇ ve Filiz MERT</i>	
12. Kosova'da Devlet İnşasında Avrupa Birliği'nin Rolü.....	199-210
<i>Nesrin KENAR ve Bajram HODZA</i>	
13. Influencer: Sosyal Medya Etkileyicileri Sağlık Davranışını Etkiler Mi?.....	211-225
<i>Arzu KURŞUN ve Ceren TÜRKDOĞAN GÖRGÜN</i>	

KİŞİSEL BAŞARI ALGISININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: ORDU İLİ NOVADA ALIŞVERİŞ MERKEZİ MAĞAZA YÖNETİCİLERİ ÖRNEĞİ *

Yetkili Yazar | Correspondent Author: İhsan CORA

A Research on Determining Perception of Personal Success: The Case of Novada Shopping Mall Store Managers in Ordu Province

Yazar(lar) | Author(s)

İhsan CORA¹
Sinem AYDIN²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 24/02/2022
Makale Kabul Tarihi : 14/04/2022

Anahtar Kelimeler :
Başarı, Kişisel Başarı Algısı, Yönetici, Alışveriş Merkezi.

ÖZ

Günümüzde teknolojiye yaşanan gelişmelerle birlikte dünya yeni bir durum almaktadır. Dünyada yaşanan bu değişim ve gelişmeler iş hayatıyla birlikte bireyleri de etkilemektedir. Bu değişimden etkilenen iş dünyası daha kalifiye, daha bilgili, daha idealist ve daha çalışkan bireyleri tercih etmeye başlamıştır. Buradan hareketle, yöneticilerin kişisel başarı algılarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda Ordu ili Novada alışveriş merkezindeki 85 mağaza yöneticisine anket uygulanmıştır. Anket formları bizzat araştırmacı tarafından dağıtılmış ve toplanmıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programında analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; yöneticiler yaptıkları işe hâkim olduklarını, kendilerine verilen görevi yerine getirmek için çok çalıştıklarını, yaptıkları işi kusursuz bir biçimde yaptıklarını, iş ile ilgili ortaya çıkan sorunlarla baş edebileceklerini, ikna edici ve etkileyici olduklarını ve insanları kolay organize edebileceklerini düşünmektedirler. Bunun yanı sıra yöneticilerin demografik özellikleriyle kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 24/02/2022
Accepted Date : 14/04/2022

Keywords:
Success, Perception of Personal Success, Manager, Shopping Mall.

ABSTRACT

Today, the world is taking a new shape with the developments in technology. These changes and developments affect individuals as well as business life. The business life affected by this change prefers more qualified, more knowledgeable, more idealistic and hardworking individuals. From this point of view, it is important to determine the personal success perceptions of the managers. In this context, a questionnaire was applied to 85 store managers in Novada shopping center in Ordu. The questionnaire forms were distributed and collected by the researcher himself. The data obtained from the questionnaires were analyzed in the SPSS 21.0 package program.

* Bu çalışma Sinem AYDIN'ın aynı isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-5264-468X>, e-posta: ihsan.cora@giresun.edu.tr

² YL Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D., ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-6626-3466>, e-posta: snmydn_@hotmail.com

According to the analysis results; managers think that they have good command of their work, that they work hard to fulfill the task assigned to them, that they do their job perfectly, that they can cope with business-related problems, they are persuasive and impressive, and that they can organize people easily. In addition, it was determined that there is no statistically significant difference between managers' demographic characteristics and their perceptions of personal success.

1. Giriş

Dünya üzerindeki bütün insanlar, insanoğlunun varoluşundan beri sürekli bir arayış içinde olmuştur. Bu arayışların çoğu bir amaca yöneliktir. İnsanların hayattaki en büyük amaçlarından biri de başarıma isteğidir. Örneğin; ilk insanlar açlıklarını gidermek için bir hayvanı avlayıp bununla karınlarını doyurmuş ya da vahşi bir hayvanı evcilleştirerek bunu kendi yararlarına kullanmışlardır. Bu durum onlar için başarı sayılmaktadır. Ancak bugüne bakıldığında bu durum daha farklı bir hale gelmiştir (Seçer, 2013: 1).

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için birtakım ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar Maslow'un da belirttiği gibi fizyolojik ihtiyaç, güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, değer verilme ve saygınlık ile kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. İhtiyaçlar hiyerarşisinde bir basamaktaki ihtiyaç karşılanmadan diğerine geçişin olmayacağı savunulmaktadır (Ziglar, 1999: 387). Bu hiyerarşiye göre insanların en önemli bulduğu ihtiyaç kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Kişiler bu ihtiyaçlarını karşıladıklarında başarılı olacaklarına inanmaktadır (Baltaş, 1997: 31).

Kişileri iş hayatına atılmaları için harekete geçiren güdüler bulunmaktadır. Başarının elde edilmesi için bu güdülerin başarı duygusunu tetiklemesi ve tatmin etmesi önemlidir. Bu nedenle başarıyı bir amaç olarak belirleyen kişiler başarı güdülerini harekete geçirmeli ve göz önünde bulundurmalıdır (Sekman, 2004: 85). Başarı, belirli bir amaca yönelik olarak planlanmış olan hedeflerin istenilen zamanda ve biçimde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Başarı kavramı TDK sözlüğüne göre ise "başarmak işi veya başarılan iş, muvaffakiyet" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 1998: 235). Hedeflerine ve amaçlarına ulaşan, olmak istediği yere gelebilen ve isteklerini gerçekleştiren kişilerin başarıya ulaştıkları düşünülmektedir (Aydoğdu, 2017: 8).

Kişisel başarı, var olan bir problemi çözerken başarı ile üstesinden gelme ve kendini gerçekleştirme şeklinde tanımlanmaktadır. Kişisel başarı ayrıca, insanların istedikleri ve amaçladıkları sonuçlara ulaşabilmek amacıyla sarf ettikleri gayretler olarak da tanımlanabilmektedir. Başarı elde etmede sadece kişisel başarının etkili olmadığı görülmektedir. İnsanların geçmiş başarıları, yetenekleri ve yapabilecekleri, öncesinde

yapılan hazırlıklar gibi etkenlerin başarı elde etmede etkili olduğu belirtilmektedir (Erdoğan, 2006: 97).

Bu çalışma, Ordu ili Novada alışveriş merkezi içerisinde bulunan mağazalarda yöneticilik yapan kişilerin kişisel başarı algılarının belirlenmesini amaçlamaktadır. Araştırmadan elde edilecek olan sonuçların alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda giriş bölümünden sonra başarı ve kişisel başarı kavramları ile ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir. Devamında ise araştırmanın yöntem kısmı açıklanmış ve araştırma bulgularına yer verilmiştir. Son olarak, elde edilen bulgular neticesinde sonuç kısmı yazılmış ve araştırma sonlandırılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu kısmında; başarı kavramının tanımı ve kapsamı, başarıyı etkileyen faktörler, kişisel başarı olgusunun kapsamı ve önemi ile kişilik tipleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

2.1. Başarı Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Herkes “başarı” dan bahseder ve başarılı olmak ister. Ama “başarı” nın tanımı çok az yapılıdır. Çünkü “başarı” izafi bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle herkese göre farklıdır. Fakat yine de kavramın bir tanımını yapmak gerekir. Çünkü “başarı nedir” sorusuna doğru cevap veremezsek başkalarının “başarı” dediği şeylerin peşinden koşar ve yanlış merdivenleri tırmanırız. Böylece de hayatımızı boşa harcamış oluruz.

Toplum bilimleri ile ilgili bütün kavramların tanımlanmasında karşılaşılan zorluklar başarı kavramının tanımı için de söz konusudur. Çünkü tanım sınırları ve kapsamı kesin çizgilerle belirlenmiş bir kavram için yapılıdır (Dinçer, 1992: 13). Bu nedenle “başarı” kavramının her yer ve zaman için geçerli olan bir tanımını yapmak oldukça zordur. Her insan kendine göre başarının tanımını farklı yapabilir. Ya da başarı herkese göre farklıdır.

Başarının ne olduğunu anlamadan önce ne olmadığını anlamamız gerekir. Başarı çok zengin olmak mıdır? Şöhret olmak mıdır? Çok hayranı olmak mıdır? En iyi olarak kabul edilen okullardan mezun olmak mıdır? Kendi işinin sahibi olmak mıdır? Çok lüks bir villada oturmak mıdır? Özel bir uçağa sahip olmak mıdır? Bu soruları uzatmak mümkündür. Yukarıdakilerin hepsi midir? Yoksa hiçbiri midir?

Başarı, kişinin bir işi başarabileceğine kendisini inandırıp istekleri ve arzuları doğrultusunda iradeli, planlı ve programlı bir şekilde çalışıp çaba göstermesi sonucu amacına ulaşmasıdır (Weinberg ve Gould, 1995: 142). Bir başka tanıma göre başarı; kişinin istekleri doğrultusunda amacına ulaşabilmek için plan yapması, yaptığı planlara

uygun şartlarda eylemlerde bulunması ve tüm bu sonuçlar ışığında isteklerine ulaşması olarak tanımlanmaktadır (Kurtuldu, 2010: 166).

Başarı, insanın mutlu olacağı konuları tespit etmesi, onlara ulaşmak için hedefler koyması, bu hedeflerden ayrılmaması ve sonuçtan heyecan duyması ve kişinin geriye dönüp baktığında gurur duyacağı bir hayat yaşamasıdır (www.megabeyin.com).

Bir diğer tanımda ise başarı, bir insanın amacına ulaşması veya istediği şeyi gerçekleştirebilmesidir. Bu durumda her insanın ulaşmak istediği amaçları farklı olacağı için başarı yukarıda belirtildiği gibi herkese göre farklı olacaktır. Bu anlamda en basit tanımıyla başarı, isteklerimizi elde etmektir. Ancak burada önemli hususlardan biri şudur: İstedığımız şeyi elde ettik. Yani başarılı olduk. Ama bu istediğimiz şey, doğru, haklı ve ahlaka uygun mudur? İsteddiğimiz şey bizim ve tüm insanlık için faydalı ve doğru olan mıdır? Bu sorunun cevabı başarının gerçek tanımını ortaya koyar. Mesela iş yerinde terfi edip müdürünün yerine geçmek isteyen bir şahıs, müdürü hakkında yalan söyleyerek hile ve entrikalar düzenleyerek onun müdürlük makamından alınmasını sağlayıp yerine geçerse bu kişi amacına ulaşmış ve sonunda müdür olmuştur. Ama bu amacına ulaşmak için takip ettiği yol ahlakı değildir. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz. Kendimiz ve bütün insanlık için faydalı olacak isteklerimizi ahlaki yöntemlerle elde ettiğimiz zaman hissettiğimiz tatmin duygusuna başarı denir.

Diğer yandan başarı farklı şekillerde de kategorize edilebilmektedir. Örneğin; kişilerin eğitim hayatları boyunca istedikleri düzeye ulaşmaları ve bu düzeylere uygun davranışlar sergilemeleri okul başarısı olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin aile kurması, aile içindeki saygı, sevgi, görgü, ahlak kuralları gibi unsurları sağlaması ve kültürel unsurlar çerçevesinde yaşamını sürdürebilmesi aile başarısı olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin, yaşadığı toplumdaki gelenek ve göreneklere uygun şekilde davranması, toplumda birlikte yaşadığı insanlara karşı saygılı ve görgülü davranması ve çevresindeki insanlardan saygı görmesi ise sosyal başarı olarak tanımlanmaktadır (Elmacıoğlu, 2012: 95-96).

Bir insanın çok varlıklı olması onun her hâlükârda başarılı olduğu anlamına gelmez. Çünkü bir insanın başarısı sadece iş hayatındaki durumuyla belirlenmez. Aile ve toplum yaşantısına yaptığı katkılarla da ölçülmelidir. Bu ikisinde kaybediyor ve sadece iş hayatında çok para kazanıyorsa bu durum o kişiyi başarılı bir insan yapmaz.

Kişilerin sahip olduğu nitelikler onları başarıya götürecek olan unsurların başında gelmektedir. Başarılı olmak isteyen kişiler sağlam adımlar atarak ilerlemek durumundadır. Önündeki engelleri birer birer aşabilen ve zorluklara karşı mücadele veren kişiler başarıyı yakalarken, sorumsuzca davranan ve hiçbir sorumluluk üstlenmeyen kişiler ise başarısızlıklarla yetinmek zorunda kalmaktadır (Keskin ve Yapıcı, 2008: 21).

2.2. Kişisel Başarı Olgusunun Kapsamı ve Önemi

Dünya sürekli gelişim ve değişim içindedir. İnsanlar da tıpkı dünya gibi kendilerini geliştirir ve değişime uğrarlar. Gerek iş hayatında gerek sosyal hayatta insanlar yaptıkları işlerle ve davranışlarla tatmin olmak isterler (Wadsworth, 1999: 16). İş hayatında belirli plan ve program dâhilinde hareket eden kişiler başarılı olmaktadır. Mesleğinin gerektirdiği koşulları sağlayan bir kişi enerjisini ve zamanını doğru kullanarak başarı sağlayabilir (Keskin ve Yapıcı, 2008: 21).

Kişiler sahip oldukları bilgi, birikim, deneyim, tecrübe ve yetenekleri doğrultusunda hareket eder ve hem kendi hem de çalıştığı kurumun çıkarlarını gözetirse yaşanacak olan bütün değişimlere uyum sağlayarak bu durumdan avantaj sağlayabilir (Umay, 2002: 148)

Kişiler, karşılaştıkları sorunların üstesinden geldiğinde ve kendilerini yeterli bulduğunda kişisel başarıya sahip olurlar (Mesiti, 1996: 81). Kişiler, diğer insanlar hakkında olumsuz düşüncelere kapılırsa kendisi hakkında da olumsuz düşüncelere kapılabilir. Başka insanlara karşı saygısızca davranmak, güven duygusunu yitirmek, insanların başarısız olmalarını istemek gibi düşüncelere kapılan kişiler kendilerine olan saygılarını yitirir ve bu durum onları stres ve depresyona sürükleyebilir. Kısaca kişisel başarı, kişinin istediği bir sonuca ve amacına ulaşmada kendi benliğiyle bir bütün halinde hareket ederek, bu durumlardan kazanım sağlayarak ilerlemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Akgemci, Öğüt ve Demirsel, 2007: 322).

2.3. Kişisel Başarı Stratejileri

Kişinin, başarısızlığa karşı göstermiş olduğu tutum ve davranışlar onun başarısını etkileyen en önemli unsurlardan birisidir. Başarılı olmak isteyen kişiler iş hayatında ilerleyebilmek ve basamakları tırmanmak için başarılı stratejiler geliştirmek durumundadır. Kişilerin başarılı olabilmeleri için uygulaması gereken stratejiler; motivasyon, kişisel amaç ve hedef belirleme, stres yönetimi şeklindedir (Maxwell ve Dornan, 1997: 20).

Motivasyon, kişilerin herhangi bir işi başarma hali için hazır olma durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Motivasyon kişilere enerji sağlar, yönlendirir ve bazı davranışlar kazandırır (Rahimic, Resic ve Kazo, 2012: 536). Kişilerin davranışlarını belirleyebilmek için ilk olarak ihtiyaçlarının bilinmesi gerekmektedir. İnsanların ihtiyaçları onların davranışlarının anahtarı konumundadır. İşinde motive olmuş bir kişi kendisine ve çalıştığı kuruma önemli katkılar sağlamaktadır (Pitino ve Reynolds, 1998: 280; Garih, 2003: 65).

Kişilerin yaptıkları işlerden ve faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar kişisel amaçların başında gelmektedir. Bundan dolayı çalışan kişiler buldukları örgütte en yüksek ücreti almayı hedeflerler. İşinde motive olan kişiler daha verimli çalışacakları için belirledikleri hedef ve amaçlara daha kolay ulaşabilirler (Barutçugil, 2002: 56). Bunun yanı sıra kişiler, hedef ve amaçlarını belirlerken kendi kişilik özelliklerini ve yeteneklerini de göz önünde bulundurmalıdır (Knight, 2004: 136).

Çalışma hayatındaki rol belirsizlikleri ve çatışmaları, örgüt içindeki negatif iletişim ve iş yükünün fazlalığı gibi nedenler strese yol açmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara sürekli olarak maruz kalan kişilerde stres kronik hale gelmektedir. Bu da insanlarda kaygı, endişe, ruhsal bozukluk, psikolojik rahatsızlık, depresyon ve sık görülen baş ağrılarına neden olmaktadır (Lever, 2000: 13). Örgütler, zamanı doğru yönetirse, çalışanlara sosyal destek sağlarsa, çalışanların katılımcı olmalarını sağlarsa, kariyer planlarına destek olursa, hak edilen düzeyde maaş verirse ve fiziksel çalışma şartlarını iyileştirirse stresle baş edebilirler (Aydın, 2004: 49).

2.4. Kişilik Tipleri

Kişisel başarı konusunda önemli hususlardan biri de kişilik tipleridir. Kişilik tiplerini açıklamadan önce kişilik kavramını tanımlamak gerekir. Kişilik, insanların sürekli olarak sergilediği düşünme, hissetme, davranış, duygu ve iletişim kurabilme özelliklerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kişilik, insanların doğuştan gelen özelliklerini kapsar ve büyümeye başladıkça etkileşime ve iletişime girdiği çevreye göre şekillenir. Kişilik, A tipi kişilik ve B tipi kişilik olarak iki gruba ayrılmaktadır (Avcı ve Kaya, 2010: 57).

A tipi kişiliğe sahip olan insanlar stres ile başa çıkmada daha başarısız olmaktadır. Bu tip kişiliğe sahip olan insanlar hırslı, mücadeleci ve gergin kimselerdir. Hızlı hareket ederler, hızlı yerler ve yüksek sesle konuşurlar. Bu kişiler, genel olarak sabırsız olduğundan dolayı tatmin olmazlar ve rahat etmezler. Bu kişiler hızlı hareket ettikleri için zaman onlara yetmez. Aynı zamanda kendileriyle çok fazla ilgilenir ve giyim kuşamına özen gösterirler. Rakamlarla uğraşmayı sevdiklerinden dolayı kendilerini başkalarıyla sayısal olarak kıyaslarlar (Avcı ve Kaya, 2010: 58). Bu kişiler sorumluluk sahibi olduklarından dolayı işlerine geç kalmaz, verilen görevleri eksiksiz yerine getirir, diğer insanlardan daha çok çalışır ve işlerinde fark edilmek için büyük çaba gösterirler (Aktaş, 2001: 25).

B tipi kişiliğe sahip olan insanlar oldukça sakin, sabırlı ve rahattır. Takındıkları bu tip tavırlardan dolayı zaman sıkıntıları yoktur ve endişe duymazlar. Bu nedenle iş yaşamlarında daha az rekabetçi ve daha az hırslıdırlar. Sergiledikleri bu davranışlar onların sorumluluk almamasına neden olmaktadır. Bu da işlerinde başarısız olmalarına,

işe geç kalmalarına ve sorumsuzca davranmalarına neden olmaktadır (Long, Alifiah, Kowang ve Ching 2015: 19).

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı ve önemi, evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, veri çözümleme yöntemleri ve ölçümün güvenilirliği ile araştırmanın hipotezleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırma nicel bir araştırmadır ve ilişkisel tarama yöntemine göre yapılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi; iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Ordu ili Novada alışveriş merkezi içerisinde bulunan mağazalarda yöneticilik yapan kişilerin kişisel başarı algılarının belirlenmesidir. Bununla birlikte, yöneticilerin kişisel başarı algılarının demografik ve tanıtıcı özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının analiz edilmesi bu araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Novada alışveriş merkezi içerisindeki mağazalarda yöneticilik yapan kişilerin kişisel başarı algılarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, araştırmadan elde edilecek olan sonuçların alan yazına katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu araştırmanın çalışma evrenini Ordu ili Novada alışveriş merkezi içerisinde yer alan mağazaların yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırma 2020 yılında Novada alışveriş merkezi içerisinde 54 adet mağazanın olduğu tespit edilmiştir. Her mağazada 2 yöneticinin bulunduğu hesaplanmış ve buna göre bu araştırmanın çalışma evreni 108 olarak kabul edilmiştir. Dağıtılan 108 anket formundan 23 anket formuna geri dönüş olmadığı için bu anketler analize dâhil edilmemiş ve araştırma 85 yönetici üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu rakamın nicel bir araştırma için yeterli olup olmadığı tartışılır, ancak bir AVM için yeterli sayılabileceğini söyleyebiliriz. Çalışma için Giresun Üniversitesi'nden 6 Ocak 2021 tarih ve 06/10 Sayılı Etik Kurul Kararı alınmış ve Etik Kurul açısından herhangi bir sakınca görülmemiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada mağaza yöneticilerine iki aşamalı anket uygulanmıştır. İki bölümden oluşan anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 8 soru ve ikinci bölümde kişisel başarı algısını ölçmek amacıyla 14 soru bulunmaktadır. Bu bölümde katılımcılara yöneltilen ifadeler Uslu'nun (2015) tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.4. Veri Çözümleme Yöntemleri ve Ölçümün Güvenilirliği

Yapılan bu çalışmada, anketlerden elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programında çözümlenerek istatistiksel analizi yapılmıştır. Buna göre, demografik ve tanıtıcı özelliklere ilişkin verilerin frekans ve yüzde dağılımları ile kişisel başarı algısına ilişkin Likert tipi ifadelerin ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiş ve tablolar halinde gösterilmiştir. Bununla birlikte, verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş ve “Independent Samples T” testi ile “One Way ANOVA” testlerinden yararlanılmıştır.

Elde edilen veriler sonrası yapılan ölçümün Cronbach’s Alpha değeri hesaplanmıştır. Cronbach’s Alpha değeri 0 ile 1 arasında değişim göstermektedir. Buna göre, ortaya çıkan değerde ölçümün güvenilirliği 1’e yaklaştıkça artarken 0’a yaklaştıkça azalmaktadır (Kılıç, 2016: 48). Yapılan hesaplama neticesinde ölçeğin Cronbach’s Alpha değeri 0,842 olarak hesaplanmıştır. Ortaya çıkan bu değer, kişisel başarı algısına ilişkin ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Yapılan bu çalışmada elde edilen verilerin test edilmesi amacıyla hipotezler oluşturulmuştur. Buna göre araştırmaya ilişkin oluşturulan hipotezler aşağıda gösterilmiştir.

H₁: Yöneticilerin cinsiyetleri ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Yöneticilerin medeni durumları ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Yöneticilerin kişilik tipleri ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₄: Yöneticilerin yaşları ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Yöneticilerin eğitim durumları ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

H₆: Yöneticilerin çalıştığı pozisyon ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.

4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, Ordu ili Novada alışveriş merkezi içerisinde bulunan mağazaların yöneticilerine uygulanmış olan anket çalışmasının sonucunda elde edilen verilere ait bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Demografik ve Tanıtıcı Özelliklere İlişkin Bulgular

	<i>f</i>	<i>%</i>		<i>f</i>	<i>%</i>
Cinsiyet			Aylık Gelir		
Kadın	40	47,1	2.324 TL ve altı	14	16,5
Erkek	45	52,9	2.325 TL-3.500 TL	36	42,4
TOPLAM	85	100,0	3.501 TL-5.000 TL	14	28,2
Yaş			5.001 TL ve üzeri	11	12,9
20-24 yaş arası	14	16,5	TOPLAM	85	100,0
25-30 yaş arası	31	36,5	Yönetici Olarak Çalışılan Pozisyon		
30-35 yaş arası	18	21,2	Müdür	33	38,8
35-40 yaş arası	19	22,3	Müdür yardımcısı	41	48,3
41 yaş ve üzeri	3	3,5	Şef	11	12,9
TOPLAM	85	100,0	TOPLAM	85	100,0
Medeni Durum			Yönetici Olarak İş Tecrübesi		
Evli	37	43,5	1-3 yıl	42	49,5
Bekâr	48	56,5	4-6 yıl	20	23,5
TOPLAM	85	100,0	7-10 yıl	12	14,1
Eğitim Durumu			11 yıl ve üzeri	11	12,9
İlköğretim	--	--	TOPLAM	85	100,0
Lise	26	30,6	Yakın Olunan Kişilik Tipi		
Ön lisans	25	29,4	A tipi kişilik	50	58,8
Lisans	31	36,5	B tipi kişilik	35	41,2
Lisansüstü	3	3,5	TOPLAM	85	100,0
TOPLAM	85	100,0			

Tablo 1'e göre; yöneticilerin %52,9'unu erkekler oluşturmaktadır. Yöneticilerin %36,5'i 25-30 yaş arasında, %43,5'i evli, 36,5'i lisans eğitiminden mezun olmuştur. Yöneticilerin %42,4'ü 2.325 TL-3.500 TL arasında gelire sahiptir. Yöneticilerin %48,3'ü müdür yardımcısı pozisyonunda çalışmakta ve %49,5'ü 1-3 yıl arası yöneticilik deneyimine sahiptir. Son olarak yöneticilerin %58,8'i kendisini A tipi kişiliğe yakın hissetmektedir.

Tablo 2. Kişisel Başarı Algılarını Gösteren Ortalama ve Standart Sapma Değerlerine İlişkin Bulgular

<i>İfadeler</i>	<i>Ort.</i>	<i>St. Sapma</i>
Verilen görevi yerine getirmek için çok fazla çalışırım.	4,58	0,51
Yaptığım işlere hâkim olduğumu düşünürüm.	4,60	0,56
Yaptığım işi kusursuz bir şekilde yerine getiririm.	4,54	0,52
Bir işle meşgulken sadece onunla ilgilenirim.	4,22	0,89
Girdiğim ortama uyum sağlar ve hemen fark edilirim.	4,32	0,71
Yapmam gereken işleri asla ertelemem.	4,37	0,73
İşimi yaparken ortaya çıkan sorunlarla başa çıkabilirim.	4,48	0,58

Oldukça ikna edici ve etkileyici olduğumu düşünürüm.	4,41	0,62
Başarı güdüsü benim için önemlidir.	4,48	0,58
Gereğinden fazla gayretliyimdir, çok sıkı çalışırım.	4,31	0,71
İnsanları kolay organize ederim.	4,40	0,71
Grup çalışmasından çok bireysel sorumluluğu tercih ederim.	3,38	1,28
Arkadaşılarımdan daha iyi ve başarılı olmak isterim.	3,87	1,31
Zor işlerle uğraşmayı tercih ederim.	4,04	0,95
Genel Ortalama	4,20	0,82

Tablo 2'ye göre; araştırmaya katılan yöneticilerin kişisel başarı algılarının ağırlıklı olarak olumlu yönde ($\bar{x}:4,20 \pm 0,82$) olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yöneticiler en fazla “yaptığım işlere hâkim olduğumu düşünürüm ($\bar{x}:4,60 \pm 0,56$), verilen görevi yerine getirmek için çok fazla çalışırım ($\bar{x}:4,58 \pm 0,51$), yaptığım işi kusursuz bir şekilde yerine getiririm ($\bar{x}:4,54 \pm 0,52$)” ifadelerine katılmışlardır. Yöneticiler en az ise “grup çalışmasından çok bireysel sorumluluğu tercih ederim ($\bar{x}:3,38 \pm 1,28$) ve arkadaşlarımdan daha iyi ve başarılı olmak isterim ($\bar{x}:3,87 \pm 1,31$)” ifadelerine katılmışlardır.

Yöneticilerin kişisel başarı algılarıyla demografik özellikleri arasında bir farklılık olup olmadığını tespit etmeye yönelik farklılık analizleri yapılmıştır. Buna göre; cinsiyet, medeni durum ve kişilik tipi değişkenlerine göre farklılığı test edebilmek amacıyla “Independent Samples T” testi; yaş, eğitim durumu ve çalıştığı pozisyon değişkenlerine göre farklılığı test edebilmek amacıyla ise “One Way Anova” testi uygulanmıştır.

Tablo 3. Cinsiyete Göre T Testi Bulguları

	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
Kişisel Başarı Algısı	Kadın	40	59,5	6,32	-0,649	0,518
	Erkek	45	60,4	6,61		

Tablo 3'e göre yöneticilerin cinsiyetleri ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($T=-0,649$; $P \geq 0,05$) tespit edilmiştir. Yani, yöneticiler gerek kadın gerek erkek olsun kişisel başarıyı birbirine yakın düzeyde algılamaktadır. Buna göre, H_1 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Medeni Duruma Göre T Testi Bulguları

	<i>Medeni Durum</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
Kişisel Başarı Algısı	Evli	37	61,3	6,10	1,601	0,113
	Bekâr	48	59,0	6,61		

Tablo 4'e göre yöneticilerin medeni durumları ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($T=1,601$; $P \geq 0,05$) tespit

edilmiştir. Yani, yöneticiler gerek evli gerek bekâr olsun kişisel başarıyı birbirine yakın düzeyde algılamaktadır. Buna göre, H_2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. Kişilik Tipine Göre T Testi Bulguları

	<i>Kişilik Tipi</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
Kişisel Başarı Algısı	A tipi	50	60,4	6,10	0,580	0,564
	B tipi	35	59,5	7,00		

Tablo 5'e göre yöneticilerin kişilik tipleri ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($T=0,580$; $P \geq 0,05$) tespit edilmiştir. Yani, yöneticiler gerek A tipi kişiliğe gerek B tipi kişiliğe sahip olsun kişisel başarıyı birbirine yakın düzeyde algılamaktadır. Buna göre, H_3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Yaşa Göre Anova Testi Bulguları

<i>Yaş</i>	<i>N</i>	<i>Varyansın Kaynağı</i>	<i>df</i>	<i>KT</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
20-24 yaş	14	Gruplar arası	4	298,386	74,596	1,861	0,125
25-30 yaş	31	Gruplar içi	80	3206,320	40,079		
31-35 yaş	18	Toplam	84	3504,706			
36-40 yaş	19						
41 yaş ve üzeri	3						
Toplam	85						

Tablo 6'ya göre yöneticilerin yaşları ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($F=1,861$; $P \geq 0,05$) tespit edilmiştir. Yani, yöneticiler hangi yaşta olursa olsun kişisel başarıyı birbirine yakın düzeyde algılamaktadır. Buna göre, H_4 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Bulguları

<i>Eğitim Durumu</i>	<i>N</i>	<i>Varyansın Kaynağı</i>	<i>df</i>	<i>KT</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Lise	26	Gruplar arası	3	306,727	102,242	2,590	0,058
Ön lisans	25	Gruplar içi	81	3197,979	39,481		
Lisans	31	Toplam	84	3504,706			
Lisansüstü	3						
Toplam	85						

Tablo 7'ye göre yöneticilerin eğitim durumları ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($F=2,590$; $P \geq 0,05$) tespit edilmiştir. Yani, yöneticiler hangi eğitim düzeyinde eğitim almış olursa olsun kişisel başarıyı birbirine yakın düzeyde algılamaktadır. Buna göre, H_5 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8. Çalıştığı Pozisyona Göre Anova Testi Bulguları

<i>Çalıştığı Pozisyon</i>	<i>N</i>	<i>Varyansın Kaynağı</i>	<i>df</i>	<i>KT</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Müdür	33	Gruplar arası	2	172,759	86,380	2,126	0,126
Müdür yardımcısı	41	Gruplar içi	82	3331,947	40,633		

Şef	11	Toplam	84	3504,706
Toplam	85			

Tablo 8'e göre yöneticilerin çalıştığı pozisyon ile kişisel başarı algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı ($F=2,590$; $P \geq 0,05$) tespit edilmiştir. Yani, yöneticiler hangi pozisyonda çalışıyor olursa olsun kişisel başarıyı birbirine yakın düzeyde algılamaktadır. Buna göre, H_0 hipotezi reddedilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, Ordu ili Novada alışveriş merkezindeki mağazaların yöneticilerinin kişisel başarı algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda “yöneticilerin kişisel başarı algıları nasıldır?” sorusu araştırmanın problem cümlesi olarak belirlenmiştir. Kadınların kariyerlerinde en çok karşılaştığı sorun olan cam tavan sendromunun ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapılması ve erkek yöneticilerin bu konuda bilinçlendirilmesi için gerekli adımlar atılması önerilmektedir.

Çalışmada, yöneticilerin genel olarak 25 ile 40 yaş arasında yoğunlaştığı, yarıya yakınının bekâr olduğu, büyük bir çoğunluğunun ön lisans ve lisans eğitim düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, yöneticilerin çoğunun asgari ücret ile beş bin lira arasında gelirin olduğu görülmüştür. Her ne kadar bekâr yöneticiler çoğunlukta olsa da evli olan yöneticileri de düşününce mağaza sahiplerinin yöneticilerin maaşlarında iyileştirmeye gitmeleri yöneticilerin hem motivasyonlarında hem de verimliliklerinin artış sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöneticiler yaptıkları işe hâkim olduklarını, kendilerine verilen görevi yerine getirmek için çok çalıştıklarını, yaptıkları işi kusursuz bir biçimde yaptıklarını, iş ile ilgili ortaya çıkan sorunlarla baş edebileceklerini, ikna edici ve etkileyici olduklarını ve insanları kolay organize edebileceklerini düşünmektedirler. Yöneticilerin verdikleri bu cevaplar onların kişisel başarı algılarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, genel olarak A tipi kişiliği destekleyen bir sonuçtur.

Yöneticiler bireysel sorumluluktan ziyade grup çalışmasını tercih etmektedirler. Ayrıca arkadaşlarımdan daha iyi ve başarılı olmak isterim ifadesine daha düşük düzeyde katılmışlardır. Buradan yöneticilerin başarıyı ekip arkadaşlarıyla birlikte yakalamak istediği anlaşılmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise yöneticilerin demografik özellikleriyle kişisel başarı algıları arasında anlamlı bir farklılığın olmamasıdır. Yöneticilerin cinsiyetleri, medeni durumları, kişilik tipleri, yaşları, eğitim durumları ve çalıştığı pozisyon ne olursa olsun kişisel başarıyı aynı düzeyde algılamaktadırlar. Yöneticilerin

kişisel başarı algılamalarının yüksek düzeyde ve birbirine yakın düzeyde olması işletmeler ve mağaza sahipleri açısından da olumlu bir durumdur.

Kaynakça

Akgemci, T., Öğüt, A. ve Demirsel, T. (2007), “Akademik Personelin Mesleki Tükenmişlik Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi. İ.İ.B.F. Örneği”, *Sakarya Üniversitesi 15. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 407-420.

Aktaş, A. M. (2001), “Bir Kamu Kuruluşunun Üst Düzey Yöneticilerinin İş Stresi ve Kişilik Özellikleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56 (4), 25-43.

Avcı, U. ve Kaya, U. (2010), “Yıldırma (Mobbing) ve Kişilik İlişkisi: Hizmet Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 12 (2), 51-79.

Aydın, Ş. (2004), “Örgütsel Stres Yönetimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, (3), 49 74.

Aydoğdu, A. (2017), *İlkokul Öğrencilerinde Spor Başarı Algısı ve Matematik Kaygısının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Baltaş, A. (1997), *Öğrenmede ve Sınavlarda Üstün Başarı*, 13. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Barutçugil, İ. (2002), *Performans Yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayınları.

Diñçer, Ö. (1992), *Örgüt geliştirme, Teori Uygulama ve Teknikler*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Elmacioğlu, T. (2012), *Başarıda Aile Faktörü*, İstanbul: Yediveren Kitabevi.

Erdoğdu, M. Y. (2006), “Yaratıcılık ile Öğretmen Davranışları ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkiler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (17), 95–106.

Garih, Ü. (2003), *İş Hayatında Motivasyon*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Keskin, H. K. ve Yapıcı, Ş. (2008), “Başarılı ve Başarısız Öğrencilerin Kişilik Özellikleri ile İlgili Öğretmen ve Veli Görüşleri”, *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 1 (1), 20-32.

Kılıç, S. (2016), “Cronbach’ın Alpha Güvenirlilik Katsayısı”, *Journal of Mood Disorders*, 6 (1), 47-48.

Knight, S. (2004), *Uygulamalarla NLP*, (Taffe, G. İ, Çev.), 7. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Kurtuldu, M. K. (2010), “Comparing the Achievement Perception of the Piano Students According to the Class, Success Level and Graduation Variables”, *Fine Arts*, 5(3), 164-171.

Lever, C. C. (200), *Duvarı Aşamıyorsan Bir Kapı Aç!*, (Büyükonat, T, Çev.), 1.Baskı, İstanbul: Beyaz Yayıncılık.

Long, C. S., Alifiah, M. N., Kowang, T. O. ve Ching, C. W. (2015), “The Relationship between Self-leadership, Personality and Job Satisfaction: a Review”, *Journal of Sustainable Development*, 16-23.

Maxwell, J. C. and Dornan, J. (1997), *Başarı İçin Stratejiler*, 4. Baskı, (Güpgüpoğlu, İ, Çev.), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Mesiti, P. (1996), *Hayalleri Olanlar Asla Uyumaz*, (Kardere, C. E, Çev.), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Pitino, R. and Reynolds, B. (1998), *Başarılı Olmak Bir Tercihtir*, (Büyükonat, T, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Beyaz Yayınları.

Rahimic, Z., Resic, E. ve Kazo, A. (2012), “Determining the Level of Management Competences in the process of Employee Motivation”, *Procedia-School and Behavioral Sciences*, (41), 535-543.

Robbins, A. (1993), *Sınırsız Güç*, (Çev. Değirmenci, M.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.

Seçer, H. (2013), *Bireysel Kariyer Planlama ve Kişisel Başarı Algısı Arasındaki İlişki ve Pamukkale Üniversitesi'nde Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

Sekman, M. (2004), *Kişisel Ataleti Yenmek*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1998), *Türkçe Sözlük I-II*. 9. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Umay, A. (2002), “Matematik Öğretmen Adaylarının Başarı Güdüsü Düzeyleri, Değişimi ve Değişimi Etkileyen Faktörler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22), 148-155.

Uslu, B. (2015), *Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerde Kişisel Başarı ile Bireysel Kariyer Planlama Arasındaki Etkileşim: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

Verma, R. ve Mansuri, M. G. (2018), “Personality Type and Respiratory Diseases Indian”, *Journal of Health and Wellbeing*, 470-472.

Wadsworth, W. J. (1999), *Atak Yöneticinin Hedef Belirleme ve Sonuç Alma Rehberi*, (Yarmalı, E. S, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Hayat Yayınları.

Weinberg, R. S. ve Gould, D. (1995). “Foundations of Sport and Exercise Psychology”. *Champaign JL: Human Kinetics*, 137-160.

Ziglar, Z. (1999), *Zirvede Görüşürüz*, (Tokatlı, Y, Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Beyaz Yayınları.

http://www.megabeyin.com/ba%C5%9Far%C4%B1_nedir (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

ORDU İLİNDE KONUT FİYATLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN YATAY KESİT ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: **Burhan MAĞDEN**

Investigation of Factors Affecting Housing Prices in Ordu Province by Using Cross-Section Analysis

Yazar(lar) | Author(s)
Burhan MAĞDEN¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 25/01/2022
Makale Kabul Tarihi : 17/06/2022

Anahtar Kelimeler: Konut Piyasası, Yatay Kesit Analizi, Konut Fiyatları, Ordu İli Konut Piyasası, Hedonik Fiyat Modeli

ÖZ

Heterojen malların değerinin onu oluşturan tüm farklı özelliklerin fiyatının toplamından kaynaklandığını belirten yaklaşıma hedonik fiyat modeli yaklaşımı denilmektedir. Bu çalışmada www.sahibinden.com sitesinden 2021 yılı aralık ayına ait daire fiyat ve özelliklerini içeren veri seti kullanılarak Ordu ili Altınordu ilçesinde konut fiyatlarını belirleyen en önemli özellikler ile farklı gelir gruplarına ait konut fiyatlarına etki eden özelliklerin saptanması amaçlanmıştır. Bu amaçla gelir gruplarına göre 13 mahalle üst, orta ve alt gelir grubu olarak üçe ayrılmış ve 558 konuta ait veriler kullanılarak yarı logaritmik modellerle test edilmiştir. Bu modelin sonuçlarına göre gelir grupları yönünden konutlardaki farklı özelliklerinin konut fiyatları üzerinde anlamlı ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Analizin sonuçları tüm gelir gruplarında metrekare büyüklüğü konut fiyatını pozitif, bina yaşının ise negatif etkilediğini göstermektedir.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 25/01/2022
Accepted Date : 17/06/2022

Keywords: Housing Market, Cross Section Analysis, Housing Prices, Ordu City Housing Market, Hedonic Price Model

ABSTRACT

The approach that states that the value of heterogeneous goods results from the sum of the prices of all the different features that make it up is called the hedonic price model approach. In this study, it is aimed to determine the most important features that determine the housing prices in Altınordu district of Ordu province and the features that affect the housing prices of different income groups by using the data set from www.sahibinden.com site for the month of December 2021. For this purpose, 13 neighborhoods according to income groups were divided into three as upper, middle and lower income groups and tested with semi-logarithmic models using data from 558 houses. According to the results of this model, it has been determined that there are significant relationships on the housing prices of the different properties of the houses in terms of income groups. The results of the analysis show that the square meter size affects the housing price positively whilst the age of the building negatively affects all income groups.

¹ Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ORCID No: 0000-0002-8840-0070, e-posta: burhan_magden@hotmail.com

1. Giriş

Barınma insanoğlunun var olduğundan bu yana önemini koruyan ihtiyaçların başında gelmektedir. Son yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışı, üretim yöntemlerinde değişim, kırdan kente göç, sanayileşme gibi sebeplerle barınma kavramı önemini daha da artırmıştır. Bu sebeplerden dolayı bireylerin konutlara olan talebi artmakta ve konut yatırımlarının milli gelir içindeki belirgin payından dolayı, konut fiyatlarındaki değişimler genel ekonomi üzerinde de önemli etkiler meydana getirmektedir. Bu çerçevede konut sektöründeki gelişmeler bankacılık, inşaat ve emlak olmak üzere birçok farklı sektör üzerinde de etkiler ortaya çıkmaktadır.

Klasik ekonomi teorilerinde fiyatlar piyasada oluşmakta, oluşan arz ve talep sonucunda belirlenmekte, konut fiyatlarının da piyasada konut arzı ve konut talep çerçevesinde oluşması beklenmektedir. Fakat Türkiye için, konut sektörünün girdi sayısının fazla olması, konut fiyatlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır (Gökler, 2017). Çünkü konut sektöründe piyasada fiyatların tahmin edilmesi diğer piyasalara göre farklıdır. Bunun sebebi ise konutların birbirinden farklı özelliklere (konumsal, yapısal, fiziksel) sahip olmalarıdır (Uyar ve Yayla, 2016).

Konut piyasasının diğer piyasalardan da bazı farklılıkları vardır. Bunlar; konut arzının yüksek maliyeti, dayanıklılık, mekânsal taşınmazlık, bölünmezlik, yüksek satın alma maliyeti, finansal işlemlerde teminat olarak kullanılmasıdır. Bu çok boyutlu heterojenlik ise hedonik fiyat tekniğinin kullanımını gerektirmektedir (Garcia ve Raya, 2011).

Hedonik kelimesi ile burada mal ya da hizmetlerin tüketilmesi sonucu sonrası ortaya çıkan tatmin, memnuniyet veya fayda kastedilmektedir. Kişinin memnuniyeti için ödemeyi göze aldığı değer ise hedonik fiyat olarak nitelendirilmektedir (McDonald ve McMillen, 2008).

Çalışmada ayrıntılı olarak ele alınan araştırma soruları şunlardır;

- Ev fiyatlarını belirleyen en önemli özellikler nelerdir?
- Farklı gelir grupları için ev fiyatlarını belirleyen unsurlar nelerdir?

Bu çalışmanın amacı hedonik fiyat modeli çerçevesinde Ordu ili Altınordu ilçesinde bulunan konutların satış fiyatlarına etki eden faktörlerin ve bunların etki derecelerinin belirlenmesidir. Bu çalışmanın büyükşehir belediyesi olan ve hızlı bir gelişim gösteren Ordu ilinde merkez Altınordu ilçesinin konut piyasasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bölümleri şu şekilde düzenlenmiştir: Birinci bölümde literatür özeti, ikinci bölümde hedonik fiyatlandırma modeli ve konut, üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti, yöntem ve bulgular ortaya konulmuştur, son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler sunulmuştur.

2. Literatür Özeti

Hedonik fiyat yaklaşımı, Ridker ve Henning (1967)'in çalışması ile konut piyasasında uygulanan ilk çalışma olmuştur. Bu çalışmada yatay kesit verilerini kullanan yazarlar, belirledikleri doğrusal hedonik fiyat fonksiyonunu ile tahmin sonuçlarında hava kirliliğinin hane halkının konut tercihlerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Konut fiyatları üzerine Türkiye'de olan çalışmaların birçoğu hedonik fiyatlama modeline dayanmaktadır. Uluslararası literatürde de sıklıkla kullanılan hedonik fiyatlama modeli ile konutların fiyatları ve özellikleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır (Başlevent ve Şahinkaya, 2010).

Türkiye için konut piyasasına ilişkin ilk çalışmalardan biri Türel (1981), tarafından Ankara'daki gecekondu dışındaki konut piyasası analizidir. Türel bu analizinde hedonik kira modelini kullanmış ve bağımlı değişken olarak konutun yıllık kirasını, bağımsız değişkenlerde ise konutun fiziksel özellikleri (oda sayısı, kat seviyesi), binanın fiziksel özellikleri (bina yaşı, ısıtma sistemi) ve konum özellikleri gibi özelliklerini almıştır. Çalışma sonucunda Ankara'daki konut piyasasında kira fiyatlarının bölgelere göre farklılık gösterdiği ve bu farklılığın lokasyon avantajlarından ve yüksek gelir gruplarının lokasyon tercihlerinden kaynaklanan dışsallıkların varlığı ile açıklanabileceği sonucuna varmıştır.

Omay, Aydın ve Mammadov (2007)'un Eskişehir ili için konutların kira fiyatları ve özellikleri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada, evlerin kira fiyatlarının binaların üst katlarında olması durumunda kısmen düştüğünü, binanın yaşı ve kat sayısı, kombi sisteminin olması, depozito gibi değişkenler ile de kira fiyatları arasında aynı yönlü ilişkinin mevcut olduğunu bulmuşlardır.

Mutluer (2008) yılında Ankara/Çankaya için 392 adet konutun fiyatlarına etki eden değişkenleri analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, konutun olduğu muhit, oda sayısı, banyo, tuvalet sayısının ve konutun bulunduğu kat sayısının konut fiyatlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Çağlayan ve Eban (2009), 2007'nin son çeyreği için İstanbul ilinde 992 konutun fiyatlarını ve özellikleri hedonik fiyatlama yaklaşımı ile incelemiştir. Araştırma

sonucuna göre konut fiyatlarının ısıtma sistemi, otopark, kablolu TV, güvenlik, mutfak büyüklüğü ve oda sayısı ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucun ulaşımlardır.

Kördiş, Işık ve Mert (2011), Antalya ili için hedonik fiyat modeli ile konut fiyatlarını etkileyen faktörleri tahmin etmişler ve konutun büyüklüğünün, denize yakınlığının otopark ve asansör olmasının konut fiyatlarına pozitif etki ettiği sonucuna ulaşımlardır.

Gül ve Yayar (2014), konutların fiyatlarını etkileyen faktörleri Mersin ili için hedonik fiyatlama modeli ile analiz etmişlerdir. 739 adet apartman dairesini inceledikleri çalışmalarında, konutun genişliği, mutfağın büyüklüğü, güvenlik ve asansör olmasının konut fiyatları üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşımlardır.

Işık (2015), Erzurum için 154 kişi ile rassal olarak yaptığı ankette hedonik fiyat yaklaşımı uygulamıştır. Araştırmanın sonucuna göre oda sayısı, banyo, konut metrekare büyüklüğü, ısıtma sistemi, asansör, site içerisinde olması, kamu kurumlarına yakınlık ve komşuluk gibi değişkenlerin konut fiyatını artırdığı, konutun yaşı, kat sayısının fazla olması ve aidat gibi özelliklerinin ise konut fiyatını azalttığı sonucuna ulaşımlardır.

Çalmaşur ve Aysin (2019), Erzurum, Erzincan ve Bayburt illeri için yaptıkları çalışmada oda sayısının, konutun büyüklüğünü ve konutun şehrin merkezinde yer almasının önemli bir etken olduğunu, banyo sayısı, otopark olması gibi faktörlerin pozitif, bina yaşının ise konut fiyatı ile negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşımlardır.

Farklı ülkelerdeki konut piyasasına ilişkin çalışmalarda da hedonik fiyat yaklaşımının uygulandığı görülmektedir. Straszheim (1973)'ın, doğrusal hedonik fiyat yöntemi kullanarak yaptığı çalışmasında evin konumunun, oda sayısı ve yaşının konut fiyat değişimlerini için önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşımlardır.

Goodman (1978) hedonik fiyat modeline ile yaptığı çalışmada 1835 gözlem için büyükşehirleri bölümlere ayırarak her birini ayrı ayrı incelemiş ve Box-Cox metodunu kullanmıştır. Aynı özellikleri barındıran merkezlerdeki konutların değerinin daha düşük gelirli insanların yaşadığı bölgelere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşımlardır.

Maurer, Pitzer ve Sebastian (2004), Paris için konut piyasasını incelemişlerdir. Çalışmada, apartman kompleksinde dairelerin bulunduğu kat sayısının konut fiyatını olumlu etkilediğini, dairelerin doluluk oranı burjuva semtlerinde olumsuz yönde etkilediği sonuçlarını elde etmişlerdir.

Kim ve Park (2005) Seul ve çevresindeki yeni kasabalarda mekansal belirleyicilere ilişkin konut fiyatlarındaki değişiklikleri belirlemiş ve mekansal düzenin konut fiyatları ile ilişkili olmadığı belirlemiştir.

Wen, Jia ve Guo (2005)'nin Hangzhou şehrinde yaptıkları çalışmada, konut sahibi olmanın yapısal, konum bazlı, mahalle bağlantılı ve diğer özellikler ile ilişkisini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda konut fiyatlarının belirlenmesinde yapısal özellikler %60 ile en etkili değişkendir. Bunu 19,8 lokasyon, 16,5 mahalle ve %2,7 ile diğer özellikler izlemektedir.

Cohen ve Coughlin (2008), Atlanta Uluslararası Havalimanı yakınlarındaki yerleşim bölgelerinde gürültü seviyesi ile konut fiyatları arasındaki ilişkiyi tahmin etmiş ve gürültü azaldıkça konut fiyatlarının arttığını tespit etmişlerdir.

McMillen ve Redfearn (2010), Chicago için konutun özellikleri ile fiyatı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasını doğrusal regresyon modeli ve koşullu parametrik regresyon modeli yardımıyla tahmin etmiştir. Çalışmada, konutun tren yoluna yakınlığının fiyatları düşürdüğünü, fakat konuta ait garaj, yangın sistemi ve klima olması ile konutun bulunduğu arazinin genişliğinin fiyatları yükselttiği sonucuna ulaşmışlardır.

Olszewski, Widlak ve Waszczuk (2017) 'un 2006-2013 dönemi Varşova için konut fiyatları ile mekansal özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Konutların Varşova metro istasyonu ile Varşova merkeze yakınlığı fiyat ile pozitif yönde etkili iken yeşil alanlara uzak olmasının ise fiyat ile negatif yönlü ilişkide olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Cui, ve diğerleri (2018), yılındaki yaptıkları çalışmalarında Pekin'de satılık ve kiralık konut fiyatlarını karşılaştırmışlar. Çalışmada mekansal dağılımdan çıkan sonuçta konut fiyatları yüksek olan yerlerde kiraların yüksek olmayabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca konut fiyatını etkileyen en önemli unsurların ise konutun olduğu bölgedeki okulların kalitesi, konutun yaşı ve büyüklüğüdür.

3. Hedonik Fiyatlandırma Modeli ve Konut

Hedonik fiyat modeli konutun kendine özgü özellikleri sebebiyle birim fiyatın bu özelliklere göre nasıl değiştiğini gösteren bir fonksiyon olarak kullanılmaktadır. Bunun sonucunda farklı konutlar karşılaştırılabilmekte ve heterojen özellik gösteren konut için bu model konut fiyat endeksi yöntemi olarak kullanılabilir.

Hedonik fiyat modeli Lancaster'ın Tüketici Teorisini baz almakta ve bu teori heterojen malların özelliklerinin her birinin tüketiciye sağladığı fayda veya tatmin

düzeyini göstermektedir. Hedonik fiyat modeli ilk olarak G. C. Haas (1922) tarafından tarımsal alan fiyatlandırmasını incelerken kullanmıştır.

Hedonik terimini ise 1939 yılında Andrew Court tarafından, heterojen bir mal olan otomobillerin fiyatlarını tahmin etmek ve otomobil endüstrisinin fiyat endeksini oluşturmak amacıyla, otomobilin fiyatının ve çeşitli özelliklerinin bir fonksiyonu olarak incelenmiştir (Goodman, 1998). Fakat hedonik fiyat modeli teorisini ilk kez Rosen (1974) ortaya koymuştur.

Hedonik fiyatlandırma modeli satılan malın özellikleri ile fiyatları arasındaki ilişkiyi özetlemektedir. Örneğin bir konutta garaj olması satış fiyatında doğrudan verilmez fakat hedonik fiyatlandırma modeli ile bu özelliğin görünmeyen fiyatı bulunabilir. Böylece tüketicinin hangi özelliklere daha fazla değer verdiği, yani daha fazla ödemede bulunabileceği ortaya çıkarken, üreticilerde üretim sürecinde bu özellikleri dikkate almaktadır (Arıkan, 2008).

Hedonik fiyat modeli yöntemi bazı avantajlara sahiptir. Bu yöntem tüketicilerin reel isteklerini ön plana çıkarır ve mal fiyatlarının hangi değişkenlere göre piyasada belirlendiğini açıklar. Veri toplama maliyetinin yüksekliği, çevresel faktör verilerinin elde edilmesinin sınırlılığı, ayrıca bazı makro değişkenlerin de satın alma isteğini yönlendirebilmesi gibi etkenler de dezavantajlar arasında görülmektedir (Ayvaz, 2002).

Hedonik fiyat fonksiyonunda, logaritmik formda olan konut fiyatının bağımlı değişken olduğu ve doğrusal formda olan bağımsız değişkenlerin yer aldığı kalıba logaritmik doğrusal model denilmektedir.

$$\ln P = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \dots + \beta_n X_n + \varepsilon_i \quad (1)$$

Burada P fiyatı, Xi ise X malına ait özellikleri ifade etmektedir. Yarı logaritmik doğrusal modele dummy (kukla) değişkenler de eklenebilmektedir ve herhangi bir sorunla karşılaşılmamaktadır.

Bir konut için bazı değişkenler ölçülemediğinden, var veya yok gibi ifadelerle etkileri modele dahil edilebilir. Bundan dolayı bu özellikler modele ancak kukla değişkenlerle eklenebilmektedir. Örnek verecek olursak konutun özelliklerinden biri olan site içerisinde olup olmaması modele kukla değişken ile eklenmekte site içerisinde ise değişken değeri 1, olmaması durumunda 0 olarak analize dahil edilmektedir. Kukla değişkenlerin yer aldığı logaritmik doğrusal model;

$$\ln P_i = \beta_0 + \sum_i \beta_i X_i + \sum_j c_j D_j \quad (2)$$

Burada P: Bağımlı değişkeni, Xi: Bağımsız değişkenleri, Dj: kukla değişkenleri temsil etmektedir (Kaya, 2012).

4. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Veri seti 2021 Aralık ayı için www.sahibinden.com sitesinden alınmış olup elde edilen veriler ilde satışa sunulan daire fiyatlarıdır. Araştırmada kullanılan gözlem sayısı tüm gruplar için 558 olup modele dâhil edilen değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de gösterilmiştir. Ordu ili için yapılan çalışmada veriler öncelikle toplu halde, sonrasında ise ayrıldıkları gelir gruplarına göre ayrı ayrı analize tabi tutulacaktır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem sayısı	Ortalama	Standard Sapma	Min.	Max.
Fiyat	558	594.186,00	329.630	100.000,00	3.500.000,00
Metrekare	558	141,0	47,32	45	380
Oda Sayısı	558	3,918	0,948	1	9
Bina Yaşı	558	9,548	9,851	0	35
Bulunduğu Kat	558	3,328	2,414	1	17
Kat Sayısı	558	5,885	2,866	1	21
Banyo Sayısı	558	1,443	0,622	1	4
Site İçi	558	0,403	0,491	0	1

Tablo 1’de yer alan tanımlayıcı istatistiklere baktığımızda toplam 13 mahalle ve 558 daire için ortalama fiyat 594.186 TL olup fiyatlar minimum 100.000 TL ile 3.500.000 TL arasında değişmektedir. Dairelerin metrekare büyüklüğü 45 m² ile 380 m² arasında değişmekte olup ortalama 141 m² dir. Dairelerde oda sayısı ise 1 ile 9 arasında değişmekte olup ortalama 3.9 odalı, banyo sayısı ise 1 ile 4 arasında olup ortalama 1.4’tür. Dairelerin bulunduğu binaların yaş ortalaması ise 9.54 olup sıfır yaşlı binadan 35 yaşındaki binaya kadar değişim göstermektedir. Dairelerin bulunduğu binadaki kat sayısı 1 ile 17 arasında değişmekte, apartmanlarda ise kat sayısı ise 1 ile 21 olup ortalama 5,88 kat bulunmaktadır. Dairelerden %40,3’ü site içerisinde, %59,7’si ise site dışında tek apartman dairesinde bulunmaktadır.

Apartman dairelerinin niteliklerini ölçerken toplanana veriler: Konutun fiyatı, metrekaresi, yaşı, banyo sayısı, oda sayısı, binadaki toplam kat sayısı, dairenin bulunduğu kat ve site içerisinde bulunup bulunmadığıdır.

Çalışmada tüm gelir gruplarına hitap edebilecek konutlar ele alınmış bu kapsamda 13 mahalle seçilmiştir. Mahalleler üst, orta ve alt gelir grubu yönünden sınıflandırılmıştır. Mahallelerden beşindeki konutlar üst gelir grubundaki (Akyazı, Bahçelievler, Durugöl, Güzelyalı ve Kirazlıman), dördündeki konutlar (Şahincili, Karapınar, Karşıyaka ve Yeni Mahalle) orta gelir grubundaki ve yine son dört mahalledeki konutlar ise (Bucak, Selimiye, Nizamettin ve Subaşı Mahalleri) alt gelir grubundaki kesimi temsil etmektedir. Mahallere göre konutların dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Mahalle Bazında Konut Dağılımları

Mahalle	Sayı	Yüzde (%)
Akyazı Mh.	42	7,53
Bahçelievler Mh.	21	3,76
Bucak Mah.	53	9,50
Durugöl Mh.	36	6,45
Güzelyalı Mh.	18	3,23
Karapınar Mh.	16	2,87
Karşıyaka Mh.	112	20,07
Kirazlımanlı Mh.	7	1,25
Nizamettin Mh.	15	2,69
Selimiye Mh.	36	6,45
Subaşı Mh.	21	3,76
Yeni Mh.	43	7,71
Şahincili Mh.	138	24,73
Toplam	558	100,00

Bu çalışmada, Hedonik fiyat modeli, En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Hedonik fiyat modelinin yapısı çoklu regresyon modeliyle aynıdır. Fakat hedonik yaklaşımda farklı fonksiyonel yapılar kullanılabilir. Yapılan literatür taramasında en sık kullanılan fonksiyonel formun yarı logaritmik olduğu görülmektedir (Selim (2009); McMillen ve Redfearn (2010)). Bundan dolayı çalışmamızda en çok kullanılan fonksiyonel yapılardan olan yarı logaritmik form kullanılmıştır. Modelde, değişen varyansı sınamak için Breusch-Pagan değişen varyans testinden yararlanılacaktır. Ayrıca Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemi için Varyans Şişirme Faktörü' nün (VIF Varyans Inflation Factor) değeride dikkate alınacaktır.

Çalışmamıza ait model aşağıdaki gibidir;

$$\ln \text{fiyat} = \beta_0 + \beta_1 m^2 + \beta_2 \text{odasay.} + \beta_3 \text{binayaşı} + \beta_4 \text{bulunduğukat} + \beta_5 \text{katsay.} + \beta_6 \text{Banyosay} + \beta_7 \text{siteiçi} + u$$

Çalışmada kullanılan değişkenler teorik olarak incelendiğinde, dairenin metrekare büyüklüğünün, oda sayısının, banyo sayısının ve site içerisinde olmasının fiyatları artırması beklenmektedir.

Çalışmada logfiyat bağımlı değişken olup metrekare büyüklüğü, oda sayısı, bina yaşı, binanın kat sayısı, bulunduğu kat, banyo sayısı bağımsız değişkenler, site içerisinde olma durumu ise kukla değişken olarak eklenmiştir.

Çalışmadan çıkan sonuçlar Tablo-3 de sunulmaktadır. Tüm gruplar için konutun metrekare büyüklüğü, banyo sayısı, oda sayısı ve site içerisinde olması konut fiyatları üzerinde beklendiği gibi pozitif istatistiksel olarak anlamlı iken, bina yaşı da negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç Dairenin bulunduğu kat ile apartmandaki kat sayısının daire fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemektedir. Değerler incelendiğinde diğer değişkenler sabitken oda sayısında 1 birim artış fiyatları %0,7,

banyo sayısında 1 birim artış fiyatları %0,7, dairenin site içinde olması site içinde olmayanlara göre fiyatları %19,8 artırmaktadır. Binanın yaşında ise 1 birim artış fiyatları %0,1 azaltmaktadır. F-test değeri 150.52 ve Prob>F ise 0.000 olarak bulunmuştur ve model bir bütün olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin hepsinde istatistiksel olarak anlamlıdır. R² değeri 0,66 olup modeldeki değişkenler modeli %66 oranında açıklamaktadır. Modelde çoklu doğrusal bağıntı problemi olup olmadığında bakılmış ve VIF değeri 2,31 çıkmıştır. VIF değeri<10 olduğu için çoklu doğrusal bağıntı problemi yoktur. Değişen varyans testi yapılmış yapılan Breusch-Pagan testi sonucunda değişen varyans sorunu ile karşılaşılmıştır. Değişen varyans sorunu dikkate alınarak hesaplanan standart hatalar tekrar robust standart hatalar olarak hesaplanmış ve Tablo 3'te parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 3. Konut Fiyatı ile Konut Özellikleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	Tüm Gruplar	Üst	Orta	Alt
Metrekare	0.004*** (0.001)	0.006*** (0.001)	0.003*** (0.001)	0.002* (0.001)
Oda Sayısı	0.076*** (0.028)	0.039 (0.047)	0.070*** (0.027)	0.102* (0.057)
Bina Yaşı	-0.014*** (0.002)	-0.011*** (0.003)	-0.015*** (0.002)	-0.015*** (0.003)
Bulunduğu Kat	0.001 (0.006)	-0.028* (0.017)	0.008 (0.006)	0.016 (0.013)
Kat Sayısı	0.005 (0.006)	0.025 (0.018)	0.012* (0.006)	0.005 (0.012)
Banyo Sayısı	0.076** (0.033)	0.093 (0.062)	0.083** (0.033)	-0.008 (0.071)
Site İçi	0.198*** (0.031)	0.040 (0.073)	0.163*** (0.038)	0.348*** (0.070)
Sabit	12.179*** (0.074)	12.245*** (0.142)	12.305*** (0.075)	12.266*** (0.154)
Gözlem Sayısı	558	124	309	125
R²	0.669	0.658	0.727	0.697

*Parantez içindekiler robust standart hatalardır ve *, ** veya ***sırasıyla %10, %5, %1 seviyelerinde anlamlılığı gösterir.

Tablo 3'te üst gelir grubu için değerlere baktığımızda birinci sütunda yer alan tüm gruplardan farklı olarak oda sayısı, banyo sayısı ve site içerisinde olmasının daire fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemekte, dairenin bulunduğu kat sayısı ise %10 anlamlılık düzeyinde negatif bir etki göstermektedir. Dairenin bulunduğu kat sayısında 1 birim artış, daire fiyatında %0,2 düşüşe sebep olmaktadır. F-test değeri 45.55 ve Prob>F ise 0.000 olarak bulunmuştur ve model bir bütün olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin hepsinde istatistiksel olarak anlamlıdır. R² değeri 0,65 olup modeldeki değişkenler modeli %65 oranında açıklamaktadır. Model de çoklu doğrusal bağıntı problemi olup olmadığında bakılmış ve VIF değeri 2,14 çıkmıştır. VIF değeri<10 olduğu için çoklu doğrusal bağıntı problemi yoktur. Değişen varyans testi yapılmış yapılan Breusch-Pagan testi sonucunda değişen varyans sorunu ile

karşılaşmıştır. Değişen varyans sorunu dikkate alınarak hesaplanan standart hataları tekrar robust standart hataları olarak hesaplanmış ve Tablo 3'te parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 3'te orta gelir grubu için değerlere baktığımızda birinci sütunda yer alan tüm gruplardan farklı olarak apartmanda kat sayısının fazla olmasının daire fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Dairenin bulunduğu apartmanda kat sayısında 1 birim artış dairenin fiyatını %0,1 artırmaktadır ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuca orta gelir grubunun oturduğu Şahincili, Karapınar ve Karşıyaka mahallelerinin Altınordu ilçesinde yeni yerleşime açılan ve çok katlı binaların yer aldığı bölge olmasının sebep olduğu düşünülmektedir. F-test değeri 114.64 ve Prob>F ise 0.000 olarak bulunmuştur ve model bir bütün olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin hepsinde istatistiksel olarak anlamlıdır. R² değeri 0,72 olup modeldeki değişkenler modeli %72 oranında açıklamaktadır. Modelde çoklu doğrusal bağıntı problemi olup olmadığı bakılmış ve VIF değeri 2,48 çıkmıştır. VIF değeri<10 olduğu için çoklu doğrusal bağıntı problemi yoktur. Değişen varyans testi yapılmış yapılan Breusch-Pagan testi sonucunda değişen varyans sorunu ile karşılaşmıştır. Değişen varyans sorunu dikkate alınarak hesaplanan standart hataları tekrar robust standart hatalar olarak hesaplanmış ve Tablo 3'te parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 3'te alt gelir grubu için değerlere baktığımızda birinci sütunda yer alan tüm gruplardan farklı olarak dairenin banyo sayısının daire fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemektedir. F-test değeri 38,51 olarak hesaplanmış ve Prob>F ise 0.000 olarak bulunmuştur ve model bir bütün olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin hepsinde istatistiksel olarak anlamlıdır. R² değeri 0,69 olup modeldeki değişkenler modeli %69 oranında açıklamaktadır. Modelde çoklu doğrusal bağıntı problemi olup olmadığı incelenmiş ve VIF değeri 2,38 çıkmıştır. VIF değeri<10 olduğu için çoklu doğrusal bağıntı problem olmadığına karar verilmiştir. Değişen varyans testi yapılmış yapılan Breusch-Pagan testi sonucunda değişen varyans sorunu ile karşılaşmıştır. Değişen varyans sorunu dikkate alınarak hesaplanan standart hataları tekrar robust standart hatalar olarak hesaplanmış ve Tablo 3'te parantez içinde gösterilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmanın amacı Ordu ili Altınordu ilçesinde konut fiyatlarını belirleyen en önemli özellikler ve farklı gelir gruplarına ait konut fiyatlarına etki eden özelliklerin belirlenmesidir. Bu bağlamda 2021 yılı aralık ayını kapsayan Ordu ili Altınordu ilçesinde 13 ayrı mahalleden toplam 558 satılık konut verileri temin edilmiştir. Tüm gelir gruplarını içeren modelleme ile beraber her grup için ayrı bir modelleme yapılmıştır. Değerlendirmemiz kat sayısı arttıkça arsa payı, yani daire başına maliyet

azalacağından arsa payı hariç olarak yapılmıştır. Yapılan analizlerin sonuçlarına bakıldığında teori ve literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçlarına göre inşaat firmaları tüm gelir grubu için yaptıkları inşaatlarda site içerisinde olması ve banyo sayısının fazla olmasını, üst gelir grubu için diğer gruplara nazaran metrekare büyüklüğünü daha fazla dikkate almalıdır. Bu bulgu Işık (2015)'in çalışması ile uyumlu sonuç göstermektedir.

Orta gelir grubunda yer alan müşteriler için ise evin bulunduğu kat sayısı diğer gelir gruplarına pozitif ve anlamlı bir sonuç vermiştir. Bunun nedeni olarak, Şahincili, Karapınar ve Karşıyaka mahallelerinin Altınordu ilçesinde yeni yerleşime açılan ve çok katlı binaların yer aldığı bölge olması sayılabilir. Bundan dolayı inşaat firmaları başlayacakları inşaatlarda, orta gelir grubunun bu bölgelerde satın almak isteyecekleri konutun kat sayısı arttıkça daha fazla ödemede bulunacağını göz önünde bulundurmalıdır. Bu bulgu Mutluer (2008)'in çalışmasından çıkan sonuç ile paralellik göstermektedir.

Alt gelir grubu için ise oda sayısı ve site içerisinde olması gibi özelliklere daha fazla dikkat etmelidirler. Alt gelir grubunun bulunduğu mahallelerde konutun site içerisinde olması daha diğer gelir gruplarına nazaran daha büyük bir katsayıya sahiptir. Bundan dolayı firmalar bu mahallelerde başlayacakları inşaatların site içerisinde olması halinde potansiyel müşterilerin bu konutlar için daha fazla miktarda ödeme yapmaya razı olduğunu dikkate almalıdır. Bu bulgu Mutluer (2008)'in çalışmasından çıkan sonuç ile uyumludur.

Üst gelir grubu için ise konutun site içerisinde olması ev fiyatları üzerinde anlamlı bir sonuç vermemektedir. Bu ulaşılan sonuca göre, üst gelir grubundaki kişiler için konutun site içerisinde olmasından ziyade müstakil ev veya tek apartman dairesi olmasının ve kat sayısının az olmasının tercih sebebi olacağını söyleyebiliriz. Üst gelir grubu için diğer önemli bir nokta ise konutun metrekare büyüklüğünün diğer gelir gruplarına kıyasla daha büyük ve anlamlı bir katsayıya sahip olmasıdır. Buna göre üst gelir grubu için metrekare olarak daha büyük evler inşa etmek diğer gelir gruplarına kıyasla inşaat firmaları için daha fazla gelir getirici bir unsur olabilir. Kördiş, Işık ve Mert (2011)'in çalışmasında çıkan sonuç ile uyumludur.

Tüm gelir gruplarında, binanın yaşının artmasının konut fiyatları azaltıcı bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan, konut arzının sürekli olarak artmasının yeni binaların eskilere daha fazla tercih edildiği sebebine ulaşılabilir. Eski binaların yapımında kullanılan teknolojinin eskiliği, depreme dayanıklılık, ısınma sorunu ve yalıtım eksikliği gibi unsurların bu konuda etkin olduğu düşünülmektedir. Ayrıca eski

binalar zamanla tadilat gerektireceğinden, alıcılar için ek bir maliyet unsuru olacağı da alıcılar tarafından göz önünde bulundurulmaktadır.

Bu çalışmanın Ordu ili Altınordu ilçesinde gerek inşaat firmaları gerek tüketiciler için fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Halihazırda inşaat yapan veya inşaata başlayacak firmalar için konuta ait hangi özelliklerin fiyatı arttırıp, azalttığının yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Arıkan, F. (2008). *Ev Kiralarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Yöntemi ile Belirlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ayvaz, Ö. (2002). *Emlak Fiyatlarının Hedonik Model ile Araştırılması-İzmir Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Başlevent C. & Şahinkaya, H., (2010). Estimation of apartment prices in Turkey: regional differences and some specification Issues, October 4, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1687052.

Cohen, J.P. & Coughlin, C.C. (2008), Spatial hedonic models of airport noise, proximity, and housing prices, *Journal of Regional Science*, 48(5), 859-878.

Cui, N., Gu, H., Shen, T. & Feng, C. (2018), The impact of micro-level influencing factors on home value: A housing price-rent comparison, *Sustainability*, 10(12): 4343.

Çağlayan, E. & Eban, A. (2011). Determinants of house prices in Istanbul: A quantile regression approach, *Quality & Quantity*, 45(2), 305-317.

Çalmaşur, G. & Aysin, M. E. (2019). Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin hedonik modellerle belirlenmesi: TRAI alt bölgesi üzerine bir uygulama, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (22), 77-92.

Garcia J. & Raya, J. M. (2011) Price and Income Elasticities of Demand for Housing Characteristics in the City of Barcelona. *Regional Studies. Taylor & Francis Journals*, 45(5), 597-608.

Goodman, C. A. (1978). Hedonic prices, price indices and housing markets. *Journal of Urban Economics*, 5, 471-484.

Goodman, C. A (1998). Andrew Court and the invention of hedonic price analysis, *Journal of urban economics*, 44(2), 291-298.

Gökler A. L. (2017) Ankara’da konut fiyatları farklılaşmasının hedonik analiz yardımıyla incelenmesi, *Megaron*, 12 (2), 304 - 315

Iacoviello, M. (2000). House prices and the macroeconomy in Europe: Results from a structural VAR analysis, *European Central Bank Working Paper Series*, 8.

Işık, C. (2015). Erzurum İlinde konut fiyatlarının çevresel, yapısal ve sosyal farklılaşması: Hedonik fiyatlama örneği, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 23-32.

Kaya, A. (2012). Türkiye’de Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi. TCMB, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

Kim, K., & Park, J. (2005). Segmentation of the housing market and its determinants: Seoul and its neighbouring New Towns in Korea, *Australian Geographer*. 36(2), 221-232.

Kördeş, G., Işık, S. & Mert, M. (2014). Antalya’da konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile tahmin edilmesi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(28), 103-132.

Maurer, R., Pitzer, M. & Sebastian, S. (2004). Hedonic Price Indices for the Paris Housing Market. *Allgemeines Statistisches Archiv* 88, 303-326.

McDonald, J.F. & McMillen, D.P. (2007). Urban economics and real estate: Theory and policy, *Oxford: Blackwell Publishing*.

McMillen, D.P. & Redfean, C.L. (2010). Estimation and hypothesis testing for nonparametric hedonic house price functions, *Journal of Regional Science*, 50(3), 712–733.

Mutluer, D., (2008), Gayrimenkul fiyatlarının derlenmesi ülke örnekleri ve Türkiye için bir uygulama, *TİSK Akademi*, 2008/11, 240-278.

Omay, R. E., Aydın, D. & Mammadov, M. (2007). Semiparametrik toplamsal regresyon modeli ile tahmin: Eskişehir’deki evlerin kira fiyatları ve özellikleri arasındaki ilişkilerin analizi. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 153-159.

Ridker, R. G. & Henning, J. A. (1967). The determinants of residential property values with special reference to air pollution. *The Review of Economics and Statistics*, 49(2), 246–257.

Rosen, S. (1974). Hedonic prices and implicit markets: Product differentiation in pure competition. *The Journal Of Political Economy*, 82(1), 34-55.

Selim, H. (2009). Determinants of house prices in turkey: hedonic regression versus artificial neural network. *Expert Systems with Applications*, 36(2), 2843-2852.

Straszheim, M. R. (1973). Estimation of the demand for urban housing services from household interview data. *The Review of Economics and Statistics*, MIT Press, 55(1), 1-8.

Türel, A. (1981). Ankara’da konut fiyatlarının mekansal farklılaşması, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1), 97-109.

Uyar, K. S. G. ve Yayla, N. (2016). Konut fiyatlarının hedonik fiyatlama yaklaşımına göre mekânsal ekonometrik modeller ile tahmini: İstanbul konut piyasası Örneği, *Social Sciences (NWSASOS)*, 3C0153, 11(4), 326-342.

Wen, H., Jia, S.,& Guo, X. (2005). Hedonic price analysis of urban housing: An empirical research on Hangzhou, China. *Journal of Zhejiang University Science*, 6A(8), 907. 914.

Olszewski, K., Waszczuk, J. & Widłak, M. (2017). Spatial and hedonic analysis of house price dynamics in Warsaw, Poland. *Journal of Urban Planning and Development*, 143(3).

Yayar, R. & Gül, D. (2014). Mersin kent merkezinde konut piyasası fiyatlarının hedonik tahmini, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 87-100.

1996-2020 DÖNEMİ İÇİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE EKONOMİK BÜYÜME, DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ *

Yetkili Yazar | Correspondent Author: **Özlem ZEYBEK TEKİN**

**The Relationship Between Economic Growth, Exchange Rate
and Foreign Trade in Developing Countries for the Period 1996-
2020: Panel Data Analysis**

Yazar(lar) | Author(s)
Özlem ZEYBEK TEKİN¹
Cüneyt Yenal KESBİÇ²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 31/03/2022
Makale Kabul Tarihi : 20/06/2022

Anahtar Kelimeler :
Dış Ticaret, Ekonomik
Büyüme, Reel Döviz Kuru,
Panel Veri Analizi.

Gelişmekte olan birçok ülke; makroekonomik istikrarı, kalkınma ve büyümeyi sağlayabilmek için dış ticaret açıklarını finanse etmeyi amaçlamıştır. Sermaye giriş ve çıkışlarına bağlı olarak döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar, dış ticareti önemli ölçüde etkilemektedir. Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru ve ekonomik büyümenin dış ticaret üzerinde etkisi olup olmadığı ve varsa bu ilişkinin hangi yönde olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu açıdan, kişi başına düşen gelir ve dışa açıklık gibi ekonomik bakımdan birbirine benzer 17 gelişmekte olan ülke (Türkiye, Brezilya, Arjantin, Macaristan, Endonezya, Meksika, Çek Cumhuriyeti, Çin, Hindistan, Şili, Mısır, Polonya, Rusya, Güney Afrika, Pakistan ve Tayland, Filipinler) seçilmiştir. Söz konusu ülkelerin 1996-2020 yıllarını kapsayan verileri ele alınarak analiz edilmiştir. Çalışmada, dış ticareti, ihracat ve ithalat serisi; büyümeyi ise, GDP serisi temsil etmektedir. Çalışmada, reel efektif döviz kuru, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 31/03/2022
Accepted Date : 20/06/2022

Keywords:
Foreign Trade, Economic
Growth, Real Exchange
Rate, Panel Data Analysis.

Many developing countries have aimed to finance their foreign trade deficits in order to ensure macroeconomic stability, development and growth. Fluctuations in exchange rates due to capital inflows and outflows have a significant impact on foreign trade. In this study, it is aimed to determine whether the exchange rate and growth influence foreign trade in developing countries, and if so, in which direction this relationship is. In this respect, there are 17 developing countries (Turkey, Brazil, Argentina, Hungary, Indonesia, Mexico, Czech Republic, China, India, Chile, Egypt, Poland, Russia, South Africa, Pakistan and Thailand, Philippines) that are economically similar to each other, such as per capita income and openness. The data of these

* Bu makale Özlem ZEYBEK TEKİN tarafından Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ danışmanlığında hazırlanan doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Arş. Gör., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-0978-7861>, e-posta: ozlem.zeybek@giresun.edu.tr

² Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-8894-6439>, e-posta: cuneyt.yenal.kesbic@cbu.edu.tr

countries covering the years 1996-2020 were analyzed. In the study, foreign trade is represented by export and import series whereas growth is represented by GDP series. In the study, the relationship between real exchange rate, economic growth and foreign trade was analyzed using panel data method.

1. Giriş

Ülkeler, ticari ve mali ilişkilerde bulunabilmek için kendi sınırları içerisinde geçerli olan paralarını dönüştürme yoluna gitmişlerdir. Küreselleşmenin etkisiyle değişen ekonomi ile birlikte ülkelerin birbirlerinin mallarına olan talepleri artmakta ve böylelikle ülkeler arasında ticaret artmaktadır. Bu durumda da bir ülke parasının başka bir ülke parası cinsinden fiyatı şeklinde ifade edilen döviz kuru, önem kazanmaktadır. Günümüzde ülkelerin dış rekabet güçlerini belirleyen temel unsur döviz kurlarıdır.

Uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki klasiklerden beri incelenmektedir. Adam Smith ve David Ricardo, teknik ilerlemenin ve sermayenin daha yüksek birikiminin, üretkenliği arttıracığı ve daha yüksek büyümenin yanı sıra daha yüksek refah kazanımlarına yol açacağı için ticaretin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Aslında ekonomik büyüme, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra yavaş ve düzensiz büyüme hızından daha dinamik, hızlı ve sürekli bir hıza kaymış olsa da, tarih boyunca hep var olmuştur. Ticaret akışları da Sanayi Devrimi'nden sonra ciddi bir artış yaşamıştır. Bu durum da sonunda bazı yazarların onu ekonomik büyümenin açıklayıcı bir olgusu olarak tanımasına yol açmıştır. Günümüzde bu olgu, içsel büyüme modelleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Grossman ve Helpman (1991) ve Afonso'ya (2001) göre uluslararası ticaret, gelişmiş ülkelere daha az gelişmiş ülkelere, teknolojik transferlere olanak sağladığı için büyümenin ana kaynaklarından biri haline gelmiştir (Antunes, 2012).

Kısaca çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde reel efektif döviz kuru, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu çerçevede döviz kuru, ekonomik büyüme ve dış ticaret kavramlarına ilişkin literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Aynı zamanda Türkiye ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde reel efektif döviz kuru, ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisini analiz etmek için, panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır.

2. Literatür

Bu bölümde, yapılan araştırmanın konusu ile ilgili bazı çalışmalara değinilmiştir. Döviz kuru ve GDP değişkeni ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi araştıran pek çok çalışma mevcuttur. Yapılan çalışmalardan bazılarında ihracat, ithalat ile reel döviz kuru arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve söz konusu ilişkinin

yönünün pozitif veya negatif olduğu saptanmıştır. Bazı çalışmalarda ise bu üç değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. GDP değişkeni ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğunda ise çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Sweidan (2013), 1976 ve 2009 döneminde Ürdün’de döviz kurunun, hem ihracat hem de ithalata etkisinin sadece kısa vadede aktif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Terzi ve Zengin (1995), Türkiye’de 1950 ve 1979 ile 1980 ve 1994 yıllarına ait ihracat, ithalat ve döviz kuru verilerini kullanarak değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olmadığını belirtmiştir. Tapşın ve Karabulut (2013), 1980-2011 yıllarını kapsayan verileri kullanarak Türkiye’de reel döviz kurundan ithalata doğru ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kızıltan ve Çiğirlioğlu (2008), Türkiye’nin 1982-2005 dönemlerine ait üçer aylık verilerini kullanarak uzun vadede reel döviz kuru ve ithalat arasında bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Barışık ve Demircioğlu (2006), Türkiye’de kurdan ihracata güçlü ve ithalata nispeten daha zayıf bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda, ithalattan ve ihracattan, kura doğru nedensellik ilişkisinin zayıf olduğu görülmektedir. Gül ve Ekinci (2006), 1990:01 ve 2006:08 dönemi için Türkiye’de reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasında eş-bütünleşme olduğunu, öte yandan ihracat ve ithalattan reel döviz kuru yönünde nedensellik ilişkisinin tek yönlü olduğunu belirtmişlerdir. Köse vd. (2008), Türkiye’de 1995 ve 2008 dönemlerine ait aylık verileri kullanarak, hata düzeltme modeli ve Johansen eş-bütünleşme testleri kapsamında uzun ve kısa vadede reel döviz kuru oynaklığının ihracatı olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Özbay (1999), Türkiye’de 1988 ve 1997 yıllarını kapsayan üçer aylık verileri kullanarak döviz kurunda yaşanan belirsizliğin ihracat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkileri olduğunu belirtmiştir. Caballero ve Corbo (2017), altı gelişmekte olan ülke için reel döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisinin olumsuz olduğunu ifade etmişlerdir. Behrman (1976) ve Coes (1979), sırasıyla Şili ve Brezilya için ihracat ve reel döviz kuru oynaklığı arasındaki ilişkinin negatif yönde olduğunu göstermişlerdir. Bozdan vd. (2018), 2010:01 ve 2017:10 yılına ait aylık verileri kullanarak Türkiye ekonomisinde uzun dönemde ihracat ve ithalat ile döviz kuru arasında bir ilişki olduğunu, değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Acaravcı ve Öztürk (2021), Türkiye’de 2002:01 ve 2020:01 döneminde reel ihracat, reel döviz kuru değişkenliği ve reel döviz kuru arasında dengeli ve uzun vadeli bir ilişkinin bulunmadığı, buna karşın reel ithalat, reel döviz kuru değişkenliği ve reel döviz kuru arasında dengeli ve uzun vadeli bir ilişkinin bulunduğu sonucuna erişmişlerdir. Bunun yanında reel döviz kurundaki artışlar, reel ithalatı pozitif etkilemiştir. Toktaş ve Parlinska (2020), 2012:01 ve 2020:01 dönemi için Polonya’da reel

efektif döviz kurunun gıda ve canlı hayvan ihracatı üzerinde uzun vadede olumsuz bir etkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Karaş ve Karaş (2017), Türkiye’de 2003:01-2017:06 dönemleri için reel efektif döviz kuru ve ithalat arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğunu, ihracattan ithalata ise tek yönlü bir ilişkinin varlığını ifade etmişlerdir. Mookerjee (1997), Hindistan’da uzun vadede reel efektif döviz kuru ile ihracat miktarı arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmazken; kısa vadede reel efektif döviz kurunun ihracat miktarı için etkisinin önemli düzeyde olmadığı sonucuna erişmiştir. Chou (2000), döviz kuru oynaklığının uzun dönemde Çin’in toplam ihracatı üzerinde negatif bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Ordu (2013), Türkiye’de ihracat ve ithalat ile döviz kuru arasında iki yönlü; ihracattan da ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmiştir. Öncel ve İnal (2016), Türkiye’de kısa ve uzun dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu ve reel döviz kurundan dış ticaret dengesi yönünde nedensellik ilişkisinin varlığını ifade etmiştir. Tunç (2021), gelişmekte olan 25 ekonomide, panel veri analizi tesadüfi etkiler modeli yardımıyla, reel efektif döviz kurunda oluşan %1’lik bir azalışın, ihracatı % 0.033 oranında arttırdığını tespit etmişlerdir.

Birden fazla ülkeyi ele alan çalışmalara bakılacak olursa; Chit vd. (2008), 25 yıllık üç aylık verileri kullanarak gelişmekte olan beş Doğu Asya ülkesi için reel döviz kuru oynaklığının, ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna erişmişlerdir. Tenreyro (2007), 1990-1997 yılları arası verileri kullanarak, 87 ülkede döviz kuru dalgalanmalarının ticarete etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ifade etmiştir. Demirtaş ve Demirhan (2013), 1980-2009 dönemi verilerini kullanarak; Nikaragua, Kamerun, ve Güney Afrika’da reel efektif döviz kurundan ithalata doğru; Tunus, Nikaragua ve Cezayir’de reel efektif döviz kurundan ihracata doğru; Fas, Uruguay, Güney Afrika, Nikaragua, ve Çin’de ihracattan reel efektif döviz kuruna doğru; Uruguay, Tunus, Kolombiya’ da ise ithalattan reel efektif döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Arize vd. (2008), 1973-2004 yılı üç aylık dönemleri ele alarak sekiz Latin Amerika ülkesinde reel efektif döviz kuru oynaklığındaki artışın kısa ve uzun dönemde ihracat talebini negatif etkilediğini belirtmişlerdir. Arize (1997), G-7 ülkeleri üzerine yaptığı çalışmada da aynı sonuca erişmiştir. Alse ve Oskooe (1995), 25 gelişmiş ve azgelişmiş ülke için eş-bütünleşme testleri uygulamış ve uzun dönemde efektif döviz kuru ve dış ticaret oranları arasında bir ilişki olmadığını göstermişlerdir. Rose (1991), 5 OECD ülkesinde reel efektif döviz kurunun dış ticareti etkilediğine dair elde ettiği kanıtın zayıf olduğunu ifade etmiştir. Kızıldere vd. (2013), 1994-2010 yıllarını kapsayan verilerle kısa dönemde yükselen ekonomilerde kur oynaklığının ihracatı negatif etkilediği, uzun dönemde ise pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Barak ve Naimoğlu (2018), 2000-2014 dönemleri arası kırılmalı beşli ülkelerinde ticari açıklık ve reel döviz

kuru arasında kısa ve uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatürde GDP değişkeni ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalardan, Korkmaz ve Aydın (2015), 2002:1 ve 2014:2 dönemi aylık verilerini ele almış ve ithalat ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğunu tespit etmişlerdir. Karagöz ve Şen (2005), 1980-2004 yılı aylık verilerini kullanarak Türkiye’de ihracat büyümesinden ekonomik büyümeye doğru uzun dönemde tek yönlü, kısa dönemde ise çift yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Khondker vd. (2012), döviz kuru değişikliklerinin Bangladeş'teki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, uzun vadede reel döviz kurundaki yüzde 10' luk bir değer kaybının, toplam üretimde yüzde 3,2' lik bir artışla ilişkili olduğunu ve bununla birlikte, kısa vadede daraltıcı bir etkinin gözlemlendiği şeklinde açıklamışlardır. Dawson (2005), 1950-1999 yılları için Hindistan'ın ihracat-gelir ilişkisinde uzun dönemli eş-bütünleşmenin olmadığı ancak kısa dönemli çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu şeklinde açıklamıştır. Liv d. (2010), 1981-2008 yıllarını kapsayan verileri kullanarak Doğu Çin’de toplam ihracat ve ithalat ile GDP arasında uzun veya kısa vadeli nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu bulmuşlardır. İhracattan GSYİH’ya uzun ve kısa vadeli bir nedensellik ilişkisi olduğu; ancak ithalattan GSYİH’ya doğru uzun vadeli durağan bir nedensellik olduğuna dair kanıt bulunmamaktadır. Bakari (2017), Japonya'da 1970-2015 yıllarına ait verileri kullanarak ihracatın ekonomik büyümeyi açıklamada anlamlı olduğunu ancak, ithalatın gayri safi yurtiçi hâsıla üzerinde hiçbir etkisi olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Yani, ihracatın ekonomik büyümenin kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Karagöl ve Kavaz (2018), 1987-2017 yılları arasında üçer aylık verileri kullanarak kısa dönemde Türkiye’de ekonomik büyüme ile ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğunu tespit etmiştir. Öte yandan Hata Düzeltme Modeline göre Türkiye'de ekonomideki büyümeden ihracata doğru uzun dönemde tek yönlü bir nedensellik vardır. Farag vd. (2021), 1990-2017 çalışma dönemine ait verilerle, Libya'da uzun dönemde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda hem ihracat hem de ithalattan ekonomik büyümeye doğru kısa dönemli bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Karras (2003), 1951-1998 dönemi için 56 ekonomi ve 1960-1997 dönemi için de 105 ekonomiye ait örneklem verileriyle, dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri seti kullanarak analiz etmiştir. Her iki veri seti de çeşitli gelişme aşamasında olan ülkelere aittir. Çalışmanın sonucu ise, dışa açıklığın ekonomik büyümeye etkisinin pozitif olduğunu göstermiştir. Çeştepe vd. (2020), gelişmekte olan 26 ülke için 1990-2017 yıllarına ait verileri kullanarak büyüme ve gelir artışının faktör

verimlilik düzeylerinde artışa yol açtığını ve toplam faktör verimliliğinden ihracata doğru nedensellik ilişkisinin tek yönlü olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışma, yatay kesit bağımlılık testi, buna bağlı olarak ikinci birim kök testlerinden CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller) testi, ARDL eş-bütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli uygulamaları ile analiz edilmiştir. Yukarıda bahsedilen döviz kurları ile ihracat ve ithalat değişkeni arasındaki literatür çalışmaları tablo 1’de kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Ele Alındığı Zaman Serisi ve Panel Veri Analizlerinin Kullanıldığı Çalışmalar

Terzi ve Zengin (1995)	Granger Eş-bütünleşme ve Nedensellik Testi	Türkiye’de 1950-1979 ve 1980-1994 yılları arasında değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
Mookerjee (1997)	Granger Nedensellik Testi	Hindistan’da uzun dönemde reel efektif döviz kuru ile ihracat miktarı arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Kısa dönemde ihracat miktarı açısından reel efektif döviz kurunun önemli bir belirleyici olmadığı sonucuna ulaşılmıştır
Özbay (1999)	EKK Yöntemi	Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi anlamlı ve negatiftir.
Chou (2000)	Birim Kök Testi Eş- Bütünleşme Testi	Çin’de döviz kuru değişkenliği toplam ihracatı uzun dönemde negatif yönde etkilemiştir.
Gül ve Ekinci(2006)	Eş- bütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	Türkiye’de reel döviz kuru ve ithalat, ihracat arasında eş bütünleşme vardır. İthalat ve ihracattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik söz konusudur.
Barışık ve Demircioğlu (2006)	Granger Nedensellik Testi	Türkiye’de kurdan ihracata güçlü ve ithalata nispeten daha zayıf bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda, ithalattan ve ihracattan, kura doğru nedensellik ilişkisinin zayıf olduğu görülmektedir.
Kızıltan ve Çiğirlioğlu(2008)	Zaman serisi Eş-bütünleşme testi	Uzun dönemde Türkiye’de reel döviz kuru ve ithalat arasında bir ilişki söz konusudur.
Köse, Ay ve Topal (2008)	Eş- bütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	Reel döviz kuru oynaklığı, Türkiye ihracatını hem kısa hem de uzun dönemde negatif yönde etkilemiştir.
Sweiden(2013)	Eş-bütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli	Ürdün’de kısa dönemde döviz kurunun, ihracat ve ithalata etkisi bulunmamaktadır.
Tapşın ve Karabulut(2013)	Toda Ve Yamamoto Nedensellik Testi	Türkiye’de reel döviz kurundan ithalata ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır
Ordu (2013)	Granger nedensellik testi	Döviz kuru ile İhracat ve ithalat arasında çift yönlü; ihracattan da ithalata tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Öncel ve İnal (2016)	ARDL ve Toda Yamamota Nedensellik Testi	Türkiye’de kısa ve uzun dönemde reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında eş-bütünleşme ilişkisi vardır. Aynı zamanda reel döviz kurundan dış ticaret dengesine doğru nedensellik ilişkisi tek yönlüdür
Karaş ve Karaş (2017)	Eş- bütünleşme Testleri ve Granger Nedensellik Testi	Türkiye’de reel efektif döviz kurundan ithalata çift yönlü, ihracattan da ithalata doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Cabellero ve Corbo(2017)	Zaman serisi	Şili, Kolombiya, Peru, Filipinler, Tayland ve Türkiye’de reel döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi negatiftir.
Bozdan vd. (2018)	ARDL Eş-bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Türkiye’de 2010:1 ve 2017:10 yılı reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasında kısa dönemde nedensellik yoktur.
Toktaş ve Parlinska (2020)	Eş-bütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	Polonya’da reel efektif döviz kurunun, gıda ve canlı hayvan ihracatı üzerine etkisi uzun vadede negatiftir.
Acaravcı ve Öztürk (2021)	Nedensellik Testi Eş-bütünleşme Testi	Türkiye’de uzun dönemde reel döviz kuru ve reel ihracat arasında ilişki yoktur. Reel döviz kuru ve reel ithalat arasında ise uzun dönemli ilişki vardır. Reel döviz kuru artışları ithalatı pozitif etkilemektedir.
Rose (1991)	Panel Eş-bütünleşme Testi	ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Kanada ve Japonya’da reel efektif döviz kurunun dış ticaret dengesini etkileme gücünün zayıf olduğu sonucu bulunmuştur.
Alse ve Oskooee (1995),	Panel Eş-bütünleşme Testi	Az gelişmiş ve gelişmiş 25 ülke için uzun dönemde efektif döviz kuru ile dış ticaret oranları arasında bir ilişki bulunamamıştır
Tenreyro (2007)	Panel veri analizi	87 ülkede reel döviz kurunun ticaret üzerinde etkisi olmamıştır.
Chit vd. (2008)	Panel Birim Kök Eş-Bütünleşme Testi	Doğu Asya Ülkelerinde reel döviz kuru oynaklığının ihracata etkisi olumsuz olmuştur.
Arize vd. (2012)	Panel Eş-bütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli	8 Latin Amerika Ülkesi ülkede reel efektif döviz kuru oynaklığındaki artış, döviz kuru belirsizliğine yol açarak kısa ve uzun dönemde ihracat talebini negatif etkilemektedir.
Demirtaş ve Demirhan (2013)	Panel Eş-Bütünleşme Granger Nedensellik Hata Düzeltme Modeli	Nikaragua, Kamerun ve Güney Afrika’da reel efektif döviz kurundan ithalata doğru; Tunus, Nikaragua ve Cezayir’de reel efektif döviz kurundan ihracata doğru; Fas, Uruguay, Güney Afrika, Nikaragua, ve Çin’de ihracattan reel efektif döviz kuruna doğru; Uruguay, Tunus, Kolombiya’ da ise ithalattan reel efektif döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kızıldere vd. (2013)	Panel Birim Kök, Eş bütünleşme Testleri, Hata Düzeltme Modeli	Çin, Arjantin, Endonezya, Brezilya, Filipinler, Fas, Güney Afrika, Macaristan, Rusya, Hindistan, Malezya, Meksika, Peru, Mısır, Polonya, Tayland, Türkiye ve Venezuela’da kısa dönemde kur oynaklığının ihracatı negatif yönde; uzun dönemde ise pozitif yönde bir etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Barak ve Naimoğlu (2018)	Panel Veri Testleri	Kırılgan beşli ülkelerinde reel döviz kuru ve ticari açıklık arasında hem kısa ve uzun dönemde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
Tunç (2021),	Panel Veri Tesadüfi Etkiler Analizi	25 gelişmekte olan ekonomide reel efektif döviz kurunda %1’lik artışın ihracatı %0.033 artırdığı tespit edilmiştir.
Karras (2003)	Panel Eş Bütünleşme Testleri	1951-1998 dönemi için 56 ekonomi ve 1960-1997 dönemi için de 105 ekonomiye ait örneklem verileri sonuçları, dışa açıklığın ekonomik büyümeye etkisinin pozitif olduğunu göstermiştir

Karagöz ve Şen (2005)	Eş bütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi	1980-2004 yılı üç aylık verilerle, Türkiye ekonomisinde ihracat büyümesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü uzun vadeli nedensellik ilişkisi olduğunu, kısa vadede ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ifade edilmektedir.
Dawson (2005)	Eş bütünleşme testleri Granger Nedensellik Testi	Hindistan'ın ihracat-gelir ilişkisinde uzun dönemli eş-bütünleşme ilişkisi yoktur. Ancak kısa dönemli çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Liv d. (2010),	Zaman serisi testleri Birim Kök Eş bütünleşme Hata Düzeltme Modeli	Doğu Çin'de, GDP ve ithalat arasında uzun vadeli durağan bir nedensellik ilişkisi vardır
Khondker, vd. (2012)	Eş-bütünleşme testleri	Bangladeş'ta reel döviz kuru değişiklikleri ile ekonomik büyüme arasında uzun vadede ilişki vardır. Kısa vadede daraltıcı bir etki bulunmuştur.
Korkmaz ve Aydın (2015)	Granger Nedensellik testi	Türkiye'de ekonomik büyüme ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Bakari (2017)	Eş bütünleşme Testi,	İhracatın ekonomik büyümede etkili olduğu; ithalatın ise ekonomik büyümede herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Karagöl ve Kavaz (2018)	Birim Kök ve Eş bütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi	Türkiye'de ekonomik büyüme ile ithalat arasında kısa vadeli çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Ekonomik büyümeden ihracata doğru uzun dönemde tek yönlü bir nedensellik vardır.
Farag vd. (2021)	Eş bütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli, Wald Testi	Libya'da uzun dönemde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda kısa dönemde ihracat ve ithalattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Çeştepe vd. (2020),	Panel Nedensellik Analizi	26 Gelişmekte olan ülkede büyüme ve gelir artışının faktör verimlilik düzeylerinde artışa yol açtığı ve toplam faktör verimliliğinden ihracat yönünde tek taraflı nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

3. UYGULAMA

3.1. Ekonometrik Metodoloji

Reel efektif döviz kuru, ekonomik büyüme ve dış ticaret ile ilgili teorik ve ampirik literatür, çalışmanın önceki bölümlerinde incelenerek değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise, reel efektif döviz kuru, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelenmektedir. Bu ilişkinin varlığı, panel veri ekonometrisi yardımıyla, 1996-2020 yıllarına ait verilere kullanılarak analiz edilmektedir. Ampirik analiz Türkiye'nin de dâhil olduğu 17 gelişmekte olan ülkeyi kapsamaktadır. Söz konusu ülkeler, cari açık, enflasyon, yüksek dış borç, döviz rezervlerinin yetersizliği gibi ekonomik göstergelerin sebep olduğu kırılganlığa sahip ülkelerdir. Bu ülkeler, kendi ekonomik sistemlerinin tam gelişmemiş olması ve gelişmiş ülkelerin etkisinde olmaları sebebiyle finansal şoklara daha açık durumdadırlar (Bayraktar ve Elüstü 2016:1-22). Bu sebeple incelenen ülkelerin seçiminde benzer ekonomilere sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Bu yüzden Türkiye, Brezilya, Arjantin, Macaristan,

Endonezya, Meksika, Çek Cumhuriyeti, Çin, Hindistan, Şili, Mısır, Polonya, Rusya, Güney Afrika, Pakistan ve Tayland, Filipinler gibi ülkeler ele alınmıştır. Seçilen bu ülkelerin 1996-2000-2005-2010-2015 ve 2020 yıllarına ait genel benzerlik gösteren kişi başına düşen gelir ve dışa açıklık oranlarına bakılmıştır.

Ülke seçimi yapıldıktan sonra daha önce ithalat ve ihracatın döviz kuru değişmelerine duyarlılığını ölçmek amacıyla yapılmış çalışmalarda kurulan modeller ve kullanılan değişkenlerden esinlenerek ithalat ve ihracat modeli kurulmuştur.

$$EM_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 REER_{i,t} + \beta_2 GDP_{i,t} + u_{i,t} \quad (6)$$

$$EX_{i,t} = \alpha_{i,t} + \beta_1 REER_{i,t} + \beta_2 DG_{i,t} + \beta_3 GDPX_{i,t} + u_{i,t} \quad (7)$$

Burada, EM; İthalatı, EX; İhracatı, REER; Reel Efektif Döviz Kurunu, GDPX; Gayri Safi Yurtiçi Hâsıladan İhracatın çıkartılmasıyla elde edilen geliri, GDP; Gayri Safi Yurtiçi Hâsılayı, DG; Dış Geliri ve u_t ; hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmada, analiz sonucunda ulaşılan ampirik bulgular değerlendirilmektedir.

3.2. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmada, reel efektif döviz kuru, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki 17 gelişmekte olan ülkenin yıllık verileri kullanılarak hem kısa hem de uzun dönemde incelenmiştir. Bu amaçla kullanılan veriler, 1996-2020 yılları için World Bank veri sitesinden elde edilmiştir. Dış ticareti temsilen kullanılan ihracat (EX) ve ithalat (EM) verileri ve GDP (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla), ABD doları şeklinde ele alınmıştır. Dış gelir (DG) ise, modele dâhil edilen ülkelerin en fazla ticaret yaptığı 5 ülkenin GDP'sinin hem toplamda hem de ortalamaları alınarak belirlenmiştir. Eviews 12, analizlerde kullanılan modellerin tahmin edilmesinde kullanılmıştır.

3.3. Bulgular

Çalışmada öncelikle, kullanılan değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı incelenmiştir. Testin hipotezleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir.

H_0 : Yatay Kesit Bağımsız

H_1 : Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Peseran (2004), yatay kesit bağımlılığını ölçmek için panel veri setlerinde uygulanan Breusch-Pagan (1980) testinde, CD_{LM1} yatay kesit bağımlılığı testi, $T > N$ durumunda kullanılmaktadır. Yani, çalışmada 1996-2020 dönemini kapsayan 25 yıl (T) ve 17 gelişmekte olan ülke (N) zaman boyutunun yatay kesit boyutundan küçük olması şartının gerçekleşmesini sağlamıştır (Peseran, 2004).

Tablo 2’de gösterilen sonuçlar doğrultusunda birimlerin bağımsız olduğunu ortaya koyan H_0 hipotezi %1 önem düzeyinde reddedilmiş ve seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda paneli meydana getiren ülkelerin birinde ortaya çıkan bir ekonomik şok diğer ülkeleri de etkilemektedir. Buna göre çalışmada seçilen ülkeler birbirleri ile güçlü bir etkileşim içerisindedir. Bu nedenle çalışmanın devamında parametrelerin daha etkin tahmini için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan testler kullanılmıştır (Baş, 2020: 149).

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	Breusch LM ₁	Peseran LM ₂	Peseran CD
EM	2938.5 _{0.0000}	168.89 _{0.0000}	54.111 _{0.0000}
EX	3029.0 _{0.0000}	174.38 _{0.0000}	54.984 _{0.0000}
GDP	2688.3 _{0.0000}	153.72 _{0.0000}	51.683 _{0.0000}
GDPX	1874.1 _{0.0000}	104.35 _{0.0000}	37.276 _{0.0000}
REER	614.14 _{0.0000}	27.961 _{0.0000}	2.0172 _{0.0000}
DG	2861.8 _{0.0000}	164.24 _{0.0000}	53.132 _{0.0000}

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması sebebiyle, analizde ikinci nesil birim kök testlerinden CADF testi uygulanmıştır. Testin varsayımları aşağıdaki gibidir.

H_0 : Birim kök vardır

H_1 : Birim kök yoktur.

Uygulanan testte ilk olarak bütün ülkeler için CADF istatistikleri hesaplanmaktadır. Hesaplaması yapılan bu değerler, Peseran (2006) tarafından açıklanan Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanan tablo değeriyle karşılaştırılmaktadır. Hesaplaması yapılan CADF değeri tablo kritik değerinden küçük ise H_0 reddedilmektedir. Yani birim kökün olmadığı ve şokların geçici olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda, CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve yalnızca o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucu elde edilir (Peseran, 2006). Ayrıca her ülkeye (yatay kesite) ait birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınmakta ve panelin tahmini için birim kök test istatistiği olan CIPS elde edilmektedir. CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) ile serilerin durağan olup olmadıklarına bakılmıştır.

Tablo 3. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Gecikme Sayısı	Sabitli t-istatistiği	Sabitli ve Trendli t-istatistiği
EX/ ΔEX	0 -1.74711/-3.19967**	-1.53521/-3.26688**
EM/ΔEM	1 1.72038/-3.3343**	-2.22540/-3.64751**
GDP/ΔGDP	1 -2.58520**/-3.3056	-2.58057**/-3.66293**
GDPX/ΔGDPX	1 -2.59754**/-3.5454**	-2.71105**/-3.89626**
REER/ΔREER	1 -1.71699**/-4.8039**	2.81711**/-5.08627**

DG/ADG	2	-1.67561/-2.8512**	-2.05613/-3.08052**
---------------	---	--------------------	---------------------

Not: Δ Birinci dereceden farkı; ** %5 anlamlılık düzeyinde serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Gecikme sayısı, Schwards Bilgi Kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 2’de gösterilen CIPS testi sonuçlarına göre REER, GDPX değişkeni ve GDP değişkeni, düzeyde durağanlık göstermiş; EX, EM ve DG değişkeni birinci farkları alındığında durağan hale gelmiştir. Karışık durağanlık düzeylerine sahip verilerde meydana gelebilecek modellerde düzmece regresyon sorunu yaşanabilmektedir. Bu yüzden durağanlık yapıları karışık olan verilerle analiz gerçekleştirilmesine olanak sağlayan ve Peseran, Shin ve Smith (1999) tarafından açıklanan ARDL (Autoregressive Distributed Lags) modeli kullanılmıştır (Kızıldere, Kabadayı ve Emsen, 2013).

ARDL modeli, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek için kullanılmaktadır. Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi test etmek için ise hata düzeltme modeli uygulanmaktadır. Bu modelle, bağımsız değişkende ortaya çıkan dengesizliğin bir sonraki dönemde ne kadarının iyileştirileceği gösterilmektedir.

Aşağıda ithalat ve ihracat denklemine ait uzun ve kısa dönemli analiz sonuçları tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 4. İthalat Denklemi Panel ARDL Modeli

Değişkenler	Katsayılar	t- İstatistiği	Olasılık
LREER	0.158647	7.016204	0.0137
LGDP	1.124076	78.49762	0.0000
Kısa Dönemli Katsayılar ve Hata Düzeltme Modeli			
Değişkenler	Katsayılar	t- İstatistiği	Olasılık
ΔLREER	0.324675	-5.842024	0.8995
ΔLGDP	1.047390	23.84319	0.0000
ECT(-1)	-0.019933	-1.886497	0.0599
R ²	0.647289		
Düzeltilmiş R ²	0.644670		
D-W İstatistiği	2.140585		
F-İstatistiği	247.1381		

İthalat denklemi sonuçlarına bakıldığında gelir düzeyinin gelişmekte olan ülkelerin ithalatını etkileyen en önemli değişken olduğu görülmektedir. Reel efektif döviz kurunun ise, gelişmekte olan ülkelerin ithalatı üzerindeki etkisinin kısa dönemde istatistikî olarak anlamsız ve pozitif, uzun dönemde ise anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İhracat denklemi sonuçları değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkelerde kısa dönemde reel efektif döviz kurunun ihracata etkisi anlamsız ve negatif işaretli, uzun dönemde ise anlamlı ve negatif işaretlidir. Dış gelirdeki değişimin ihracata etkisi hem kısa hem de uzun dönemde istatistikî olarak anlamlı ancak kısa dönemde negatif, uzun

dönemde ise pozitif yöndedir. İhracattan arındırılmış milli gelirin ihracata etkisi ise hem kısa hem de uzun dönemde istatistikî olarak anlamlı ancak kısa dönemde pozitif, uzun dönemde ise negatif yöndedir.

Tablo 5. İhracat Denklemi Panel ARDL Modeli

Değişkenler	Katsayılar	t- İstatistiği	Olasılık
LREER	-0.010421	0.039417	0.09686
LGDPX	0.723606	6.764064	0.0000
LDG	0.339947	2.224937	0.0278

Kısa Dönemli Katsayılar ve Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayılar	t- İstatistiği	Olasılık
Δ LREER	-0.013063	-0.176108	0.4860
Δ LGDPX	0.338149	7.880256	0.0000
Δ LDG	-0.010829	-1.682783	0.0932
ECT(-1)	-0.013742	0.012454	0.0803
R^2	0.202392		
Düzeltilmiş R^2	0.194476		
D-W İstatistiği	1.777808		
F-İstatistiği	25.56522		

Hata düzeltme modeline göre hem ithalat hem de ihracat denkleminde hata düzeltme katsayısı (ECT) 1'den küçük, negatif katsayılı ve istatistiksel olarak da %10 önem düzeyinde anlamlıdır. Modelde kısa dönemde ortaya çıkabilecek olası şoklar hem ithalat hem de ihracat denkleminde 1 dönemde sırasıyla % 0.019 ve % 0.013 oranında dengeye gelmektedir.

4. Sonuç

Çalışmada, 1996-2020 yılları arasında Türkiye ve 16 gelişmekte olan ülkenin reel efektif döviz kuru, ekonomik büyümesi ve dış ticareti arasındaki ilişki, uzun ve kısa dönemli olarak panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir.

Yapılan ampirik analizler sonucunda paneli meydana getiren ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmüştür. Bu nedenle söz konusu ülkelerin herhangi birine gelen dış ticaret şokunun diğer ülkeleri de etkileyebileceği tahmin edilmiştir. Analizde yer alan ülkeler dış ticaret politikalarını belirlerken etkileşimde buldukları ülkelerle ilgili gelişmeleri de dikkate almalıdırlar. Çalışmada kullanılan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesinin ardından ikinci birim kök testlerinden Peseran (2006) tarafından geliştirilen CADF testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre REER, GDPX ve GDP değişkenleri düzeyde durağanlık gösterirken, EX, EM ve DG değişkenleri birinci farkları alındıktan sonra durağanlık göstermektedir. Değişkenlerin aynı derecede durağan olmamalarından dolayı, uzun dönem ilişkileri test etmek için ARDL modelinden faydalanılmıştır. Sonrasında da kısa dönemli ilişkiyi göstermek için hata düzeltme modeli kullanılmıştır.

İthalat denklemi sonuçlarına göre reel efektif döviz kurunun ithalat üzerindeki etkisi kısa dönemde istatistiksel olarak anlamsız, uzun dönemde ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Reel efektif döviz kurundaki %1’lik bir artış, ithalatı uzun dönemde %0.15 oranında arttırmıştır. GDP değişkeninin ise ithalata kısa ve uzun dönemde etkisi, istatistiksel olarak anlamlıdır. GDP’deki %1’lik bir artış, kısa dönemde ithalatı %1.04 oranında, uzun dönemde ise, %1.12 oranında arttırmıştır. Analizi yapılan ülkelerin milli gelirlerinde artış olması toplam talebi etkileyerek tüketimi arttırmıştır. Böylelikle de Keynesyen teoriye paralel bir etki yapmıştır.

İhracat denklemi sonuçlarında ise reel efektif döviz kuru kısa dönemde istatistiksel olarak anlamsız, uzun dönemde ise anlamlı bulunmuştur. Reel efektif döviz kurundaki %1’lik bir artış, ihracatı %0.010 oranında sınırlı ölçüde azaltmıştır. Söz konusu ülkelerin yurtiçi gelirlerini ifade eden GDPX değişkeni kısa ve uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlıdır. GDPX’deki %1’lik bir artış, kısa dönemde %0.33 oranında, uzun dönemde ise % 0.72 oranında ihracat artışına neden olmuştur. Dış gelirin ihracat üzerindeki etkisi hem kısa hem de uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak kısa dönemde dış gelirdeki %1’lik bir artış, ihracatta %0.01 oranında azalışa neden olurken, uzun dönemde %0.33 oranında artış sağlamıştır.

Çalışmada, ekonomik büyüme, reel efektif döviz kuru ve ithalat ve ihracat arasındaki ilişkinin uzun dönemde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, döviz kurlarının dış rekabet gücünün önemli bir göstergesi olduğunu, kurdaki değişimlerin dış ticareti, dolayısıyla da ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını etkilediğini göstermiştir. Aynı zamanda yurtiçi gelirdeki bir artışın toplam talepte artışa yol açtığı ve dolayısıyla da tüketimi arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Böylelikle ithalatta da artışa yol açmıştır. Bu durumda gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret açıklarının kontrolünde ithalatın azaltılması zor olduğu için ihracatı arttırmaya yönelik politikalar izlenmelidir.

Kaynakça

Acaravcı, A., Öztürk, İ. (2003), “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 2, 197-206.

Anderson, T, W., Hsiao C. (1981), “Estimation of dynamic models with error components”, *J Am Stat Assoc* 76(375):598-606

Antunes, A.J.S.J. (2012), “The Effects of International Trade on Economic Growth: An empirical comparison between Portugal and the Netherlands” *ISCTH*:10-60

Arize, A. C. (1997), “Foreign trade and exchange-rate risk in the G-7 countries: cointegration and error-correction models”, *Review of Financial Economics*, 6(1), 95-112.

Arize, A.C., Osang, T., Slottje, D.J. (2008), “Exchange rate volatility in Latin America and its impact on foreign trade”. *International Review of Economics and Finance*, 17(1), 33–44.

Baltagi, B. H. (2008), “*Econometric Analysis of Panel Data*”, İngiltere: John Wiley & Sons.

Bakari, S. (2017), “The Nexus between Export, Import, Domestic Investment and Economic Growth in Japan”, [MPRA Paper](#) 76110,

Barak, D., Naimoğlu, M. (2018), “Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Etkisi: Kırılgan Beşli Örneği”, *Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 82-95

Barışık, S. ve Demircioğlu, E. (2006), “Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilete, ihracatithalat ilişkisi 1980- 2001”, *Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 71-84.

Baş, S. (2020), “İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliğinin Kırılgan Beşli Ülkeleri İçin Test Edilmesi”. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 143-158

Bayraktar, Y., Elüstü, S. (2016), “Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Yükselen Piyasalar ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Analiz”, *Hak İş Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), 8-29.

Behrman, Jere. (1976). *Foreign Trade Regimes and Economic Development in Chile*. New York: Columbia University Press

Bozdan, D., Özenci, İ., Benli, Y. K. (2018), “Döviz Kuru İle İhracat Ve İthalat Arasındaki İlişkinin Analizi: Ampirik Bir Çalışma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 638-649.

Breitung J.(2001), “The local power of some unit root tests for panel data. In: *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels*”. Emerald Group Publishing Limited, 161-277.

Breitung J, Das S.(2005), “Panel unit root tests under cross-sectional dependence”, *Stat Neerl* 59(4)

Breusch T.S. and A. R. Pagan (1980), “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253

Caballero, R. J., Cobra, V. (1988), "The Effect of Real Exchange Rate Uncertainty and Exports: Multi Country Empirical Evidence" *World Bank Economic Review*, 3(2),263-278

Chit, M. M., Rizov, M., Willenbockel, D. (2008), “Exchange Rate Volatility and Exports: New Empirical Evidence from the Emerging East Asian Economies”, *Middlesex University Economics and Statistics, Discussion*, s.127

Choi I. (2001), “Unit root tests for panel data”. *Journal of International Money and Finance* 20:249-272.

Chou, W. L. (2000), “Exchange rate variability and China’s exports”, *Journal of Comparative Economics*, 28(1), 61-79.

Coes, D. (1979), “The Impact of Price Uncertainty: A Study of Br Rate Policy”, *New York: Garland*

Çeştepe, H., Arslan, E., Yazıcı, M. (2020), “Toplam Faktör Verimliliği, Ekonomik Büyüme ve İhracat İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3),496-506

Dawson, P.J. (2005), “The export-income relationship: the case of India”, 5(1), 16-29

Demirtaş, G., Demirhan, B. (2013), "Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru politikaları ihracat ve ithalat üzerinde bir etkiye sahip midir?," *İktisat İşletme ve Finans*, Bilgesel Yayıncılık, 28(326), 93-116.

Engle, R.F., Granger, C.W. (1987), “Cointegration and error correction: representation, estimation and testing”, *Econometrica*, 55 (2), 251-276.

Farag, F.S., Ab-Rahim, R., Mohd-Kamal, K.A. (2021), “Foreign Trade and Economic Growth Relationship: Empirical Evidence from Libya”, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 11(4), 181-190.

Gül, E., Ekinci, A. (2006), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990–2006”, *Dumlupınar Üniversitesi, SBE Dergisi*, Sayı: 16, Kütahya, 165-190.

Karagöl, E. T., Kavaz, İ. (2018), “The effect of foreign trade on economic growth: The case of Turkey”, 5(4), 388-401

Karagöz M., Şen, A.(2005), “Export and Economic Growth Of Turkey: Co-integration And Error Correction Analysis”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 4(13), 1-15

Karaş, G., Karaş, E. (2017), “Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 28-46.

Karras, G. (2003), “Trade Openness and Economic Growth:Can We Estimate Precise Effets. Applied Econometricsand International Development”, 3(1), 7-25.

Khondker, B. H., Bidisha, S. H.,Razzaque, M. A. (2012), “The exchange rate and economic growth: An empirical assessment on Bangladesh”, Working Paper, Country project on Bangladesh, International Growth Centre, Bangladesh.

Kızıldere, C., Kabadayı, B., Emsen, Ö.S. (2014), “Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişmelerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 6(12), 40-54.

Kızıltan, A., Cığırlioğlu, O. (2008), “Türkiye’de reel döviz kuru değişmelerinin ihracat ve ithalata etkisi”, Ekev Akademi Dergisi, 12(36), 423-444.

Korkmaz, S., Aydın, A.(2015), “Türkiye’de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 10(3), 47-76

Köse, N., Ay, A., ve Topallı, N., (2008), “Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008)” Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 25-45.

Li, Y., Chen, Z., San, C. (2010), “Research on the Relationship between Foreign Trade and the GDP Growth of East China—Empirical Analysis Based on Causality”, Modern Economy, 1, 118-124

Mookerjee, R. (1997), “Export Volume, Exchange Rates and Global Economic Growth: The Indian Experience.” Applied Economics Letters, 4, 425-429.

Ordu, F. (2013), “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek lisans tezi

Özbay, P. (1999), “ The effect of Exchange rate uncertainty on exports a case study for Turkey.”Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Tartışma Tebliği, Ankara.

Pesaran, H.H., Shin Y. (1998), “Generalized impulse response analysis in linear multivariate models”, Economics Letters, 58(1), 17–29.

Pesaran, M.H., Shin, Y., Smith, R.J., (2001) “Bounds testing approaches to the analysis of level relationships”. *Journal of Applied Econometrics* 16, 289–326.

Pesaran, M. H. (2004), “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, <http://ftp.iza.org/dp1240.pdf> (21.10.2017)

Pesaran, M. H. (2006), “Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with A Multifactor Error Structure”, *Econometrica*, 74(4), 967-1012.

Pesaran, M. H. (2007), “A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.

Pesaran, M., Hashem, A. U., Takashi Y. (2008), “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.

Rose, A. K. (1991), “The role of exchange rates in a popular model of international trade: Does the ‘Marshall–Lerner’ condition hold?”, *Journal of International Economics*, 30(3-4), 301–316.

Sweidan, O. (2013), “The Effect of Exchange Rate on Exports and Imports: The Case of Jordan”, *The International Trade Journal*, 27(2), 156-172.

Tapşın, G., Karabulut, A. (2013), “Reel Döviz Kuru, İthalat Ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 26, 190- 205.

Tenreyro, S. (2007), “On the trade impact of nominal exchange rate volatility”, *Journal of Development Economics*, 82(2), 485–508.

Terzi, H., Zengin., A. (1995), “Türkiye’de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 11, Ankara.

Toktaş, Y., Parlinski, A., (2020), “The Impact of the Real Effective Exchange Rate on Poland’s Food and Live Animal Exports” *Scientific Journal Warsaw University of Life Sciences*, 20(4), 47-57.

Tunç, H. (2021), “Gelişmekte Olan Ekonomilerde İhracatın Reel Efektif Döviz Kuru Endeksine Olan Duyarlılığı: Panel Veri Analiz, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 8(25), 12-24.

AFRİKA’NIN BÜYÜK YEŞİL DUVAR PROJESİNİN İKLİM VE SU POLİTİKALARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Seda BOSTANCI

Analysis of Africa's Great Green Wall Project in the Context of
Climate and Water Policies

Yazar(lar) | Author(s)
Seda BOSTANCI¹

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 09/06/2022
Makale Kabul Tarihi : 26/06/2022

Anahtar Kelimeler:

İklim ve Su Politikaları,
Büyük Yeşil Duvar Projesi,
Afrika Sahel Bölgesi,
Yeniden Ormanlaştırma,
Ağaçlandırma.

İklim değişiklikleri son yıllarda, özellikle ağır hasar yaratan meteorolojik olaylar, yaz aylarında aşırı ısı artışları ile yaşanan ölümler, yangınlar, tarım ürünlerindeki azalma, verimsizleşme ve su sorunları gibi etkileri neticesinde dünya genelinde daha fazla küresel tehdit olarak kabul edilmeye başlamıştır. İklim değişikliklerinin etkileri bütün dünyada görülürken, bu süreçten Afrika daha fazla etkilenmiştir. Afrika’da iç savaşların önemli nedenleri arasında temiz suya ulaşım sorunları gelmektedir. İşsizliği, savaşları, hastalıkları, susuzluk ve kuraklığı getiren iklim koşulları Afrika’dan dünyanın diğer bölgelerine büyük kitlesel göç dalgalarını tetiklemektedir. Afrika’nın en yoğun düzensiz göç veren Sahel Bölgesi çatışma, kuraklık, çölleşme ve aşırı yoksulluğun yaşandığı ülkeleri içine alan bir alandır. Mevcut koşullar böyle devam ederse bu göçler, dünya genelinde gelişmiş ülkelerin yaşam kalitesini oldukça etkileyecektir. Halen bu durum yaşanmakla birlikte yakın gelecekte bu sorunların katlanacağı öngörülmektedir. Afrika Birliği tarafından 2007 yılında Büyük Afrika Yeşil duvarı projesi başlatılmıştır. Bu proje Sahra çölünü ağaçlandırarak, tarıma, yaşama ve istihdama verimli hale getirme projesi olarak tanımlanabilir. Afrika Büyük Yeşil Duvarının en önemli etkileri, iklim ve su politikalarına bağlı sürdürülebilir gelecek ile birlikte kadın istihdamı, yöre halkları için yaşam alanlarına sahip çıkma ve aidiyet duygularını güçlendirmesidir. Bu çalışmanın amacı küresel ölçekte iklim ve su sorunlarının çözümünde uluslararası büyük çaplı yeniden ormanlaştırma projelerine dikkat çekmektir. Bu yaklaşımla Büyük Afrika Yeşil Duvarı Projesi literatür taraması yöntemi ile incelenmektedir.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 09/06/2022
Accepted Date : 26/06/2022

Climate changes nowadays have begun to be accepted as a global threat, with effects such as meteorological events that cause severe damage, deaths due to excessive heat increases in summer, fires, and decrease in agricultural products, inefficiency, and water problems. While the effects of climate change are seen all over the world, Africa has been more affected by this process. Access to clean water is among the important causes of civil wars in Africa. Climatic conditions that bring unemployment, wars, diseases, thirst, and drought trigger large waves of mass migration from Africa. The African Sahel Region where Africa's

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-3559-2224>, e-posta: shbostanci@nku.edu.tr

Keywords:

Climate and Water Policies, Great Green Wall Project, African Sahel Region, Reforestation, Afforestation.

largest irregular migrant is an area that includes the countries where drought, conflict, desertification, and where extreme poverty is experienced. If the current conditions continue like this, it is seen that these migrations will also affect the quality of life of developed countries. Although this situation is still experienced, it is predicted that these problems will increase in the short term. The Great African Green wall project was initiated by the African Union in 2007. This project can be defined as a project of making the Sahara Desert productive for agriculture, living and employment by afforestation. The most important effects of the Great Green Wall of Africa, together with sustainable effects of climate and water policies, are women's employment, protecting of their living spaces for the peoples of the region and strengthening their sense of belonging. This study aims to draw attention to international reforestation projects in the solution of climate and water problems on a global scale, by reviewing the literature in terms of the Great African Green Wall Project.

1. Giriş

Günümüzde küresel iklim değişikliği, dünyanın yakın gelecekte yaşam koşullarını büyük ölçüde değiştirecek bir sorunsaldır. Dünya ülkeleri aralarında kara deniz ve hava sahanlığı sınırları bulunurken atmosfer içindeki hava akışı küre içinde hareket eder. Sera gazı emisyonu, hava kirliliği gibi atmosfere zarar veren koşullar birbirinden uzak kıtaları karşılıklı etkilemektedir. Böyle yaklaşıldığında, havayı ülkeler birlikte kullanır ve birlikte kirletir denebilir. Bu bağlamda küresel iklim değişikliği ile mücadelede dünyada bütün ulusların kaderi birbirine bağlıdır. Bir ülkenin karbon emisyonunu arttıran sanayi faaliyetleri, diğer ülkelerin de kuraklık ya da sel felaketleri yaşamasında etken olabilmektedir. Benzer yaklaşımla bir ülkenin iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan orman yangınları ve kuraklık nedeniyle tarım arazilerini kaybetmesi küresel çapta bir gıda krizine yol açabilmektedir. Belirli bir dönem sürdürülebilirlik söylemi dünyayı kurtarmak üzerine şekillenmiş olsa da dünyada buzul çağı gibi iklim değişimleri sonrasında hayat yeniden canlanmıştır (Wilson, vd., 2000; Ward, vd., 2008). İnsanlar, kendi varlıklarını sürdürülebilmek için iklim değişikliğine neden olan faaliyetlerini yeniden gözden geçirmek zorundadır. Konuya “çevre etiği yönünden bakıldığında iklim güvenliği sorunu tüm gezegen için bir varoluş sorunu haline gelmektedir” (Algan, 2008a: 193). Dünya tarihsel süreç içinde biyolojik çeşitliliğinde ciddi yok olma süreçleri yaşamış fakat her seferinde yaşamı yeniden canlandırabilecek biyolojik ortamı üretebilmiştir. Eğer insanlık dünyayı diğer canlılar için de yaşanmaz hale getirirse, kendi türü de yok olma tehlikesi ile karşılaşabilir. Özellikle dünya genelinde yaşanan uzun süren orman yangınları küresel ısınmanın en dramatik sonuçları arasındadır. Bu açıdan dünyanın çölleşmeye ve küresel ısınmanın dramatik etkilerini en fazla yaşayan Afrika Sahel bölgesini ormana dönüştürmek insan uygarlığının sürdürülebilir geleceği için de kritik bir meseledir.

İnsan yaşamını içilebilir temiz su kaynaklarına bağlıdır ve iklim değişikliği en fazla temiz su kaynaklarını etkilemektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde iklim değişikliği ile mücadele ve su güvenliğinin sağlanması için büyük çaplı ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırma projeleri yürütülmektedir. Yeniden ormanlaştırma vurgusu önemlidir. Yeniden ormanlaştırma ağaçlandırma çalışmalarından farklı olarak, kaybedilmiş orman alanlarını yeniden kazanmak ve bitki örtüsü ile başlayıp hayvanların nakledilmesine kadar, ormanı yeniden bütün bir ekosisteme dönüştürmek ya da çöl bölgelerinde yepyeni bir orman alanı tasarlamak gibi yaklaşımlara sahiptir. Afrika için Büyük Yeşil Duvar fikri 1927'lere kadar dayanabilir. Bu yaklaşımların başarılı örneklerinin başında Çin'de yeniden ormanlaştırma projesi yer almaktadır. Çin'de kurak toprak zemin vatandaş katılımı ile yeniden ormanlaştırılmış ve bu orman pandalar başta olmak üzere hayvan popülasyonlarını kazanmaya başlamıştır. Böylece oldukça geniş bir alanda turizm canlanmış ve verimli tarım arazileri oluşmuştur (Jiang, 2016). Bu projenin başarısı Afrika Yeşil Duvarı için de umut vericidir. Aynı zamanda Çin hükümeti de Afrika Birliği ile proje konusunda deneyim paylaşmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen Afrika Sahel Bölgesinin Büyük Yeşil Duvar projesi, dünyanın en yoksul ve iklim değişikliği sonuçlarını en ağır yaşayan bölgesinde gerçekleştirilmektedir. Bu yönü ile dünyanın sürdürülebilir geleceği için de önemli bir projedir. Dünya üzerinde çölleşme ile mücadele adına 1994'de Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele sözleşmesini (UNCCD) kabul etmiş ve sözleşme 1996'da yürürlüğe girmiştir. 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri 2015'te Birleşmiş Milletler'in 193 üyesi tarafından onaylanmıştır (Moumen, 2019). 2030 Sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında bu çalışmanın doğrudan bağlantılı olduğu başlıklar:

- Hedef 6: Temiz su ve sanitasyon,
- Hedef 13: İklim eylemi,
- Hedef 15: Karasal yaşam olarak görülmektedir (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2022).

Bununla birlikte barış, adalet ve güçlü kurumlar konusunu içeren 16. hedefin de konu ile ilgili bağları bulunmaktadır. Aynı zamanda Afrika Büyük Yeşil Duvarı 10. Hedef olan eşitsizliklerin azaltılması konusunda oldukça etkili bir araç olarak görünürken, 1. hedef olan yoksulluğa son için de kırılgan toplulukların desteklemesi adına büyük önem taşımaktadır. Bu özellikleri ile proje Birleşmiş Milletlerin çeşitli kurumlarından destek almaktadır. 2015 yılında Taraflar Konferansında kabul edilen Paris iklim anlaşmasının tarım ve toprak kalitesini iyileştirmeye yönelik yaklaşımları bulunmaktadır. 2015 yılında Paris'te düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi iklim değişikliğini azaltan iyileştirilmiş tarımsal uygulamalar yoluyla toprak kalitesinin, karbon tutulmasının ve toprağın korunmasının iyileştirilmesini teşvik etmektedir (Jacob, vd., 2019).

Büyük Yeşil Duvar projesi bu hedefle bağlantılı olarak çölleşme ile mücadele ve yeniden ormanlaştırma çalışmalarını gerçekleştirmektedir. UNCCD Afrika Büyük Yeşil Duvar Projesine destek olmaktadır. Büyük Yeşil Duvar Girişimi, 100 milyon hektarlık bozulmuş araziye restore etme, 250 milyon ton karbon tutma ve 10 milyon yeşil iş yaratma motivasyonu ile Afrika'nın bozulmuş arazilerini restore etmeyi ve milyonlarca yaşamı dönüştürmeyi amaçlamaktadır (UN Convention to Combat Desertification, 2022).

Yeniden ormanlaştırma ve ağaçlandırma çalışmaları dünya genelinde tüm kıtalarda devam etmektedir. Günümüzde iklim değişikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan orman yangınları, ciddi oranda dünya genelinde orman ve biyoçeşitlilik kayıplarına neden olmaktadır. Bu kayıpların önüne geçebilmek için, hükümetler, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri çeşitli yeniden ormanlaştırma projeleri gerçekleştirmektedir. Yeniden ormanlaştırma ve orman restorasyonu, biyolojik çeşitliliğin korunması da dahil olmak üzere çeşitli amaçlar göz önünde bulundurularak gerçekleştirilir (Wade, 2018: 341). Bu projelerde amaçlanan bitki ve hayvanları ile ekosistemin yeniden yaşamasını sağlamaktır. Örneğin, Eden ağaçlandırma projeleri, yerel topluluklarla gerçekleştirilen ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırma projeleridir. Farklı kıtalarda gerçekleştirdikleri ve dünyadan destek istedikleri bu projelerin uygulama alanları, Madagaskar, Mozambik, Kenya, Etiyopya, Nepal, Endonezya, Filipinler, Haiti, Orta Amerika ve Brezilyayı içermektedir (Eden Reforestation Projects, 2022). 8 Milyar Ağaç isimli bir başka girişim ise ekolojik ayak izi hesaplayıcı gibi ücretsiz araçlar sağlamanın yanı sıra, Amazon Yağmur Ormanları'nda ve farklı alanlara yerel ekosistemleri eski haline getirmek ve vahşi yaşamı korumak için iklim değişikliğiyle mücadeleye yardımcı olan ağaçlandırma projeleri gerçekleştirmektedir (Chambers, 2021). Bu kurumlara benzer yapıda İklim Restorasyonu Vakfı, iklim koşullarını restore etmeyi amaçlayarak, atmosferik karbondioksiti 2050 yılına kadar sanayi öncesi seviyelere indirmek gibi iddialı bir hedefe sahiptir (Foundation for Climate Restoration, 2022). Birkaç örnek ile çalışmada değinilen bu girişimler, gezegenin ve insanlığın sürdürülebilirliği adına, önemli ağaçlandırma, yeniden ormanlaştırma ve iklim değişikliği ile mücadele projeleri gerçekleştirmektedir. İlerideki çalışmalarda bu kurumlar ve gerçekleştirdikleri projeler daha kapsamlı ele alınabilir.

Bu çalışmanın amacı Afrika Büyük Yeşil Duvar Projesi üzerinden bir inceleme ile iklim değişikliği ve su güvenliği sorunları kapsamında büyük çaplı ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırma faaliyetlerinin önemine dikkat çekmektir. Bu yaklaşımla, bölgesel eşitsizliklerin, derin yoksulluğun, kitlesel göçlerin önüne geçilmesi için de çeşitli öneriler çalışma kapsamında ele alınmaktadır.

Çalışmanın motivasyonu Afrika Büyük Yeşil Duvarı ile ilgili kapsamlı bir araştırmanın Türkçe literatüre kazandırılmasıdır. Türkçe literatürde bu konuyla ilgili bir

bildiri çalışması bulunan Yılmaz (2022) küresel iklim değişikliği ile mücadelede Büyük Yeşil Duvar projesinin önemine değinerek güncel dokümanlar üzerinden bir araştırma yapmıştır. Ertekin (2020) makalesinde küresel ısınma bağlamında Afrika'da çölleşme sorunlarına dikkat çekmiş ve Afrika Büyük Yeşil Duvarı hakkında bilgiler vermiştir. Konuya kısaca değinilen Türkçe makaleler mevcut olmakla birlikte temel konusunu bu alanı oluşturan Türkçe makale pek tespit edilememiştir. Konuyu anlatan Türkçe haber, köşe yazısı ve web içerikleri bulunmakla birlikte, Türkçe dilinde yazılan akademik makaleler arasında bu konuya daha fazla değinilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Goffner vd. (2019) çalışmalarında Afrika Büyük Yeşil Duvar projesinin sonuçları üzerinde hakemli bilimsel makalelerde yeterli verinin oluşmadığını belirtmektedir. Bu yönü ile bakıldığında çeşitli dillerde bu konuyu derinlemesine inceleyen çalışmaların, farklı ülkelerin projeyi desteklemesi için de avantaj yaratabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye de bu projeye destek vermektedir (FAO Türkiye, 2017).

Bu çalışmada iki temel bölüm bulunmaktadır. İlk bölüm kuramsal altyapı olarak belirlenmiştir. Kuramsal altyapı, iklim değişikliği, su güvenliği ve bu koşulların sonucu olarak kırılgan toplumların göçleri üzerine kısa bilgileri içermektedir. İkinci bölüm olan metodoloji kısmında ise Büyük Yeşil Duvar üzerine web of science (WOS) veri tabanında taranan makaleler üzerinden literatüre dayalı araştırma yapılmaktadır.

2. Kuramsal Altyapı

Çalışmanın kuramsal altyapısı iklim değişikliği, su güvenliği, kırılgan topluluklar ve bu koşullar sonucu beklenen büyük göç dalgaları konularından oluşmaktadır. Bu bölümde bu konulara ilişkin kavramsal açıklamalar yapılacaktır.

2.1. İklim Değişikliği

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), küresel ortalama yüzey sıcaklığının 1861'den bu yana $0,6 \pm 0,2^{\circ}\text{C}$ arttığını ve önümüzdeki 100 yıl içinde 2 ila 4°C 'lik bir artış öngördüğünü tahmin etmektedir. Sıcaklık artışları, mevcut yüzey suyunun buharlaşmasını ve bitki örtüsünün terlemesini doğrudan artırarak hidrolojik döngüyü etkilemektedir (Kumar, 2012). Emisyonlar yükselmeye devam ederse ve sıcaklıklar $2-6^{\circ}\text{C}$ arasında artmaya devam ederse, insan, hayvan ve bitki yaşamı dönüşecektir (Urry, 2015). Her 1°C 'lik sıcaklık değişikliği, Dünya'daki ekolojik bölgeleri yaklaşık 160 km hareket ettirir. Bu nedenle, örneğin, önümüzdeki yüzyılda iklim 4°C 'ye kadar ısınırsa, Kuzey Yarımküredeki türler yaklaşık 500 km kuzeye doğru uygun bir iklim rejimi bulmak için hareket etmek zorunda kalabilir (Thuiller, 2007). Bu riskler Paris iklim anlaşmasında, sanayi devriminden günümüze kadar 1°C 'ye erişen küresel ısınmanın, $1,5^{\circ}\text{C}$ seviyesinde tutabilmek için ülkelerin ortak karar almasını sağlamıştır. Fakat günümüzdeki devlet politikaları devam ederse, küresel ısınmanın 2°C gibi bir

değerde sınırlandırılmasının mümkün olmayıp; 3°C’de aşacağına bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bunun sonucu Birleşmiş Milletler tarafından yapılan toplantılarda, kurulacak yeni Küresel İklim Rejiminde Paris Anlaşması ile beraber, her 5 yılda bir ulusal katkıların kontrol edilmesini sağlayacak yeni bir sistem devreye sokulmasına karar verilmiştir (Perçin, 2017). Paris iklim anlaşmasının önemli kazanımlarından biri emisyon sınırlama kavramını literatüre kazandırmış olmasıdır. Emisyon sınırlama enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı ile fosil kaynakların terk edilmesi olarak ifade edilebilir (Sancar ve Bostancı, 2020: 278).

Küresel iklim değişikliğiyle mücadele için sera gazlarının azaltılması, dünyada politika yapıcılar ve bilim adamlarının gündemindedir. Chomsky, vd.. (2020), IPCC 2019 verilerine göre ormansızlaşmanın birleşik etkilerinin toplam sera gazı emisyonlarının yaklaşık % 12’sinden sorumlu olduğuna dikkat çekmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler ve kurumlar karbon emisyonlarını doğrudan azaltmak ve yeniden ormanlaştırma, orman restorasyonu projelerine hız kazandırmak gibi yaklaşımlarla sera gazlarını azaltmanın yollarını aramaktadır (Zhou, vd., 2007).

Sera gazı emisyon miktarları ülkelere göre büyük farklılık göstermektedir. Her ne kadar sonuçlarına bütün dünya ülkeleri özellikle de daha yoksullar katlanıyor olsa da gelişmiş ülkelerin birikmiş emisyon borcu oldukça fazladır. Bu durum biraz daha somutlaştırılacak olursa: “1850-2011 dönemi itibariyle bakıldığında, emisyon arttıran en büyük ilk beş ülke ABD, Çin, AB, Rusya ve Japonya’dır. Bu ülkeler dünyada tarihsel olarak toplam sera gazı emisyonlarının üçte ikisini gerçekleştirmişlerdir. 1990 yılından 2011 yılına kadar olan dönem dikkate alındığında ise, emisyonların yaklaşık yarısının ABD, Çin, AB ve Rusya olmak üzere sadece dört ülkeden kaynaklandığı görülmektedir” (Topçu, 2018: 118). Bu veriler, özellikle Afrika gibi ülkelere gelişmiş ülkelerin emisyon borcu olduğunu gösteren somut kanıtlardır.

2.2. Su Güvenliği ve Kırılgan Toplular

Dünyanın en büyük dağıtılmış tatlı su deposu olarak yer altı suyu, ekosistemlerin sürdürülmesinde ve iklim değişikliği ve değişikliğine insan adaptasyonunun sağlanmasında merkezi bir rol oynar. Yeraltı suyunun küresel su ve gıda güvenliği için stratejik önemi, daha sık ve yoğun iklim aşırılıkları (kuraklık ve sel) yağış, toprak nemi ve yüzey suyundaki değişikliği artırmaktadır (Taylor, vd., 2013).

Su kıtlığı ve güvensizliği, gelecekte yaşamın sürdürülebilirliği için en büyük tehlike olarak görünmektedir. Ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların tümü su güvensizliğinden etkilenmektedir. “1992 yılında Dublin’de düzenlenen Uluslararası Su ve Çevre Konferansında su ekonomik bir mal olarak nitelendirilerek, su ekonomisi kavramı tartışmaya açılmıştır. 1996 yılında Marsilya’da kurulan Dünya Su Konseyi üç yılda bir Dünya Su Forumu düzenlemektedir” (Karakılçık, 2011: 75-77). Günümüzde bu

kurumlar ve konferanslar çeşitlenerek artmaktadır, 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında da önceden belirtildiği gibi temiz su ve sanitasyon bulunmaktadır. Covid-19 süreci de su kaynaklarına ulaşımın özellikle bulaşıcı hastalıklardan korunmada halk sağlığı politikası olarak önemine daha fazla dikkat çekmiştir. Leichenko ve O'Brien (2019) ayrıca su güvensizliğinin özellikle Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Orta Doğu'nun bazı bölgelerinde yaşayan kadınlar için eşitsizlikleri artırdığına değinmiştir. Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da yaşayan kadınların evlerinin uzak noktalarından temiz su kaynakları ararken cinsel şiddete uğrama riskiyle karşı karşıya kaldıklarını ifade etmiştir (Leichenko ve O'Brien 2019; Bostancı ve Yıldırım, 2022).

Tablo 1. Su Güvensizliğinin Etkileri

Faktörler	Etkiler	Etki Nedenleri
Eğitim	Eğitimde kalite ve eşitsizliğin artması	Su kaynaklarının kısıtlı olduğu bölgelerde yaşayan birçok kız çocuğu, temiz ve güvenli su kaynakları aramak için okuldan ayrılmak veya eğitimlerini ertelemek zorunda kalmaktadır.
Su	Su kirliliğinin artması	Su kaynaklarında daha yüksek kirlilik, ishal, sıtma ve şistozomiyaz gibi daha yüksek hastalık riskine neden olmaktadır.
Gıda	Tarım ürünlerinin azalması	Azalan su kaynakları yapılan tarım, kaliteli üretimi zorlaştıran bir faktördür.
Sanayi	Üretimin azalması	Endüstriyel üretimin sürdürülebilmesi için su kaynakları hayati bir unsurdur.
Şiddet	Çatışmaların artması	Su kaynaklarının azaltılması, bölgeler ve hükümetler arasında büyük çatışmalara neden olmaktadır.

Kaynak: Bostancı, S. H., & Yıldırım, S. (2022). The Role of Municipalities in Achieving Water Security: The Case of Turkey. In *Handbook of Research on Sustainable Development Goals, Climate Change, and Digitalization* (pp. 268-286). IGI Global.

Geçim kaynaklarını, ulusal güvenliği, insan sağlığını ve ekosistem hizmetlerini desteklemek için yeterli miktarda ve kalitede suyun mevcudiyeti ile birleştiğinde, insanlar ve ekosistemler için suyla ilgili risklerin kabul edilebilir bir seviyesi olarak tanımlanan su güvenliği konusu günümüzde en önemli tartışma konuları arasındadır (Bakker, 2012). Perch-Nielsen, vd. (2008) çalışmalarında iklim değişikliğine bağlı olarak sel ve deniz suyu seviyesindeki yükselmelerin göç ile doğrudan bağlantılarını somutlaştırdığı kavramsal bir araştırma yapmıştır. Çalışmalarında iklim ve göç ilişkisinin somut bağlarını kurarken, göç edilen bölgelerin kırılganlığı ve savunmasızlığının çok sayıda faktöre bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında iklim koşullarının kırılgan hale getirdiği yerleşim alanları, kırılgan toplumlar yaratmaktadır. Bu aşamada yaşam alanlarının afetler, sağlık koşulları ve savaş ortamları nedeniyle yaşanmaz hale geldiği bölgelerden ayrılarak göç edenler, gittikleri ülkelerin en kötü çevresel ve sosyal koşullara sahip bölgelerinde konumlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu konular çevre etiği, su hakkı, çevre hakkı ve çevresel adalet ile ilişkilidir. “Çeşitli uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ortak hazırlamış olduğu, Su Hakkına İlişkin Çerçeve Bir Sözleşme için Temel İlkeler incelendiğinde, su hakkının yaşam için suya erişim anlamına gelen temel

bir hak olarak tanımlandığı görülmektedir. Yaşam için su sadece insanın gereksinmelerini değil, nehirlerin, derelerin ve tüm sucul ekosistemlerin sağlığı için gerek duyulan yeterli su akışını da sağlamak anlamında ifade edilmektedir (Algan, 2008b: 84). İklim riskleriyle başa çıkma kapasitesi düşük kırılabilir toplumlar barınma, salgın hastalıklar, susuzluk gibi sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Var olan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler iklim değişikliğinden etkilenmenin derecesini belirleyici bir rol oynamaktadır (Cerit Mazlum, 2009:52).

2.3. İklim Değişikliği ve Su Krizleri Sonucu Afrika'dan Beklenen Göç Dalgaları

Göçün nedenleri bölgelere göre değişse de çevre ve iklim koşulları son günlerde yükselen göstergeler haline gelmiştir. Bu koşullar, iklim mültecisi tanımını ortaya çıkarmıştır. İklim mültecileri, habitatlarının sular altında kalması, iklimdeki ani değişiklikler ve tarım alanlarının verimsiz hale gelmesi gibi çeşitli çevresel zararlar nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanları ifade etmektedir (Bostancı ve Yıldırım, 2021). İklim mültecisi kavramı, mülteci hakları bağlamında, gelişmiş ülkelerin pek net görmedikleri, tartışmalı buldukları bir kavramdır. Afrika, iklimden oldukça etkilenen bir kıta olarak, iklim mültecilerinin de göç kabilelerinde yer aldıkları bir kıtadır. Bununla birlikte iklim mültecilerinin hukuki statüleri ve tanımlanma kriterleri halen belirsizdir. Afrika'dan göçün çok çeşitli nedenleri olduğu için iklim göçünü bu nedenlerden biri olarak tanımlamak uygun olur. Afrika'dan iklim koşulları değiştikçe daha büyük kitlesel göç dalgaları beklenmektedir. Ülkelerin farklı ülkelerde iç çatışmalara müdahale etmesi jeopolitik sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler bu çatışmaları göçün temel nedeni ve kendi müdahalelerinin zor olduğu bir alan olarak kabul ederler. Bununla birlikte göç iklim ve susuzluktan kaynaklandığında, gelişmiş ülkelerin üretebileceği daha fazla çözüm bulunmaktadır. Burada bu çözüm önerilerine kısaca değinilmektedir.

Clement vd. (2021) Dünya Bankası için hazırladıkları göç raporunda Afrika Sahel bölgesi iklim değişikliği sorunları ile ilgili çözüm önerilerini geliştirmiştir. Aşağıda bu öneriler yer almaktadır:

- Sahel Uyarlanabilir Sosyal Koruma Programı, yoksul ve savunmasız hanelerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha dayanıklı olmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Aşırı iklim olayları felakete dönüşmeden önce yeni ve mevcut sosyal koruma sistemlerinin harekete geçmesi için projeler üretmektedir (Clement, vd., 2021: 11).

- Bölgesel Sahel Hayvancılığı Destekleme Projesi, kuraklık ve çatışma tehdidi altındaki köylü ve çiftçiler için bir uyum stratejisi olarak sınır ötesi göçü desteklemektedir. Göç koridorları, paylaşılan su noktaları, büyük hastalıklar ve diğer

veterinerlik hizmetleri için gözetim, daha sağlam erken uyarı sistemleri ve gelişmiş kriz müdahalesi dahil olmak üzere bir dizi müdahale kullanılmaktadır (Clement, vd., 2021: 11).

Sahel Uyarlanabilir Sosyal Koruma Programı (ASPP) Sahel'deki uyarlanabilir sosyal koruma programlarının ve sistemlerinin tasarımını ve uygulanmasını desteklemek için Mart 2014'te başlatılmıştır. Program, Dünya Bankası'nın Sosyal Koruma ve Çalışma ekibi tarafından yönetilen ve Banka'nın afet risk yönetimi, cinsiyet, sosyal kalkınma, afet riski finansmanı, yoksulluk ve iklim değişikliği küresel uygulamaları ile önemli bir işbirliği ile yönetilen çok bağışlı bir vakıf fonu tarafından finanse edilmektedir. Ülke düzeyinde ASPP desteği, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) tarafından desteklenen programları tamamlamak için doğrudan yatırımlar ve hibeler yoluyla sağlanmaktadır. Bu yaklaşım, hükümetlerin sosyal koruma programlarını genişletmelerine ve yenilikçi müdahaleleri test etmelerine olanak tanımaktadır (The World Bank, 2017).

3. Metodoloji

Bu çalışma yöntem olarak, literatür taraması kullanılmıştır. Afrika'nın Sahel bölgesi için gerçekleştirilen Büyük Yeşil Duvar Projesi ile ilgili web of science veri tabanında taranan makaleler üzerinden incelenme yapılmaktadır. Bu bölümün iki alt başlığı, Büyük Yeşil Duvar Projesi ile ilgili genel bilgiler ve proje ile ilgili makaleler üzerine inceleme konularından oluşmaktadır.

3.1. Afrika Büyük Yeşil Duvar Projesi ile İlgili Genel Bilgiler

Büyük Yeşil Duvar üzerine bilgilere geçmeden önce proje alanı olan Afrika Sahel Bölgesi hakkında genel bilgiler vermek uygun olur. Sahel bölgesi, ekonomik zorluklar, etnik çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, gelişme eksikliği ve terör örgütlerinin suç eylemlerinin yayılması gibi nedenlerle dünyanın en kırılgan ve savunmasız bölgesi olarak tanımlanmaktadır (Önal ve Oumar, 2021: 203). Sahel, Afrika'nın Sahra kuşağının güneyinden başlayıp Eritre'ye kadar uzanan bir alanı kapsamaktadır. Bu kuşakta yer alan ülkeler, Senegal, Mali, Moritanya, Çad, Cibuti, Nijer, Etiyopya, Eritre ve Burkina Faso'dur. Suç faaliyetleri ve yasa dışı göçlerin arttığı bu bölgede, 2014 yılında Mali, Moritanya, Çad, Burkina Faso ve Nijer bir savunma hattı oluşturabilmek için G5 Sahel Bölgesini kalkınma ve savunma amaçlı olarak kurulmuştur. 2022 yılında Mali birlikten ayrılmıştır.

İklim değişikliğinin, özellikle kırsal ve tarımsal kırsal alanları etkileyerek, Sahel'de daha sık ve şiddetli kuraklık ve sellere neden olması muhtemeldir. Geçmiş oranla daha sık görülen doğal afetler ve yoğun çevresel bozulma nedeniyle insanların yaşamları ve geçim kaynakları giderek daha fazla risk altındadır (The World Bank, 2017). Ertekin (2020: 1888) Sahel bölgesindeki çölleşme, iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik

kaybına dikkat çekerken, bölgede yaşayanların en yoksul geçim kaynaklarına sahip olduğunu ve gıda kırlanlığı sorunlarının artmakta olduğuna dikkat çekmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen Sahel Bölgesi Büyük Yeşil Duvar Projesi üzerine değerlendirmelere geçmeden önce kökeni daha eskiye dayalı Çin'de gerçekleştirilen yeniden ormanlaştırma projesinin incelenmesi uygun olur. Çin'deki toz fırtınası yoğunluğunu etkili bir şekilde azaltmak ve kurak toprakları yeniden ormanlaştırıp verimli hale getirebilmek için Çin Büyük Yeşil Duvarı (GGW), Dakar'dan Cibuti'ye uzanan Sahra Büyük Yeşil Duvarı'na benzer şekilde, çölleşmeyle mücadele ve toz fırtınalarını kontrol etme konusunda en büyük ölçekli projeler arasındadır. Çin yönetim yapısı bu projeye yoğun bir vatandaş katılım ve katkısını mümkün hale getirmiştir. 1978'de başlatıldığında proje Üç Kuzey Barınak Ormanı programı olarak adlandırılmıştır. Halen aynı adı korumakla birlikte aynı zamanda Büyük Yeşil Duvar olarak da adlandırılmaktadır. Projenin 2050 yılına kadar devam etmesi beklenmektedir. Toplam 4,1 milyon km²'lik bir alanı (ülkenin toplam arazi alanının yüzde 42,7'sini) kapsayacak şekilde tasarlanmıştır (Jacob, vd., 2019). Yine benzer bir yaklaşımla, 1998'deki büyük sel felaketinin harekete geçirdiği Çin hükümeti, ekolojik istikrarı ve bütünlüğü yeniden sağlamayı amaçlayan “Yeşil için Tahıl” planı olarak belirlenen ülke çapında bir başka ağaçlandırma programını da uygulamaya koymuştur (Zhou, vd., 2007).

Üç Kuzey Barınak Ormanı programından edinilen deneyim, Çin'de çölleşmeyle mücadele için Ulusal Eylem Planı'nın (UEP) hazırlanmasına önemli katkı sağlamıştır. UEP, UNCCD'nin oluşturulmasına denk gelen 1996 yılında hazırlanmış ve 2003 yılında revize edilmiştir. Ayrıca dünyada çölleşme eğilimlerini ölçmek için bir izleme takip sistemine sahip olan ilk UEP olmuştur. 2015 yılında, UNCCD, İç Moğolistan'daki Kubuqi Çölü'ndeki 100.000 çiftçi ve çobanın geçim kaynaklarını iyileştirdiği ve 11.000 km²'lik bozuk araziye verimli alanlara geri kazandırdığı ve yeşil enerji üretimini teşvik ettiği için Elion Vakfı'na prestijli Yaşam için Toprak ödülünü kazanmıştır. GGW'nin ağaçları, çöl rüzgarlarına karşı bir bariyer sağlayarak, hava ve toprakta nemin tutulmasına yardımcı olup bitkilerin büyümesine izin vermektedir. Uygulamanın çok yüksek maliyetlerine rağmen, bu program özellikle insan sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve geçim kaynaklarının iyileştirilmesine sunduğu çözümleri göz önüne alındığında uygun maliyetlidir. Bu nedenle, Çin Hükümeti yeniden ağaçlandırma programlarını genişletmeyi planlamaktadır (Jacob, vd., 2019). Bu proje Afrika Yeşil Duvarı Projesinin geleceği için önemli bir referans kaynağıdır. Bununla birlikte, ülkelerin, coğrafi konumlarından, yönetim yapılarına, sosyal ve ekonomik koşullarına kadar tamamen farklı olması iki projenin ilerleyişini büyük oranda farklılaştırmaktadır. Aynı zamanda Çin yeniden ormanlaştırma yaparken, Afrika çöl bölgelerinde ağaçlandırma yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çöl alanlarının ormanlaştırmasında yaşanan zorluklar bulunmaktadır. Bunlarla birlikte Çin, Afrika'daki projenin gelişimi için önemli

işbirlikleri sağlamaktadır. 2017 yılında Kenya'nın Nairobi kentinde düzenlenen 1. İklim, Ekosistemler ve Geçim Kaynakları Konferansı'ndan bu yana, Afrika'da sürdürülebilir kalkınma konularında Çin-Afrika ortaklığının yanı sıra Güney-Güney İşbirliği ve çok taraflı işbirliğini güçlendirmek için önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Çin'deki temel araştırmalar, politika ve mekansal tutarlılığı olan uzun vadeli programları öngörmektedir. Çin ile operasyonel ve pratik işbirliği kurmak, Afrika için kurak alan ekosistemlerinin ve kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminin başarılarını pekiştirmek için yeterli bir yoldan daha fazla kazanım anlamına gelmektedir. Kurak alan ekosistemlerinde bilim, teknoloji ve inovasyon üzerine Çin-Afrika işbirliklerinin hem Küresel Kurak Alan Ekosistem Programına hem de Büyük Yeşil Duvar Projesine önemli faydalar sağlaması beklenmektedir (Peng, vd., 2020: 542).

Büyük Yeşil Duvar fikri, Fransız sömürgeci ormancı Louis Lavauden'in kurak alanlarda ormansızlaşma, aşırı otlatma ve arazi bozulmasının çöllerin yayılmasına nasıl neden olduğunu açıklamak için çölleşme terimini tasarladığı 1927'ye kadar uzanabilir. 1952'de İngiliz sömürge ormancısı Richard St. Barbe Baker, çölleşmeyi kontrol altına almak için 50 km genişliğinde bir yeşil cepheye ağaç dikilmesini önermiştir. Bu fikir, şiddetli kuraklıkların Sahel ve Afrika'yı vurduğu 1970'lerde ve 1980'lerde önem kazanmıştır. Ayrıca, Burkina Faso'nun eski cumhurbaşkanı Thomas Sankara, Pan Afrika ideolojisinin bir parçası olarak Sahel'in karşısına yeşil bir duvar fikrinin gündeme gelmesini sağlamıştır. Çölleşmeyi önlemek için bir araç olarak yeşil bir bariyer fikri, 1970'lerde kıtanın başka yerlerinde de yaygınlaşmıştır. 2004'te Nobel Barış Ödülü'nü alan ilk Afrikalı kadın olan Wangari Mathai, 1977'de Kenya'da Yeşil Kuşak Hareketi'ni kurmuştur. Hareket Kenya'nın üç büyük dağ ekosistemine 51 milyon ağaç dikilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, projedeki birincil amaç çölleşmeyi önlemek değil, kırsal Kenyalı kadınlar arasında artan gıda ve su güvensizliğine yanıt vermektir (Gravesen ve Funder, 2022: 10).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), geçim kaynakları üzerinde olumlu etkiler yaratmak ve sosyo-ekolojik dayanıklılığı artırmak için toplum merkezli bir müdahale yoluyla bu projeyi desteklemektedir (Sacande, 2021:160). 2007'de Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları, Büyük Yeşil Duvar Sahra Sahel Girişimi'ni (GGWSSI) onaylamıştır (Gadzama, vd., 2017: 283). 2020 yılında web haberlerinde Büyük Yeşil Duvarın yaklaşık % 15 tamamlandığından söz edilmiştir. Ancak projenin başarısının başlangıçta beklenenden çok daha büyük olduğu belirtilmiştir. Bozulmuş arazinin, benzeri görülmemiş bir oranda geri kazanıldığı, bunun da yakındaki topluluklar için artan gıda güvenliği anlamına geldiği ifade edilmiştir” (Ferrer, 2020). Bu proje küresel ölçekte iklim değişikliği, su ve gıda güvenliği ve büyük kitlesel göçleri önlemede kilit rol üstlenebilecek potansiyeldedir. Bu açıdan bakıldığında gelişmiş ülkelerin bu alanda fon

destekleri, kendi ülkelerinin geleceği ve sürdürülebilirliği için de büyük önem taşımaktadır.

Bu bölümde Büyük Yeşil Duvar Projesi üzerine genel bilgiler verebilmek için proje resmi web sitesi incelenerek bilgiler derlenmiştir.

Afrika’da 22 ülkeyi etkileyen proje Afrika Birliği Komisyonu ve Pan-Afrika Büyük Yeşiller Ajansı liderliğinde Afrika ülkelerini ve uluslararası ortakları bir araya getirmektedir. Büyük Yeşil Duvar Girişimi, ağaç dikme konusundaki ilk odak noktasından, 11 ülkede (Burkina Faso, Çad, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal ve Sudan) yeşil ve üretken peyzajlardan oluşan bir mozaik oluşturarak Sahel’de yaşayanların hayatlarını dönüştürmeyi amaçlayan kapsamlı bir kırsal kalkınma girişimine doğru evrilmiştir. Projenin başlıca hedefleri:

- İnsanlığın en değerli doğal varlıklarından biri olarak bereketli toprakları sağlamak,
- Dünyanın en genç nüfusu için ekonomik fırsatlar yaratmak,
- Her gün aç kalan milyonlar için gıda güvenliğinin sağlamak,
- Sıcaklıkların dünyadaki herhangi bir yerden daha hızlı yükseldiği bir bölgede iklim direncini arttırmak,
- 8000 km’lik yeni bir dünya harikası yaratılması, olarak belirlenmiştir (United Nations Convention to Combat Desertification, 2022).

Hedeflerden anlaşılacağı gibi bu proje büyük umutların yeşerdiği bir projedir.

UNCCD Büyük Yeşil Duvar hakkında farkındalığı artırmak için “Bir Dünya Harikası Yetiştirmek” adı altında kampanya yürütmektedir. Kampanya, 2030 yılına kadar Afrika liderliğindeki bu acil rüyayı gerçekleştirmek için küresel bir halk hareketine ilham vermeyi amaçlamaktadır. Büyük Yeşil Duvar’ın iklim değişikliğinden gıda güvenliğine, göçten kaynağa kadar değişen zorluklara hitap eden güçlü bir umut sembolü olduğuna dair temel anlatıya odaklanılmaktadır. Eşsiz bir miras yaratmak için birlikte çalışan insan ve doğanın somut bir örneği olarak gelecek nesil için yeni bir dünya harikası tasarlamak yaklaşımını içermektedir. Kampanya, uzun vadeli kamu ve özel yatırımlara ilham vermeye yönelik net bir bakış açısıyla, kamusal alanlarda, politika tartışmalarında ve medya ve kültür sektörlerinde girişim hakkında küresel farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır. Projeye hükümetlerle birlikte en aktif fon desteklerini Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler’in Küresel Çevre Tesisi Güven Fonu, Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Birliği sağlamaktadır (United Nations Convention to Combat Desertification, 2022). Program başlangıçta GEF Güven Fonu (81,3 milyon \$), Arazi Bozulması, Biyoçeşitlilik, İklim Değişikliği Tahsisleri ve Sürdürülebilir Orman Yönetimi Orman ve

REDD+ Teşvik Programı ve Düşük Kalkımlı Ülkeler Uyum Fonu (19,5 milyon \$) tarafından finansal olarak desteklenmektedir. Bu önemli programın başlaması için 108.8 \$ başlangıç toplamı sağlanmıştır. Katılımcı her ülke, ulusal düzeydeki çabaları sınırlar arasında birbirine bağlayarak katkıda bulunacak, iklim değişikliğinin ve değişkenliğin etkilerini şiddetlendiren, çölleşmeye ve çevrenin ve doğal kaynakların bozulmasına ve aralarında çatışma riskine yol açan politika, yatırım ve kurumsal engellerle mücadele edecek araçları geliştirecektir (Gadzama, vd., 2017: 283).

3.2. Büyük Yeşil Duvar Projesi ile İlgili Web of Science Veri Tabanında Taranan Makaleler Üzerine İnceleme

Bu bölümde Web of Science (WOS) veri tabanında taranan makaleler incelenirken, özellikle Afrika Büyük Yeşil Duvarını başlığına taşımış olan ve araştırmanın kavramsal yaklaşımını destekleyecek içeriğe sahip makaleler seçilmiştir. WOS endeksinde yer alan çalışmalarda makale kategorisinde İngilizce “Great Green Wall: Büyük Yeşil Duvar” ifadesine yer veren 60 makale tespit edilmiştir. Bu makalelerden 18’i “Büyük Yeşil Duvar” ifadesini makale başlıklarında kullanmıştır. Aynı zamanda makalelerin bir kısmı konuyu genel olarak ya da Çin özelinde ele almakta olup; 31 makale Afrika Sahel Bölgesi Büyük Yeşil Duvar projesi üzerinedir. Bu makaleler arasından 14’ü bölüm içinde detaylı olarak incelenmiştir. Bu incelemede içeriklerin takibini kolaylaştırabilmek için Tablo 2 oluşturulmuştur.

Tablo 2. Afrika Büyük Yeşil Duvar Projesinin İncelendiği Web of Science Veri Tabanında Taranan Makaleler

Makale Yazarları ve Tarih	Makale Adı	Makale Anahtar Kelimeleri
Mirzabaev, vd. (2022)	Afrika Büyük Yeşil Duvarının ekonomik verimliliği ve hedeflenmesi	–
Wu, vd., (2022)	Uzaktan algılama ekolojik indeksine dayalı Afrika'daki Sahel bölgesinin ekolojik çevre kalitesi değerlendirmesi	Ekolojik çevre, uzaktan algılama ekolojik indeksi, insan aktiviteleri, iklim değişikliği, Sahel bölgesi, Büyük Yeşil Duvar
Sacande ve Muir (2022)	Sahel peyzajlarını insanlarla ve bitkilerle restore etmek: Büyük ölçekli müdahalelerden içgörüler	Büyük Yeşil Duvar, yerli bitkiler, yerli türler, kereste dışı orman ürünleri, beslenme, Sahel, geleneksel bilgi
Sacande, vd., (2021)	Üç Büyük Yeşil Duvar ülkesinde büyük ölçekli restorasyondan elde edilen sosyo-ekonomik etkiler	Restorasyon, hane anketi, sosyo-ekonomik etki, Büyük Yeşil Duvar, geçim kaynağı
Turner, vd., (2021)	Çevresel rehabilitasyon ve yoksulların kırılganlığı: Büyük Yeşil Duvar Örneği	Ağaçlandırma, yeniden ormanlaştırma ve yeniden bitkilendirme, kurak alan rehabilitasyonu, kırılganlık, çitleme, arazi mülkiyeti, Batı Afrika Sahel, çevresel anlatılar, seçkinlerin yakalanması, özelleştirme, teknokratik kalkınma, sosyoteknik tahayyül

Elagib, vd., (2021)	Afrika Sahel ve Büyük Yeşil Duvar bölgelerinde yağmurla beslenen verimsiz bölgelerin sınırlarının belirlenmesi	Ağaçlandırma, kuraklık indeksi, Büyük Yeşil Duvar, yeşillendirme, normalleştirilmiş fark bitki örtüsü indeksi, yağmurla beslenen tarımsal verimlilik, Sahel, bitki örtüsü dinamikleri
Wu, vd., (2020)	Afrika'nın Sahel bölgesinin çöl/otlak biyom geçiş bölgesindeki normalleştirilmiş bitki örtüsü indeksi ve bunların sürükleyici faktörlerindeki mekansal ve zamansal değişiklikler	Çöl/otlak biyomu geçiş bölgesi, iklim değişikliği, insan aktivitesi, Afrika'nın Sahel bölgesi, yağış, sıcaklık, CA-Markov modeli
Saley, vd., (2019)	Batı Afrika Sahel üzerinde iklim aşırılıklarının oluşumunda Sahel Yeşil Kuşağı'nın olası rolü	Aşırı iklim, Sahel Yeşilkuşak, Sahel, değişkenlik
Thioye, vd., (2019)	Mikoriza bazlı aşılama stratejilerinin Ziziphus mauritiana Lam üzerindeki etkisi ve Büyük Yeşil Duvar (Senegal) güzergahındaki yerli mikorizal toplulukları	Arbusküler mikorizal mantar topluluğu, Rhizophagus düzensiz, Kaya fosfat, Ziziphus mauritiana
Duboz, vd., (2019)	Tessekere, Senegal'de ağaçlandırma ve nüfusun sağlık durumu	Ekosistem servisleri, bulaşıcı olmayan hastalıklar, Uluslararası İnsan-Çevre Gözlemevi, Senegal, Afrika
Goffner, vd., (2019)	Sahra için Büyük Yeşil Duvar ve Sahel arazilerinde ve geçim kaynaklarında direnci artırmak için bir fırsat olarak Sahel Girişimi	Yeşil Duvar, Sahel, ağaçlar, tarımsal ormancılık, dirençlilik
Wade, vd., (2018)	Senegal'deki Afrika Büyük Yeşil Duvarı boyunca ağaçlandırma ve doğal kaynak yönetimi stratejilerini bilgilendirmek için biyoçeşitlilik saha denemeleri	Yerli Afrika ağaçları, biyolojik çeşitlilik, Yeşil Duvar, doğal yenilenme
Gadzama (2017)	Afrika Sahel'deki Büyük Yeşil Duvar'ın sürdürülebilir gelişimi yoluyla çölleşmenin etkilerinin azaltılması	Değişim yönetimi, iklim tehditleri
O'Connor ve Ford (2014)	Sahel'de iklim değişikliği ve çölleşmenin etkilerine uyum olarak "Büyük Yeşil Duvar"ın etkinliğinin artırılması	İklim değişikliği, adaptasyon, Afrika, çölleşme, arazi ıslahı

Mirzabaev, vd. (2022) çalışmalarında gelecekteki arazi restorasyon projelerinin ekonomik maliyetlerini ve faydalarını Afrika Büyük Yeşil Duvar kapsamında değerlendirmiştir. Sonuçlar, arazi restorasyonuna yatırılan her ABD dolarının, senaryolar genelinde 1,1 \$ ile 4,4 \$ arasında değişen, temel senaryo altında ortalama 1,2 \$ getiri sağladığını göstermektedir. Arazi restorasyon faaliyetlerinin hem piyasa fiyatına hem de piyasa dışı ekosistem faydalarını hesaba katarak sosyal perspektiften bile kırılması için en fazla on yıl gerektiğini belirtmişlerdir. Önerilen tüm arazi restorasyon faaliyetlerini finanse etmek için, temel senaryo kapsamında 44 milyar \$ tutarında bir yatırıma ihtiyaç olduğunu saptamışlardır (senaryolarda 18-70 milyar \$). Çalışma, ekilen ağaçların ve otların daha düşük hayatta kalma oranları, arazi bozulma faktörlerinin devam etmesi ve Sahel'de arazi restorasyonunu engelleyen artan sayıda şiddetli çatışmaların hesaba katılmasından sonra bile arazi restorasyonunun hem ekonomik olarak çekici hem de ekolojik olarak sürdürülebilir olduğu faaliyetleri ve yerleri vurgulamaktadır. Bu bilgi, bölgedeki gelecekteki arazi restorasyon faaliyetlerinin hedeflenmesine yardımcı olabilir.

Bu çalışma makaleler arasında özellikle yatırımların sonuç faydalarını bilimsel olarak ele alması yönüyle alana önemli bir katkı sağlamıştır.

Wu, vd., (2022) çalışmalarında Afrika'daki Sahel bölgesinin ekolojik ortamından yola çıkarak, bu bölge için kuruluk, nem, yeşillik ve çölleşme göstergelerini birleştirerek uzaktan algılama ekolojik indeks (RSEI) modeli oluşturmuştur. Sahel bölgesindeki mevcut ekolojik çevre ve gelecekteki değişim eğilimleri karşısında, araştırma sonuçlarının Afrika'da Büyük Yeşil Duvar ekolojik çevre projesinin inşası için bir referans sağladığı belirtilmiştir.

Sacande, vd., (2021) çalışmalarında Büyük Yeşil Duvarın sosyo-ekonomik etkileri araştırmak için 2016 ve 2020 yılları arasında Nijer, Nijerya ve Senegal'deki müdahale alanlarında gerçekleştirilen hanehalkı anketlerine dayalı olarak sosyo-ekonomik etkilerin bir değerlendirmesini yapılmıştır. Müdahalelerin ardından her üç ülkede de hane halkı geliri iyileşmiş, özellikle Nijerya ve Senegal'de kontrol gruplarına göre pozitif anlamlı farklılıklar görülmüştür. Ayrıca, algılanan gıda güvensizliği, 2016 gözlemlerine kıyasla 2020'de önemli ölçüde düşerek Senegal'de %46'dan %15'e ve Nijer'de %69'dan %58'e düşmüştür. Bu çalışma, arazi restorasyonunun hem bitki örtüsünü artırma hem de kırsal toplulukların geçim kaynaklarını iyileştirme gibi ikili faydalarını somut verilere dayalı olarak göstermektedir. Sacande ve Muir (2022), makalelerinde Sacande, vd., (2021) verileri üzerinden politika önerileri geliştirmiştir. Bu iki çalışma projenin sosyal etkilerini göstermeleri yönünden alana katkı sağlamaktadır.

Turner, vd., (2021) çalışmasında Afrika Büyük Yeşil Duvar projesini bir ağaçlandırma, yeniden ormanlaştırma ve yeniden bitkilendirme (ARR) programı olarak, Dünya Bankası raporları üzerinden incelenmesini içermektedir. Nitel araştırma yöntemlerini içeren çalışmada politik ekoloji yaklaşımı ile ARR programlarının yoksulların savunmasızlığını nasıl etkili bir şekilde azaltabileceğini ve ekolojik başarıya nasıl ulaşabileceğini yapıcı bir şekilde yeniden tasarlamak için bir yol haritası çizilmesi hedeflenmiştir.

Elagib, vd., (2021) bir mahsul/bitki türü belirtmeden 1998–2017 döneminde iki bölgedeki yağmurla beslenen tarım ve yeşillendirme için en uygun olmayan alanları incelemektedir. Haziran-Ekim yağış/potansiyel kuraklık indeksi ve entegre normalleştirilmiş farklılık bitki örtüsü indeksini (verimlilik indeksi) birleştirmeye dayalı bir yöntem geliştirilmiştir. Çalışma sonucunda Sahel ve önerilen Büyük Yeşil Duvar bölgesinin sırasıyla 1.337.535 km²'si (%43.5) ve 729.576 km²'si (%25.6) sürdürülebilir ekim için, yani yağmurla beslenen ve doğal toprak verimliliği koşulları altında uygun olmadığını saptamışlardır. Pratik olmayan proje alanının yaklaşık %93,0'ı 10E boylamının doğusunda yer almaktadır. Bu boylamın doğusunda yeşil bir kuşağa yatırım

yapmak, ek sulama olmadan riskli görülmektedir. Bu çalışma projenin gelecekte sulama sorunları ile karşılaşacağına dikkat çekmektedir.

Wu, vd. (2020) çalışmalarında CA-Markov modeli kullanarak, Sahel bölgesindeki çöl/otlak biyom geçiş bölgesinin alanının önümüzdeki 30 yıl içinde kuzeye ve güneye doğru genişleyeceğini öngörmüştür. 1982'den 2015'e kadar, çöl/otlak biyom geçiş bölgesinde normalleştirilmiş fark bitki örtüsü indeksi artan bir eğilim gösterdiği alanlar, toplam alanın %74.4'ünü oluşturduğu ve geçiş bölgesindeki bitki örtüsünün çoğunun, restorasyona yönelik bir eğilim gösterdiğini belirtmişlerdir.

Saley, vd., (2019) Sahel Yeşik kuşağının, bölgedeki iklim değişikliklerine etkilerini araştırdıkları çalışmalarında Sahel yeşil kuşağının Sahel üzerindeki yağışlı günlerin sayısını (+%9) ve şiddetli yağmur olaylarının yoğunluğunu önemli ölçüde artırırken aşırı kurak dönemlerin azalttığını (-4%) göstermektedir. Bu bilgi projenin iklim değişikliğine gelecekte olumlu ve olumsuz etkilerine dikkat çekmesi açısından somut göstergeler sunmaktadır.

Thioye, vd., (2019) mikrobiyoloji ve gıda güvenliği yönü ile Büyük Yeşil Duvar projesinde dikilen meyve ağaçları üzerine inceleme yapmıştır. Bu çalışma araştırma hedefinden biraz daha farklı bir alanda teknik içeriğe sahip olmakla birlikte, ağaçlandırmanın zorluklarını ele alış yönüyle önemli bilgiler içermektedir.

Duboz, vd., (2019) çalışmalarında Büyük Yeşil Duvar'ın ekosistemler ve insan popülasyonları üzerindeki etkisini disiplinler arası ve çok ölçekli bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşımla bulaşıcı olmayan hastalıklar üzerine çeşitli veriler ve Yeşil Duvarın sağlık üzerine olası etkileri tartışmaya açılmıştır. Yeniden ağaçlandırmanın etkileri insan sağlığı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilere sahip olabileceğini belirtmişlerdir. Dikilmiş ormanların seçimi ekosistem hizmetlerini (gıda, ticaret, sağlık vb.) arttırdığını ve dolayısıyla geleneksel tıp bitkilerinin mevcudiyetini artırabileceğinin ifade etmişlerdir. Büyük Yeşil Duvar eylemleri daha önce var olmayan gelirler yaratarak parasallaştırılmış yerel ekonomi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedirler.

Goffner, vd., (2019) çalışmalarında Sahra ve Sahel'deki büyük ölçekli ağaçlandırma tarihinin kısa bir açıklamasından ve Büyük Yeşil Duvarın kavramsal evriminden sonra, özünde esneklik düşüncesi olan disiplinler arası bir araştırma çerçevesi önermektedir. Çalışma sonucunda şimdiye kadar, Afrika'daki yeniden ağaçlandırma projesi sonuçlarının, hakemli, bilimsel makalelerde yetersiz bir şekilde belgelendiği belirtilmiştir. Sahel'deki ülkeler arasında daha yakın işbirliğini teşvik etmede potansiyel bir katalizör olabileceğini ifade etmişlerdir. İklim değişikliği gibi daha büyük ölçekli bir ortak düşmana karşı işbirlikçi bir mücadele, Sahel'deki ancak konsolide çabalarla karşılaşılabilecek muazzam sosyal ve ekolojik zorluklarla mücadele etmek için üye

ülkeler arasında daha güçlü bir dayanışma yaratabileceğinden söz etmektedirler. Projenin bilimsel yatırımlara değer olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Wade, vd., (2018) çalışmalarında, Sahra için Pan-Afrika Büyük Yeşil Duvarı ve Sahel Girişimi bağlamında ağaç biyoçeşitliliğinin potansiyel olarak ne ölçüde maksimize edilebileceğini incelemektedir. Bu amaçla, Kuzey Senegal'deki Ferlo bölgesinde, bölgede daha önce yapılan etnobotanik çalışmalara dayalı olarak araştırma için on yerli ağaç türü seçilerek, haritalandırma ve istatistiksel verilere dayalı analizler yapmışlardır. Çalışma sonucunda odunsu türlerin düşük biyoçeşitlilik ile karakterize olmasına rağmen bol miktarda bulunduğu, otsu çim türleri, açık alanlara kıyasla özellikle ağaç gölgeliklerinin altında geniş bir biyoçeşitlilik gösterdiğine ilişkin bulgular saptanmışlardır.

Gadzama, (2017) Yeşil Duvar Proje alanında yer alan Nijerya üzerine bir saha araştırması gerçekleştirmiştir. Yapmış olduğu incelemede Büyük Yeşil Duvar Sahra Sahel Girişimi'ne katılan insanların direncinin arttığını belirtmiştir.

O'Connor ve Ford (2014) çalışmalarında Afrika için Büyük Yeşil Duvar projesinin önemini ağaçlandırma ile birlikte arıcılığın da proje için önemini anlattığı literatüre dayalı kavramsal bir çalışma yapmıştır.

Tablo 2'de yer alan çalışmalar incelendiğinde, Büyük Yeşil Duvarın iklim değişikliğine, gıda güvenliğine, sağlığa, ağaçlandırma tekniklerine, yatırımların sosyal sonuçlarına, toplumsal etkilerine değinildiği görülmektedir. Bununla birlikte Elagib, vd., (2021) çalışmalarında proje alanında ek sulamaya gereksinim duyulacağından söz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında özellikle su politikaları bağlamında ileride bu konuda tartışmaların olacağı görülmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmanın amacı, dünyanın geleceği için kıtaların iklim değişiklikleri ile mücadelede kaderini değiştirecek büyük ölçekli yeniden ormanlaştırma ve ağaçlandırma çalışmalarına dikkat çekmektir. Çalışmada iklim, su ve gıda güvenliği yönlerinden kırılgan toplumlarda, büyük çaplı ağaçlandırma projelerinin toplumların geleceği için nasıl bir umut oluşturabileceği tartışmaya açılmıştır. İklim değişikliği, su güvenliği, istihdam sağlama ve kitlesel göçleri öneme potansiyelleri ile Afrika'nın sürdürülebilir geleceği için büyük umut, gelişmiş ülkeler için büyük çaplı bir göç tehdidini öneme projesi olarak Sahel Bölgesi Büyük Yeşil Duvarı politik ekoloji bağlamında dikkat çekici bir konu haline getirmektedir. Bu proje Afrika Birliği tarafından ortaya koyulduğu için kıta için umut olma özelliği daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, özellikle dünya genelinde yaşanan iklim ve çölleşme sorunlarında projenin potansiyel etkilerini kamuoyu ile paylaşmak önemli bir farkındalık yaratmaktadır. Yine de gelişmiş ülkelerin

en büyük kaygılarının başında gelen göç dalgalarını önleme yönü daha fazla mali destek alabilmesi için projenin öne çıkarmak durumunda kaldığı bir konudur. Fakat gelişmiş ülkeler Afrika'ya iyi niyet ya da kendileri için bir güvencenin daha fazlasını borçludur. 19. yy'dan itibaren gelişmiş ülkelerin kalkınmaları için madencilik, sanayileşme ve kentleşme faaliyetlerinin üretimindeki karbon borcu göz önüne alındığında, bu ülkelerin Sahel bölgesindeki kalkınmaya verdikleri desteği bir nevi hatalarının telafisi için bir fırsat olarak düşünmeleri uygun olabilir. Afrika kıtası ile ilgili gelişmiş ülkelerin, kıtanın doğal kaynaklarını sömürmelerini de içeren çok boyutlu tarihsel sürece yayılan olumsuz etkileri olmak ile birlikte, çalışma kapsamında bu bilgilere değinilmediği için diğer borç ve sorumluluklara ilişkin bu çalışmada yorum yapılmaması bilimsel tutarlılık açısından daha uygundur.

Bu çalışma Afrika Sahel Bölgesinin Büyük Yeşil Duvar projesinin, yeterli mali desteği alabildiğinde su ve iklim değişiklikleri ile mücadelede önemli bir araç haline geleceğini göstermektedir. Günümüzde iklim ve su politikaları dünya genelinde büyük önem taşıyan bir alan haline gelmiştir. İlerideki çalışmalarda, bu proje üzerine daha fazla makale hazırlanacağı veri elde edileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Algan, N. (2008a). İklim etiği. *Mülkiye Dergisi*, 32(259), 191-204.
- Algan, N. (2008b). Uluslararası politika bağlamında suya erişim sorunu, *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23(2), 82-86.
- Bakker, K. (2012). Water security: research challenges and opportunities. *Science*, 337(6097), 914-915.
- Birleşmiş Milletler Türkiye (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, (Erişim: 7.6.2022), <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>.
- Bostancı, S. H., & Yıldırım, S. (2021). Sustainable Communities vs. Climate Refugees: Two Opposite Results of Climate Change. In Handbook of Research on Novel Practices and Current Successes in Achieving the Sustainable Development Goals (pp. 298-319). IGI Global.
- Bostancı, S. H., & Yıldırım, S. (2022). The Role of Municipalities in Achieving Water Security: The Case of Turkey. In Handbook of Research on Sustainable Development Goals, Climate Change, and Digitalization (pp. 268-286). IGI Global.
- Cerit Mazlum, S. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak küresel iklim değişikliği ve yerel yönetim politikaları. *Kamu'da Sosyal Politika*, 3(9), 51-54.

Chambers, J. (2021). 8 Billion Trees Reforestation & Carbon Offset Projects, (Erişim: 11.6.2022), <https://8billiontrees.com/planting-projects/>.

Chomsky, N., Pollin, R., & Polychroniou, C. J. (2020). Climate crisis and the global green new deal: The political economy of saving the planet. *Verso*.

Clement, V., Rigaud, K. K., de Sherbinin, A., Jones, B., Adamo, S., Schewe, J., Sadiq, N. & Shabahat, E. (2021). Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration. World Bank, Washington DC.

Duboz, P., Boëtsch, G., Guissé, A., Goffner, D., Peiry, J. L., Sarr, P., & Macia, E. (2019). Reforestation and the state of health of populations in Tessekere, Senegal. *Regional Environmental Change*, 19(6), 1643-1651.

Eden Reforestation Projects (2022). Our Work, (Erişim: 8.6.2022), <https://www.edenprojects.org/our-work>.

Elagib, N. A., Khalifa, M., Babker, Z., Musa, A. A., & Fink, A. H. (2021). Demarcating the rainfed unproductive zones in the African Sahel and Great Green Wall regions. *Land Degradation & Development*, 32(3), 1400-1411.

Ertekin, B. A. (2020). Uluslararası sistemde ülkelerin elle tutulamayan rakip ile mücadelesi: Uluslararası güvenlik açısından küresel ısınma problemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1879-1904.

FAO Türkiye (2017). Türkiye Afrika'nın Büyük Yeşil Duvar'ına 3 milyon ABD Doları katkıda bulundu, (Erişim: 6.6.2022), <https://www.fao.org/turkey/news/detail-news/tr/c/1366966/>.

Ferrer, M. (2020). Afrika Büyük Yeşil Duvarı: Bu Dünyanın bir sonraki Harikası mı? (Erişim: 15.6.2022), <https://www.dunyabulteni.net/afrika/afrika-buyuk-yesil-duvari-bu-dunyanin-bir-sonraki-harikasi-mi-h474111.html>.

Foundation for Climate Restoration, (2022). Forest Carbon Practices, (Erişim: 15.6.2022), https://foundationforclimaterestoration.org/wp-content/uploads/2022/05/20220507_f4cr_solutions-series_whitepaper_forestry.pdf.

Gadzama, N. M. (2017). Attenuation of the effects of desertification through sustainable development of Great Green Wall in the Sahel of Africa. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*.

Gravesen, M. L., & Funder, M. (2022). The Great Green Wall of trees across the African continent. DIIS WORKING PAPER 2022: 02, DIIS · Danish Institute for International Studies, Denmark.

Goffner, D., Sinare, H., & Gordon, L. J. (2019). The Great Green Wall for the Sahara and the Sahel Initiative as an opportunity to enhance resilience in Sahelian landscapes and livelihoods. *Regional Environmental Change*, 19(5), 1417-1428.

Jacob, K., King, P., Mangalagiu, D., Zdruli, P., Helming, K., Onwuemele, A., & Zamani, L. (2019). Land and Soil Policy-Global Environment Outlook (GEO-6): Healthy Planet, Healthy People Chapter 15. Global Environment Outlook (GEO-6): Healthy Planet, Healthy People.

Jiang, H. (2016). "Taking down the "Great Green Wall": the science and policy discourse of desertification and its control in China," in *The End of Desertification?*, eds R. Behnke and M. Mortimore (Berlin: Springer Earth System Sciences), 513–536.

Karakılçık, Y. (2011). Küresel aktörlerin su stratejileri ve "bölgesel su birliği" gerekliliği: AVSUBİR. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 74-90.

Kumar, C. P. (2012). Climate change and its impact on groundwater resources. *International Journal of Engineering and Science*, 1(5), 43-60.

Leichenko, R., & O'Brien, K. (2019). *Climate and society: Transforming the future*. John Wiley & Sons.

Mirzabaev, A., Sacande, M., Motlagh, F., Shyrokaya, A., & Martucci, A. (2022). Economic efficiency and targeting of the African Great Green Wall. *Nature Sustainability*, 5(1), 17-25.

Moumen, Z., El Idrissi, N. E. A., Tvaronavičienė, M., & Lahrach, A. (2019). Water security and sustainable development. *Insights into Regional Development*, 1(4), 301-317.

O'Connor, D., & Ford, J. (2014). Increasing the effectiveness of the "Great Green Wall" as an adaptation to the effects of climate change and desertification in the Sahel. *Sustainability*, 6(10), 7142-7154.

Önal, B. & Oumar, M. H. (2021). Policies and Security Strategies of G5 Sahel States against Terrorism. *International Journal of Politics and Security*, 3(3), 203-229.

Peng, Y., Fu, B., Zhang, L., Yu, X., Fu, C., Diop, S., Hirwa, H., Guisse, A. & Li, F. (2020). Global Dryland Ecosystem Programme (G-DEP): Africa consultative meeting report. *Journal of Arid Land*, 12(3), 538-544.

Perçin, D. (2017). Paris Zirvesi'nden Bonn Zirvesi'ne Küresel İklim Zirveleri, (Erişim: 8.6.2022), <http://jusgentiumint.org/wpcontent/uploads/2017/06/bonn-zirvesi.pdf>.

Perch-Nielsen, S., Bättig, M., & Imboden, D. (2008). Exploring the link between climate change and migration. *Climatic Change*, 91(3), 375-393.

Sacande, M., & Muir, G. (2022). Restoring Sahelian landscapes with people and plants: insights from large-scale interventions. *Restoration Ecology*, e13656.

Sacande, M., Parfondry, M., Cicatiello, C., Scarascia-Mugnozza, G., Garba, A., Olorunfemi, P. S., Diagne, M. & Martucci, A. (2021). Socio-economic impacts derived from large scale restoration in three Great Green Wall countries. *Journal of Rural Studies*, 87, 160-168.

Saley, I. A., Salack, S., Sanda, I. S., Moussa, M. S., Bonkaney, A. L., Ly, M., & Fodé, M. (2019). The possible role of the Sahel Greenbelt on the occurrence of climate extremes over the West African Sahel. *Atmospheric Science Letters*, 20(8), e927.

Sancar, O., & Bostancı, S. H. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde karbon emisyonu üzerine bir tartışma. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 269-292.

Taylor, R. G., Scanlon, B., Döll, P., Rodell, M., Van Beek, R., Wada, Y., ... & Treidel, H. (2013). Ground water and climate change. *Nature Climate Change*, 3(4), 322-329.

The World Bank (2017). Sahel Adaptive Social Protection Program, (Erişim: 19.6.2022),
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/973501518153667496/pdf/123339-WP-PUBLIC-ASPPprogramnote.pdf>.

Thioye, B., Sanguin, H., Kane, A., De Faria, S. M., Fall, D., Prin, Y., Sanogof, D., Ndiayea, C., Duponnois, R., Syllaa, S. N. & Bâ, A. M. (2019). Impact of mycorrhiza-based inoculation strategies on *Ziziphus mauritiana* Lam. and its native mycorrhizal communities on the route of the Great Green Wall (Senegal). *Ecological Engineering*, 128, 66-76.

Thuiller, W. (2007). Climate change and the ecologist. *Nature*, 448(7153), 550-552.

Topçu, F. H. (2018). Düşük karbon ekonomisine geçme (me): İklim değişikliği ve enerji politikaları bağlamında bir bakış. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18(2018 Özel Sayısı), 115-154.

Turner, M. D., Carney, T., Lawler, L., Reynolds, J., Kelly, L., Teague, M. S., & Brottem, L. (2021). Environmental rehabilitation and the vulnerability of the poor: The case of the Great Green Wall. *Land Use Policy*, 111, 105750.

Yılmaz, Y. (2022). Küresel iklim değişikliği ve çölleşme ile mücadelede sürdürülebilir ve ekolojik bir adım: Afrika yeşil duvar projesi, UCEK 2021.

Urry, J. (2015). Climate change and society. In *Why the social sciences matter* (pp. 45-59). Palgrave Macmillan, London.

UN Convention to Combat Desertification (2022). *Our Work & Impact*, (Erişim: 18.6.2022), <https://www.unccd.int/our-work/overview>.

Wade, T. I., Ndiaye, O., Mauclair, M., Mbaye, B., Sagna, M., Guissé, A., & Goffner, D. (2018). Biodiversity field trials to inform reforestation and natural resource management strategies along the African Great Green Wall in Senegal. *New Forests*, 49(3), 341-362.

Ward, J. K., Myers, D. A., & Thomas, R. B. (2008). Physiological and growth responses of C3 and C4 plants to reduced temperature when grown at low CO2 of the last ice age. *Journal of Integrative Plant Biology*, 50(11), 1388-1395.

Wilson, R. C. L., Drury, S. A., Chapman, J. L., & Chapman, J. A. (2000). *The great ice age: climate change and life*. Psychology Press.

Wu, S., Gao, X., Lei, J., Zhou, N., & Wang, Y. (2020). Spatial and temporal changes in the normalized difference vegetation index and their driving factors in the desert/grassland biome transition zone of the Sahel region of Africa. *Remote Sensing*, 12(24), 4119.

Wu, S., Gao, X., Lei, J., Zhou, N., Guo, Z., & Shang, B. (2022). Ecological environment quality evaluation of the Sahel region in Africa based on remote sensing ecological index. *Journal of Arid Land*, 14(1), 14-33.

Zhou, S., Yin, Y., Xu, W., Ji, Z., Caldwell, I., & Ren, J. (2007). The costs and benefits of reforestation in Liping County, Guizhou Province, China. *Journal of environmental management*, 85(3), 722-735.

KPSS İŞLETME ALAN BİLGİSİ TESTİNDE YER ALAN PAZARLAMA BİLİMİ İLE İLİŞKİLİ SORULARIN İNCELENMESİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Mehmet Can DEMİRTAŞ

Examining the Marketing Related Questions in the KPSS Business Administration Field Test

Yazar(lar) | Author(s)
Mehmet Can DEMİRTAŞ¹

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Makale Geliş Tarihi :07/04/2022 Makale Kabul Tarihi :25/05/2022</p> <p>Anahtar Kelimeler: Kamu Personeli Seçme Sınavı, İşletme Bilimi Alan Testi, Pazarlama Bilimi.</p>	<p>Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) 18.03.2002 tarihli ve 3975 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren ve ilk defa kamu hizmeti ve görevlerine atanacakların seçimi amacıyla oluşturulan, ilk olarak 2002 tarihi itibari ile Türkiye’de uygulanmaya başlanan sınav olarak bilinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; KPSS içerisinde yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili soruların değerlendirilerek alana ilişkin çıkarımların gerçekleştirilmesidir. Ayrıca, işletme alan puanı hesaplanması sürecinde pazarlama sorularının da etkili olması ile sadece işletme alan mezunlarının değil, işletme puan türünde tercih gerçekleştirmek isteyen tüm adaylar açısından değerli bilgiler sunma potansiyeli de taşımaktadır. Betimsel bir tarama modeli olarak doküman analizi yardımı ile 2006-2018 yılları arasındaki Kamu Personeli Seçme Sınavında pazarlama bilimi kapsamında değerlendirilen 101 adet soru incelenmiş olup; çalışma sonucunda; pazarlama bilimi ile ilişkili soruların pazarlama karması, stratejik pazarlama, tüketici davranışları, hizmet pazarlaması, pazarlama kavramı, uluslararası pazarlama, örgütsel pazarlama, pazarlama çevresi, pazarlama araştırmaları, marka yönetimi, pazarlama çeşitleri, pazar ölçümlemesi, e-pazarlama, perakendecilik ve pazarlama bilgi sistemleri konuları içeriğinde oluşturulduğu; sınavlarda yer alan soruların 75’inin, diğer bir anlamda soru toplamının %74,22’sinin, pazarlama karması, stratejik pazarlama, tüketici davranışları ve hizmet pazarlaması konularına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Pazarlama alt alanları açısından en yüksek frekans değerlerine sahip pazarlama konuları ise; büyüme stratejileri, hizmetlerin özellikleri ve bölümlendirme stratejileri elde edilen bulgular arasındadır.</p>
ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
<p>Submission Date :07/04/2022 Accepted Date :25/05/2022</p>	<p>The Public Personnel Selection Examination (KPSS) which came into force with the decision of the Council of Ministers dated 18/03/2002 and numbered 3975, and was created for the first time for the selection of those who will be appointed to public service and duties, and was first implemented in Turkey as of 2002. The main purpose of this study is to evaluate the questions related to marketing science in the KPSS and to make inferences about the field. In addition, being effective in the calculation of the business field score, marketing questions have the</p>

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi İİBF, ORCID No: 0000-0002-4116-2415, e-posta: mehmetcan.demirtas@klu.edu.tr

Keywords: Public Personnel Selection Exam, Business Science Test, Marketing Science.

potential to provide valuable information not only for business graduates but also for all individuals who want to make a choice in the business score type. With the help of document analysis as a descriptive scanning model, 101 questions evaluated within the scope of marketing science in the KPSS exams between 2006-2018 and as a result of the study, the questions related to marketing science were marketing mix, strategic marketing, consumer behavior, service marketing, marketing concept, international marketing, organizational marketing, marketing environment, marketing research, brand management, marketing types, market measurement, e-marketing, retailing and marketing information systems; It has been determined that 75 of the questions in the exams, in other words 74.22% of the total questions, are about marketing mix, strategic marketing, consumer behavior and service marketing. Marketing subjects with the highest frequency values in terms of marketing sub-fields are; growth strategies, characteristics of services and segmentation strategies.

1. Giriş

“Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” (TDK, 2022) olarak ifade edilen eğitim kavramı, bireylere yeterlilik, bilgi, beceri ve eğilimlerin aktarılması ile ilgilidir. Eğitim aracılığı ile bireyler karmaşık modern toplumsal yapılarda hayatlarını sürdürme, kültürel, mesleki, politik ve dini gelenekler çerçevesinde temsil edilme imkânı elde etmektedir (Biesta, 2015: 77). İlgili husus ise eğitim sürecinde bireyin elde ettiği kazanımlar yolu ile yani diğer bir ifade ile öğrenme yolu ile gerçekleşmektedir. Öğrenme; insanı farklılaştıran en temel niteliklerden birisi olarak (Odabaşı ve Barış, 2011: 77) bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkileşimde buldukları yaşantılar neticesinde meydana gelen ve bireyde bilişsel, duyuşsal ve devinişsel değişimlerin ortaya çıkmasına olanak sağlayan bir süreçtir (Keleş ve Çepni, 2006: 66). Bireylerin eğitim sürecinde elde ettikleri kazanımların değerlendirilmesi amacıyla sistematik bir şekilde gerçekleştirilen sınav ya da sınav benzeri uygulamalar, öğrenmeye yönelik ölçme ve değerlendirmelerin gerçekleştirilmesine olanak tanımaktadır. Ölçme ve değerlendirme bir programın amacına ulaşıp ulaşmadığını, programla birlikte yapılan öğrenme etkinliklerinden yeterli düzeyde verim alınmasını ölçmek bakımından çok önemlidir (Karadüz, 2009: 189).

Mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye ya da kullanıcıya akışını düzenleyen (Tokol, 2007: 1) ve dolayısı ile işletmelerin en temel amaçlarının gerçekleşmesine olanak tanıyan fonksiyon (Guiltinan, Paul ve Madden, 1997: 19) olarak değerlendirilen pazarlama kavramı, gerek işletme gerekse de toplumsal ilerlemede yararlanılan bir bilim dalıdır. Pazarlama bilimine ilişkin teorik bilgiler Türkiye’de meslek liseleri aracılığı ile orta öğretim, üniversiteler aracılığı ile ise yükseköğretim düzeyinde eğitim sistemine dahil edilmektedir. Pazarlama bilimine ilişkin eğitim, her türlü mübadele işleminde

tarafına değer yönlü katkı hedefi taşıyan modern pazarlama anlayışının toplumsal temelde öğrenilmesine yardımcı olarak pazarlama kültürünün gelişimine olanak tanımaktadır. Ancak eğitim sisteminin bir parçası olarak ölçme değerlendirme süreçleri pazarlama bilimi eğitiminde de yer almakta, yükseköğretimde gerçekleştirilen ölçme yöntemleri kadar, mezunların pazarlama bilgisi düzeylerinin tespiti için kamu ve özel girişimler tarafından da çeşitli ölçme yöntemleri kullanılmaktadır. Türkiye’de kamu sektörünün istihdam ihtiyaçlarına uygun adayların tespiti sürecinde güncel olarak kullanılan ölçme yöntemi “KPSS” olarak kısaltılmakta olan “Kamu Personeli Seçme Sınavı”dır. KPSS, 18.03.2002 tarihli ve 3975 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren ve ilk defa kamu hizmeti ve görevlerine atanacakların seçimi amacıyla oluşturulan, Türkiye’de her yıl Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (OSYM) tarafından açıklanan takvim çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Kamu hizmetlerine yönelik istihdam talebinin karşılanmasında bir eleme aracı konumunda (Karaca, 2011) yer alan KPSS, Baştürk (2007)’ün de belirttiği üzere Türkiye’de yer alan birçok özel ve kamu üniversitesinin ülkenin ihtiyacından fazla aday mezun etmesi ve dolayısı ile ortaya çıkan aday enflasyonu nedeni ile bireylerin kamu hizmetlerine atanmalarında merkezi sınav sistemi sonuçlarının kullanılması amacıyla uygulanmakta olan bir sınavdır. Sınav içerik itibari ile birçok farklı bilim alanını kapsamaktadır. Sınav kapsamında adaylar atama hakkı elde etmek için mezun oldukları birim fark etmeksizin genel kültür ve genel yetenek adı verilen testlere ve sonrasında ise hedef kurumlara yönelik ilgili alan testlerine tabi tutulmaktadır. KPSS alan sınavları arasında yer alan testlerden biri de işletme bilimi ile ilgilidir. İlgili sınav içeriğinde işletme fonksiyonları arasında yer alan yönetim, üretim, finans ve pazarlama fonksiyonlarına ilişkin çoktan seçmeli 40 soru yer almaktadır. Adayların işletme puan türleri ile TBMM, Hazine Müsteşarlığı, AB Genel Sekreterliği, BDDK, İller Bankası gibi birçok kamu kuruluşunda kariyer mesleklerine atanma hakkı elde etmektedirler. KPSS sınavına giren adayların puanlarının hesaplanması sürecinde oldukça çok sayıda alternatifi içeren puan türleri söz konusu olmaktadır. Adaylar diledikleri puan türlerinin hangi bilim dallarının sınavlarından oluştuğu bilinci ile tercihlerini gerçekleştirmektedir. İşletme alan sınavı puan hesaplamaları, her bir bilim alanının sahip olduğu katsayının kullanıldığı bir matematiksel model yardımı ile elde edilmektedir. Örneğin, işletme alanı ile ilişkili olan KPSS 24 puan türünün hesaplanması için kullanılan matematiksel model “Genel Yetenek*0,2+Genel Kültür*0,2+İşletme*0,6” örneği ile açıklanabilmektedir. Dolayısı ile adayların işletme alan bilgileri sonucu yüksek puan almaları birçok kamu kurumunda çalışma imkânı elde etmelerine de yardımcı olmaktadır.

Değişim olgusunun sürekliliği, eğitim konusuna olan bakışı da etkilemektedir. Bireylerin eğitim hayatlarında orta öğretim, ön lisans ya da lisans düzeylerini

tamamlamaları, geçmiş dönemlerde belirli bir meslek sahipliği için yeterli görülmekte iken, günümüzde ise durum değişmiştir. Özellikle işsizlik rakamlarının yüksek seyrettiği dönemlerde iş arama süreçleri çok daha zorlu gerçekleşebilmekte, bireyler istihdam kaynaklarına yönelik taleplerini arttırmaktadır. Ek olarak, özel girişimler kadar kamu sektöründe yer alan kurumların potansiyel işgücünden beklentilerinin giderek artması ve nitelik arayışında olmaları, iş gücü piyasasının beklentiler ile benzerliğini ölçme girişimlerine neden olmaktadır. İşsizlik rakamlarının birçok çevresel faktör etkisinde giderek artması, işgücü piyasasında yer alan bireylerin çok sayıda alternatifi değerlendirmelerine de etki etmektedir. Tablo 1 kapsamında Türkiye’de işsizlik ve KPSS’ye katılıma yönelik istatistikler sunulmaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de İşsizlik Rakamları ve KPSS Genel Kültür-Genel Yetenek ve İşletme Alanı Testleri Aday Sayıları ve Ortalama Değerler

Yıl	15-24 Yaş İşsizliği		Genel Kültür		Genel Yetenek		İşletme Alan Testi	
	%	%	Aday Sayısı	Ortalama Net	Aday Sayısı	Ortalama Net	Aday Sayısı	Ortalama Net
2006	8,72	16,17	430.088	28,56	440.380	33,65	115.818	3,28
2007	8,87	16,93	299.734	31,11	300.385	37,87	56.015	5,06
2008	9,71	18,13	530.198	28	531.973	34,71	99.797	3,91
2009	12,55	22,44	408.749	26,65	411.036	31,17	90.437	5,99
2010	10,66	19,46	803.295	29,69	807.820	37,07	135.040	7,38
2011	8,8	16,46	411.741	27,25	412.780	34,07	97.234	4,87
2012	8,15	15,43	924.768	24,21	931.065	29,41	149.914	5,75
2013	8,73	16,64	448.636	21,26	450.620	26,75	95.851	6,97
2014	9,88	17,56	1.128.032	18,62	1.128.032	25,59	93.239	4,36
2015	10,24	18,21	603.447	21,56	603.447	22,86	69.683	4,76
2016	10,84	19,78	1.221.592	23,17	1.231.828	21,38	129.899	3,82
2017	10,82	20,15	658.641	24,01	661.432	20,51	90.093	7,60
2018	10,89	19,78	1.160.016	19,18	1.171.680	23,50	69.813	7,87
2019	13,67	24,71	604.854	21,84	608.263	21,44	48.009	7,87
2020	13,11	24,54	1.283.882	19,45	1.297.429	19,39	55.468	10,83
2021	-	-	652.926	22,2	652.916	20,5	33.483	7,16

Kaynak: ÖSYM (2022), <https://www.osym.gov.tr/TR,22656/2022.html>; WB (2022), <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=TR> adresinden derlenmiştir.

Tablo 1 üzerinde belirtilen istatistik değerlerden hareketle, KPSS’ye yönelik talebin işsizlik rakamları ile göreceli olarak doğrusal bir ilişki gösterdiği dolayısı ile özellikle de 2015 yılı sonrası zaman diliminde sınava katılan aday sayısının giderek artmakta olduğu görülmektedir. Aday sayısının artışı ise sınırlı sayıda atama hakkına yönelik oldukça şiddetli bir rekabetin var olmasına neden olmaktadır. Dolayısı ile sınavda elde edilen net sayısının yüksekliği, potansiyel olarak istihdam fırsatını yaratacaktır. Ancak tablo üzerinden inceleneceği üzere, genel kültür ve genel yetenek sınavlarındaki ortalama net sayılarının yıllar itibari ile düşüş gösterdiği, işletme alan

sınavı için ise bu değerlerin oldukça düşük gerçekleştiği görülmektedir. Buradan hareketle sınavlarda yüksek puanlara yönelik teorik altyapının oluşturulması kadar, sınava yönelik pratik değerlendirmelerin de önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, KPSS Alan Bilgisi testi kapsamında yer alan işletme bilimi sorularındaki pazarlama bilimi ile ilişkili soruları içerik yönlü analiz etmeyi ve sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Çalışma giriş bölümünü takip edecek şekilde, KPSS sınavı ile ilgili literatür özetinin sunumu, yöntemin açıklanması, bulguların değerlendirilmesi ve sonuç ve önerilerin paylaşılması sıralamasında hazırlanmaktadır.

2. Literatür Özeti

Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile ilişkili ulusal literatürün oldukça zengin olduğu, araştırmacıların alana yönelik ilgileri ile çok çeşitli konu başlıklarında araştırmaların ortaya çıkmasına katkı sundukları görülmektedir. Çalışma alanına ilişkin literatürün; “aday görüşleri”, “akademik başarı ile sınav başarısı arasındaki ilişki”, “adayların psikolojik konumları”, “sınava hazırlık süreçleri” ve “sınav sorularına yönelik değerlendirmeler” gibi beş başlıkta incelenmesinin mümkün olduğu değerlendirilmektedir. Çalışma, literatüre ilişkin gerçekleştirilen sınıflandırmaya uygun şekilde ilerlemektedir.

KPSS’ye ilişkin aday görüşleri odağında hazırlanan eserler incelendiğinde; adayların sınavın geleceğine yönelik etkisinin yüksek olduğunu ve sınava hazırlanma döneminde maddi ve manevi zorluklarla karşılaştıklarını, sınavın “seçme” konusunda başarılı olmadığını ve üniversitelerde KPSS’ye yönelik öğretim yapılmadığını düşündükleri bulgulanmaktadır (Gündoğdu, Çimen ve Turan, 2008). Memduhoğlu ve Kayan (2017)’a göre ise öğretmen adayları, KPSS’nin öğretmenlik becerilerini ölçmede yetersiz kaldığını; ilgili sınav ile atamaların yapılmasını en makul yöntem olarak gördüklerini belirtmektedir. Erdem ve Soylu (2013) ise öğretmen adaylarının, öğretmen seçiminde sadece KPSS sınavının yeterli olmadığını, başka faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünmekte olduklarını tespit etmiştir. Benzer şekilde Atav ve Sönmez (2013)’e göre öğretmen adayları KPSS sınav içeriği ile üniversitelerde yürütülmekte olan teorik eğitimin uyumunu yeterli görmemekte, sınav hazırlığına yönelik ek eğitim ihtiyacı hissettiklerini ve sınav sisteminin sadece teorik değil aynı zamanda uygulamalı aşamalar ile zenginleştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Karataş ve Güleş (2013) öğretmen adaylarının KPSS sınavının objektifliğine yönelik şüphe duyduklarını, sınavın genel kültür, genel yetenek ve eğitim bilimleri alanlarında bilgi düzeyini yeterince ölçülemediğini düşündüklerini tespit etmiştir. Tösten (2012) ilköğretim öğretmenleri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında benzer şekilde, KPSS’nin nitelik temelli bir seçim gerçekleştirmeye yeterli olmadığını, objektiflik ve

güncellik konusunda eksikliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Epçaçan (2016) KPSS'ye yönelik algıları metaforik açıdan değerlendirdiği çalışma sonucunda adayların KPSS sınavını değerlendirme sürecinde, “yarış, hastalık, kâbus, rotasızlık, saçmalık ve yaratık” kategorileri altında sınıflandırmalarda buldukları bulgularmıştır.

KPSS ile ilgili akademik araştırmaların yoğunlaştığı bir diğer konu başlığı akademik başarı ile sınav başarısı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesine yöneliktir. Bahar (2011) KPSS ve ÖSS puanları ile lisans mezuniyet not ortalamasının KPSS10 puanına yönelik anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmekle birlikte, atamalarda niteliğin sağlanması adına adayların lisans mezuniyet not ortalamalarının da değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kablan (2010)'a göre ise adayların üniversite mezuniyet not ortalamaları ile eğitim bilimleri testi başarısı arasında anlamlı ve güçlü, genel yetenek ve genel kültür testleri başarısı arasında ise zayıf ilişkinin varlığı söz konusudur. Bahar (2006) KPSS puanı ile akademik başarı ve cinsiyet arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışması sonucunda kadın adayların erkek adaylara göre mezuniyette daha yüksek akademik başarıya sahip olduğunu, KPSS puanları açısından erkek adayların anlamlı olarak yüksek ortalamalara sahip olduğunu tespit etmiştir. Benzer bir araştırma Özkan ve Pektaş (2011) tarafından gerçekleştirilmiş olup; araştırma sonucunda öğretmen adaylarının mezuniyet başarı puanı ile KPSS puanı arasında düşük seviyede pozitif yönde bir ilişkinin olduğu aynı zamanda lisans başarı notlarının KPSS puanı üzerindeki etkisinin yüzde 3'lük kısmını yordadığı tespit edilmiştir. Akademik başarı ile KPSS arasındaki ilişkiyi değerlendiren bir diğer araştırmada akademik başarı ile KPSS başarı puanları arasında ve ÖSS ve KPSS başarı puanları ile akademik başarı puanları arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Ercoşkun ve Nalçacı, 2009).

KPSS ile ilgili gerçekleştirilen akademik çalışmaların yöneldiği bir diğer odak noktası adayların psikolojik konumları ile ilgilidir. Gündoğdu, Çimen ve Turan (2008)'a göre KPSS; adayların kaygı düzeyleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Tösten (2012)'e göre KPSS öğretmen adaylarının ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemekte, öğretmenleri hazırlanma sürecinde ezberle itmektedir. Güven ve Dak (2017)'a göre ise KPSS, gereksiz bir rekabet ortamı ve geleceğe dönük belirsizlikler oluşturmakta, kaygı ve stres gibi faktörlerle birlikte adayların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Özay Köse, Diken ve Gül (2017) çalışmalarında KPSS kaygı düzeyi ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü ilişkinin varlığını tespit ederek, cinsiyet bağlamında erkek adayların kadın adaylara göre kaygı düzeylerinin daha düşük olduğunu bulgulamaktadırlar. Baştürk (2007)'e göre ise erkek adaylar kadın adaylardan daha yüksek düzeyde sınav kaygısı hissetmektedir. Çalışmasında yazar, KPSS sınavına iki ya

da daha fazla katılan adayların daha önce sınava katılmayan adaylara göre kaygı seviyelerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

KPSS ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı konu başlıklarından diğer bir tanesi de adayların sınava hazırlık süreçleri ile ilgilidir. Karataş ve Güleş (2013)'e göre öğretmen adayları eğitim fakültelerinde aldıkları eğitimin KPSS başarısı için yeterli olmadığını dolayısı ile sınava hazırlık amaçlı dershanelere gitme ihtiyacı duyduklarını belirtmektedir. Kuran (2012)'a göre KPSS için hazırlık sürecinde adaylar düzenli bir şekilde çalışma isteği nedeni ile hazırlık kurslarını tercih etmektedir. Çalışmada yazar adayların akademik eğitim haricinde ilgili hazırlık kurslarına yönelik taleplerinde konuların sınav kapsamına uygun bir şekilde sık tekrar edilmesini ve sıklıkla deneme sınavlarına tabi olmalarını önemli faktörler olarak bulgulanmaktadır. Gökçe (2013) ise lisans öğrencileri ve formasyon eğitimi almakta olan bireyleri dahil ettiği alan araştırması sonucunda, katılımcıların önemli bir bölümünün akademik başarıları ile KPSS başarısı arasında bir ilişkinin olmadığını; KPSS sınavı içeriğinin fakültede alınan dersler ile kısmen örtüşmekte olduğunu ve bu nedenle de sınava hazırlık sürecinde hazırlık kurslarına ihtiyaç duyduklarını tespit etmiştir.

Çalışmanın literatür özetinde üzerinde durulan son konu başlığı ise “sınav sorularına yönelik değerlendirmeler” özelinde gerçekleştirilen çalışmalar ile ilgilidir. Erarslan (2011) gerçekleştirdiği alan araştırması ile KPSS sınavına hazırlanan öğrencilerin sınavın bilgi ölçmede yeterli olmadığını, sadece bilişsel becerilerin ölçümüne odaklanan bir sınav yapısının mevcut olduğunu ve duyuşsal becerilerin de ölçülmesi gerektiğini düşündüklerini bulgulanmıştır. KPSS sınavında öğretmenlik meslek derslerine ilişkin soruların geçerliliği üzerine odaklanan bir araştırma sonucunda, öğretmenlik programı ile uyumlu bir soru dağılımının yer almadığı ve öğretmenlik meslek derslerinde kazanılan davranışların sınırlı bir kısmının KPSS’de ölçüldüğü sonucu elde edilmiştir (Başkan ve Alev, 2009). KPSS sınavına yönelik yeterliliklerin araştırıldığı bir diğer çalışmada ise, eğitim bilimleri testi kapsamında öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri ve meslek bilgi derslerinin yeterince dikkate alınmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Deryakulu, 2011). Karaer (2019) ise analitik kimya alanında KPSS’de yer alan sınav sorularını “Yenilenmiş Bloom Taksonomisi” aracılığı ile değerlendirmiştir. 83 soruyu kapsayan analiz süreci sonucunda, bilişsel süreç boyutlarında “hatırlama”, “anlama”, “uygulama” ve “çözümleme” alt boyutlarının, bilgi boyutunda “kavramsal” ve “işlemsel” soruların çok önemli bir yüzdeye sahip olduğu ve üstbilişsel bilgi boyutunda ise soru yer almadığı tespit edilmiştir. Bahse konu taksonomi coğrafya soruları kapsamında Coşkun ve Kartal (2020) tarafından bir araştırmaya tabi tutulmuş olup, analiz sonucunda soruların önemli bir kısmının bilişsel süreç boyutunda “hatırlama”, “anlama” kısmından meydana geldiğini; ancak “uygulama”, “analiz etme”,

“değerlendirme” ve “yaratma” bilişsel süreç boyutlarına ilişkin herhangi bir sorunun bulunmadığını tespit etmişlerdir. Sözen ve Türksever (2019) KPSS ÖABT (Öğretmenlik Alan Bilgisi Testi) kapsamında yer alan coğrafya sorularını değerlendirdiği çalışmada, soruların genel olarak %45’inin beşeri ve ekonomik coğrafyadan, %35’inin fiziki coğrafyadan ve %20’sinin de öğretmenlik alan bilgisinden oluşmakta olduğunu belirlemiştir. Yiğit ve Alev (2015) ise aynı sınav kapsamında fizik öğretmenliği sorularını değerlendirdiği çalışmada, KPSS sorularının fizik öğretmenliği özel alan yeterliklerinin yeterince dikkate alınmadan hazırlanmakta olduğunu bulgulamışlardır.

3. Araştırma Metodolojisi

Bu araştırmanın temel amacı; KPSS’ de İşletme Alan Bilgisi Testi kapsamında yer alan pazarlama bilimi ile ilgili soruların değerlendirilmesidir. Ayrıca araştırma, KPSS sonrası elde edilen puanlar ile kamu kurumlarında istihdama katılmak isteyen bireylere yönelik anlamlı katkılar sunma hedefi taşımaktadır. Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği üzere işletme alan testinde adayların ortalama net sayılarının oldukça düşük olduğu tespit edilmekle birlikte, çalışma sonuçlarının adaylar tarafından değerlendirilmesi ile pazarlama soruları kapsamında verilecek doğru cevapların artması ile ortalama net düzeyinin de artacağı düşünülmektedir. Araştırma konusuna yönelik literatürde işletme alanı ile ilgili çalışmaların bulunmaması, gerçekleştirilen çalışmanın işletme bilimi ve pazarlama bilimi kapsamında literatüre özgün katkı sunmasını sağlamaktadır. Araştırmada yanıtlanmak istenen temel problemler ise şu şekildedir:

- KPSS İşletme Alan Bilgisi Testi içerisinde pazarlama bilimi ile ilişkili soruların dağılımı nasıldır?
- KPSS İşletme Alan Bilgisi Testi içerisinde yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili soruların pazarlama bilimi kapsamında hitap ettikleri alt alan dağılımları nasıldır?

Araştırmada ikincil veriler üzerinden hareket edilmiş olup; doküman analizi sonucu elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma kapsamında veriler Türkiye’de KPSS’nin uygulamasını gerçekleştiren “Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi” (ÖSYM)’nin internet platformu üzerinden kamuya açıkladığı sorulara ait kitapçıklardan elde edilmiştir. Araştırma verileri 2006-2018 yılları arasında gerçekleştirilen sınavlarda yer alan yüz bir (101) soruyu kapsamaktadır. 2019 yılı ve sonrası dönemde gerçekleştirilen sınav sorularının ÖSYM tarafından erişimi sınırlı olacak şekilde (%10) kamuya açıklanması, ilgili yıllara ait verinin çalışma kapsamında yer almamasına neden olarak araştırmanın kısıtını ortaya çıkarmaktadır. Verilerin analizi sürecinde her bir sorunun pazarlama bilimi ile ilişkisi pazarlama bilimi temel

alan ve temel alana ilişkin alt alan eşleştirmesi yolu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde değerlendirilen pazarlama sorularının hangi pazarlama alanına ait olduğunun tespitinde ise Odabaşı ve Barış (2011), Tek ve Özgül (2013), Tokol (2007), Aytuğ ve Özgüven (2012), Mucuk (2006) eserlerinde yer alan içerikler göz önünde bulundurulmuştur.

Yazar çalışmanın bütününde bilimsel araştırma ve yayın etiği değerlerine uygun hareket etmiştir. Çalışma, araştırma verilerinin kamuya açık bir platform olan osym.gov.tr web sitesi üzerinden elde edilmesi ve Ulakbim TR Dizin kriterleri çerçevesinde “uygun şekilde anonimleştirilmiş veri setlerinin ikincil analizleri etik kurul incelemesi gerektirmez” ifadeleri nedeni ile etik kurul incelemesine tabi tutulmamıştır (Ulakbim, 2022). Sorulara ait fikri mülkiyete aykırı yazından kaçınmak amacı ile sınavlarda yer alan soru ifadelerindeki ana fikir ya da önermeler tablolar içerisinde sunularak değerlendirilmiştir.

4. Araştırmanın Bulguları

Çalışma kapsamında araştırma bulgularının değerlendirilmesi süreci öncelikle araştırma verilerinin elde edildiği dönem aralığı olan 2006-2018 yılları arasında gerçekleşen KPSS’ de yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili sorulara ait sayısal dağılımın gösterilmesi ile başlamaktadır. İlgili yıllarda gerçekleşen sınavlarda toplam 101 adet soru yer almakta olup; sorulara ilişkin dağılım Tablo 2 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 2. KPSS İşletme Alan Testi ve Pazarlama Bilimi Sorularına İlişkin Sayısal Veriler

Sınav Yılı	İşletme Alan Testi Soru Sayısı	Pazarlama Bilimi Kapsamında Değerlendirilen Soru Sayısı	Soru Yüzdesi (%)
2006	40	8	20
2007	40	8	20
2008	40	8	20
2009	40	8	20
2010	40	8	20
2011	40	8	20
2012	40	8	20
2013	40	8	20
2014	30	8	26,6
2015	30	6	20
2016	30	7	17,5
2017	40	8	20
2018	40	8	20

Kaynak: osym.gov.tr adresinden elde edilen bilgiler doğrultusunda yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde 2006-2018 yılları arasında gerçekleşen Kamu Personeli Seçme Sınavı işletme alan testi içerisinde pazarlama bilimi ile ilişkili soruların %17,5-%26,6 aralığında bulunan bir dağılıma sahip olduğu dolayısı ile sınav başarısı üzerinde

etkili olan bir bölümü meydana getirdiği görülmektedir. Bu nedenle de her bir yıla ait sınav sorularının pazarlama bilimi kapsamında değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bulgular başlığı altında 2006-2018 yılları arası gerçekleşen her bir sınava ilişkin soru dağılımları ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle KPSS sınavı kapsamında yıllar itibari ile ortaya çıkan soru dağılımının açıklanması da mümkün kılınmaktadır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesi sürecine 2006 yılında gerçekleştirilen sınava ait veriler ile devam edilmektedir. 2006 yılında adaylara yöneltilen pazarlama ile ilişkili sorulara ait bulgular Tablo 3 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 3. 2006 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Yakın ilişkili ve benzer şekilde pazarlanan ürünler”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Dizisi Kararları
2	“Tüketicinin düşünme ya da değerlendirme yapmadan ürün satın alması”	Tüketici Davranışları	Tüketici Satın Alma Karar Süreci	Tüketici Sorun Çözme Davranışı
3	“Endüstriyel pazar özellikleri”	Örgütsel Pazarlama	Endüstriyel Pazarlar	Endüstriyel Pazar Özellikleri
4	“Tutundurma alt karması bileşeni örneği olarak fuarlar”	Pazarlama Karması	Tutundurma Alt Karması	Satış Tutundurma
5	“Pazara derinliğine girme stratejisi koşulları”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejileri
6	“Ürün yaşam eğrisi safha stratejileri”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Yaşam Eğrisi Stratejileri
7	“BCG Matrisi-Yıldızlar”	Stratejik Pazarlama	Portföy Analizleri	BCG Matrisi
8	“Bir markaya ait ürünün satışının markaya ait diğer bir ürünün satışına bağlı kılma stratejisi”	Marka Yönetimi	Marka Stratejileri	Aile Markası Stratejileri

2006 yılı KPSS İşletme Alan Testi içerisinde yer alan pazarlama bilimi soruları incelendiğinde; adaylara toplam sekiz sorunun yöneltildiği ve soru dağılımının ise, üç sorunun pazarlama karması, iki sorunun stratejik pazarlama ve birer adet sorunun ise tüketici davranışları, örgütsel pazarlama ve marka yönetimi kapsamında hazırlandığı görülmektedir. Pazarlama karması içerisinde ürün ve tutundurma alt karmasının, stratejik pazarlama ile ilişkili olarak ise pazara giriş stratejileri ve portföy matrislerinin adaylara yöneltildiği görülmektedir. 2007 yılında gerçekleştirilen KPSS İşletme Alan Testi içerisinde adaylara yöneltilen pazarlama bilimi soruları ise Tablo 4 içerisinde değerlendirilmektedir.

Tablo 4. 2007 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	Tüketicilerin spesifik bir zaman aralığında bir ürün grubundan “olası satın alma miktarı”	Pazar Ölçümlemesi	Pazar Kavramı	Pazar Düzeyleri
2	Ürün katmanları içerisinde yer alan “öz ürün”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Düzeyleri
3	“Kolayda mallara ilişkin dağıtım politikaları”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Dağıtım Politikaları
4	“Tek bir pazar dilimine odaklanmaya yönelik büyüme stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejileri
5	“Düşük fiyat stratejileri”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Fiyat Stratejileri
6	“Hizmet özelliklerine yönelik farklılaştırma”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kavramı	Hizmetlerin Özellikleri
7	“Bölümlü mağaza özellikleri”	Perakendecilik	Mağazalı Perakendecilik	Bölümlü Mağazalar
8	“Ürün yaşam eğrisi safha stratejileri”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Yaşam Eğrisi

2007 yılında gerçekleşen KPSS İşletme Alan Bilgisi Testi içerisinde yer alan pazarlama soruları bir önceki sınava benzer şekilde sekiz sorudan oluşmakta ve soruların dağılımında pazarlama karmasının dört soru, stratejik pazarlama, hizmet pazarlaması, perakendecilik ve pazar ölçümlemesi konularına ait ise birer adet olduğu görülmektedir. Sınavda yer alan pazarlama karması sorularının ürün, fiyat ve dağıtım alt karmasına ilişkin bilgileri ölçmekte olduğu, stratejik pazarlama ile ilgili sorunun temel işletme stratejileri arasında yer alan büyüme stratejileri ile ilgili olduğu ve pazar ölçümlemesi ile ilgili sorunun pazar yapısının tanımlanmasına yönelik hazırlandığı tespit edilmektedir. Hizmet pazarlamasına yönelik sorunun hizmetlerin özellikleri kapsamında hazırlandığı ve son olarak perakendecilik konusunda yer alan sorunun ise perakende mağaza türlerinden birisi olan departmanlı mağazaların özelliklerinin tanımlanmasına ilişkin hazırlandığı görülmektedir. 2008 yılında gerçekleşen KPSS sınavında yer alan pazarlama soruları ise Tablo 5 içerisinde sunulmaktadır.

Tablo 5. 2008 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
---------	-----------------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------

1	“Örgütsel pazar özellikleri”	Örgütsel Pazarlama	Örgütsel Pazarlar	Örgütsel Pazarların Özellikleri
2	“Uluslararası pazarlara girişte minimum maliyet sağlayan strateji”	Uluslararası Pazarlama	Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri	Doğrudan İhracat
3	“Dar bir pazar alanına yoğunlaşmaya yönelik pazar stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Hedef Pazar Seçim Stratejileri
4	“Hizmet ürünün özelliklerinin satış ve dağıtım stratejileri ile ilişkisi”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kavramı	Hizmetlerin Özellikleri
5	“Tutundurmada satış yüzdesi ile bütçeleme”	Pazarlama Karması	Tutundurma Alt Karması	Tutundurma Bütçesi
6	“Homojen piyasalarda işletmelerin pazar fiyatlarını esas alması”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Rekabete Yönelik Fiyatlandırma
7	“Yaşam tarzı ve kişilik gibi özelliklere yönelik pazar bölümlendirme stratejileri”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Bölümlendirme Stratejileri
8	“İşletmelerin, aynı tüketici kitlesine yönelik birden fazla ürünü birden fazla marka ile pazara sunması”	Marka Yönetimi	Marka Stratejileri	Çoklu Marka Stratejileri

2008 yılında gerçekleştirilen sınava yönelik sorular değerlendirildiğinde geçmiş iki yılda gerçekleşen sınavlara benzer sayıda sekiz adet sorunun pazarlama bilimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Soruların dağılımı incelendiğinde ise, pazarlama karması ve stratejik pazarlama ile ilgili ikişer adet, örgütsel pazarlama, uluslararası pazarlama, marka yönetimi ve hizmet pazarlamasına ilişkin birer adet soru yer almaktadır. Sınavda yer alan soruların içerikleri incelendiğinde, pazarlama karması ile ilişkili olarak tutundurma ve fiyat alt karmalarına; stratejik pazarlama ile ilgili olarak hedef pazar stratejileri ile bölümlendirme stratejilerine; örgütsel pazarlama ile ilgili örgütsel pazarlara ait özelliklerine; uluslararası pazarlama ile ilgili olarak uluslararası pazarlara girişte kullanılan stratejilere ve son olarak marka yönetimi ile ilgili marka stratejilerine ilişkin hazırlanmakta olduğu görülmektedir. 2009 yılında gerçekleştirilen KPSS sınavı içerisinde yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili sorulara yönelik bilgiler Tablo 6 kapsamında gösterilmektedir.

Tablo 6. 2009 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Pazarlama tanımında yer alan değişim olgusunun yarattığı sonuçlar”	Pazarlama Kavramı	Pazarlama Kavramının Tanımı	Pazarlamanın Değişim Fonksiyonu
2	“Beğenmeli ürün özellikleri”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Satın Alma Alışkanlıkları Açısından Ürün

				Türleri
3	“Ürün hayat eğrisi safha stratejileri-olgunluk”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Hayat Eğrisi
4	“Psikolojik fiyatlandırma taktikleri”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Fiyatlandırma Politikaları
5	“Pazara derinliğine girme stratejisinin yeni ürünlerde fiyatlama yönlü kullanım koşulları”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Fiyatlandırma Politikaları
6	“Hizmet kalitesi bileşenleri”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kalitesi	Hizmet Kalitesi Belirleyicileri
7	“Birden fazla ürünün birden fazla pazara sunumuna yönelik hedef strateji”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Hedef Pazar Seçim Stratejileri
8	“Sağmal ineklere yönelik hasat stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Portföy Analizleri	BCG Matrisi

2009 yılında gerçekleşen KPSS’de pazarlama ile ilgili olarak sekiz adet sorunun yer aldığı görülmektedir. İlgili soruların pazarlama bilimi temel alanlarına yönelik dağılımları incelendiğinde, pazarlama karması ile ilgili dört, stratejik pazarlama ile ilgili iki, pazarlama kavramı ve hizmet pazarlaması ile ilgili olarak ise birer adet sorunun yer aldığı tespit edilmektedir. Pazarlama ile ilgili soruların alt alan ve hedefleri değerlendirildiğinde; pazarlama karması ile ilgili dört sorunun ürün ve fiyat alt karmalarına yönelik eşit sayıda yer aldığı ve ürün karması kapsamında ürün hayat eğrisi ve tüketici satın alma alışkanlıkları açısından ürün türleri; fiyat karması açısından ise fiyatlandırma politikalarına ilişkin soruların yer aldığı görülmektedir. Stratejik pazarlama ile ilgili olan iki soruda ise hedef pazar stratejileri arasında yer alan farklılaştırılmış pazarlama stratejisine ve portföy analizleri içerisinde yer alan BCG Yaklaşımına yönelik soruların yer aldığı tespit edilmektedir. Adaylara yöneltilen diğer sorularda ise, pazarlamanın fonksiyonları arasında yer alan “mücadele” ye, ve hizmet pazarlaması ile ilgili olarak hizmet kalitesinin belirleyicilerine yönelik bilginin elde edilmesi amaçlanmaktadır. 2010 yılında gerçekleşen KPSS sınavına yönelik bilgiler ise Tablo 7 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 7. 2010 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Kontrol altında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkinin ölçülmesine yönelik gerçekleştirilen araştırma yöntemi”	Pazarlama Araştırmaları	Veri Toplama Yöntemleri	Deney Yöntemi
2	Pazar bölümlendirme süreci aşamaları”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Bölümlendirme Stratejileri

3	“Ansoff” Matrisinde yer alan stratejiler”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejileri
4	“Ürün karmasında tutarlılık kavramı”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Karması Kararları
5	Hizmetlerin soyutluğu nedeni ile ortaya çıkan problemler”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kavramı	Hizmetlerin Özellikleri
6	“Ürün katmanları-zenginleştirilmiş ürün”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Düzeyleri
7	“Tüketici odaklı satış geliştirme teknikleri”	Pazarlama Karması	Tutundurma Alt Karması	Satış Geliştirme Araçları
8	“Hizmetlerde eş zamanlı üretim ve tüketim özelliği”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kavramı	Hizmetlerin Özellikleri

2010 yılında gerçekleşen sınavda da benzer şekilde adaylara pazarlama bilimi ile ilgili sekiz adet soru yöneltilmiştir. İlgili sorulara ilişkin dağılımda pazarlama karması ile ilgili üç, stratejik pazarlama ve hizmet pazarlaması ile ilgili iki ve pazarlama araştırmaları ile ilgili bir adet soru yer almaktadır. Pazarlama ile ilgili soruların alt alan ve hedefleri incelendiğinde; pazarlama karması kapsamında ürün alt karması açısından ürün karması kararları ve ürün düzeylerinin, tutundurma alt karması açısından ise satış geliştirme araçlarının soru hedefi olarak düzenlendiği görülmektedir. Stratejik pazarlama kapsamında değerlendirilen soruların hedef pazar stratejilerinde yer alan pazar bölümlendirme ve temel işletme stratejileri arasında yer alan büyüme stratejilerine odaklandığı tespit edilmektedir. Hizmet pazarlaması kapsamında değerlendirilen iki sorunun da hizmetlerin temel özelliklerine yönelik olduğu ve son olarak pazarlama araştırmaları ile ilgili sorunun ise araştırma sürecinde kullanılan veri toplama yöntemleri çerçevesinde planladığı görülmektedir. 2011 yılında gerçekleşen sınava ilişkin elde edilen bulgular ise Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8. 2011 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Üreticinin ürününü doğrudan tüketicilere satmasına yönelik pazarlama kanalı”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Doğrudan Pazarlama
2	“Üreticilerin, farklı pazar taleplerine uygun üretim ve pazarlama gerçekleştirme stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Hedef Pazar Seçim Stratejileri
3	“Müşteri ilişkileri yönetiminin işletmelere yönelik faydaları”	Pazarlama Anlayışları	İlişkisel Pazarlama	Müşteri İlişkileri Yönetimi
4	“Bütünsel pazarlama anlayışı bileşenleri”	Pazarlama Çeşitleri	Düzen Bakımından Pazarlama	Makro Pazarlama

5	“Kalem pil ürün türleri arasında nerede yer almaktadır?”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Satın Alma Alışkanlıkları Açısından Ürün Türleri
6	“Fiyatlama kararlarını etkileyen faktörler”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Fiyatlama Kararları
7	“Dağıtım kanalı sınıflandırmaları”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Dağıtım Kanalı Türleri
8	“Tüketici satın alma davranışının şekillenmesinde referans grupları”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Kişisel Faktörler

2011 yılında gerçekleşen sınav kapsamında pazarlama biliminin temel alanlarına yönelik; pazarlama karmasına ait dört, pazarlama anlayışları ve çeşitleri, stratejik pazarlama ve hizmet pazarlamasına ait ise birer adet soru hazırlandığı görülmektedir. Sorulara ilişkin alt alan ve hedefler incelendiğinde; pazarlama karmasına ait soruların iki adedinin dağıtım alt karması kapsamında doğrudan pazarlama ve dağıtım kanalı türleri; ürün alt karmasına yönelik tüketici satın alma alışkanlıkları açısından ürün türleri, fiyat alt karmasına yönelik olarak ise fiyatlama kararları açısından oluşturulduğu görülmektedir. Pazarlama kavramının gelişiminde yer alan anlayışlar sınavda modern pazarlama anlayışı odağında, pazarlama çeşitleri ise düzey bakımından gerçekleştirilen sınıflandırmada yer alan makro pazarlama kapsamında sorulara konu edilmiştir. Stratejik pazarlama kapsamında yer alan sorunun hedef pazar stratejileri arasında yer alan farklılaştırma stratejileri, tüketici davranışları kapsamında değerlendirilen sorunun ise satın alma kararında etkili olan pazarlama dışı faktörler içerisinde bulunan referans grupları odağında hazırlandığı bulgulanmaktadır. 2012 yılında gerçekleşen KPSS sınavına ilişkin elde edilen bulgular ise Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. 2012 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“İhtiyaç kavramı”	Pazarlama Kavramı	Pazarlama ile İlgili Kavramlar	İhtiyaç Kavramı
2	“Etkin pazar bölümlendirme koşulları”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Bölümlendirme Stratejileri
3	“Ürün Katmanları-somut ürün”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Düzeyleri
4	“Tüketici davranışları kapsamında güdü türleri”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Psikolojik Faktörler

5	“Mevcut ürünün daha kaliteli versiyonunun üretilmesine yönelik ürün stratejisi”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Dizisi Stratejileri
6	“Tüketici satın alma davranışı etkileyen faktörler”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Kişisel Faktörler
7	“Pazar bölümlendirme stratejisi olarak alttan üste yaklaşımı”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Bölümlendirme Stratejileri
8	“İşletmelerin ürünlerine yönelik algıyı rakip ürünlerden farklılaştırmaya yönelik çabaları”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejileri

Tablo 9 içerisinde gösterildiği üzere 2012 yılında gerçekleşen KPSS’ de pazarlama bilimi ile ilgili sekiz adet soru yer almaktadır. Sınavda yer alan soruların dağılımları incelendiğinde; stratejik pazarlama ile ilgili üç, pazarlama karması ve tüketici davranışları ile ilgili iki ve pazarlama kavramlarına yönelik bir adet soru yer aldığı görülmektedir. Sorulara ilişkin içerikler değerlendirildiğinde ise, stratejik pazarlama ile ilgili soruların hedef pazar stratejileri ve temel işletme stratejileri odağında hazırlandığı görülmektedir. Hedef pazar stratejileri ile ilgili soruların hedefi pazar bölümlendirme süreci ile ilgili iken, temel işletme stratejilerine yönelik sorunun büyüme stratejileri ve özelinde ise yoğun büyüme stratejilerine odaklandığı görülmektedir. Pazarlama karması özelinde yöneltilen soruların ürün alt karması kapsamında olduğu ve ürün düzeyleri ve ürün dizisi kararlarına yönelik hazırlandığı tespit edilmektedir. Tüketici davranışları konusunda yer alan soruların satın almayı etkileyen pazarlama dışı faktörler alt başlığı ve psikolojik ve kişisel faktörler özelinde hazırlandığı bulgulanmaktadır. Sınavda pazarlama kavramı ile ilgili yer alan sorunun ise pazarlama kavramının açıklanmasında yer bulan ihtiyaç olgusuna yönelik hazırlandığı görülmektedir. 2013 yılında gerçekleştirilen sınavla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 10 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 10. 2013 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Üretimin, uluslararası pazarda yerel bir üreticiye yaptırılması stratejisi”	Uluslararası Pazarlama	Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri	Ortak Girişimler
2	“Kontrol edilebilir çevre faktörleri”	Pazarlama Çevresi	Pazarlama Çevresi Faktörleri	Mikro Çevre Faktörleri
3	Üretici işletmenin uluslararası pazarlarda üretim ve pazarlama faaliyetlerini yönettiği giriş stratejisi”	Uluslararası Pazarlama	Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

4	“İşletmelerin yeniliklerine yönelik haberleri görsel medyada kamuoyuna duyurması faaliyeti”	Pazarlama Karması	Tutundurma Alt Karması	Halka İlişkiler ve Duyurum
5	“Spesifik bir hastalığın önlenmesi için ürün karmasını güncelleyen işletme davranışı”	Pazarlama Çeşitleri	Pazarlama Hedefleri Açısından Pazarlama Türleri	Sosyal Sorumluluk Pazarlaması
6	“Ürün konumlandırması”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Konumlandırma Stratejileri
7	“Dağıtım kanalı planlanmasında göz önüne alınması gerekli faktörler”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Dağıtım Kanalı Planlaması
8	“Ansoff Matrisi-pazara nüfuz etme stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejisi

2013 yılında gerçekleşen KPSS sınavında adaylara işletme alan testi içerisinde pazarlama bilimi ile ilgili olarak geçmiş yıllardaki sınavlara benzer şekilde sekiz adet soru yöneltilmiştir. Bahse konu sorular pazarlama bilimi kapsamında temel alan sınıflamasında uluslararası pazarlama, pazarlama karması ve stratejik pazarlama açısından ikişer adet ve pazarlama çevresi ve pazarlama çeşitleri açısından ise birer adet olarak yer almaktadır. Soruların taşıdığı hedef alanlar değerlendirildiğinde; uluslararası pazarlama ile ilgili soruların uluslararası pazarlara girişte kullanılan stratejileri, pazarlama karması ile ilgili soruların tutundurma ve dağıtım alt karmalarına yönelik bilgiyi, stratejik pazarlama ile ilgili soruların ise temel işletme stratejileri ile hedef pazar stratejilerini içermekte olduğu görülmektedir. Sınavda yer alan diğer iki sorudan pazarlama çevresi ile ilgili olan sorunun kontrol edilebilir çevre faktörleri ve pazarlama çeşitleri ile ilgili sorunun ise pazarlama hedefleri açısından pazarlama türleri kapsamında bulunduğu tespit edilmektedir. 2014 yılında gerçekleşen KPSS sınavında yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili sorulara yönelik bulgular ise aşağıda Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11. 2014 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Tüketici satın alma karar verme sürecini etkileyen faktörler”	Tüketici Davranışları	Tüketici Satın Alma Karar Süreci	Satın Almayı Etkileyen Faktörler
2	“İşletme dışı faktörlere dönük rekabetçi pazarlama stratejileri”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Rekabet Stratejileri
3	“Pazarlamanın yarattığı faydalar”	Pazarlama Kavramı	Pazarlama Fonksiyonları	Zaman Faydası
4	“İşletmenin tedarikçisini satın alma yolu ile büyüme stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejileri

5	“Hizmetlerin özellikleri-dokunulmazlık”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kavramı	Hizmetlerin Özellikleri
6	“Pazarlama alt bilgi sistemleri”	Pazarlama Bilgi Sistemi	Pazarlama Bilgisinin Oluşumu	İşletme içi Raporlama Sistemi
7	“Tüketici davranışlarını belirleyen sosyal faktörler”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışlarını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Sosyal Faktörler
8	“Ürün/markayayönelik konumlandırma”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Konumlandırma Stratejileri

Tablo 11’den incelenebileceği üzere 2014 yılında gerçekleşen KPSS sınavında pazarlama bilimi ile ilgili sekiz adet soru yer almaktadır. Sınavda yer alan soruların üç adedi stratejik pazarlama, iki adedi tüketici davranışları, birer adedi ise pazarlama kavramı, hizmet pazarlaması ve pazarlama bilgi sistemi ile ilişkilidir. Sınavda yer alan soruların pazarlama bilimi açısından kapsadığı alt alanlar incelendiğinde; stratejik pazarlama açısından değerlendirilen soruların iki adedinin temel işletme stratejileri kapsamında büyüme ve rekabet stratejilerine, üçüncü sorunun ise hedef pazar stratejilerinden konumlandırmaya ilişkin olduğu görülmektedir. Tüketici davranışları açısından değerlendirilen iki soru ise, satın alma karar süreci ve tüketici davranışını etkileyen faktörlere ilişkin hazırlanmıştır. Sınavda yer alan diğer sorular incelendiğinde; pazarlama kavramına yönelik hazırlanan sorunun pazarlamanın zaman faydasına, hizmet pazarlaması ile ilgili sorunun hizmetlerin özelliklerine ve son olarak pazarlama bilgi sistemine yönelik hazırlanan sorunun ise pazarlama bilgisinin oluşturulmasına yönelik işletme içi sistemlere yönelik olduğu görülmektedir. 2015 yılında yürütülen KPSS sınavına ait değerlendirmeler ise Tablo 12 içerisinde sunulan bilgiler ışığında gerçekleştirilmektedir.

Tablo 12. 2015 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“İşletmenin tedarikçisini satın alma yolu ile büyüme stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Temel İşletme Stratejileri	Büyüme Stratejileri
2	“Ürün faydasına yönelik pazar bölümlendirme”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Bölümlendirme Stratejileri
3	“Tüketici sorun çözme davranış türleri”	Tüketici Davranışı	Tüketici Sorun Çözme Davranış Türleri	Yoğun Sorun Çözme Davranışı
4	“Talep yönlü fiyat politikaları”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Fiyatlandırma Politikaları

5	“Tüketici satın alma davranışının şekillenmesinde referans grupları”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışlarını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Kişisel Faktörler
6	“Franchising türü işletmelere yönelik pazarlama örgütlenmeleri”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Pazarlama Sistemleri

Tablo 12’de belirtilmekle birlikte, 2015 yılında gerçekleşen KPSS’de geçmiş dönemlerde gerçekleştirilen sınavlardan farklı olarak pazarlama bilimi ile ilgili soruların sayısının altı olduğu görülmektedir. Sınavda yer alan soruların pazarlama bilimi temel alanları açısından dağılımı incelendiğinde, stratejik pazarlama, tüketici davranışları ve pazarlama karması konularına yönelik ikişer adet sorunun bulunduğu değerlendirilmektedir. İlgili sorulara ait içerikler göz önüne alındığında ise, stratejik pazarlama ile ilgili soruların temel işletme stratejileri arasında yer alan büyüme stratejileri ve hedef pazar stratejileri arasında yer alan bölümlendirme stratejilerine yönelik hazırlandığı görülmektedir. Tüketici davranışları ile ilgili olan sorular incelendiğinde; tüketici sorun çözme davranış türleri arasında yer alan yoğun sorun çözme davranışı ile tüketici davranışlarını etkileyen pazarlama dışı faktörlerden birisi olan kişisel faktörlere yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Sınavda pazarlama karması ile ilgili olarak yer alan soruların fiyat alt karması kapsamında fiyatlama yöntemleri, dağıtım alt karması kapsamında ise dağıtımda yer alan pazarlama sistemleri çerçevesinde planlandığı tespit edilmektedir. Takip eden yıl olan 2016 yılında gerçekleştirilen KPSS sınavına yönelik bilgiler Tablo 13 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 13. 2016 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“İşletmeler arası e-ticaret türü”	E-Pazarlama	E-Ticaret Türleri	B2B Pazarlama
2	“Pazarlamada makro çevre faktörleri”	Pazarlama Çevresi	Makro/Mikro Çevre Faktörleri	Makro Çevre Faktörleri
3	“Tüketici satın alma davranışının şekillenmesinde referans grupları”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışlarını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Kişisel Faktörler
4	“Dar bir pazar alanına yoğunlaşmaya yönelik pazar stratejisi”	Stratejik Pazarlama	Hedef Pazar Stratejileri	Hedef Pazar Seçim Stratejileri
5	“Ürün yaşam eğrisi safha stratejileri”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Ürün Yaşam Eğrisi

6	“Fiyat farklılaştırma koşulları”	Pazarlama Karması	Fiyat Alt Karması	Fiyatlandırma Politikaları
7	“Tutundurma bütçesi belirleme süreci”	Pazarlama Karması	Tutundurma Alt Karması	Tutundurma Bütçesi Kararları

2016 yılında gerçekleştirilen KPSS sınavında pazarlama bilimi ile ilgili yedi soru adaylara yöneltilmiştir. Pazarlama bilimi kapsamında ilgili sorular incelendiğinde; pazarlama karması ile ilgili üç, stratejik pazarlama, pazarlama çevresi, e-pazarlama ve tüketici davranışları ile ilgili birer adet sorunun bulunduğu görülmektedir. Sorulara ait içerikler değerlendirildiğinde ise, pazarlama karması ile ilgili soruların ürün, fiyat ve dağıtım alt karmalarına ait birer sorudan oluştuğu; e-pazarlama ile ilgili sorunun işletmeler arası e-ticaret, tüketici davranışları ile ilgili sorunun tüketici davranışlarını etkileyen pazarlama dışı faktörler, stratejik pazarlama ile ilgili sorunun hedef pazar stratejileri ve pazarlama çevresi ile ilgili sorunun kontrol edilemeyen çevre faktörleri kapsamında hazırlanmakta olduğu görülmektedir. 2017 yılında gerçekleşen KPSS sınavına ait bilgiler Tablo 14 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 14. 2017 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Saldırı temelli pazarlama stratejileri”	Stratejik Pazarlama	Rekabet Stratejileri	Meydan Okuyucu Firma Stratejileri
2	“Boston Danışma Grubu matrisi”	Stratejik Pazarlama	Portföy Analizleri	BCG Matrisi
3	“Pazarlama araştırmalarında veri kaynakları”	Pazarlama Araştırmaları	Veri Kaynakları	İkincil Veri Kaynakları
4	“Endüstriyel ürün piyasalarının özellikleri”	Örgütsel Pazarlama	Endüstriyel Pazarlar	Endüstriyel Pazar Özellikleri
5	“Ürün geliştirmede yenilik türleri”	Pazarlama Karması	Ürün Alt Karması	Yenilik Türleri
6	“İletişim sürecinde AIDA modeli”	Pazarlama Karması	Tutundurma Alt Karması	Reklam Mesajı Planlaması
7	“Tüketici davranışını etkileyen psikolojik faktörler”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranışını Etkileyen Pazarlama Dışı Faktörler	Psikolojik Faktörler
8	“Hizmetlerin özellikleri”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Kavramı	Hizmetlerin Özellikleri

2017 yılında gerçekleştirilen KPSS sınavında pazarlama bilimi ile ilgili sekiz adet sorunun bulunduğu Tablo 14 incelendiğinde görülmektedir. İlgili sınavda yer alan soruların pazarlama bilimi alanlarına yönelik dağılımları değerlendirildiğinde ise,

pazarlama karması ve stratejik pazarlama ile ilgili ikişer, pazarlama araştırmaları, örgütsel pazarlama, tüketici davranışları ve hizmet pazarlaması ile ilgili olarak birer adet sorunun bulunduğu tespit edilmektedir. Benzer şekilde sorulara ait hedef alanlar incelendiğinde, ürünlerde yenilik türleri bağlamında ürün alt karması ve reklam mesajının planlanması sürecinde yararlanılan bir model olarak AIDA modeli bağlamında tutundurma alt karmasına ilişkin soruların yapılandırıldığı görülmektedir. Stratejik pazarlama ile ilgili soruların meydan okuyucu firma stratejileri özelinde rekabet stratejileri ve BCG Yaklaşımı özelinde portföy analizleri kapsamında sınavda yer aldıkları görülmektedir. Sınavda yer alan diğer soruların pazarlama bilimi kapsamında ulaşmak istedikleri hedef konular göz önüne alındığında, pazarlama araştırmaları ile ilgili sorunun ikincil veri kaynakları, örgütsel pazarlama ile ilgili sorunun endüstriyel pazarların özellikleri ve tüketici davranışları ile ilgili sorunun ise tüketici davranışını etkileyen pazarlama dışı psikolojik faktörler bağlamında hazırlandığı değerlendirilmektedir. Araştırmada KPSS sınavlarına yönelik değerlendirmelerin sonucunu 2018 yılında gerçekleştirilen sınava aittir. 2018 yılında gerçekleştirilen KPSS sınavında pazarlama bilimi ile ilgili sorulara ait bulgular Tablo 15 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 15. 2018 Yılı KPSS İşletme Alan Testi Pazarlama Soruları Dağılımı

Soru No	Soru İfadesinde Yer Alan Öz	Pazarlama Temel Alanı	Pazarlama Alan Konusu	Soru Ana Hedefi
1	“Pazarlama karması bileşenleri”	Hizmet Pazarlaması	Hizmet Pazarlaması Karması	7P
2	“Tüketici davranış modelleri”	Tüketici Davranışları	Tüketici Davranış Modelleri	Tüketici Davranış Modelleri
3	“Pazarlamada mikro çevre faktörleri”	Pazarlama Çevresi	Makro/Mikro Çevre Faktörleri	Mikro Çevre Faktörleri
4	“Modern pazarlama anlayışı ilkeleri”	Pazarlama Kavramı	Pazarlama Anlayışları	Modern Pazarlama Anlayışı
5	“Uluslararası pazarlara giriş stratejisi yöntemleri”	Uluslararası Pazarlama	Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri	Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri
6	Dağıtım alt karması açısından işletmeler arası işbirlikleri”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Dağıtım Kanalı İşbirlikleri
7	“Pazar yapıları kapsamında talep türleri”	Pazar Ölçümlemesi	Talep Ölçümlemesi	Pazar Talebi Çeşitleri
8	“Doğrudan pazarlamanın faydaları”	Pazarlama Karması	Dağıtım Alt Karması	Doğrudan Pazarlama

2018 yılında gerçekleştirilen KPSS sınavında pazarlama bilimi ile ilgili olarak sekiz adet sorunun yer aldığı ve sorulara ilişkin dağılımda, pazarlama karması kapsamında iki soru yer almakta iken, sınavda yer alan diğer altı sorunun pazarlama çevresi, pazarlama ölçümlemesi, uluslararası pazarlama, tüketici davranışları ve hizmet pazarlaması konularında yapılandırıldıkları görülmektedir. Sınavda yer alan sorulara ait alt hedef konular değerlendirildiğinde ise, pazarlama karması kapsamında yer alan iki sorunun dağıtım kanalı işbirlikleri ve doğrudan pazarlama bağlamında dağıtım alt karması ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Sınavda yer alan diğer sorular açısından ilgili husus incelendiğinde; tüketici davranış modelleri, mikro çevre faktörleri bağlamında pazarlama çevresi, modern pazarlama anlayışı, uluslararası pazarlara giriş stratejileri ve pazar ölçümlemesi bağlamında pazar taleplerine ilişkin türlerin soruların hedefi olarak yer aldığı değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen değerlendirmeler sonrasında 2006-2018 yılları arasında gerçekleşen KPSS’de yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili sorulara ait sınıflandırma ve temel istatistikler aşağıda Tablo 16 içerisinde gösterilmektedir.

Tablo 16. 2006-2018 Yılları Arası Gerçekleşen KPSS’de Yer Alan Pazarlama Bilimi ile İlişkili Soru Dağılımı

Konu	f	%
Pazarlama Karması	33	32,6
Ürün Yaşam Eğrisi	4	
Ürün Düzeyleri	3	
Ürün Türleri	2	
Ürün Dizisi Kararları	2	
Ürün Karması Kararları	2	
Ürün Yeniliği	1	
Fiyatlandırma Politikaları	4	
Fiyatlandırma Kararları	1	
Fiyat Stratejileri	2	
Dağıtım Politikaları	1	
Dağıtım Kanalı Türleri	1	
Dağıtım Kanalı Planlaması	1	
Dağıtım Kanalı İşbirlikleri	1	
Doğrudan Pazarlama	1	
Pazarlama Sistemleri	1	
Satış Tutundurma	2	
Tutundurma Bütçesi	2	
Halkla İlişkiler ve Duyurum	1	
Reklam Mesajı Planlanması	1	
Stratejik Pazarlama	23	22,77
Büyüme Stratejileri	7	
Rekabet Stratejileri	2	
Hedef Pazar Seçim Stratejileri	4	
Bölümlendirme Stratejileri	5	

BCG Matrisi		3	
Konumlandırma Stratejileri		2	
Tüketici Davranışları	11		10,89
Sorun Çözme Davranış Türleri		2	
Satın Almayı Etkileyen Faktörler		1	
Satın Almayı Etkileyen Kişisel Faktörler		4	
Satın Almayı Etkileyen Psikolojik Faktörler		2	
Satın Almayı Etkileyen Sosyal Faktörler		1	
Tüketici Davranış Modelleri		1	
Hizmet Pazarlaması	8		7,96
Hizmetlerin Özellikleri		6	
Hizmet Kalitesi Belirleyicileri		1	
Hizmet Pazarlama Karması		1	
Pazarlama Kavramı	5		4,95
Değişim Fonksiyonu		1	
Zaman Faydası		1	
Modern Pazarlama Anlayışı		1	
İlişkisel Pazarlama		1	
İhtiyaç Kavramı		1	
Uluslararası Pazarlama	4		3,96
Doğrudan İhracat		1	
Ortak Girişimler		1	
Pazara Giriş Stratejileri		2	
Örgütsel Pazarlama	3		2,97
Endüstriyel Pazar Özellikleri		2	
Örgütsel Pazar Özellikleri		1	
Pazarlama Çevresi	3		2,97
Mikro Çevre Faktörleri		2	
Makro Çevre Faktörleri		1	
Pazarlama Araştırmaları	2		1,98
Deney Yöntemi		1	
İkincil Veri Kaynakları		1	
Marka Yönetimi	2		1,98
Aile Markası Stratejileri		1	
Çoklu Marka Stratejileri		1	
Pazarlama Çeşitleri	2		1,98
Makro Pazarlama		1	
Sosyal Sorumluluk Pazarlaması		1	
Pazar Ölçümlemesi	2		1,98
Pazar Talebi Çeşitleri		1	
Pazar Düzeyleri		1	
E-Pazarlama	1		0,9
B2B Ticaret		1	
Perakendecilik	1		0,9
Bölümlü Mağazalar		1	
Pazarlama Bilgi Sistemi	1		0,9
İşletme İçi Raporlama Sistemi		1	

Toplam 101 101 100

2006-2018 yılları arasında gerçekleşen KPSS sınavlarında yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili sorulara ait dağılım değerlendirildiğinde; sınavda en yüksek yüzdeye sahip pazarlama bilimi konusunun pazarlama karması olduğu görülmektedir. Pazarlama karması ile ilgili toplamda 33 soru yer almakta ve araştırmanın verilerinin elde edildiği yıl aralığında gerçekleşen sınavlarda sorulan soruların %32,6'sını tek başına pazarlama karması konusu hakim olmaktadır. Benzer şekilde bir diğer pazarlama bilimi konusu olarak stratejik pazarlama ilgili yıllar arasında gerçekleşen sınavlarda 23 soru ile kendine yer bulmakta ve toplam olarak soruların %22,77'sini oluşturmaktadır. Sınavda üçüncü yüksek frekans değerine sahip pazarlama bilimi konusu ise tüketici davranışları olarak tespit edilmektedir. KPSS sınavlarında tüketici davranışları ile ilgili toplamda 11 soru sorulmakta ve soru toplamının %10,89'u bu konu başlığından adaylara yöneltilmektedir. Yüksek frekans değerine sahip diğer bir pazarlama bilimi konusu da hizmet pazarlamasıdır. Hizmet pazarlaması ile ilgili olarak sınavlarda adaylara toplamda 8 soru sorulmuştur. Bu bağlamda 2006-2018 yılları arasında gerçekleşen KPSS sınavlarında adaylara yöneltilen pazarlama bilimi ile ilgili sorulan 101 sorunun 75'i yani bir anlamda soru toplamının %74,22'sinin dört konu başlığından oluştuğu değerlendirilmektedir. Çalışmanın verilerinin elde edildiği yıllarda gerçekleşen sınavlarda adaylara yöneltilen diğer pazarlama bilimi konuları ve soru sayıları ise; pazarlama kavramı ile ilgili beş, uluslararası pazarlama ile ilgili dört, örgütsel pazarlama ve pazarlama çevresi ile ilgili üçer, pazarlama araştırmaları, marka yönetimi, pazar ölçümlemesi ve pazarlama çeşitleri ile ilgili ikişer ve e-pazarlama, perakendecilik, pazarlama bilgi sistemi ile ilgili birer adet soru şeklindedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de kamu sektörünün istihdam ihtiyaçlarına uygun adayların tespiti sürecinde güncel olarak kullanılan ölçme yöntemi "KPSS" olarak kısaltılmakta olan "Kamu Personeli Seçme Sınavı"dır. KPSS, 18/03/2002 tarihli ve 3975 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren ve ilk defa kamu hizmeti ve görevlerine atanacakların seçimi amacıyla oluşturulan, Türkiye'de her yıl Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (OSYM) tarafından açıklanan takvim çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) Türkiye'de 2002 yılından itibaren kamunun ihtiyacı olan işgücünün temin edilmesi amacı ile gerçekleştirilen merkezi bir sınavdır. Kamuda istihdama katılmak isteyen bireyler hedefledikleri kurumun talep ettiği puan türlerine yönelik hazırlıklarını sürdürmekte ve sınav sonucunda elde ettikleri puan kapsamında atamaya hak kazanabilmektedir. Türkiye'de mevcut ekonomik koşullar ve dolayısı ile artan işsizlik değerleri birçok bireyin kamuda istihdam şansı elde etmeye yönelmekte

dolayısı ile de her geçen yıl sınava giren aday sayısından belirgin artışlar yaşanmaktadır. Bu nedenle hedeflere yönelik başarının elde edilmesinde sınav sonuçlarının oldukça önemli bir yere sahip olduğu açıktır. Bu hususta KPSS' de yer alan çeşitli bilim dallarına ilişkin soruların içerik değerlendirmelerine odaklanan akademik çalışmaların konuya yönelik ilgi duyan bireylerin bilgi yönlü ihtiyaçlarının tatmin edilmesine de olanak tanımaktadır. Bu çalışma, 2006-2018 yılları arasında gerçekleşen KPSS sınavlarında İşletme Alan Testi kapsamında yer alan pazarlama bilimi ile ilişkili soruların doküman analizi ile içeriklerinin sınıflandırılması ve değerlendirilmesi amacını taşımaktadır. Çalışma amacına yönelik olarak araştırmada kullanılan veriler sınavı Türkiye'de uygulayan kuruluş olan Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin (ÖSYM) sınavlara ilişkin dokümanların paylaşıldığı web platformu üzerinden elde edilmiştir. Elde edilen veriler her bir yıla özel olarak çalışma kapsamında tablolar içerisinde detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Analiz sürecinde her sınav yılı için sorular pazarlama bilimi kapsamında temel konu alanı, alt konu alanı ve soruda yer alan ana hedef konu olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilerek sınıflandırılmıştır.

İşletme Alan Testi KPSS içerisinde 2006-2018 yılları arasında üç sınav yılı dışında 40 sorudan oluşan bir testtir. Test kapsamında temel işletme fonksiyonlarına (yönetim, üretim, finans, muhasebe, pazarlama) ilişkin çoktan seçmeli sorular yer almaktadır. Pazarlama bilimi ile ilgili soruların sınavdaki ağırlığı %20 olup, ortalama olarak adaylar 8 adet soru ile karşılaşmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler ışığında gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda, 2006-2018 yılları arasındaki sınavlarda pazarlama bilimi ile ilişkili soruların pazarlama karması, stratejik pazarlama, tüketici davranışları, hizmet pazarlaması, pazarlama kavramı, uluslararası pazarlama, örgütsel pazarlama, pazarlama çevresi, pazarlama araştırmaları, marka yönetimi, pazarlama çeşitleri, pazar ölçümlemesi, e-pazarlama, perakendecilik ve pazarlama bilgi sistemleri konuları içeriğinde oluşturulduğu; sınavlarda yer alan soru toplamının 101 olduğu ve ilgili soruların 75' inin, diğer bir anlamda soru toplamının %74,22' sinin, pazarlama karması, stratejik pazarlama, tüketici davranışları ve hizmet pazarlaması konularına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Pazarlama karması özelinde, ürün alt karması açısından ürün yaşam eğrisi, fiyat alt karması özelinde fiyatlandırma politikaları, tutundurma alt karması özelinde satış tutundurma ve tutundurma bütçesi konularının yüksek frekans değerlerine sahip olduğu bulgulanmıştır. Stratejik pazarlama açısından büyüme stratejileri, tüketici davranışları açısından satın almayı etkileyen faktörler ve hizmet pazarlaması açısından ise hizmetlerin özellikleri konuları adaylara sıklıkla sorulan konu başlıklarını oluşturmaktadır. Pazarlama karmasına ilişkin soruların 2014 yılında gerçekleşen sınav dışındaki tüm sınavlarda; stratejik pazarlamaya ilişkin

soruların ise 2018 yılında gerçekleşen sınav dışındaki tüm sınavlarda yer aldığı tespit edilmekte ve dolayısı ile her iki konu başlığının pazarlama bilimi ile ilgili soruların odak noktası olduğu sonucu elde edilmektedir. Günümüzde yaşanmakta olan teknolojik dönüşümün etkisi, e-pazarlama ile ilişkili soruların ilk defa 2016 yılında sınavlarda yer alması ile kendisini göstermiştir.

İşletme Alan Testi'nin araştırma verilerinin elde edildiği dönem aralığında sahip olduğu ortalama doğru cevap sayıları 3,28-10,86 aralığındadır. Dolayısı ile adayların çok yüksek doğru sayılarına sahip olmadıkları ve bu nedenle ortalama değerlerin artması amacı ile sınavların kapsamlarına ilişkin detaylı analizlerin gerçekleştirilmesinin anlamlı olduğu değerlendirilmektedir. Ek olarak İşletme Alan Testi içerisinde yer alan pazarlama bilimi ile ilgili sorulara verilecek doğru yanıtların genel ortalamalar üzerinde de pozitif katkı sunması muhtemel olarak görülmektedir. Bu nedenle çalışma bulgularının pratikte pazarlama eğitimi çerçevesinde değerlendirilmesi yolu ile KPSS' ye katılım sağlayacak adayların pazarlama bilimi ile ilgili sorularda daha yüksek net sayılarına ulaşmalarına imkan tanınmasına;pazarlama alanında yer alan akademisyenlerin ve KPSS hazırlık kurslarında yer alan eğitmenlerin konu planlamaları sürecinde daha spesifik davranmalarına da katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında sınavlarda yer alan sorular sadece pazarlama bilimi kapsamında konu bazlı sınıflandırılmıştır, ilerleyen araştırmalarda sadece pazarlama bilimi ile ilgili olmayıp, pazarlama bilimi dışında yer alan işletme fonksiyonlarına ait soruların odak olarak belirlenmesi ve sorulara yönelik araştırmanın literatür kısmında üstünde durulan taksonomik incelemeler yolu ile gerçekleştirilmesi ayrıca güncel pazarlama araştırmalarının KPSS konuları ile ilişki düzeylerine ilişkin incelemelerin literatüre olduğu kadar pratik anlamda sınava yönelik hazırlık içinde olan bireylere oldukça önemli katkı sunma potansiyeline sahip olabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Atav, E. & Sönmez, S. (2013). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı (KPSS)'na ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2013(1), 1-13.

Aytuğ, S. & Özgüven, N. (2012). *Pazarlama Yönetimi*, Detay Yayıncılık.

Bahar, H. H. (2006). KPSS puanlarının akademik başarı ve cinsiyet açısından değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 31(140).

Bahar, H. H. (2011). ÖSS puanı ve lisans mezuniyet notunun KPSS 10 puanını yordama gücü. *Eğitim ve Bilim*, 36(162): 168-181.

Başkan, Z. & Alev, N. (2009). Kamu Personeli Seçme Sınavında (Kpss) Çıkan Soruların Öğretmenlik Meslek Derslerine Göre Kapsam Geçerliliği. *HAYEF Journal of Education*, 6 (1): 29-49.

Baştürk, R. (2007). Kamu personeli seçme sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(2):163- 176.

Biesta, G. (2015). What is education for? On good education, teacher judgement, and educational professionalism. *European Journal of education*, 50(1), 75-87.

Coşkun, M. & Kartal, F. (2020). KPSS’ de Çıkan Coğrafya Alan Bilgisi Sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Analizi, *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11 (2): 625-642.

Deryakulu, D. (2011). KPSS Eğitim Bilimleri Sorularının Genel Öğretmen Yeterliklerinin Öğretim Teknolojisi Alanı İle İlgili Alt Yeterlik ve Performans Göstergeleri Açısından İncelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 1(1), 1-23.

Epçaçan, C. (2016). Öğretmen Adaylarının Kpss ve Öğretmenlik Atamaları Hakkındaki Görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 11(3): 1065-1090.

Eraslan, L. (2011). Öğretmenlik mesleğine girişte kamu personeli seçme sınavı (KPSS) yönteminin değerlendirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 8(1): 1-31.

Ercoskun, M. H. & Nalçacı, A. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının ÖSS, akademik ve KPSS başarılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 479-486.

Erdem, E. & Soylu, Y. (2013). Öğretmen adaylarının KPSS ve alan sınavına ilişkin görüşleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 223-236.

Gökçe, F. (2013). Lisans öğrencileri ile formasyon programına devam eden kursiyerlerin KPSS konusundaki görüşleri. *HÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 1, 171-190.

Guiltinan, J.P., Paul, G.W., & Madden, T.J. (1997). *Marketing Management, Strategies and Programs*, Sixth Edition, Mc Graw Hill.

Gündoğdu, K., Çimen, N., & Turan, S. (2008). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına KPSS ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2): 35-43.

Güven, S. & Dak, G. (2017). Öğretmen Adaylarının Kamu Personel Seçme Sınavına (KPSS) İlişkin Oluşturdukları Görsel Metaforlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 8(15), 2-16 .

Kablan, Z. (2010). Akademik mezuniyet ortalama puanı ile KPSS başarı puanı arasındaki ilişki. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2): 451-470.

Karaca, E. (2011). Öğretmen Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'na (KPSS) Yönelik Tutumları. *Akademik Bakış Dergisi*, (23): 1-18.

Karadüz, A. (2009). Türkçe öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme uygulamalarının “yapılandırmacı öğrenme” kavramı bağlamında eleştirisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1): 189-210.

Karaer, H. (2019). Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Soru Analizi (KPSS/ÖABT- Analitik Kimyayla ilişkili Sorular). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (6), 2583-2596.

Karataş, S. & Güleş, H. (2013). Öğretmen atamalarında esas alınan merkezi sınavın (KPSS) öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 6(1), 102-119.

Keleş, E. & Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. *Journal of Turkish Science Education*, 3(2), 66-82.

Kuran, K. (2012). Öğretmen Adaylarının Kpss Kursu Veren Dersanelere ve Kpss'ye İlişkin Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18): 143-157.

Memduhoğlu, H. B. & Kayan, M. F. (2017). Öğretmen seçme ve atama uygulaması olarak kamu personeli seçme sınavına (KPSS) ilişkin öğretmen adaylarının algıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1259-1288.

Mucuk, İ. (2006). *Pazarlama İlkeleri*, Geliştirilmiş 17. Baskı, Türkmen Kitabevi.

Odabaşı, Y. & Barış, G. (2011). *Tüketici Davranışı*, Mediacat Akademi, 11. Baskı.

ÖSYM (2022). <https://www.osym.gov.tr/TR,15071/kpss-cikmis-sorular.html> adresinden edinilmiştir.

Özay Köse, E., Diken, E. H. & Gül, Ş. (2017). Biyoloji Öğretmen Adaylarındaki Tükenmişlik ve KPSS Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 37(3): 991-1012.

Özkan, R., & Pektaş, A. G. S. (2011). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Mezuniyet Başarı Notları ile Kpss Puanları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Eğitim Fakültesi Örneği). *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (30), 269-281.

Sözen, E. & Türksever, Ö. (2019). Kpss Coğrafya Öğretmenlik Alan Bilgisi Testi (ÖABT) Soru Dağılımlarının İncelenmesi. *Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23: 73-84.

Tek, Ö.B.T. & Özgül, E. (2013) *Modern Pazarlama İlkeleri*, Birleşik Matbaacılık, İzmir.

TDK (2022), *Türk Dil Kurumu*, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 17/03/2022.

Tokol, T. (2007). *Pazarlama Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım, 10 Baskı.

Tösten, R. (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin Kamu Personeli Seçme Sınavına Kpss Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi Kars İli Örneği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7): 109-123.

Ulakbim (2022). confluence.ulakbim.gov.tr/pages/viewpage.action?pageId=100433973 adresinden edinilmiştir.

Yiğit, N., & Alev, N. (2015). KPSS Öğretmenlik Alan Bilgisi Sınavı Fizik Öğretmenliği Sorularının Özel Alan Yeterlikleri Açısından İncelenmesi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 4 (1): 13-18.

THE EFFECT OF DRIVER SAFETY PRIORITY ON SLEEPY DRIVING BEHAVIOUR: LINEAR AND NON-LINEAR REGRESSION ANALYSIS

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Karahan KARA

Sürücü Emniyet Önceliğinin Uykulu Sürüş Davranışı Üzerindeki Etkisi: Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Regresyon Analizi

Yazar(lar) | Author(s)
Karahan Kara¹
Emre İpekçi²

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 04/06/2022
Accepted Date : 17/06/2022

Keywords:

Driver Safety Priority, Sleepy Driving Behavior, Linear Model, Non-Linear Model, Curve Estimation Models

ABSTRACT

Driver safety priority is among the factors that affect the sleepy driving behavior of truck drivers. The aim of this paper is to determine the effect of truck drivers' driver safety priority on sleepy driving behavior with linear and non-linear models. Two hypotheses have been developed within the scope of the research. The sample area consists of 399 Turkish truck drivers. Surveys were collected face to face and online between January 2022 and April 2022. The sample area has been determined by simple random method. "Driver safety priority" and "Sleepy driving behavior" scales is used, which is tested for reliability and validity. Simple regression analysis has been performed for the linear model. In the selection of non-linear models, curve estimation models have been tested. The "Power" estimation model has been determined as the best model. According to the research findings, driver safety priority has a negative and significant effect on sleepy driving behavior in both linear and non-linear models. In addition, it has been determined that there is no significant difference between the percentages of explanation of linear and non-linear models. It has also been determined that the coefficient of the driver safety priority of the linear model on sleepy driving behavior is higher than the non-linear model. Based on the empirical findings, implications for both managers and drivers have been presented.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 04/06/2022
Makale Kabul Tarihi : 17/06/2022

ÖZ

Tır sürücülerinin uykulu sürücü davranışı oluşumuna etki eden faktörler arasında sürücü emniyet önceliği gelmektedir. Bu ampirik araştırmanın amacı Türkiye'de tır sürücülerinin sürücü emniyet önceliğinin uykulu sürücü davranışı üzerindeki etkisinin doğrusal ve doğrusal olmayan modellerle tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında iki hipotez geliştirilmiştir. Araştırmanın örneklem alanını 399 adet Türk tır

¹ Asst.Prof., Artvin Coruh University, Hopa Vocational School, Logistics Program, ORCID No: [0000-0002-1359-0244](https://orcid.org/0000-0002-1359-0244), e-posta: karahan.kara@artvin.edu.tr

² Lecturer, Artvin Coruh University, Hopa Vocational School, Logistics Program, ORCID No: [0000-0002-0389-2089](https://orcid.org/0000-0002-0389-2089), e-posta: emre.ipekci@artvin.edu.tr

Anahtar Kelimeler:
Sürücü Emniyet Önceliği,
Uykulu Sürüş Davranışı,
Doğrusal Model, Doğrusal
olmayan Model, Eğri
Tahmin Modelleri

sürücüsü oluşturmaktadır. Anketler yüz yüze ve çevrimiçi olarak Ocak 2022-Nisan 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Örneklem alan basit rastgele yöntemle belirlenmiştir. Araştırmada güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş “sürücü emniyet önceliği” ve “uykulu sürüş davranışı” ölçekleri kullanılmıştır. Doğrusal model için basit regresyon analizi yapılmıştır. Doğrusal olmayan model seçiminde eğri tahmin modelleri test edilmiştir. “Power” eğri tahmin modeli en iyi model olarak tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre hem doğrusal hem de doğrusal olmayan modellerde sürücü emniyet önceliği uykulu sürücü davranışı üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca doğrusal ve doğrusal olmayan modellere ait açıklama yüzdeleri arasında dikkate değer bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra doğrusal modele ait sürücü emniyet önceliğinin uykulu sürücü davranışı üzerindeki etki katsayısının doğrusal olmayan modele göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına dayalı hem yöneticilere hem de sürücülere yönelik çıkarımlar sunulmuştur.

1. Introduction

Truck drivers working in irregular and lonely working conditions are the invisible heroes of logistics and transportation activities. However, irregular working conditions prevent truck drivers from fully performing their duties and cause vehicle accidents. In the literature, it is shown that drivers being tired, sleepless, distracted, and exhausted are among the causes of driver-based vehicle accidents (Phillips and Sagberg, 2013; Moradi et al., 2019). Truck vehicle accidents play a major role in accidents resulting in death and injury. The sleepy behavior of truck drivers is among the main reasons for these accidents (Mahajan et al., 2019). There are three basic dimensions that affect the formation of sleepy driver behavior. These are cognitive, psychological, and environmental causes. The cognitive reason is that the truck drivers do not reach the level of consciousness that adopts the importance of regular sleep in increasing the driving success. The psychological reason revolves around the factors that negatively affect the sleep pattern of the truck drivers, whereas the environmental reason is related to the working conditions which are insufficient in terms of safety priority (Wang et al., 2019).

A safety climate should be created by the managers for the truck drivers to adopt the safety priority and transform it into behaviors (Huang et al., 2013). Driver safety priority can only be achieved by establishing a successful safety climate. In environmental conditions where the driving safety priority is not considered, the risk of vehicle accidents increases by not ensuring the sleep patterns of the drivers. In cases where driver safety priority is adopted, it is seen that drivers pay more attention to their sleep patterns and display safe behavior (Shi et al., 2022). At this point, a negative relationship is expected between driver safety priority and sleepy driving behavior. However, it is not clear whether this relationship is linear or non-linear. Therefore, two basic research questions have been developed.

Research question 1: Is the relationship between driver safety priority and sleepy driving behavior of truck drivers a negative linear relationship?

Research question 2: Is the relationship between driver safety priority and sleepy driving behavior of truck drivers a negative non-linear relationship?

Within the scope of the above research questions, in the second part, the concepts of driver safety priority and sleepy driving behavior are explained, and a literature review is presented. In the third part, the methodology of the research is presented. In the fourth part, the findings of the statistical analyzes are explained (Linear and non-linear). In the last two parts, the conclusions, implications, and limitations are presented.

2. Theoretical Background and Literature Review

2.1. Driver Safety Priority

Driver safety priority is among the sub-dimensions of the safety climate in the working environment of drivers (Huang et al., 2013). In terms of individual-organization relationship, the safety climate refers to the sum of the feelings and thoughts of the employees (Lee et al., 2019). For employees to work in a safe environment, a successful safety climate must be created by the organization (Cooper and Phillips, 2004). To create a successful driver safety priority, both managers and drivers must exhibit attitudes and behaviors that take driver safety priority into account. Truck drivers' working conditions do not care about the priority of safety due to the pressure of just-in-time delivery. At this point, managers need to make accurate delivery plans.

In the literature, there are studies indicating that managers take the safety priority of truck drivers into consideration at high levels (Chen et al., 2015; Anderson et al., 2017). On the other hand, there are also findings that it is harder to create a safety climate for truck drivers in developing countries, compared to developed countries (Mahajan et al., 2019). These findings explain that perceptions and attitudes towards safety in society have a dominant effect on the determination of safety priorities (Myers et al., 2014). In addition, the differentiation of drivers' attitudes towards tired and sleepy driving is also effective in the driver safety (Meng et al., 2015). In particular, the attitudes of drivers towards risky vehicle use weaken the driver's safety priority and contribute to risky driver behaviors (Watling, 2018). These findings in the literature indicate that driver safety priority play an active role in reducing sleepy driving behavior.

2.2. Sleepy Driving Behavior

Since road transportation is used extensively both in domestic and international transportation, trucks are heavily and actively involved in traffic. In this process, driving time restrictions are applied to prevent heavy vehicle drivers from causing traffic

accidents due to fatigue and sleeplessness (Bunn et al., 2005, Mahajan et al., 2019). In different studies, it has been determined that truck drivers continue to work despite being sleepy (Spielholz et al., 2008). Road and driving conditions also have a significant effect on sleepiness (Zhang et al., 2016). Truck drivers may continue to drive without rest due to the pressure for on-time delivery, as well as the desire to earn more money or to arrive home early (Crum and Morrow, 2002).

Sleepiness of drivers is among the causes of vehicle accidents and collisions (Schwarz et al., 2019). Radun et al. (2013) argue that the sleepiness goes hand in hand with tiredness and increases the risk of traffic accidents. Driver safety priority is also among the main factors affecting sleepy driving behavior. In this study, it is aimed to determine the effect of driver safety priority on drowsy driving behavior. In addition, the negative effect of driver safety priority on drowsy driving behavior will be determined based on both linear and non-linear relationships.

2.3. The Relationship Between Driver Safety Priority and Sleepy Driving Behavior

There are many studies in the literature dealing with the effect of safety climate and driver safety priority on sleepy driving behavior of truck drivers. Anderson et al. (2017) argue that low attention to safety priority increase occupational accidents, especially truck drivers taking an active role in vehicle accidents. Contrary to this finding, there are also findings supporting that truck drivers with high sleep quality attach more importance to driving safety (Lemke et al., 2016). Also, Zohar et al. (2014) found that driver safety climate plays an important role in ensuring safe driving.

Drowsy driving behavior is basically an unsafe driver behavior. Chen et al. (2015) pointed that such an unsafe driving behavior causes vehicle accidents. Low driver safety priority causes sleepy driving behavior as well as sleepy driving causes deterioration of driver safety climate (Gharibi et al., 2020). At this point, it can be mentioned that there is a reciprocal relationship between driver safety priority and sleepy driver behavior. However, no research has been found in the literature on whether the relationship between these two variables is linear or non-linear. In this paper, it is aimed to determine whether the relationship between driver safety priority and sleepy driving behavior is linear or non-linear. Therefore, two hypotheses have been developed. These hypotheses are as follows:

H1: Driver safety priority has a negative linear impact on sleepy driving behavior.

H2: Driver safety priority has a negative non-linear impact on sleepy driving behavior.

3. Methodology

3.1. Questionnaire design

"Driver Safety Priority" is among the factors affecting the sleepy driver behavior of truck drivers. Driver safety priority is fundamentally among the building blocks of the safety climate. To make the safety climate measurable, Huang et al. (2013) developed the Safety climate scale. The focus of this research is to determine the effect of driver safety priority on sleepy driving behavior. For this reason, the sub-dimension of the safety climate scale "driver safety priority" has been used in this research. The Driver safety priority scale consists of 4 statements in total. Huang et al. (2013) determined that the reliability level of the scale was high (Cronbach alpha=0.92). In addition, the fit values of the measurement model of the scale are at an acceptable level ($X^2= 4500.90$, $df=167$, $CFI=0.99$, $TLI=0.99$, $RMSEA=0.59$). Misa et al. (2011) developed the "Sleepy Driving Behavior" scale. The scale consists of 3 statements in total. According to the exploratory factor analysis findings of the scale, factor loads were 0.92, 0.90 and 0.81, respectively. Scale items were prepared in a 5-point Likert format. ("1" never, "5" very often" for Sleepy Driving Behavior; "1" strongly disagree, "5" strongly agree for Driver Safety Priority").

3.2. Sampling

This research was carried out in a sample area that is a Turkish citizen and a truck driver in Turkey. Due to the large number of truck drivers, simple random sampling method was used. Truck drivers voluntarily participated in the survey. The questionnaires were applied face to face and online between January 2022 and April 2022. In addition, the ethics committee approval form was obtained from Artvin Coruh University to carry out the data collection process within ethical principles. Among the collected questionnaires, a total of 399 questionnaires were found to be at a successful level. The reasons for not including the questionnaires that were not included in the analysis were: incomplete filling, marking all the answers the same, subjective behavior and some questionnaires being between extreme values.

About 75% of the truck drivers participating in the survey are married, 25% are single, about 18% are truck owners and 82% are only truck drivers. Looking at the age groups, it is seen that the greatest majority is between the ages of 35-55 with approximately 70%. In terms of tenure, it is seen that approximately half of the sample area has less than 10 years of experience and the other half has more than 10 years of experience. The frequency values of the sample area are shown in the Table 1.

Table 1. Frequency of the sample

Truck Ownership	Number	%	Marital Status	Number	%
Truck Owner	72	18.0	Married	303	75.9
Truck Driver	327	82.0	Single	106	24.1
Total	399	100	Total	399	100

Tenure	Number	%	Age	Number	%
0-5	107	26.8	18-25	26	6.5
6-10	70	17.6	26-35	79	19.7
11-15	84	21.1	36-45	144	36.2
16-20	63	15.7	46-55	116	29.1
21+	75	18.8	56+	34	8.5
Total	399	100	Total	399	100

4. Findings

4.1. Reliability and validity of the scales

In social science research, it is necessary to determine the normal distribution of the data set collected from the sample area in statistical analyzes based on scales. Kolmogorov-Smirnov normality test is performed to determine whether the sample area has a normal distribution. In addition, the normal distribution interpretation is made according to the kurtosis and skewness values of the variables in the literature. Kolmogorov-Smirnov normality test findings, kurtosis and skewness values of Driver Safety Priority and Sleepy Driving Behavior are presented in the Table 2. Kline (2011:63) explained that for the data set to have a normal distribution, the skewness value should be less than 3 and the kurtosis value should be less than 10. The kurtosis and skewness values of the variables indicate a normal distribution. In addition, the Q-Q plot graphs of the variables are shown in the Figure 1.

Table 2. Kolmogorov-Smirnov Normality Test, Skewness, and Kurtosis findings

Scales	N	Mean	SD	Kolmogorov-Smirnov Z	Asymp. Sig. (2-tailed)	Skewness	Kurtosis
Driver Safety Priority (DSP)	399	3.76	1.08	2.963	0.000	-0.607006	-0.710608
Sleepy Driving Behavior (SDB)	399	1.29	0.44	6.104	0.000	1.898214	3.925570

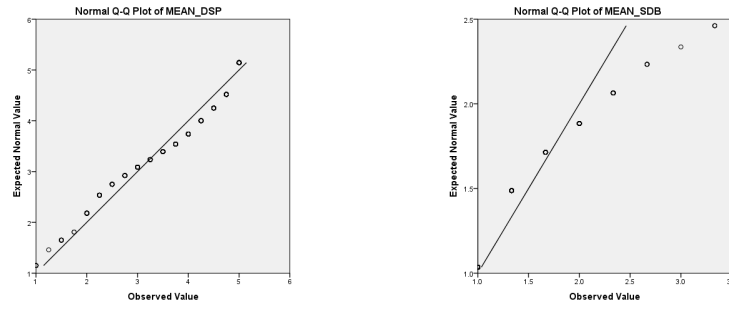

Figure 1. Q-Q Plots

Charts

Kaiser Meyer Olkin (KMO) and Bartlett tests should be performed to determine sample adequacy before factor analysis of the scales is performed. As a result of this test, the sample adequacy level should be greater than 0.60 and the significance level of Bartlett's Test of Sphericity should be less than 0.01 (Tabachnick et al., 2007). As seen in the Table 3, both the sample adequacy level ($KMO_{DSP}=0.734$, $KMO_{SDB}=0.674$) and the level of significance ($Sig_{.DSP}=0.000$, $Sig_{.SDB}=0.000$) are at the desired level. At this point, it is seen that the sample area is sufficient for factor analysis.

Table 3. Kaiser Meyer Olkin (KMO) and Bartlett Tests Results of the scales

		DSP	SDB
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0.734	0.674
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	588.387	220.889
	df	6	3
	Sig.	0.000	0.000

In scale-based studies, it is common to use scales whose validity and reliability have been tested in the literature. Five basic steps must be carried out for the application of scales in different languages and cultures (Sinaiko and Brislin, 1973). These steps explain how to implement a scale developed in a different language in a different language. In the first step, the English expressions were translated into Turkish. In the second step, the translations were approved by linguists. In the third step, Turkish expressions were translated back into English. In the fourth step, the translations were again approved by linguists. In the fifth step, the semantic integrity was checked by comparing the initial and final sentences of the English expressions. Exploratory factor analysis (EFA) was performed with the SPSS program to determine the basic relationships between the items. The findings obtained are as seen in the Table 4. Factor loads of items are expected to be greater than 0.32 in social science research (Buyukozturk et al., 2016). All expressions have factor loads greater than 0.32. In addition, Average Variance Extracted (AVE) and composite reliability (CR) validity analyzes of the scales were performed. AVE value should be greater than 0.50 and CR value should be greater than 0.60 (Fornell and Larcker, 1981). In addition, the CR value should be higher than

the AVE value (Hair et al., 2011). As seen in the Table 4, the AVE and CR values are at the desired level. According to these findings, it was determined that the scales were valid.

Table 4. EFA, AVE and CR findings of scales

Items	Factor Loads	Eigenvalues / Total Variance Percentage	AVE / CR
DSP2- "Makes it clear that, regardless of safety, I must pick up/deliver on time."	0.883		
DSP3- "Expects me to sometimes bend safety rules for important customers."	0.875	2.501 / % 62.532	0.625 /
DSP4- "Turns a blind eye when we use hand-held cell phones while driving."	0.792		0.866
DSP1- "Will overlook log discrepancies if I deliver on time."	0.574		
SDB3- "I tended keep driving even when I was fighting sleep."	0.812		
SDB2- "How often did you continue driving even when you felt that you may have been too sleepy to drive safely?"	0.798	1.900 / % 63.329	0.633 /
SDB1- "How often did you continue driving when you were experiencing sleepiness instead of taking a break?"	0.777		0.838

Note(s): Driver Safety Priority (DSP), Sleepy Driving Behavior (SDB). Driver Safety Priority scale items are reverse coded.

After the EFA analysis, confirmatory factor analysis (CFA) was performed to confirm the factor loadings of the scale items. CFA analysis was performed with the AMOS program. CFA findings are presented in the Table 5. Model fit level is high according to CFA measurement model fits (Byrne, 2011). The findings of the scale reliability analysis are also presented in the Table 5. Cronbach's Alpha (α) values of Driver Safety Priority and Sleepy Driving Behavior are 0.798 and 0.783, respectively. The fact that both values are higher than 0.7 indicates that the scales are reliable (Eymen, 2007).

Table 5. CFA and Cronbach's Alpha findings of scales

Parameter Estimates	Estimate	S.E.	Fit Values	Cronbach's Alpha(α)
Measuring Model				
DSP3 <--- DSP	0.893*	0.074	χ^2 [0.8, N=399] = 1, CMIN/df (0.765)**, CFI (1.000)***, RFI (0.992)***, IFI (1.000)***, TLI (1.000), NFI (0.999)***, RMSA (0.001)*****	0.798
DSP2 <--- DSP	0.835*	0.072		
DSP4 <--- DSP	0.670*	0.068		
DSP1 <--- DSP	0.471*	0.059		
SDB1 <--- SDB	0.690*	0.035	χ^2 [40.7, N=399] = 12, CMIN/df (3.392)****, CFI (0.968)***, RFI (0.922)***, IFI (0.968)***, TLI (0.944), NFI (0.955)***, RMSA (0.078)****	0.783
SDB3 <--- SDB	0.688*	0.027		
SDB2 <--- SDB	0.629*	0.021		

Note(s): * p<0.01, ** CMIN/df < 3 (Good fit), *** CFI, NFI, RFI, IFI, TLI > 0.90 (Acceptable fit), **** 0.05 <RMSA < 0.08 (Acceptable fit), ***** 3<CMIN/df < 5 (Acceptable fit), *****0.00 <RMSA < 0.05 (Good fit).

4.2. Linear Regression Findings

The first hypothesis assumes that there is a negative linear relationship between the driver safety priority and sleepy driving behavior of the truck drivers. Simple regression analysis was performed using SPSS to determine the linear relationship between these two variables. The coefficients values are shown in the Table 6. In addition, as a result of the analysis, $R^2=0.166$ and adjusted $R^2=0.164$ values were determined. The linear model is significant ($F=78.950$, $Sig.= 0.000$). The final linear regression model is as follows: “ $SDB=1.919 - 0.407 \cdot DSP$ ”. *This finding supports the first hypothesis.*

Table 6. Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	1.919	0.073		26.192	.000
1 Driver Safety Priority (DSP)	-0.166	0.019	-.407	-8.885	.000

Note: Dependent Variable: Sleepy Driving Behavior

4.3. Curve Estimation Models Findings

The second hypothesis assumes that there is a negative non-linear relationship between the driver safety priority of truck drivers and sleepy driver behavior. At this point, using curve estimation models, the model structure that explains the non-linear relationship at the highest level has been determined. The estimation parameters and R^2 values of the curve estimation models are presented in the Table 7. The model with the highest disclosure rate was determined as the “Power” model ($R^2=0.187$, $Sig.=0.000$). However, when the linear model and Non-linear Power model explanation rates were compared, no big difference is observed. Also, as can be seen in the Figure 2, there is a similarity between the curve estimation models. In the next phase of the research, non-linear regression analysis is performed.

Table 7. Model Summary and Parameter Estimates

Equation	Model Summary					Parameter Estimates			
	R Square	F	df1	df2	Sig.	Constant	b1	b2	b3
Linear	0.166	78.950	1	397	.000	1.919	-0.166		
Logarithmic	0.173	83.205	1	397	.000	1.961	-0.525		
Inverse	0.170	81.112	1	397	.000	0.893	1.331		
Quadratic	0.169	40.271	2	396	.000	2.152	-0.318	0.022	
Cubic	0.174	27.722	3	395	.000	2.789	-1.020	0.255	-0.024
Compound	0.185	89.821	1	397	.000	1.892	0.893		
Power	0.187	91.486	1	397	.000	1.934	-0.352		
S	0.175	84.365	1	397	.000	-0.051	0.873		
Growth	0.185	89.821	1	397	.000	0.638	-0.113		
Exponential	0.185	89.821	1	397	.000	1.892	-0.113		
Logistic	0.185	89.821	1	397	.000	.529	1.120		

Note: The independent variable is Driver Safety Priority. Dependent variable is Sleepy Driving Behavior.

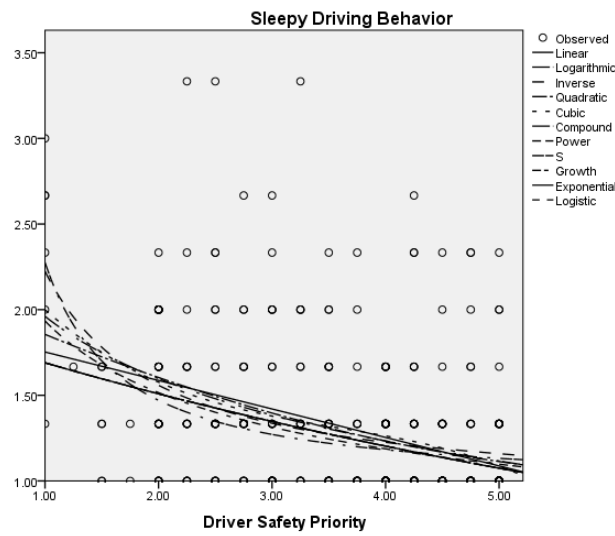

Figure 2. Curve Estimation Models Chart

4.4. Non-Linear Regression Findings

The model structure with the highest R^2 value among the curve estimation model findings is the “Power” model. Therefore, this model was applied for non-linear regression analysis. According to SPSS non-linear analysis findings, a total of 2 models and 3 derivatives resulted in a non-linear model. The final model structure is as follows: “ $\ln(\text{SDB})=0.637546-0.113150 \cdot \text{DSP}$ ”. According to the ANOVA test findings of the model, the R^2 value was determined as 0.187. The information about the iteration parameters is shown in the Table 8, and the parameter estimates of the non-linear model are shown in the Table 9. According to these findings, *the second hypothesis has been accepted.*

Table 8. Iteration History

Iteration Number	Residual Sum of Squares	Parameter	
		b0	b1
1.0	116.008673	1.934000	-0.352000
1.1	26.331256	0.637546	-0.113150
2.0	26.331256	0.637546	-0.113150

Notes: Derivatives are calculated numerically. Major iteration number is displayed to the left of the decimal, and minor iteration number is to the right of the decimal. Run stopped after 3 model evaluations and 2 derivative evaluations because the relative reduction between successive parameter estimates is at most $\text{PCON} = 1.000\text{E}-008$.

Table 9. Parameter Estimates

Parameter	Estimate	Std. Error	95% Confidence Interval	
			Lower Bound	Upper Bound
b0	0.637546	0.046735	0.545668	0.729424
b1	-0.113150	0.011939	-0.136622	-0.089679

5. Conclusion and discussion

In this empirical research, it is aimed to determine the linear and non-linear effects of driver safety priority on sleepy driver behavior. Two main hypotheses were developed in this study. The first hypothesis is to explain the linear relationship whereas the second hypothesis is to explain the non-linear relationship. As a result of the research, both hypotheses are supported. Considering the findings of the first hypothesis, driver safety priority affects sleepy driver behavior in a negative direction linearly. However, it is seen that the percentage of explanation of the established research model is low (adjusted $R^2=0.164$). This finding is in parallel with the results obtained in the literature (Bosak et al., 2013; Chen et al., 2015; Anderson et al., 2017; Lemke et al., 2021).

In testing the second hypothesis, the model structure with the highest percentage of explanation among curve estimation models is determined. The “Power” estimation model has the highest percentage of explanation. The “Power” model was applied as a non-linear model. Driver safety priority affects drowsy driver behavior in a non-linear way in a negatively. As with the linear relationship, the percentage of explanation of the non-linear research model is low (adjusted $R^2=0.187$). Although both hypotheses are accepted, when the effects of the independent variable (driver safety priority) on the dependent variable (sleepy driver behavior) are compared; the effect level of the independent variable in the linear model (Beta: 0.407) is higher than the effect level of the independent variable in the non-linear model (Beta: 0.113150).

Finally, it has been proven with both linear and non-linear relationship models that the driving safety priority perceptions of truck drivers working in Turkey have a negative and significant effect on drowsy driving behaviors.

6. Implication and limitation

Driver failures are among the main causes of truck accidents that usually result in death and injury in Turkey. Causes of driver errors include sleepy driver behavior. Drowsy driving behavior cause risky driving. The sleepy driver behavior, on the other hand, is due to the insufficient level of driver safety priority. In this context, the implications for reducing sleepy driver behavior of truck drivers are as follows: (i) Truck drivers should adopt the priority of driver safety and exhibit behaviors and attitudes accordingly. (ii) Managers should not put pressure on truck drivers for just-in-time delivery and should prepare accurate delivery schedules, considering the working conditions of truck drivers lonely. (iii) Employee-organization compliance should be based on a driver safety priority. (iv) Truck drivers should make a regular sleep plan for a safe driving environment and act according to this sleep plan. (v) Considering that driver safety priority affects sleepy driving behavior linearly, it should be adopted by both

managers and drivers that increasing driver safety priority will increase sleepy driving behavior. (v) While driver safety priority affects sleepy driving behavior linearly, it should be adopted by both managers and drivers that increasing driver safety priority increase sleepy driving behavior.

The limitations of this empirical research are as follows: (i) Research method is based on survey and subjective evaluations. (ii) Sampling site selection was determined by simple random sampling method. (iii) Only data of Turkish drivers were used in the study. In addition, the attitudes of truck drivers in Turkey towards driver safety priority and sleepy driving behavior is determined and has been introduced to the literature. The most important contribution of the research to the literature is that the relationship between driver safety priority and sleepy driving behavior can be explained with both linear and non-linear relationship models. Researchers can examine the relationship between driver safety priority and sleepy driving behavior in other countries. By comparing the results to be obtained, the effects in different cultures and languages can be brought to the literature.

References

Anderson, N. J., Smith, C. K. & Byrd, J. L. (2017). "Work-related injury factors and safety climate perception in truck drivers". *American Journal of Industrial Medicine*, 60 (8), 711-723. <https://doi.org/10.1002/ajim.22737>.

Bosak, J., Coetsee, W. J. & Cullinane, S. J. (2013). "Safety climate dimensions as predictors for risk behavior". *Accident Analysis & Prevention*, 55, 256-264. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2013.02.022>.

Bunn, T. L., Slavova, S., Struttman, T. W. & Browning, S. R. (2005). "Sleepiness/fatigue and distraction/inattention as factors for fatal versus nonfatal commercial motor vehicle driver injuries". *Accident Analysis & Prevention*, 37(5), 862-869.

Buyukozturk, S. Cakmak, E. K., Akgun, O. E, Karadeniz, S. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel arastirma yontemleri*. Ankara, Turkey: Pegem Akademi.

Byrne, B. M. (2011). *Structural equation modeling with Mplus: Basic concepts, applications, and programming*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203807644>.

Chen, G. X., Sieber, W. K., Lincoln, J. E., Birdsey, J., Hitchcock, E. M., Nakata, A. & Sweeney, M. H., (2015). "NIOSH national survey of long-haul truck drivers: injury and safety". *Accident Analysis & Prevention*, 85, 66-72. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2015.09.001>.

Cooper, M. D. & Phillips, R. A. (2004). “Exploratory analysis of the safety climate and safety behavior relationship”. *Journal of safety research*, 35 (5), 497-512. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2004.08.004>.

Crum, M. R. & Morrow, P. C. (2002). “The influence of carrier scheduling practices on truck driver fatigue”. *Transportation Journal*, 42(1), 20.

Eymen, E. (2007). *SPSS Veri Analizi Yöntemleri (1st ed.)*, İstatistik Merkezi, Ankara.

Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). “Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error”. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.

Gharibi, V., Mokarami, H., Cousins, R., Jahangiri, M. & Eskandari, D. (2020). “Excessive daytime sleepiness and safety performance: comparing proactive and reactive approaches”. *The International Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 11 (2), 95. <https://doi.org/10.34172/ijoem.2020.1872>.

Hair, J. F., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2011). “PLS-SEM: Indeed a silver bullet”. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19 (2), 139-152. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679190202>.

Huang, Y. H., Zohar, D., Robertson, M. M., Garabet, A., Lee, J. & Murphy, L. A. (2013). “Development and validation of safety climate scales for lone workers using truck drivers as exemplar”. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology And Behaviour*, 17, 5-19. <http://dx.doi.org/10.1016/j.trf.2012.08.011>.

Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modelling (3rd ed.)*. New York, Guilford press.

Lee, J., Huang, Y. H., Sinclair, R. R. & Cheung, J. H. (2019). “Outcomes of safety climate in trucking: A longitudinal framework”. *Journal of Business and Psychology*, 34 (6), 865-878. <https://doi.org/10.1007/s10869-018-9610-5>.

Lemke, M. K., Apostolopoulos, Y., Hege, A., Sönmez, S. & Wideman, L. (2016). “Understanding the role of sleep quality and sleep duration in commercial driving safety”. *Accident Analysis & Prevention*, 97, 79-86. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2016.08.024>.

Lemke, M. K., Hege, A., Apostolopoulos, Y. & Sönmez, S. (2021). “Hours-of-service compliance and safety outcomes among long-haul truck drivers”. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology And Behaviour*, 76, 297-308. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2020.11.017>.

Mahajan, K., Velaga, N. R., Kumar, A. & Choudhary, P. (2019). “Effects of driver sleepiness and fatigue on violations among truck drivers in India”. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*, 26 (4), 412-422. <https://doi.org/10.1080/17457300.2019.1660375>.

Meng, F., Li, S., Cao, L., Li, M., Peng, Q., Wang, C. & Zhang, W. (2015). “Driving fatigue in professional drivers: a survey of truck and taxi drivers”. *Traffic Injury Prevention*, 16(5), 474-483. <https://doi.org/10.1080/15389588.2014.973945>.

Misa, R., Conduit, R. & Coleman, G. (2011). “Sleepy driving in truck drivers: Insights from a self-report survey”. In *Proceedings of the 47th Annual Conference Human Factors and Ergonomics Society of Australia* (HFESA 2011) (pp. 1-8). RMIT University.

Moradi, A., Nazari, S. S. H. & Rahmani, K. (2019). “Sleepiness and the risk of road traffic accidents: A systematic review and meta-analysis of previous studies”. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology And Behaviour*, 65, 620-629. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2018.09.013>.

Myers, D. J., Nyce, J. M. & Dekker, S. W. (2014). “Setting culture apart: Distinguishing culture from behavior and social structure in safety and injury research”. *Accident Analysis & Prevention*, 68, 25-29. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2013.12.010>.

Phillips, R. O. & Sagberg, F. (2013). “Road accidents caused by sleepy drivers: Update of a Norwegian survey”. *Accident Analysis & Prevention*, 50, 138-146. <http://dx.doi.org/10.1016/j.aap.2012.04.003>.

Radun, I., Ohisalo, J., Radun, J., Wahde, M. & Kecklund, G. (2013). “Driver fatigue and the law from the perspective of police officers and prosecutors”. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology And Behaviour*, 18, 159-167. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2013.01.001>.

Schwarz, C., Gaspar, J., Miller, T. & Yousefian, R. (2019). “The detection of drowsiness using a driver monitoring system”. *Traffic Injury Prevention*, 20(sup1), S157-S161. <https://doi.org/10.1080/15389588.2019.1622005>.

Shi, B., He, Y., Lee, J., Huang, Y. H. & Li, Y. (2022). “Safety climate profiles in remote workers: Association with key predictors and outcomes at the team level”. *Safety Science*, 145, 105477. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105477>.

Sinaiko, H. W. & Brislin, R. W. (1973). “Evaluating language translations: Experiments on three assessment methods”. *Journal of Applied Psychology*, 57(3), 328.

Spielholz, P., Cullen, J., Smith, C., Howard, N., Silverstein, B. & Bonauto, D. (2008). "Assessment of perceived injury risks and priorities among truck drivers and trucking companies in Washington State". *Journal of Safety Research*, 39(6), 569-576.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5, pp. 481-498). Boston, MA: Pearson.

Wang, Y., Li, L. & Prato, C. G., (2019). "The relation between working conditions, aberrant driving behaviour and crash propensity among taxi drivers in China". *Accident Analysis & Prevention*, 126, 17-24. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2018.03.028>.

Watling, C. N. (2018). "Drivers' perceived legitimacy of enforcement practices for sleep-related crashes: What are the associated factors?". *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 54, 34-38. <https://doi.org/10.1016/j.jflm.2017.12.005>.

Zhang, G., Yau, K. K., Zhang, X. & Li, Y. (2016). "Traffic accidents involving fatigue driving and their extent of casualties". *Accident Analysis & Prevention*, 87, 34-42.

Zohar, D., Huang, Y. H., Lee, J. & Robertson, M. (2014). A mediation model linking dispatcher leadership and work ownership with safety climate as predictors of truck driver safety performance. *Accident Analysis & Prevention*, 62, 17-25. <https://doi.org/10.1016/j.aap.2013.09.005>.

YETENEK YÖNETİMİNDE YETENEKLİ ÇALIŞANLARIN ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ *

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Cansu GALAŞ

Evaluation of Talent Employees' Characteristics In Talent
Management

Yazar(lar) | Author(s)

Cansu GALAŞ¹
Esra Gökçen KAYGISIZ²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 05/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 03/06/2022

Anahtar Kelimeler:

Yetenek, Yetenek Yönetimi,
Yetenekli Çalışan.

Yetenek yönetimi, yetenekli çalışanların işletme tarafından fark edilmeleri ile başlayan bir yönetim biçimidir. Yetenek yönetimi temelde işletmenin ihtiyaç duyduğu ve duyacağı yetenekleri belirlemesi, bu yeteneklere sahip olan çalışanları belirlemesi, bu çalışanların örgüte bağlılıklarının artırılması ile işletmeye yeni yetenekli çalışan çekebilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda çalışma, yetenek yönetimi kavramına odaklanmakta, yetenek yönetimi uygulamalarının sağlık sektöründe nasıl uygulandığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’de Sağlık Bakanlığına bağlı Giresun’da faaliyet gösteren özel hastanelerde görev yapan idari personel ile yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yetenek yönetimi ile yaş ($r=0,089$) arasında pozitif yönlü ilişki ve eğitim ($r=-0,085$) ile negatif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yetenek yönetimi sürecinde demografik özelliklerin önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Çalışma süresi, toplam iş deneyimi ve unvanın yetenek yönetimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı, değişkenler arasında yetenek yönetimi ile olan ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu söylenebilmektedir.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 05/05/2022
Accepted Date : 03/06/2022

Keywords:

Talent, Talent Management,
Talented Employee.

Talent management is a form of management that starts with the recognition of talented employees by the business. Talent management basically covers the determination of the talents that the enterprise needs and will need, identifying the employees who have these talents, increasing the commitment of these employees to the organization and attracting new talented employees to the enterprise. In this context, the study focuses on the concept of talent management and aims to determine how talent management practices are applied in the health sector. In this direction, A face-to-face survey was conducted with the administrative staff working in private hospitals operating in Giresun, affiliated to the Ministry of Health at Türkiye. According to the findings,

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Esra Gökçen KAYGISIZ danışmanlığında hazırlanan “Yetenek Yönetimi Bağlamında Çalışanların Kariyer Yönetimi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D., ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-3948-0921>, e-posta: cansugalas@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-4950-9508>, e-posta: esra.kaygisiz@giresun.edu.tr

it was determined that there is a positive relationship between talent management and age ($r=0.089$) and a negative relationship with education ($r=-0.085$). In addition, it is seen that demographic characteristics do not have a significant effect in the talent management process. It can be said that working time, total work experience and title do not have a significant effect on talent management, and the relationship between the variables and talent management is statistically insignificant.

1. Giriş

Doğru kişinin, doğru yer ve zamanda işletmede bulundurulmasını amaçlayan "yetenek yönetimi", işletmelerin sürdürülebilirliğini etkileyen en önemli kavramlardan birisidir. İşletmelerin gelecek dönemlerde de varlığını koruması anlamına gelen sürdürülebilirlik kavramının temelinde ise çevresel değişimlere karşı koyabilmesi yatmaktadır. Çevresel değişimlerin çok hızlı olduğu günümüzde işletmeler bu değişimlerle başa çıkmak için yetenek yönetimi stratejik bir araç haline gelmiştir.

Genel olarak yetenek yönetimi kavramı, yetenekli çalışana ulaşip işletmede tutmayı ifade etmektedir. Bu nedenle, işletmenin ihtiyaç duyduğu/duyacağı yeteneklere sahip adayların araştırılmasına, işletmeye çekilmesine ve yetenekli çalışanların işletmeye bağlılığın sağlanmasına odaklanmakta, önceden sahip olduğu yetenekli çalışanları da farklı işletme ve sektöre yöneltmemeye hedeflemektedir. Yetenek yönetimi, çalışanlara gereken eğitim ve gelişim desteğinin verilmesini, beklentilerinin karşılanmasını, uygun çalışma ortamının sağlanmasını, kariyer yolunun açıkça belirtilmesini ve işletme hedefleri ile yetenekli çalışanını uyumlu hale getirilmesini amaçlamaktadır.

Yetenekli çalışanın yönetim şekli olarak ifade edilen yetenek yönetimi, ayrıca yeteneği açığa çıkarmış çalışanı da keşfetmeye, yetenekli çalışanlar ile diğer çalışanlarını bir arada bulundurarak aralarında etkileşim yaratılmasını da teşvik etmektedir. Kısacası yetenek yönetimi, işletmenin bütününe uygulanan bir İnsan Kaynakları (İK) sürecidir.

Bu doğrultuda çalışmada yetenek yönetimi ile yetenekli çalışanlar arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmada öncelikle bu kavramlar üzerinde durulmaktadır. Daha sonra bu kavramlar arasındaki ilişkiyi belirlemek için uygulanan anket sonuçlarına yer verilmektedir.

2. Yetenek ve Yetenek Yönetimi Kavramları

Günlük hayatta sıkça duyulan ve her alana özgü olarak farklı şekillerde tanımlanabilen yetenek kavramı, işletmeler açısından da önemli bir faktördür. Kabiliyet anlamına gelen yetenek, bir kişinin bir konu hakkında diğer kişilere kıyasla daha becerikli veya bilgili olmasını içermektedir. İşletmelerde yüksek performans gösteren bu kişiler,

işletmenin gelecek dönemlerde de varlığını korumasında etkili olan değerli çalışanlardır. Yetenek kavramı hakkında literatürde de farklı tanımlamalar bulunmaktadır.

Yetenek, kişinin yinelenen duygu, düşünce ya da davranış kalıplarını üretken bir şekilde uygulamasını ifade etmektedir. Bu tanıma göre, çekicilik, sabırsızlık, empati, rekabetçilik, odaklanma, stratejik düşünme bir yetenektir. Bu yetenekleri öğretmek neredeyse imkânsızdır. Bu tür yetenekler benzersiz ve kalıcıdır (Buckingham ve Vosburgh, 2001: 21). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi yetenek, kişinin var olan kişisel özelliklerini performansa dönüştürebilmesi ve başarı sağlayabilmesini içermektedir.

Yetenek, kişinin aynı anda beceri, başarı, pratiklik, yaratıcılık, liderlik ve zamanı doğru kullanabilme gibi özellikleri de kapsayan bir kavramdır. Kısacası, kişinin belirli bir zaman dilimi çerçevesinde, yaratıcılığını katarak işlerini daha kolay yapabilme ve başarıya ulaşarak çevresindeki kişileri de harekete geçirebilme kabiliyetidir (Doğan ve Demiral, 2008: 150). Çevresindeki kişileri de etki altına alabilen yetenek başka bir tanıma göre, bir kişinin sahip olduğu ve beraberinde işe getirmiş olduğu tüm tecrübe, bilgi, beceri ve davranışlarının toplamı anlamına gelmektedir (Piansoongnern, Anurit, Kuyawattananonta, 2011: 1579).

Yapılan tanımlamalar çerçevesinde ise işletmelerin bir çalışandan istediği tüm özellikler yetenekli adı verilen kişilerde bulunmakta ve bu nedenle yetenekli, işletmeler tarafından "istenilen kişi" konumunda olmaktadır. İşletmelerin yetenekli çalışanlar ile verimli çalışabilmesi ise doğru bir yönetimi gerekli kılmakta, bu noktada ise karşımıza *yetenek yönetimi* adı verilen süreç önem kazanmaktadır.

Yetenek yönetimi, öngörülen herhangi bir disiplin, faaliyet veya girişime anında ya da gelecek dönemde değer katabileceği düşünülen yetenek ile başkaları tarafından iş yapma sanatı olarak ifade edilen yönetim kavramlarının bir araya gelmesi ile meydana gelen (Solmaz, 2021: 73) bir İK sürecidir. Bu süreç, yetenekli çalışanı elde etmekten bağlılık oluşturmaya kadar olan bir dönemi kapsamaktadır.

Genel olarak, İK planlamasını da içeren yetenek yönetiminin bileşenlerini ise yeteneği çekebilme ve seçim, yeteneği tutma, yeteneği geliştirme oluşturmaktadır (Rabbi, Ahad, Kousar, Ali, 2015: 210). Özellikle kilit pozisyonlar için bahsedilen bu tanıma göre yetenek yönetimi, şimdi ve gelecek zamanda işletmede ölçülebilir bir fark yaratabilen çalışanların -yeteneklerin- performansını ve potansiyelini geliştirmektedir (Ashton ve Morton, 2005: 30).

Bu doğrultuda yetenek yönetiminin yetenekli çalışanlara odaklandığı söylenebilir. Ancak işletmede yetenekli çalışanlar olduğu kadar yeteneğinin farkına varamamış ya da yeteneğini gösterme fırsatı bulamamış çalışanların da olabileceği, işletmelerin dikkat

etmesi gereken bir noktadır. Diğer önemli bir nokta ise, birden fazla alanda yeteneksiz olan çalışanın tek bir alanda yetenekli olma durumudur. Önemli olan çalışanın yeteneğini gösterebileceği bu alanı ortaya çıkarmak ve ilgili sahada istihdam edilmesini sağlamaktır. Bu nedenle çalışanlar yeteneksiz olarak nitelendirilmemelidir. Uygulanan yetenek yönetimi işletmenin geneline hitap edebilmeli ve yetenekli çalışanları desteklediği kadar yeni yetenekler de ortaya çıkarabilmelidir.

Kavram sadece doğru adayı doğru zamanda işe almak değildir, çalışanların gizli ve sıra dışı vasıflarını keşfetme, istenilen sonuçlara ulaşmak için onları geliştirmeye kadar gitmektedir. Yetenek yönetimi, bir işletme içinde yer alan çalışanların yeteneğini, gücünü ve yetkinliğini yönetmektir. (Rachel, Pavithra ve Imran, 2016: 98).

Redford (2005)'e göre yetenek yönetimi, çalışanların pozisyonlarına bakılmaksızın her bir çalışanın potansiyelinin zirvesinde çalışmasını sağlamaya yönelik girişim olarak tanımlanmaktadır (Lewis ve Heckman, 2006: 140).

Ayrıca yetenek yönetimi, insan kaynakları yönetimine yönelik olarak entegre, stratejik ve teknoloji destekli bir yaklaşımın uygulanmasını içermektedir. En üst düzeylerde ve işletme genelinde tüm denetim ve yönetim pozisyonlarında paylaşılan hem benimsenen hem de yürürlüğe konulan bir taahhüttür (Piansoongnern vd., 2011: 1579).

Yapılan yetenek yönetimi tanımlamaları ve işletmeye sağladığı faydalardan da anlaşılabilceği gibi işletmede yetenek yönetimi uygulandığı takdirde ortaya çıkan sonuç, kararlı, daha sadık, rakiplerine göre daha akılcı davranan ve işletmeler için pazarda liderlik konumunu elde etmek için kararlı bir işgücüdür. Sonuç olarak yetenek yönetimi işletmenin başarısını artıracak ve işletmenin hayatta kalmasını sağlayacak bir uygulamadır (Kareem, 2016: 100).

Ayrıca yetenek yönetiminin işletmeye sağladığı faydalar yapılan çalışmalarda da desteklenir niteliktedir. Gündoğdu (2021) yetenek yönetiminin yeteneği bulma boyutu ile iş tatmini arasında pozitif ve orta kuvvette ($r=0,694$) ve yetenek yönetiminin yeteneği elde tutma boyutu ile çalışanların iş tatmini arasında pozitif yönlü ve yüksek kuvvette ($r=0,741$) anlamlı bir ilişki bulmuştur. Bu çalışmaya göre, işletmenin yetenek yönetimi uygulaması çalışan motivasyonunu arttırmakta ve bu durumda işletmeye olumlu katkı sağlamaktadır. Başka bir çalışma olan Özyurt (2021), çalışanların yetenek yönetimi uygulamalarına ilişkin algılarının iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır ($\beta=0,75$, $P<,001$). Aynı çalışma çalışanların yetenek yönetimi uygulamalarına ilişkin algılarının işletmeye devam bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuştur ($\beta=0,24$, $p<,001$). Bu çalışmalar da gösteriyor ki, yetenek yönetimi çalışanın motivasyonunu ve beraberinde de iş tatminini arttırmaktadır.

3. Yetenek Yönetimi Açısından Yetenekli Çalışan

İşletmelerin etkin ve verimli olması, rakiplerine karşı fark yaratarak rekabette üstünlük elde etmesi, devamlılığının sağlanabilmesi; bilgi, beceri, aktiflik veya herhangi bir yönden diğer çalışanlara göre fark yaratan yetenekli çalışanlara sahip olması ile ilgilidir. Dolayısıyla yetenekli çalışanın işletmenin mevcut konumu ve geleceği üzerinde pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

İşletmelerin başarı elde edebilmeleri için temel faktör yetenekli çalışanlara sahip olması, hızlı ve sürekli yaşanan değişim veya yenilikler karşısında bu çalışanlardan maksimum düzeyde yararlanmasını gerektirmektedir (Yıldırım, 2016: 44). Dolayısıyla hızlı değişen rekabet ve iş koşulları işletmelerin, uyumlu, bilgisini sürekli yenileyen ve değişimi kabul eden çalışanların kazandırılmasını gerekli kılmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2014: 424). Ek olarak hızla değişen iş modelleri, yeni çıkan teknolojiler ve pazarların küreselleşmesi de yüksek nitelikli bireylere olan talebi artırmaktadır (Chuai, 2008: 14).

Günümüz iş dünyasında, artan rekabet koşulları neticesinde işletmeler yetenekleri bulma ve kendilerinde buldurmanın zorunlu olduğunu kabul etmektedir. Gelecek dönemin iş dünyasında işletmeler çalışanları değil, çalışanların işletmeleri seçecekleri bir sürecin içinde olduğumuzu söylemek olanaklıdır (Altınöz, 2009: 10). Bu durumun nedeni ise, yetenekli çalışan yeteneğine güvenen, yeteneğinin farkında olan ve olmak istediği yeri bilen bireydir. Bulduğu yerden memnun olmadığı takdirde işletmeyi rahatça bırakabilmektedir. Dolayısıyla işletme çalışanını etkileyebilecek düzeyde olması gerekmektedir.

Günümüz yöneticileri yetenekli çalışanları etkileyebilmeyi başararak işe almalı, onlardan en optimal düzeyde fayda sağlayarak ve işletmede kalmalarını sağlamak için işe alım prosedüründen emeklilik işlemlerine, ödüllendirmeden terfi imkânlarına kadar "yetenek" konusunu odak noktaya yerleştirmeleri gerekmektedir (Bakan, 2011: 267). Zira yetenek yönetiminin en önemli adımlarından biri kilit öneme sahip yetenekli çalışanların elde edilmesinden sonra bağlılıklarını sağlayarak elde tutulmasıdır. Çalışanı elde tutma, işletmelerin kendileri için önemli olan kritik çalışanları kaybetmemek amacıyla giriştikleri faaliyetler olarak tanımlanabilir (Akt. Atlı, 2010: 153). İşletmelerin bağlılık oluşturabilme durumlarına örnek olarak, çalışan değeri, daha iyi ücret, takdir etme, terfi fırsatı, özel günlerde izin verme gibi durumlar ile çalışanları etkileyebilmektedir. Ayrıca belirtmelidir ki; takdir edilme duygusu bir çalışan için işletmeden beklenen davranış olmaktadır. Takdir duygusu çalışanın performansının artmasını sağlayacak, işletme için daha çok çaba harcayacak ve daha aktif hâle gelecektir. Diğer önemli bir nokta ise işletmenin, çalışanlarını yeteneklerine göre uygun yerlere yerleştirmesi ve yeteneğini kullanabileceği rahat bir ortam yaratmasından geçmektedir. Burada önemli olan en iyi sonucu elde etmek için yeteneğin doğru iş ile eşleştirilmesidir (Löf, Virta ve Westpahl,

2011: 11). Ayrıca yetenekli çalışanların işletmeden beklediği çalışma ortamı ise kendisini ifade edebilecekleri, geliştirebilecekleri, yetenekli yönetici ve danışmanların bulunduğu ve performansa göre ücretlendirmenin yer aldığı bir çalışma ortamıdır (Bakan, 2011: 267).

Yetenekli çalışanların özelliklerinden bahsedilecek olursa, her birinin kendisine özgü yetenekleri bulunmaktadır. Yeteneklerini kullanabileceği işlerde çalışmak yeteneklilerin işe başlangıç noktasıdır. İşletmeye girdiği andan itibaren ise hep ilerleme gayreti içerisinde olması yetenekli diye adlandırılan çalışanların ortak özelliğini oluşturmaktadır. Yetenekli çalışan başarıya ulaşmak için kendinde var olan veya sonradan edindiği yeteneği ile odak noktasını belirlemekte ve fırsatları kollamaktadır. Bunlara ek olarak işletme içerisinde diğer çalışanları da etkileyerek motive etmekte, performanslarının artmasını sağlamaya yardımcı olmakta ve işletmeye yeni çalışan da çekebilmektedir. İşletmeler, elindeki yeteneklerin kıymetini bilip çalışanlarını etkileyebilmeyi başarabilmeleri gerekmektedir. İşletme içerisindeki bu yetenekleri etkileme yolu en başta yeteneklerinin farkına varabilmekten, onlara değer vermekten, takdir etmekten, çalışan olarak değil de işletme içerisinde oluşturulan ailenin önemli bir parçası olduğunu hissettirmekten, kariyer basamaklarını net bir şekilde göstererek gelecek konumunu belirtmekten, eğitimlerle kişiyi geliştirmekten gibi birçok önemli unsurdan geçmektedir. İşletme eğer dışarıdaki yeteneği etkileyerek işletme içerisine çekmek istiyor ise de rakip işletmelere göre farkını ortaya koyarak yetenekleri etkileyebilmelidir. Sonuç olarak, yeteneğine değer verilen kişi işletmeye daha bağımlı hale gelecek, verimlilik artacak ve başarı sağlanacaktır. Dışarıdan gelen yeni yetenek ise işletmeye yeni bir bilgi kaynağı olacaktır.

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, Giresun ilinde faaliyet gösteren özel hastane çalışanlarının yetenek yönetimi ve uygulamaları hakkındaki tutumlarını ölçmek ve yetenek yönetiminin demografik özellikler ve mesleki özellikler ile olan ilişkisini ortaya koymaktır.

Çalışma, çalışanların yetenek yönetimi hakkındaki algısını ölçmesi ve özellikle yetenek yönetimi ile ilgili Türkçe literatüre katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

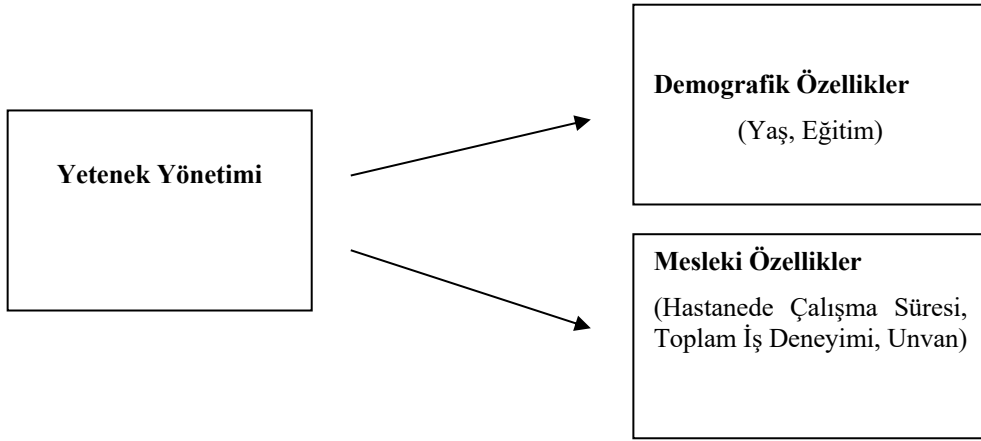
4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Giresun'da faaliyet gösteren özel hastanelerin idari kadrolarında görev yapan 160 personel oluşturmaktadır. Çalışanların bir kısmının ankete katılmayı kabul etmemeleri ya da görüşme sırasında mesai dışı olmalarından dolayı tüm

çalışanlara ulaşılamamıştır. Böylece toplam 120 kişiye ulaşılmıştır. Eksik cevaplanan anketlerin elenmesi sonucu 110 anket değerlendirmeye alınmış ve araştırmanın örneklemini 110 kişi olarak kabul edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Yetenek yönetimi ile yetenekli çalışanların demografik özellikler ve mesleki özellikler ile olan ilişkisini araştırmayı amaçlayan çalışmanın modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Model doğrultusunda geliştirilen hipotezler;

H1_a: Yetenek yönetimi uygulamaları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1_b: Yetenek yönetimi uygulamaları ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2_a: Yetenek yönetimi uygulamaları ile hastanede çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2_b: Yetenek yönetimi uygulamaları ile toplam iş deneyimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2_c: Yetenek yönetimi uygulamaları ile unvan arasında anlamlı bir ilişki vardır. olarak belirlenmiştir.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın veri toplama aracına ve verilerin analizine yer verilmiştir.

Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Etik Kuralları çerçevesinde 2020 yılı ve öncesinde yapılan çalışmalarda etik kurul izni gerekmemektedir. Bu bağlamda çalışmanın veri seti, 2019 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında yapılan “Yetenek Yönetimi Bağlamında Çalışanların Kariyer Yönetimi” başlıklı tez kapsamında oluşturulduğu için çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

4.4.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler olan cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim bilgilerine ulaşmanın yanı sıra mesleki özellikler olan çalışanın hastanedeki çalışma süresi, toplam iş deneyimi, çalıştığı birim ve unvan bilgilerine yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde yetenek yönetimi ölçeğine yer verilmiştir.

Yetenek yönetimini ölçmek için Şahin (2015) tarafından oluşturulan ölçek kullanılmış ve çalışmada kullanımı için yazardan yazılı izin alınmıştır. Yetenek yönetimi sorularına katılma oranlarını ölçmek için Likert Tipi ölçek kullanılmıştır. Her bir soru için kişilerden kesinlikle katılıyorum (1), katılıyorum (2), kararsızım (3), katılmıyorum (4), kesinlikle katılmıyorum (5) şeklinde cevaplandırılması istenmiştir.

Anket soruları yüz yüze yapılmıştır. Anket hakkında katılımcılara kısa bilgi verilmiş ve cevapların gizli tutulacağı belirtilmiştir. Katılımcıların anket sorularını cevaplarırken gösterdikleri tavır ve tutumlar dikkate alınmıştır.

4.4.2. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veriler, ilk önce, katılımcıların demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistiksel analizlerle değerlendirilmiş; daha sonra ise faktör, korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur.

4.4.2.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kişilerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, hastanede çalışma süreleri, toplam iş deneyimi ve çalıştığı birimler ve unvan durumları aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	Katılımcı Sayısı	Yüzde
Kadın	30	27,3
Erkek	80	72,7
Katılımcıların Yaş Dağılımı	Katılımcı Sayısı	Yüzde
18-22	21	19,1
23-27	30	27,3

	28-32	32	29,1
	33 ve üzeri	27	24,5
Katılımcıların Medeni Durumu		Katılımcı Sayısı	Yüzde
	Evli	52	47,3
	Bekâr	58	52,7
Katılımcıların Eğitim Durumu		Katılımcı Sayısı	Yüzde
	Lise	45	40,9
	Ön lisans	44	40,0
	Lisans	21	19,1
Katılımcıların Hastanede Çalışma Süreleri		Katılımcı Sayısı	Yüzde
	1 yıldan az	20	18,2
	1-5 yıl	48	43,6
	6-10 yıl	33	30,0
	11 yıl ve üzeri	9	8,2
Katılımcıların Toplam İş Deneyimi		Katılımcı Sayısı	Yüzde
	1 yıldan az	16	14,5
	1-5 yıl	31	28,2
	6-10 yıl	34	30,9
	11 yıl ve üzeri	29	26,4
Katılımcıların Çalıştığı Birim		Katılımcı Sayısı	Yüzde
	Belirsiz	16	14,5
	Acil	2	1,8
	Ameliyathane	1	,9
	Bilgi işlem	2	1,8
	Danışma	1	,9
	Eczane	3	2,7
	Faturalandırma	6	5,5
	Fizik tedavi	3	2,7
	Hasta kabul	7	6,4
	Heyet odası	1	,9
	İdari birim	2	1,8
	Kırtasiye	1	,9
	Laboratuvar	3	2,7
	Muhasebe	2	1,8
	Poliklinik	29	26,4
	Radyoloji	3	2,7
	Satın alma	1	,9
	Servis	18	16,4
	Ultrason	2	1,8
	Vezne	2	1,8
	Yoğun bakım	5	4,5
Katılımcıların Unvan Durumu		Katılımcı Sayısı	Yüzde
	Hemşire	16	14,5
	Tekniker	13	11,8
	Sekreter	54	49,1
	Diğer	21	19,1
	Total	104	94,5
	Eksik Veri	6	5,5

Tablo 1'de belirtildiği gibi katılımcıların %27,3'ü erkek, %72,7'si kadın; %19,1'i 18-22 yaş aralığında, %27,3'ü 23-27 yaş aralığında, %29,1'i 28-32 yaş aralığında ve %24,5'i ise 33 ve üzeri yaş aralığındadır. Ayrıca katılımcıların %47,3'ü evli iken %52,7'si bekârdır. Eğitim düzeyleri incelendiğinde %40,9'u lise, %40,0'ı ön lisans ve %19,1'i ise lisans eğitimi aldığı sonucuna varılmıştır. Katılımcıların hastanede çalışma süreleri incelendiğinde; %18,2'si 1 yıldan az, %43,6'sı 1-5 yıl, %30,0'u 6-10 yıl ve %8,2'si 11 yıl

ve üzeri hastanede aktif olarak çalışmaktadır. Toplam iş deneyimine bakıldığında; %14,5'i 1 yıldan az, %28,2'si 1-5 yıl, %30,9'u 6-10 yıl ve %26,4'ü 11 yıl ve üzerinde çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların çalıştığı birimlerde ise en yüksek değerin %26,4 ile poliklinik çalışanı (tıbbi sekreter) olduğu belirlenmiştir. Unvan durumlarına bakıldığında ise en yüksek değeri %49,1 ile sekreterin alması bu durumu destekler niteliktedir.

4.4.2.2. Yetenek Yönetimi İfadelerine Ait Faktör Analizi

Çalışmada faktör analizi yapmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla ilk olarak KMO katsayısı ve Bartlett küresellik testine Tablo-2'de görülmektedir.

Tablo 2. Yetenek Yönetimi KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-OlkinÖrnekleme Yeterliliği Ölçümü		,898
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare	1291,141
	Df	210
	Sig.	,000

Tablo 2'den görüldüğü üzere, KMO değeri 0,898 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre, değişkenlerin faktör analizine uygun olduğunu söylenebilir.

Tablo 3. Yetenek Yönetimi Ölçeği Döndürülmüş Faktör Matrisi

	Bileşen		
	1	2	3
yetenek18	,812	,296	,092
yetenek20	,809	,086	,236
yetenek19	,774	,251	,134
yetenek21	,773	-,043	,326
yetenek16	,749	,298	,282
yetenek17	,747	,354	,131
yetenek10	,531	,343	,448
yetenek11	,508	,401	,386
yetenek7	,417	,329	,309
yetenek13	,226	,747	,151
yetenek14	,135	,666	,079
yetenek12	,249	,658	,069
yetenek1	,104	,555	,056
yetenek15	,246	,529	,520
yetenek2	-,020	,527	,329
yetenek8	,332	,518	,125
yetenek9	,481	,490	,214
yetenek4	,040	,107	,812
yetenek6	,348	,125	,755
yetenek5	,255	,105	,673
yetenek3	,310	,212	,634

Tablo 3'te görüldüğü gibi, yapılan faktör analizinin sonucuna göre üç faktör bulunmuştur. Birinci faktör yetenekli çalışanların bulunması (bul), ikinci faktör yetenekli çalışanların eğitilmesi-geliştirilmesi (geliştir) ve üçüncü faktör yetenekli çalışanların işletmede tutulması (tut) şeklindedir. Fakat bu çalışmada bu üç faktör ayrımı yapılmamış

olup yetenek yönetimi soruları bir bütün olarak ele alınmıştır. Birinci faktör altında 9, ikinci faktör altında 8 ve üçüncü faktör altında 4 değişken bulunmuştur. Her bir değişkenin faktörler altındaki değerleri verilmiştir. Tabloya bakıldığında, yetenek18 değişkeni birinci faktör (,812), yetenek13 değişkeni ikinci faktör (,747) ve yetenek4 değişkeni üçüncü faktör (,812) altında en büyük değerlerini almıştır.

4.4.2.3. Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Yetenek yönetimi ile demografik özellikler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için Tablo-6'da gösterilen korelasyon analizi yapılmış ve ele alınan değişkenlerin korelasyon katsayıları bulunmuştur.

Tablo 4. Demografik Özellikler ve Yetenek Yönetimi Korelasyon Analizi

		Yaş	Eğitim	Yetenek Ortalama
Yaş	Pearson Korelasyonu	1	,060	,089
	Sig. (2-kuyruklu)		,533	,353
	N	110	110	110
Eğitim	Pearson Korelasyonu	,060	1	-,085
	Sig. (2-kuyruklu)	,533		,378
	N	110	110	110
Yetenek Ortalama	Pearson Korelasyonu	,089	-,085	1
	Sig. (2-kuyruklu)	,353	,378	
	N	110	110	110

Tablo 4'ten görüldüğü üzere, yaş ($r=0,089$) ve eğitim ($r=-0,085$) değişkenleri ile yetenek yönetimi arasındaki korelasyon katsayılarının düşük olduğu görülmektedir. Tabloya göre yetenek yönetimi ile yaş arasında pozitif bir korelasyon, eğitim ile negatif bir korelasyon bulunmaktadır. Bu sonuca göre H_{1a} hipotezi (*Yetenek yönetimi uygulamaları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.*) kabul, H_{1b} hipotezi (*Yetenek yönetimi uygulamaları ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki vardır.*) ret edilmiştir. Bu doğrultuda yetenek yönetimi uygulamalarının artması yaş ile ilişkili iken eğitim seviyesi ile ilgili olmadığı söylenebilir.

Tablo 5. Mesleki Özellikler ve Yetenek Yönetimi Korelasyon Analizi

		Çalışma süresi	Toplam deneyim	Unvan	Yetenek Ortalama
Çalışma süresi	Pearson Korelasyonu	1	,813**	,207*	,189*
	Sig. (2-kuyruklu)		,000	,035	,047
	N	110	110	104	110
Toplam iş deneyimi	Pearson Korelasyonu	,813**	1	,350**	,237*
	Sig. (2-kuyruklu)	,000		,000	,013
	N	110	110	104	110

Unvan	Pearson Korelasyonu	,207*	,350**	1	-,111
	Sig. (2-kuyruklu)	,035	,000		,263
	N	104	104	104	104
Yetenek Ortalama	Pearson Korelasyonu	,189*	,237*	-,111	1
	Sig. (2-kuyruklu)	,047	,013	,263	
	N	110	110	104	110

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (Çift Kuyruklu).
* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (Çift Kuyruklu).

Tablo 5'ten görüldüğü üzere çalışma süresi ($r=0,189$), toplam iş deneyimi ($r=0,237$) ve unvan ($r=-0,111$) değişkenleri ile yetenek yönetimi arasındaki korelasyon katsayılarının düşük olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayılarına bakıldığında en yüksek korelasyon katsayısı toplam iş deneyimi ve yetenek yönetimi arasındadır. Yetenek yönetimi ile çalışanın hastanede çalışma süresi ve çalışanın toplam iş deneyimi arasında pozitif ve anlamlı korelasyon olduğu görülmektedir. Yetenek yönetimi ve unvan arasında ise negatif korelasyon olduğu görülmektedir. Yetenek yönetimi ile unvan arasında negatif korelasyon çıkması beklenen sonuçlar arasında değildir. Unvan, çalışanın başarısı karşılığında hak ettiği değerden ötürü, yetenek yönetimi ile ilişkisi olan bir kavramdır. Bu sonuca göre H_{2a} hipotezi (*Yetenek yönetimi uygulamaları ile hastanede çalışma süresi arasında anlamlı bir ilişki vardır.*) kabul, H_{2b} hipotezi (*Yetenek yönetimi uygulamaları ile toplam iş deneyimi arasında anlamlı bir ilişki vardır.*) kabul ve H_{2c} hipotezi (*Yetenek yönetimi uygulamaları ile unvan arasında anlamlı bir ilişki vardır.*) ret edilmiştir.

4.4.2.4. Regresyon Analizi ve Sonuçları

Tablo 6'da yer alan Anova Tablosunda anlamlılık değeri $Sig < 0,05$ olmadığı için demografik özellikler ve yetenek yönetimi arasında istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 6. Demografik Özellikler ve Yetenek Yönetimi Varyans Analizi Tablosu

		ANOVA ^a				
Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
1	Regresyon	,869	2	,434	,880	,418 ^b
	Artan	52,791	107	,493		
	Toplam	53,660	109			

a. Bağımlı Değişken: yetenek ortalama

b. Belirleyicileri: (Sabit), eğitim, yaş

Tablo 7'de yaş ve eğitim Sig. anlamlılık değerleri 0,05'ten büyük olduğundan dolayı, yetenek yönetiminde demografik özelliklerin önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Demografik Özellikler ve Yetenek Yönetimi Katsayılar Tablosu

		Katsayılar ^a				
Model		Standartlanmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar		Anlamlılık
		B	Std. Hata	Beta	T	
1	(Sabit)	3,083	,233		13,230	,000
	Yaş	,063	,064	,095	,988	,325
	Eğitim	-,085	,090	-,091	-,944	,347

a. Bağımlı Değişken: yetenek_ortalama

Tablo 8'de Anova Tablosu incelendiğinde Sig. anlamlılık değeri Sig<0,05 sağlamadığı için çalışma süresi, toplam iş deneyimi ve unvanın yetenek yönetimi ile ilişkisi istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Tablo 8. Mesleki Özellikler ve Yetenek Yönetimi Varyans Analizi Tablosu

		ANOVA ^a				
Model		Kareler	Serbestlik	Ortalama	F	Anlamlılık
		Toplamı	Derecesi	Kare		
1	Regresyon	5,544	3	1,848	4,048	,009 ^b
	Artan	45,659	100	,457		
	Toplam	51,204	103			

a. Bağımlı Değişken: yetenek ortalama

b. Belirleyicileri: (Sabit), unvan, çalışmasüresi, toplamışdeneyimi

Tablo 9'da gösterilen tablonun Sig. anlamlılık değerlerine bakıldığında, değerlerin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle yetenek yönetimi üzerinde çalışma süresi, toplam iş deneyimi ve unvanın önemli bir etkiye sahip olmadığı, değişkenler arasında yetenek yönetimi ile olan ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 9. Mesleki Özellikler ve Yetenek Yönetimi Katsayılar Tablosu

		Katsayılar ^a				
Model		Standartlanmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar		Anlamlılık
		B	Std. Hata	Beta	T	
1	(Sabit)	3,009	,246		12,209	,000
	Çalışma süresi	-,083	,137	-,102	-,603	,548
	Toplam iş deneyimi	,281	,121	,413	2,329	,022
	Unvan	-,174	,076	-,234	-2,295	,024

a. Bağımlı Değişken: yetenek_ortalama

5. Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilirlik ve rekabet için teknolojik veya ekonomik gücün yanında aslında en önemli güç işletmede bulunan veya bulunması gereken yetenekli çalışandır. Bu

çalışana ulaşmak ve elde etmek ise yetenek yönetimini gerekli kılmaktadır. Genel olarak yetenek yönetimine bakıldığında; işletmede var olan yetenekli çalışana kaybetmemeyi, işletmenin ihtiyaç duyduğu çalışana belirleyerek bulmayı ve işletmeye kazandırabilmeyi, çalışanın eğitim ve gelişim faaliyetlerine önem vermeyi ve çalışandan optimal düzeyde fayda sağlayabilmeyi içeren bir İK sürecidir. Aynı zamanda işletmenin bütünü etkileyen doğru iş ortamının yaratılmasını sağlayan, rekabette başarı getiren, işletme devamlılığında büyük düzeyde etki yaratan, çalışanları elde tutmada yardımcı olan, çalışanları motive ederek farklılık yaratmasına teşvik eden, işletme ve çalışan kariyerine destek veren bir uygulama biçimidir. Tüm bu belirtilenlerden dolayı gelecek dönemlerde başarılı bir şekilde ilerlemek isteyen tüm işletmelerin yetenek yönetimine gerekli önemi vermeleri gerekmektedir. Özellikle ilgi gösterilen ve kariyer gelişimine önem verilen yetenekli çalışanın motivasyonu artmakta ve performans düzeylerinde artış meydana gelmektedir.

İşletmelerin yetenek yönetimi uygulamalarına yer vermesi işletmelerde verimliliğin artmasının yanı sıra çalışanın performans düzeylerinde de görülebilir artış sağlamaktadır. Kehinde (2012), yetenek yönetimi ile performans düzeyi arasında korelasyon katsayısını ($r= 0,786$) anlamlı bulması bu durumu doğrulamaktadır. Böylelikle çalışanın performans düzeyinin artması çalışanın motivasyonunda artış sağlamış olacak, işletmeye bağlılık yaratacak ve işletmenin başarı düzeyi yükselmiş olacaktır. Taie (2015), yetenek yönetimi ile örgütsel başarı arasında güçlü pozitif korelasyon ($r= 0,89^*$) ve Karam ve diğerlerinin (2017)'nin yetenek yönetimi ile örgütsel başarı arasında önemli bir pozitif ilişki bulması bu sonucu doğrulamaktadır. Araştırmalar gösteriyor ki, yetenek yönetimi kapsamında yetenekli çalışana verilen önemin işletmenin amaçlarına ulaşmasında etkin rol oynadığı, işletmeye olumlu sonuçlar verdiği bu nedenle de kaybedilmemesi gereken bireyler olduğudur.

Çalışmada, yetenek yönetimi ölçeğine uygulanan faktör analizine göre hastanelerin yetenekli çalışanları elde etmek için çalışmalar yaptığı, hastaneye bağlılıklarının sağlanabilmesi için çalışma ortamına değer verdiği ve çalışanların motivasyonlarının takip edilip durgunluk gösteren çalışanların motive edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat anket soruları yüz yüze yapıldığından dolayı katılımcıların sorulara verdikleri cevaplarda gösterdikleri davranışlar neticesinde bu sonuçlara ulaşılması beklenen sonuçlar arasında değildir. Katılımcıların birçoğu hastane yönetiminin kendilerine değer vermediklerini araştırma esnasında sözlü olarak dile getirmişlerdir. Bu nedenle katılımcıların anket sorularını cevaplarken gerçek düşüncelerini belirtmekten çekindikleri sonucuna varılabilir. Lensvelt ve Mulders (2008), katılımcıların bazı nedenlerle ankette doğru cevap vermeyeceğinin değişmeyen bir bulgu olduğunu; Fowler ve Consenza (2008)'de doğru cevap vermemesinin iki nedeni olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenler, katılımcıların verdikleri cevaptan ötürü başlarına bir şey geleceği (kovulma,

uzaklaştırma vb.) ya da kişisel bilgilerin gizli kalmayacağı düşüncesidir (Akt. İlhan ve Deniz, 2021: 208).

Araştırma sonuçlarına göre, yetenek yönetimi ile yaş ($r=0,089$) arasında pozitif yönlü ilişki, eğitim ($r=-0,085$) ile negatif yönlü ilişki bulunmaktadır. Yetenek yönetimi ile çalışanın hastanedeki çalışma süresi ($r=0,189$), toplam iş deneyimi ($r=0,237$) arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki var iken unvan ($r=-0,111$) arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde ise:

- Yetenek yönetimi ile yaş arasındaki ilişkinin pozitif çıkması çalışanlarda, hastanenin yeni girenlere kıyasla yaş itibari ile tecrübe sahibi olmuş çalışanlarına daha fazla değer verdiği algısı yaratmıştır. Tecrübeli bir çalışan da yetenek yönetimi kapsamında değerli bir bireydir. Ayrıca çalışanın hastanede çalışma süresi ve toplam iş deneyiminin pozitif ve anlamlı çıkması da bu durumu doğrular niteliktedir. Hastanenin bu çalışanlarını kaybedilmemesi gereken birer yetenekli çalışan olarak gördüğü söylenebilir.
- Yetenek yönetimi ile eğitim ve unvan arasında negatif yönlü ilişkinin çıkması, hastanenin çalışanın eğitim seviyesine çok önem vermediği, yeni işe başlayan çalışanlarda yetenek yönetimi algısı yaratmadığı sonucuna varılabilir. Hastane için önemli olanın eğitim veya unvan değil, deneyimli olmasının getirdiği işi yapabilme becerisi olduğu söylenebilir. Ayrıca eğitim arttıkça ve unvan değiştikçe yetenek yönetimi algısının da değiştiği söylenebilir.

Literatürde yapılmış çalışmalar incelendiğinde; Karcıoğlu ve Atasever (2019), çalışanların yetenek yönetimi düzeyleri ile yaş, işletmede çalışma süresi, toplam çalışma süresi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ve çalışanların yetenek yönetimi düşüncelerinin benzer olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen sonuçlar ile yapılan bu çalışma sonuçlarının tamamen farklı olduğu görülmektedir. Bu demek oluyor ki, tecrübe her yerde aynı derecede öneme sahip değildir. Başka bir çalışma olan Atasoy (2021), yetenek yönetimi uygulamaları ile eğitim (ön lisans mezunu), işletmede çalışma süresi (0-5 yıl), toplam iş deneyimi arasında (0-5 yıl) anlamlı farklılıklar elde etmiştir. Bu sonuçlar neticesinde ise çalışanların çalıştığı işletmeden memnun olduğu söylenebilmekte ve dolayısıyla performans düzeylerinde de artış yaşanabileceği öngörülmektedir. Fakat Özarslan (2019)'un yaptığı çalışmada ise, yetenek yönetimi ile yaş ve işletmede çalışma süresi arasında bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre ise işletmenin çalışanın deneyimine önem vermediği ve işletmeye uygun bir yetenek yönetimi uygulamasının yapılmadığı öngörülmektedir.

Çalışmanın sınırlılığı, araştırma kısmının Giresun'da bulunan özel hastaneler ile sınırlı kalmasıdır. Birçok çalışmada olduğu gibi zaman ve maliyetin kısıtlı olması, diğer illerdeki özel hastanelere ulaşımı engellemiştir. Araştırma sadece özel hastaneleri

kapsayıp kamu hastanelerini içermemektedir. Bu durumun nedeni ise kamu hastanelerindeki çalışanların atama yolu ile çalışmalarıdır. Araştırma katılımcıların anket formuna verdikleri cevaplar ile sınırlıdır. Analiz kısmında da belirtildiği gibi hastane çalışanlarından idari personel, hemşire, tekniker ve sekreterlere anket yöntemi uygulanabilmiştir. Doktorların araştırma kapsamına alınmamasının nedeni hastane yönetimleri tarafından anket sorularını cevaplamak için yeterli zamanlarının olmadığı belirtilmesidir.

Literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler ve yapılan araştırmalar neticesinde işletmelerin yetenekli çalışanlarını kaybetmemesi veya işletmesine bu çalışanları dâhil edebilmesi için işletmelere verilecek öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İşletmeler ilk olarak çalışanlarına değer vermeli, saygı göstermeli ve çalışan fikirlerini önemseyebilmeli,
- Çalışanların performans değerlendirmeleri periyodik ve şeffaf bir şekilde yapılmalı ve verimlilik düzeyleri takip edilmeli,
- Çalışan değerlendirmeleri sonucunda yeteneği fark edilmemiş çalışanlar açığa çıkarılabilmeli ve uygun sahalarda istihdam edilebilmeli,
- Çalışanları yetenekleri doğrultusunda doğru pozisyonlara yerleştirebilmeleri,
- Çalışanlara gerekli eğitim verilerek eğitim seviyelerinde yükselme sağlanabilmeli,
- Gelecek dönemde olması istenen çalışanlar bulunup işletmeye bağlayabilmeli,
- Belirli dönemlerde anket yöntemi uygulayarak çalışanların işletme hakkındaki düşüncelerini belirleyebilmeli,
- Yeni çalışan çekebilmek adına işletmenin adını duyurabilmeli,
- Yetenekli çalışanların kendini gerçekleştirme isteği olduğunun unutulmaması gerektiği,
- Yeteneğin gelişebilmesi için doğru ortamın sağlanabilmesi vb.

Kısacası Peter Ferdinand Drucker'ın da belirttiği gibi, *"Yönetimin iki ana görevi yeteneği çekmek ve tutmak haline geldi. Bilgi çalışanlarının birçok seçeneği var; gönüllüler olarak muamele görmeli ve yönetilmeliler. Kişisel başarı ve kişisel sorumlulukla ilgilenirler. Devamlı öğrenme ve eğitim beklerler. Saygı ve otorite isterler. Bunları onlara sağlayın"*

Sonuç olarak, gelecek dönemlerde başarılı bir şekilde ilerlemek isteyen tüm işletmelerin yetenek yönetimine gerekli önemi vermeleri ve yetenekli çalışanlarını kaybetmemeleri gerekmektedir. Bu çalışma sadece idari personel, hemşire, tekniker ve sekreterler üzerinde yapılmıştır. Yetenek yönetimi uygulamalarının gerçekleşme düzeyindeki farklılıkları belirlemek amacıyla sağlık sektörü başta olmak üzere farklı

sektörlerdeki tüm pozisyonlarını da içine alacak şekilde araştırmanın tüm çalışanlara uygulanması, geniş kapsamlı araştırmalar için önerilmektedir.

Kaynakça

- Altınöz, M. (2009), *Yetenek Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Atasoy, E. Ö. (2021), *Yetenek Yönetimi Çalışmalarının Çalışan Motivasyonuna Etkisi: Sağlık Çalışanları Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ashton, C. & Morton, L. (2005), "Managing talent for competitive advantage: Taking a systemic approach to talent management", *Strategic HR Review*, 4(5), 28-31.
- Atlı, D. (2010), *İnsan Kaynakları Yönetiminin Yeni Vizyonu Yetenek Yönetimi ve Basın İşletmelerinde Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Bakan, İ. (2011), *Yöneticiler İçin Başarı Stratejileri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Buckingham, M. & Vosburgh, R.M. (2001), "The 21st Century Human Resources Function: It's The Talent, Stupid!HR", *Human Resource Planning*, 24(4),17-23.
- Chuai, X. (2008), *Is talent management just old wine in new bottles?: the case of multinational corporations in Beijing*, Unpublished PhD Thesis.
- Doğan, S. & Demiral, Ö. (2008), "İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yöntemi: Yetenek Yönetimi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 145-166.
- Gündoğdu, T. (2021), *Stratejik İnsan Kaynakları Bağlamında Yetenek Yönetimi ve Yetenek Yönetiminin Beyaz Yaka Personellerin İş Tatmini Üzerine Etkisi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Horváthová, P. & Durdová, I. (2011), "Talent Management and its Use in the Field of Human Resources Management in the Organization of the Czech Republic", *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 5 (5), 794-809.
- İlhan, A. O. & Deniz, E. (2021), Anket Metodolojisinde Dört Ana Hata Türüne Giriş, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 199-214.
- Karam, A. K. D., Yazid, M.S.A, Khatibi, A. & Azam, S.M.F. (2017), "Human Resource Management and Talent Management Towards Organizational Success Of Aluminium Industry In United Arab Emirates (UAE): A Measurement Model", *European Journal of Human Resource Management Studies*.

Karçioğlu, F. & Atasever, S.B. (2019), Yetenek Yönetimi ve Örgütsel Kariyer Yönetimi İlişkisi: Farklı Sektörlerde Bir Uygulama, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8 (21), 106-124.

Kareem, A. (2016), "Best Practices for Talent Management: Critical Drivers for Organisational Success and Survival", *European Journal of Business and Management*, 8 (25), 98-105.

Kehinde, J. (2012), "Talent Management: Effect on Organizational Performance", *Journal of Management Research*, 4 (2), 178-186.

Lewis, R. E. & Heckman, R. J. (2006), "Talent management: A critical review", *Human resource management review*, 16(2), 139-154.

Löf, M. B., Virta, D. & Westpahl, G. et.al. (2011), *Students' views on Talent Management*, Stockholm.

Özarslan, Ç. (2019), *Otel İşletmelerinde Yetenek Yönetimi Uygulamaları ile Kariyer Yolu Tercihleri ve Sektörde Kalma Eğilimi Arasındaki İlişki*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özyurt, M. (2021), *Yetenek Yönetiminin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Permarupan, P., Saufi, R. & Mahmud, R. (2013), "The Relationship Between Career Development and Talent Development Practices: Towards Employee Quality Work Life Balance", *International Journal of Multidisciplinary Thought*, 3 (2), 463-475.

Piansoongnern, O., Anurit, P. & Kuyawattananonta, S. (2011), "Talent management in Thaicement companies: A study of strategies and factors influencing employee engagement", *African Journal of Business Management*, 5(5), 1578-1583.

Rabbi, F., Ahad, N., Kousar, T. & Ali, T. (2015), "Talent Management as A Source of Competitive Advantage", *Journal of Asian Business Strategy*, 5 (9), 208-214.

Rachel, D. L., Pavithra, N. R. & Imran, S. M. (2016), "Impact of Talent Management on Organisation Culture", *The International Journal of Business & Management*, 4(2), 98-102.

Redford, K. (2005), "Shedding light on talent tactics", *Personnel Today*, 26, 20-22.

Solmaz, G. (2021), *İşletmelerde Temel Stratejiler Bağlamında İnsan Kaynakları Planlaması ve Yetenek Yönetimi*, Basılmamış Doktora Tezi.

Şahin, Ö. (2015), *Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi.

Taie, E. (2015), "Talent Management is the Future Challenge for Healthcare Managers for Organizational Success", *American Research Journal of Nursing*, 1(1), 18-27.

Ülgen, H. & Mirze, S. K. (2014), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, İstanbul: Beta.

Yıldırım, E. (2016), *Stratejik Yetenek Yönetimi ve İşletmelerde Yetenek Yönetimi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

METAVERSE İŞLETMELERİ SANAL TAKIMLARA SÜRÜKLER Mİ?

Yetkili Yazar | Correspondent Author: **Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR**

Do Metaverse Drive Businesses to Virtual Teams?

Yazar(lar) | Author(s)
Gülnaz KILIÇ ÖZKAYNAR¹

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 25/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 24/06/2022

Anahtar Kelimeler:
Metaverse, Sanal Takımlar,
İnternet, Değişim, Teknoloji.

Değişimin çok hızlı olduğu bu çağda, işletmelerin yapılanmalarında değişikliklerin olması kaçınılmaz bir durumdur. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan sanal takımlar, işletmeler için bir alternatif olmaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda yaşanan pandemi sebebiyle bazı sektörlerde sanal takım oluşumlarının arttığı görülmektedir. Her koşulda müşterinin taleplerine cevap vermek için çabalayan işletme sahipleri, sanal takım yapılanmaları ile pazarda varlığını sürdürmeye devam etmek istemektedir. Diğer taraftan günümüzün dikkat çekici konularından biri olan metaverse ise gerçek dünya ile sanal dünyanın birleşmesi sonucu ortaya çıkan yeni bir evren yapılanmasıdır. Geleceğini şimdiden şekillendirmek isteyen işletmeler, metaverse hakkında araştırmalara başlamış hatta yatırımlarını dahi bu alana yönlendirmeye çalışmaktadır. Metaverse ve sanal takımların en önemli kesişme noktaları ise her ikisinin de internet tabanlı faaliyet göstermeleridir. Metaversede yer almaya başlayan işletmeler sanal takım oluşturma gayretleri de hızlanacaktır. Bu çalışmanın amacı sanal takım yapılanmasını ele alarak metaversenin bu oluşuma etkisini teorik olarak incelemektir. Diğer taraftan bu durumun işletmelerde ortaya çıkarabilecek yansımaları da tartışılmaktadır.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 25/05/2022
Accepted Date : 24/06/2022

Keywords:
Metaverse, Virtual Teams,
Internet, Change,
Technology.

In this age of rapid change, changes in organizational structures are inevitable. Virtual teams, which emerged due to technological developments, have started to be an alternative channel for businesses. It is seen that virtual organization formations have accelerated in some sectors, especially due to the pandemic experienced in recent years. Businesses that strive to respond to the demands of the customers in all circumstances want to continue their existence in the market with their virtual team structures. On the other hand the metaverse, which is one of the remarkable issues of today, is a new universe structure that emerged as a result of the merger of the real world and the virtual world. Companies that want to shape the future of their business have started researches about the metaverse and even try to direct their investments to this channel. The most important intersection point of Metaverse and virtual teams is that they both operate on the internet. The efforts of the companies that started to take place in the Metaverse will accelerate to

¹ Doktora Öğrencisi., Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-0002-4526>, e-posta: gulnazkic@gmail.com

create a virtual team. The aim of this study is to examine the effect of the metaverse on this formation theoretically by considering the virtual team structuring. On the other hand, the repercussions of this situation in businesses are also discussed.

1. Giriş

Teknolojik gelişmeler, günümüzün göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. İşletme yöneticilerinin teknoloji alanında yapacakları yatırımlara ait geri dönüşlerin oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. İşletmelerin teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları, değişen dünyanın bir parçası olma yolunda fark yaratacaktır. Bu bağlamda kaçınılmaz bir durum olan değişim faktörü, işletmelerin geleceğini belirleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşletme fonksiyonlarının önemli bir unsuru olan insan kaynakları güncel gelişmelerden etkilenen bir yapıya sahiptir. Sanayi devriminden sonra işletmelerin profilini incelendiğinde teknolojik gelişmelere paralel olan bir yol izlediğini söylemek mümkündür. 20. yüzyılın başlarında çalışanların, genellikle fiziksel gücün gerekli olduğu işlerde çalıştığı bilinmektedir. Ancak daha sonra teknolojiyle otomasyon sistemlerinin gelişmesi ile birlikte hızlanmış, fiziksel güçten ziyade teknik beceriler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmelere internetin de katılması ile birlikte iş hayatında farklı meslek kollarının da ortaya çıktığı görülmektedir.

E-ticaretin faaliyet göstermeye başlaması ile müşterilerin bu alana olan ilgisi artmıştır. İhtiyaçlarının büyük bir kısmını e-ticaretten temin eden müşteri sayısının artmaya başlaması ile işletme yöneticileri, bu pazarda yer almak için çaba harcamaktadır. Bu sürecin bir getirisi olarak işletmelerin insan kaynakları yönetiminde de değişiklik yapma ihtiyacı meydana gelmiştir. İşletmeler bu değişime cevaben personel yapılanmasında sanal takımlara yer vermeye başlamıştır. Böylece çalışanlar sanal takımlarda yer alarak daha esnek koşullarda görevini yerine getirme imkanı bulmaktadır.

2021 yılında hayatımıza hızlı bir giriş yapan metaverse, pek çok işletmenin ilgisini de çekmeyi başarmış gibi görünmektedir. Henüz yeterli bir alt yapıya sahip olmayan metaversenin, insanlığa, gerçek hayatta yapılan pek çok şeyin sanal alemde de dijital ikizleri ile yapabilme imkanını sunacağı ön görülmektedir. Bu bağlamda ciddi bir müşteri potansiyelini de barındıracak gibi görünen metaverse, işletmeler için yeni bir pazar imkanı olacağı anlaşılmaktadır. Bu pazarda yer almak isteyen işletmelerin de bu değişime ayak uydurmaları gerekmektedir.

Bu çalışmada son yıllarda işletmelerde daha çok karşımıza çıkan sanal takım oluşumları ele alınarak, özellikleri teorik olarak incelenmiştir. Günümüzün en dikkat çekici konularından biri olan metaverse, kavramsal olarak ele alınmış ve işletmeleri nasıl

etkileyeceğine yer verilmiştir. Daha sonra sanal takımlar ve metaversenin kesişme noktaları ele alınmış, bu konu hakkında öngörülerde bulunulmuştur.

2. Sanal Takım Kavramı ve Özellikleri

Gelişen teknolojik faktörlere bağlı olarak işletme yapılanmalarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler neticesinde işletmelerin elektronik ortama olan ilgisi de artırmıştır. Bu durumun getirisi olarak işletmelerde sanal takımlar oluşturulmaya başlanmıştır. Sanal takımı, kavramsal olarak ele aldığımızda faaliyetlerini elektronik ortamda gerçekleştiren çalışanların oluşturduğu bir örgütsel yapılanma olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2004:115). İşletmelerde meydana gelen bu yeni oluşum çalışanlara farklı mekanlarda çalışma imkanı sunmuştur. Özellikle günümüzde klasik işletme yapılanmalarında yer alma konusunda isteksiz davranan Z kuşağı için iyi bir çalışma alanı alternatifi olacak gibi görülmektedir.

Rekabetin çok zorlayıcı olduğu günümüzde işletmelerin farklı pazarlarda yer alması için teknolojinin sunduğu imkanları kullanılması gerekmektedir. Elektronik ortamda oluşan e-ticaret sayesinde yerel işletmeler dahi bu küresel pazarda rekabet edebilir duruma gelmiştir. Teknolojiye ayak uyduran işletmeler ise yapılanmalarını da bu doğrultuda şekillendirerek pazarda yer almaya çalışmaktadır. Bu durumun getirisi olarak işletmelerde sanal takım oluşumları hızlanmıştır (Eroğlu, 2001:3). Esasında yaşanan bu gelişmeler işletme yapılanmalarında da zamana uygun olarak değişiklik yapılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla yöneticilerin gelişmelere açık olması ve işletmelerini bu değişime adapte etme konusunda gayretli olmaları avantaj sağlayacaktır.

Sanal takım yapılanmalarının ortaya çıkması ile çalışanlara aynı ortamda fiziki olarak bulunmadan çalışma imkanı sunulmuştur. Bütün iletişim süreci elektronik ortam üzerinden sağlanmaktadır. Çalışanlar her hangi bir mekana ve zamana bağlı olmadan çalışma imkanı bulmaktadır (İnce vd, 2004:430). Klasik işletme yapılanmasından vazgeçmek istemeyen işletmeler açısından sanal takım oluşturmak cazip bir durum olmayabilir. Çünkü klasik yönetim anlayışının egemen olduğu bu tür işletmelerde çalışanların belirli alanlarda ve kontrol edilebilir düzeyde olması istenmektedir. Sanal takımların bir taraftan bağımsız olan bu yanları işletme yönetimi tarafından olumsuz karşılanabilmektedir.

Teknolojik değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan elektronik cihazların kullanım kolaylığı ve taşınabilir olması her mekanın bir çalışma alanı olarak kullanılabilmesini sağlamaktadır. Yeni nesil çalışanlara belkide en cazip gelen noktalardan bir tanesi belirli bir mekanda sabit kalmadan görevini her an yerine getirme şansının olmasıdır. Ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş olan çalışanlar teknolojiyi kullanarak zaman, mekan ve işletmenin çeşitli sınırlılıklarından bağımsız olarak faaliyet göstermektedir

(Tınaztepe, 2016:41). Böylelikle ortaya çıkan sanal takımlar, işletmelerde yeni yapılanmaların gerekliliğini de göstermektedir.

Sanal takımlar, günümüzde eskiye oranla daha yaygın bir hal almaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelerin getirisi olan sanal takımlar, işletmelere de cazip gelmeye başlamıştır. Bazı işletmeler, sanal takımları sorun çözme merkezi olarak kullanmaktadır. Özellikle pandemiden sonra satış yapmak için kurulan sanal takım sayılarında artış olduğu görülmektedir. Bütün etkileşimin elektronik ortam üzerinden yapıldığı sanal takımların, küresel pazarda yer almak için iyi bir avantaj olduğu anlaşılmaktadır. Sanal takımların oluşması için belirli bir mekana ihtiyaç yoktur. Çalışanlar mekanlardan bağımsız olarak herhangi bir yerde çalışma şansı bulabilmektedir. Çalışanlar her ne kadar farklı mekanlarda faaliyet gösterebilirler de ihtiyaç halinde karşılıklı dayanışma gayreti göstermektedirler. Çünkü aynı amaç için çaba harcayan sanal takım üyelerinin, aksaklıkların üstesinden gelebilmek içinde ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan sanal takım üyeleri elektronik ortamda faaliyet gösterdikleri için teknoloji ile aralarının iyi olması gerekmektedir. Teknoloji alanındaki değişim ve gelişmelerin farkında olmaları çalışma alanları için önemli bir husustur.

3. Sanal Takım Çeşitleri

Sanal takım çeşitleri için literatürde farklı sınıflandırmalar ile karşılaşmak mümkündür. Ancak yapılan sınıflandırmalar incelendiğinde zaman, mekan ve işbirliği faktörlerinin öne çıkan unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Sanal takım oluşturan işletmeler de tıpkı geleneksel işletmeler gibi müşterilerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ticari bir yapılandırma değildir. Bu bağlamda günümüzde herhangi bir geleneksel işletme için geçerli olan üretim, pazarlama, yönetim ve finans faktörlerinin sanal takımlar için de önemli olabileceği dikkate alınmalıdır.

Sanal takımları sınıflandırırken sunulan hizmetleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Yani sunulan mal veya hizmetin gerçeklik boyutuna bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda sanal içinde gerçek takımlar ve sanal içinde sanal takımlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Sanal içinde gerçek takımlara bakıldığında sunulan mal ve hizmetin müşteriye somut bir şekilde ulaştığı görülmektedir. Sanal içinde sanal takımlarda ise elektronik ortam yani sanal ortamda kullanılmaya yönelik mal ve hizmet sunulmaktadır (Sadykova, 2008:26). Sanal içinde gerçek takımlar, internet üzerinden alınan herhangi bir ürünü belirlediğiniz adrese teslim edilmesini sağlamaktadır. Siparişiniz bir giyim ürünü olduğu gibi bir gıda ürünü de olabilmektedir. Özellikle son birkaç yıldır yaşanan pandemi sebebiyle pek çok işletme bu alanda yer alabilmek için çaba harcamaktadır. Müşteri tarafından mümkün oldukça az kişiyle temas edilerek istenilen ürüne ulaşmak artık daha kolay olmaktadır. Sanal içinde sanal takımlar ise mal veya hizmetini yine elektronik ortamda sunmaktadır. Başka bir ifade ile aldığınız ürün

yine bir sanal ürün olmaktadır. Uzaktan eğitim platformları, sanal oyunlar, sanal danışmanlıklar, tasarım hizmetleri gibi pek çok alanda hizmet almak mümkün olmaktadır.

Sanal takımları buldukları görev alanına göre mercek altına alan Duarte ve Synder ise sanal takımları yedi başlık altında sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma sanal ağ takımları, paralel takımlar, proje ve ürün geliştirme takımları, iş ve üretim takımları, hizmet takımları, yönetim takımları ve eylem takımları olarak yapılmıştır (Berberoğlugil, 2017:42).

Sanal ağ takımları; ortak bir amaç için bir araya gelen kişilerin oluşturduğu, sık sık zaman, mekan ve işletme sınırlarının aşıldığı bir yapıya sahiptir. Sanal ağ takımı çalışanları, ihtiyaç halinde farklı uzmanlık alanlarından kişiler ile çalışırlar (Özkara, 2011:11). Özellikle danışmanlık hizmeti sunan firmalar veya Ar-Ge firmaları bu takımlara örnek olarak verilebilir.

Paralel takımlar, işletmelerin donanımlı olmadığı alanlarda özel görev veya fonksiyonları yerine getirmek için genellikle inovasyon ve iyileştirme konularında profesyonel çalışan takımlardır (Cordery vd., 2009:210). İşletmelerde kaliteyi artırma ve süreç değiştirme alanlarında ihtiyaç olduğunda sanal takımlardan faydalanmak mümkündür.

Proje ve ürün geliştirme takımları, paralel takımlara göre daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Proje ve ürün geliştirme takımları sadece tavsiye vermekle kalmayıp aynı zamanda karar mekanizması olarak da devreye girmektedir (Bailey, 2009: 280). Bir ürün geliştirmek için bir araya gelen kişilerin oluşturduğu bu takım, uzun süreli çalışma gerektiren bir süreç içerisine girmektedir. İstenilen sonuca ulaştıktan sonra takım faaliyetlerine son verilmektedir.

İş ve üretim takımları, düzen ve devamlılık isteyen bir yapılanmaya sahiptir. Üyeler birbirlerini görmez ancak görev ve sorumluluklarını nizami bir şekilde yerine getirirler. Bu takımlar muhasebe, finans, eğitim, araştırma ve geliştirme gibi görevleri üstlenmişlerdir (Berberoğlugil, 2017:46). Gerekli belgelere uzaktan erişimle ulaşan çalışanlar, süreçleri yönetebilmektedir. İhtiyaç halinde online bağlantılar ile toplantılar yapılmakta ve böylelikle işleyişler daha sağlıklı hale getirilmektedir.

Hizmet takımları, günümüzde çok yaygın olarak yer almaktadır. Yardım hizmetleri veya teknik destek hizmetleri sunan pek çok işletme bu takım oluşumlarına yer vermektedir. Hatta bu alanda devletler dahi hizmet takımı oluşumuna gitmektedir. İşletmeler, kurulan çağrı merkezleri ile 7/24 hizmet vermektedir. Böylece müşterilerinin yaşadıkları sorunları çözme konusunda anlık destek verebilmektedir. Devlet kurumları sağlık, yangın, güvenlik, yardım gibi pek çok alanda halka hizmet sunmaktadır. Teknolojinin bu tür getirileri günlük hayatı oldukça kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan

bu tür takımlarda yer alan çalışanlar, evlerinden kurdukları bağlantılar üzerinden görevlerini yerine getirmektedir.

Yönetim takımları, aynı organizasyonda görev yapan ancak dünyanın farklı bölgelerinde hizmet veren kişilerin oluşturduğu bir yapılanmaya sahiptir. Yönetim takımları, düzenli olarak bir işbirliği içerisinde yer almaktadır. Toplantılar ise video konferans gibi iletişim kanalları ile gerçekleştirilmektedir (Oppenheim, 2006:168). Özellikle çok uluslu işletmelerin bu tür oluşum içerisinde olması olağan bir durumdur. Çok farklı uluslarda farklı pazarlarda hizmet veren işletmelerin istişare veya değerlendirme toplantıları bu şekilde yapılmaktadır.

Eylem takımları, acil durumlar için her an hazır bulundurulmuş bir yapıya sahiptir. Bu tür takımlar diğer takımlardan farklı olarak anlık gelişen acil durumlara çözüm üretmek için oluşturulmaktadır. Örnek olarak NASA'nın uzay çalışmalarında aniden meydana gelen sorunlara çözüm üretmek için daha önce bu alanda tecrübesi olan astronot veya mühendislerle anlık ulaşarak oluşturulan takımlar verilmektedir (Duarte ve Snyder, 2006:7). Bu bağlamda eylem takımlarının, ihtiyaç halinde acil durumlara müdahale edebilmek için dünyanın herhangi bir yerinde olan uzmanların bir araya gelmesi ile oluşturulan fonksiyonel bir yapılanma olduğunu söylemek mümkündür.

4. Sanal Takımların Avantaj ve Dezavantajları

Sanal takım oluşumları artık günümüzde daha sık görülen bir işletme yapılanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler pek çok değişimi de beraberinde getirmektedir. İşletmeler teknolojik süreçlere ne kadar erken adapte olurlar ise geleceğe yönelik adımlarını da o derece hızlı şekillendirebilirler. Sanal takım oluşumları teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlarla bağlı olarak gelişen bir yapılanmadır. Yönetici ve çalışan için cazip gelen bu tür yapılanmaların avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır.

Sanal takım oluşumlarının işletme için en avantajlı yönlerinden biri maliyet bakımından daha düşük olmasıdır. Bu yapılanma, mekân giderlerini ortadan kaldırmaktadır. Diğer taraftan zamansal olarak sanal takım oluşumları avantajlı olmaktadır. Çalışanların bir arada iken birbirlerini olumsuz etkileme, dikkat dağıtma gibi gelişen süreçler zaman kaybına neden olabilmektedir (Pınar, 2014:16). Sanal takımlarda çalışanlar sadece kendi işleri ile ilgilendikleri için zamanı daha verimli kullanabilmektedirler.

Sanal takım oluşumlarında mekân sınırlamasının olmaması pek çok çalışana cazip gelebilmektedir. Çalışanlar istedikleri mekanda yaptığı online bağlantılar ile görevini yerine getirebilmektedir. Çalışanlara verilen bu esneklik, motivasyon bakımından olumlu yansımaktadır. Bu durum işletmelere verimlilikte artış olarak geri dönmektedir.

Sanal takımlar özellikle çok uluslu işletmeler için oldukça avantajlı bir yapılanmadır. Dünyanın dört bir tarafındaki çalışanlar, ihtiyaç halinde anlık toplantılar yaparak bilgi ve tecrübe paylaşımları yapabilmektedir (Ebrahim ve Taha, 2009:2660). Coğrafi sınırları ortadan kaldıran bu oluşumlar sorunlara çözüm üretmeyi kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan bu durum, çalışanların yaratıcılığına ve bakış açlarına olumlu olarak yansımaktadır. Başka bir avantajı ise çalışanlar arasında iş birliğini artırıcı etki yaratmasıdır.

Sanal takımlar sayesinde Ar-Ge, tasarım veya inovasyon gibi gelişim ve değişim gerektiren alanlarda kurulan küresel iş birlikleri ile daha hızlı sonuçlar alınmaktadır (Kirkman, 2002:71). Böylelikle işletmeler değişen iş çevrelerine daha hızlı uyum sağlayabilmektedir. Diğer taraftan çalışanların ihtiyaç duydukları eğitimlere ulaşmaları da daha kolay olmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde alanında uzman kişilere ulaşılarak onlardan eğitim almak ve bu bilgileri çalışma hayatına yansıtmak mümkün olmaktadır.

Sanal takımların işletmeler için avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Öncelikle sanal takımlarda yer alabilmek için teknolojik bir alt yapıya sahip olmak gerekmektedir. Her çalışanın teknolojik bilgisi yeterli olmayabilir veya teknolojik gelişmeleri takip edemeyebilir. Altyapısı yeterli olmayan çalışanların bu tür takımlarda yer alması işletmeyi olumsuz etkileyebilir. Diğer taraftan kendini yetersiz gören çalışanın motivasyonu düşerek zamanla verimliliği de azalabilir.

Sanal takımlarda denetleme ve kontrol mekanizmasının işlemesi oldukça zordur. Bu durum zamanında müdahale yapılması gereken sorunların çözümünü zorlaştırabilir. Karşılıklı iletişimin çok az olduğu sanal takım çalışanlarında, zamanla yalnızlık duygusunun egemen olması kaçınılmaz bir hal alabilmektedir (Hertel, 2005:94). Bu durum çalışanların sosyal hayatına da olumsuz etki yapabilmektedir. Yüz yüze iletişimin çok az olduğu sanal takım çalışanları zaman içerisinde bu konuda sıkıntı yaşayabilmektedir.

Sanal takımların diğer bir dezavantajı ise çalışanların performanslarının fiziksel olarak görülmemesidir. Bu durum işletmenin yönetim kademesinin performans ölçümü konusunda işini zorlaştırmaktadır. Bu durum çalışanların koçluk, mentorluk, öğüt verme veya eğitim ihtiyaçlarının belirlenememesi ve geliştirilmemesine neden olabilmektedir (Kirkman, 2002:75). Böylesi olumsuz etkilerin getirisi olarak çalışanlarda bağlılık duygusu azalabilmektedir. Buna bağlı olarak da personel devir hızının artması kaçınılmaz bir durumdur.

5. Metaverse

İnternet kavramı için TDK'ya baktığımızda 'genel ağ' tanımlaması yapıldığı görülmektedir (TDK, 2022). Teknik olarak ise bilgisayarların bir ağ üzerinden birbirine bağlanması olarak ortaya çıkan bir iletişim kanalıdır. İnternet, İngilizce olarak 'inter (arasında)' ve 'net (ağ)' kavramlarının birleşmesi ile oluşmaktadır. Bu bağlamda internet kavramını 'ağlar arasında' olarak tanımlamak da doğru olabilir.

Yirminci yüzyılda bilgisayarların gelişmesinin hız kazanması ile bilgisayarlar arası iletişim veya veri aktarımı da gündeme gelmeye başladı. Bilgisayarlar arası ilk bağlantı, askeri verileri aktarmak amacıyla tasarlanmıştır. ABD Savunma Bakanlığı tarafından ARPANET adıyla tasarlanan bu ağ halka tanıtıldı ve elektronik posta kullanılmaya başlandı. Askeri amaçlı kullanılmaya başlanan bu proje daha sonra üniversiteler tarafından da kullanıldı. Devlet kurumları ve özel şirketlerde de kullanılmaya başlanınca da daha geniş bir alana yayıldı (Yıldırım, 2021:7).

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru 'world wide web' internet bağlantılarının kullanılmaya başlanması ile bilgiye ulaşım daha kolay bir hal almaya başladı. Zaman içerisinde kullanım alanlarının yaygınlaşması ile birlikte bugün artık sağlık, eğitim, bankacılık, alışveriş, oyun gibi pek çok alanda kullanılır hale geldi (Eyuboğlu, 2019:9).

Günümüzde kullanılan internetin birden bu aşamaya gelmediği, belirli aşamalardan geçtiği görülmektedir. İnternetin ilk dönemlerindeki kullanılan hali olarak tanımlanan Web 1.0'da insanlar siteye girip bilgiyi okumak ile yetinmekteydi. Renksiz ve çok basit bir yapıya sahip olan internet ağında, Web 2.0 ile sosyal ağ siteleri ve insanların kendi düşüncelerini yazdıkları bloglar oluşturulmaya başlandı. Günümüzde yaygın olarak kullanılan Web 3.0 ile artık yapay zeka devreye girmeye başladı ve insanlar e-sağlık, e-ticaret gibi alanlarda aktif kullanıma geçti (Kapan ve Üncel, 2020:278). Çeşitli görüş ve fikirlerin ileri sürüldüğü Web 4.0'da ise Web 3.0 ile uygulamaya konulan gelişmelerin yapay zeka algoritmalarının yoğunlaştığı bir döneme geçilmek için çalışılmaktadır. Web 4.0 ile sanal dünya üzerinde nesnelerin birbiri ile etkileşim halinde olduğu, Büyük veri (Big Data), makineler arası iletişim ve artırılmış gerçeklik olarak tanımlanan teknolojilerin harmanlanması ile oluşan bir teknoloji sunulmak istenilmektedir (Ersöz, 2020:60).

Metaverse kavramı yakın zamanda hayatımıza hızlı bir giriş yapmış olmasına rağmen, kavramsal olarak ilk kullanım yeri Neal Stephenson'ın kaleme aldığı Snow Crash isimli romanıdır. Metaverse, 'meta (ötesi)' ve 'universe (evren)' kelimelerinin birleşimi ile oluşmuş 'evren ötesi' anlamına gelen bir kavramdır (Duan vd, 2021:2). Eserde, günümüzde yaygın kullanılan ancak o günlerde kullanılması ütöpik olarak değerlendirilebilecek konum bildirim teknolojileri, beyin dalgası ile iletişim, retina ve parmak izi teknolojileri gibi faktörlere yer verilmiştir (Özkaynar ve Yolcu, 2021:2).

Metaverse, kullanıcıların avatar olarak tanımlanan sanal tiplerlemleri ile üç boyutlu ortamda etkileşiminin olduğu bir alandır. Metaverse, doğru teknoloji desteği ile gerçek hayatta var olan iş, oyun, arkadaşlık, ticaret gibi tüm olağan unsurları barındırabilecek bir sistemdir (Dionisio, 2021:22). Metaverseyi, zaman içerisinde tüm dünyayı kapsayacak üç boyutlu bir alan olarak tanımlanabilir. Metaverse’de insanlar, günlük yaşamları ile sanal ve artırılmış gerçeklik ortamında sorunsuz bir geçiş yapabileceği düşünülmektedir. İnsanlar, gerçek hayatta yaşadığı pek çok süreci Metaversede de yaşayabilecektir. Kullanacak çeşitli donanımlar ile insanlar; her zaman iş yapmaya, oyun oynamaya ve arkadaşları ile buluşmaya hazır olacaklar (Bolger, 2021:3).

Teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler sonucu ortaya çıkan metaverse, iş hayatı için de ciddi bir değişikliği beraberinde getirmektedir. Şuan zoom üzerinden yapılan iş görüşmeleri ve toplantılar iki boyutlu olarak gerçekleştirilmektedir. Metaverse ile bu süreçler üç boyutlu ortamlarda gerçekleştirilebilir olacaktır (Bolger, 2021:8). Özellikle tasarım, yazılım mühendisliği, iş geliştirme analisti, içerik üretici ve gayrimenkul danışmanı gibi farklı meslek kollarının metaverse alanında ihtiyaç olacağı tahmin edilmektedir (Avcu, 2021). Bu konuda yol alabilmek için sosyal medya alanında faaliyet gösteren en büyük şirketlerden Facebook, metaverse alanı inşası için Avrupa Birliği’nde 10 bin kişiyi işe almayı planladığını duyurdu (BBC, 2021). Bu durum, metaversenin önümüzdeki yıllarda ciddi bir istihdam kapısı olacağını göstermektedir.

6. Sanal Takımlar ve Metaverse

İşletmelerde sanal takım oluşumları son yıllarda hız kazanmıştır. Özellikle e-ticaret kanallarının gelişmesine bağlı olarak sanal takım oluşumları da hızlanmıştır. İşletmelerin sanal takım oluşumuna olan ilgisini artıran en büyük etmenlerden biri de son birkaç yıldır yaşanan pandemidir. Özellikle evden çalışma, taşınabilir ofis veya hibrit çalışmanın yaygınlaştığı bu dönemde, çalışanlar gittikleri yere bilgisayarlarını da götürerek kendi çalışma alanlarını oluşturabilmektedir (Atasever, 2017:45). Çalışanlar açısından bir mekanda saatlerce sabit kalmaktansa daha esnek çalışma koşullarına sahip iş imkanları da cazip gelebilmektedir. Diğer taraftan işletmelerde bu şekilde sabit gider kalemlerini azaltmış olmaktadır.

Metaverse, pandemi sebebiyle çalışma şeklinin uzaktan ve sanal takım işbirlikleri şeklinde değişmesinin kalıcı olabileceği sinyallerini vermektedir. Son yıllarda işletmeler tarafından da oldukça rağbet gösterilen sanal takım oluşumları ile hibrit çalışmaya destek verilmektedir. Metaversede, çalışanlar avatar adı verilen kendi sanal ikizleri ile çalışma imkanı sağlayabilecektir (Önder, 2022). Bu durum kişilere zaman ve mekan bakımından kolaylık sağlayabilecek ve çalışanların görevlerini yerine getirebilecekleri farklı alternatif koşullar sunabilecektir.

Günümüzde insanlar fiziken mağaza dolaşmadan istedikleri kıyafetleri e-ticaret sayfalarından sipariş verebilmektedir. Kişilerin siparişlerini alan, kargolama ve ilgiliye teslimine kadar tüm aşamalarını takip eden bir takım yer almaktadır. bugün pek çok uluslararası marka metaverse alanına yatırımlarını yoğunlaştırarak, bu alanda müşterilerine hizmet vermek için hazırlıklar yapmaktadır. Kişiler metaverse alanlarında kendi avaturları için alışveriş yapabilecekleri gibi gerçek hayatta kullanabilecekleri ürünleri de sanal ortamda sipariş verebileceklerdir. İşletmelerin, metaverse alanında açtıkları mağazaları ziyaret ederek ürünleri inceleyebilecek, istedikleri alışverişini yapabileceklerdir. Bu sanal mağazalara gelen müşteriler ile ilgilenecek yine sanal çalışanlara ihtiyaç duyulacaktır. Dolayısıyla işletmelerin sanal takım oluşumlarına da ağırlık vermeleri mümkün olacaktır.

Metaversenin en çok etkileyeceği alanlardan birinin eğitim sektörünün olması mümkündür. Son yıllardaki pandemi sebebiyle öğrenciler uzaktan eğitim ile günümüz teknolojisinin sunduğu imkanlar doğrultusunda eğitim alabilmektedir. Metaverse ile öğrenciler sanal ortamlarda düzenlenmiş sınıflarda eğitim alabilecektir (Özkaynar ve Ersoy, 2022:325). Geliştirilecek bu koşullar ile öğrenciler 3D ortamlarda istedikleri deneyleri yapabilme veya gerçek hayatta ulaşılması mümkün olmayan farklı alanlarda eğitimler görebileceklerdir. Öğrencilere bu ortamlarda eğitim verebilmek için eğitimcilerin de kendilerini bu alanla geliştirmeleri gerekecektir.

Günümüzde teknoloji, tekstil, mobilya veya bankacılık gibi sektörlerde hizmet veren işletmeler metaverse alanında yer alabilmek için çeşitli atılımlar yapmaktadır. Şimdilik metaverse alanlarda reklam verme girişimlerinde bulunan işletmeler, sanal ortamda mağazalarını açabilmek için yatırımlar yapmaya da başlamaktadır. İşletmeler için bir yeni bir pazar alanı olacak olan metaverse, pek çok sektörün dikkatini çekmeyi başarmış gibi görünmektedir. Yöneticilerin, bu pazarda etkin olabilmesi için şimdiden insan kaynakları planlamasını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Henüz yaygın bir uygulama alanı bulunmayan metaversede karşılaşmaları olası durumlar için bugünden hazırlık yapmak avataj sağlayacaktır.

7. Sonuç ve Öneriler

Teknolojik gelişmelerin çok hızlandığı bu çağda işletmeler değişime ne kadar hızlı adapte olurlar ise gelecekte var olabilmek de o derece kolay olacaktır. Küresel rekabetin oldukça sert olduğu 21. yüzyılda ihtiyaç duyulan adımları işletmeler mümkün oldukça erken atmaları gerekmektedir. Değişim kaçınılmaz bir durumdur. Bu bağlamda işletmeler bu süreci ne kadar erken kabul ederler ise o derece faydalı olacaktır.

Son yıllarda yaşanan salgın hastalık sürecinde çalışanların, aslında fiziken iş yerinde bulunması zorunluluğunun çokta gerekli olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumun getirisine bağlı olarak işletmelerin yapılanmalarında da çeşitli değişiklikler meydana

gelmiştir. Klasik yönetimde yer alan bütün çalışanların aynı çatı altında olması gerektiği anlayışının değişmeye başladığı görülmektedir. Artık günümüzün getirisi olan sanal takımlara her sektörde rastlamak mümkündür.

Bundan belki yirmi yıl önce sanal takım yapılanmasına pek çok işletme sıcak bakmamaktaydı. Çünkü genel bir kabule göre bütün çalışanların bir mekanda ve kontrol edilebilir düzeyde olması gerektiği anlayışı daha baskındı. Ancak e-ticaretin gelişmesi ile işletmelerin sanal ortamlara olan ilgileri de artmaya başladı. Pandemi döneminde pek çok yerel işletmenin dahi e-ticaret pazarına yöneldiği görülmektedir. Bu süreçte işletmeler, çalışanlarına uzaktan çalışma veya hibrit çalışma imkanları sunarak esnek koşullar altında hizmet vermeye devam etti. Bu sebeple işletme yapılanmalarında sanal takım oluşumlarının arttığını söylemek mümkündür.

Metaversenin, belki de günümüzdeki hali daha emekleme aşamasındadır. Uluslararası işletmelerin açıklamaları ve yaptıkları yatırımlar doğrultusunda metaverseye bakılacak olunursa geleceğin ciddi bir pazar potansiyelini bünyesinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Metaverse sanal ortamda faaliyet gösteren bir yapılanmadır. Bu bağlamda işletmelerin de sanal takımlara ihtiyaç duyması oldukça mümkündür. Dolayısıyla işletmelerin klasik insan kaynakları yönetim süreçlerinden çıkarak kendilerini güncellemeleri gerekecektir.

Metaverse ile aklımıza gelecek her şeyin dijital ortama taşınacağını söylemek mümkündür. Bu yeni sanal evren oluşumu ile pek çok yeni iş ortamları ve yeni meslekler de ortaya çıkacaktır. İşletmelerin bu yeni pazarda müşterilerinin talep ve isteklerini karşılayabilmeleri için bu sürece ne kadar çabuk uyum sağlarlar ise o kadar erken karlı duruma geçeceklerdir. Bu sanal alanda yer alabilmek için işletmelerin, bütün fonksiyonlarını gözden geçirmeleri ve gerekli alt yapı oluşturma hazırlığına başlaması gerekmektedir.

Metaverse, çalışanlar için günümüz koşullarına göre farklı çalışma koşulları sunacak gibi görülmektedir. Özellikle Z kuşağı olarak tanımlanan yeni nesil çalışanların daha esnek çalışma koşulları talep ettiği vurgusu çeşitli araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır. Gelecekte, bu kuşağa sahip çalışanların iş hayatında daha çok yer alacağı düşünüldüğünde metaversenin sunacağı tahmin edilen farklı çalışma koşullarının çalışanlar tarafından tercih edilmesi mümkün olacaktır. Bu durumun getirisi olarak işletmelerin insan kaynakları yapılanmasında sanal takım çalışanların sayısı artacaktır.

Sonuç olarak metaverse, günümüz teknolojisinin bir getirisi olarak hayatımıza girmeye başladı. Şu an henüz başlangıç aşamasında olan metaverse, işletmeler için farklı bir pazar alanı olarak yer alacak gibi görülmektedir. İşletmeler, müşteri nerede ise orada hizmet vermeleri gerekmektedir. Ancak böylelikle varlıklarını sürdürebilirler. Metaverse, işletmelerin sanal alemde varlıklarını sürdürebilecekleri bir alan olarak görülebilir.

İşletmelerin bu pazarda yer alabilmek için insan kaynaklarını da bu doğrultuda şekillendirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda önümüzdeki yıllarda işletmelerin çalışan profillerinde sanal takımların yer alma oranı daha çok artacak gibi görülmektedir.

Kaynakça

Atasever, M. (2017), "Sanal Örgütlerde, Örgüt Kültürünü Etkileyen Unsurların Geleneksel Örgüt Yapısından Farklılıkları ve Sanal Örgütlerde Bır Uygulama", *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, s.43-62.

Avcu, S. (2021), *Kariyernet*. <https://www.kariyer.net/ik-blog/yetenekli-stajyer-bulmanin-yeni-nesil-yontemi-online-fuarlar/> adresinden alındı, 12.03.2021

Bailey, C. (2009), "What Makes Teams Work?", *Group Effectiveness Research from the Shop Floor to the Executive Suite*, s.239-290.

Berberoğlul, B. (2017). *Sanal Takımlarda Güçlendirme, İş Süreci İyileştirme, İç ve Dış Müşteri Memnuniyeti İlişkileri ve Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Bolger, R. K. (2021). "Finding Wholes in the Metaverse: Posthuman Mystics as Agents of Evolutionary Contextualization", *Religions*, s.1-15.

Cordery, J., Soo, C., Kirkman, B., Rosen, B. ve Mathieu, J. (2009). "Leading Parallel Global Virtual Teams: Lessons from Alcoa", *Organizational Dynamics*, Vol.38, No.3, s.204–216.

Dionisio, J. D. (2021). *Immersion Trip*, Virtual Worlds, s.22-24.

Duan, H., Li, J., Fan,S., Lin,Z., Wu,X. ve Cai,W., (2021), "Metaverse for Social Good: A University Campus Prototype", In Proceedings of the 29th ACM International Conference on Multimedia, s.1-9

Duarte, D. L., ve Snyder, N. T. (2006), *Mastering Virtual Teams*. books.google.com.

Ebrahim, N. A., & Taha, Z. (2009), "Virtual Teams: a Literature Review", *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* , s. 2653-2669.

Eroğlu, U. (2001), "İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Yönelimleri Hazırlayan İki Güç: Sanal Organizasyonlar Ve Stratejik Tabanlı Düşünce", *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, s.1-18.

Ersöz, B. (2020), "Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0.", *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, s.58-65.

Eyuboğlu, F.A., (2019), *Güvenli İnternet Ve Bilgisayar Kullanımı Kursuna Katılan Velilerin Uygulanan Eğitimle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi*, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Hertel, G. G. (2005), "*Managing Virtual Teams: A Review Of Current Empirical Research*", *Human Resource Management Review*, s.69-95.

Kapan, K. ve ÜNCEL, R. (2020), "Gelişen Web Teknolojilerinin (Web 1.0- Web 2.0- Web 3.0) Türkiye Turizmine Etkisi", *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, s.276-289.

Kirkman, B. L. (2002), "Five challenges to virtual team success: Lessons from Sabre", *Academy of Management Perspectives*, s.67-79.

İnce, M., Bedük, A., ve Aydoğan, E., (2004), "Örgütlerde Takım Çalışmasına Yönelik Etkin Liderlik Nitelikleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.423-446.

Oppenheim, G. (2006), "Reviewing the impact of virtual teams in the information Age", *Journal of Information Science*, s.160-175

Önder, N., (2022), "*Marketing Türkiye*" <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/metaverse-adim-atan-öncü-markalar/> adresinden alındı, 15.03.2022

Özkara, B.Y., (2011), "Sanal Takımlarda Kullanılan İletişim Teknolojilerinin Üyelerin Aralarındaki Güven ve Performansa İlişkin Algılarına Etkileri", Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Özkaynar, K. ve Ersoy, M. (2022), "Tüketim Alanı Olarak Metaverse: 21. Yüzyıl Becerileri Eğitiminde Fırsat mı? Tehdit mi?", *International Conference on Global Practice of Multidisciplinary Scientific Studies*, s.321-334

Özkaynar, K. ve Yolcu, T. (2021), "Gerçek Ve Sanal Kimlik Arasında Sıkışan Aidiyet: Pazarlama Disiplini, Metaverse İle Nasıl Bir Evrim Geçirir?", *Holistence Publications*, s.1-14.

Pınar, T. (2014), "Sanal Takımların Yönetimi, Liderlik ve Takım Etkinliği İlişkisi", *Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.

Sadykova, G. (2008), "Sanal Organizasyonlarda İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulama ve Sorunları", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*

Tınaztepe, C., (2016), "Sanal Ve Geleneksel Takımlarda Kullanılan Güç Temellerinin Pozitif Örgütsel Çıktılara Etkisi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*

Türkçe, B., (2021), "Facebooktan Metaverse Atagi", <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/facebookdan-metaverseyi-atagi-10-bin-kisiyi-ise-alacaklar-41919413> adresinden alındı, 12.12.2021

Yıldırım, M. Ç. (2021), "Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Akıllı Telefon ve İnternet Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi", Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, H. (2004), "İşletme Yönetiminde Sanal Takım Modeli ve İşletmelere Sağladığı Yararlar", *Verimlilik Dergisi*, s. 113-130.

TDK, (2022), "İnternet", <https://sozluk.gov.tr>, erişim tarihi:07.01.2022

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİNİN SINANMASI: ARDL MODELİYLE KANITLAR *

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Kadir TUNÇ

The Relationship Between Education and Development in
Turkey and Selected OECD Countries: Evidences with the
ARDL Model

Yazar(lar) | Author(s)
Kadir TUNÇ¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 29/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 17/06/2022

Anahtar Kelimeler:

İktisadi Kalkınma, Eğitim,
Beşeri Sermaye, OECD
Ülkeleri, Türkiye.

ÖZ

İktisadi kalkınma terimi basit bir ifade ile toplumu oluşturan her bireyin refah düzeyini ifade etmektedir. Bireyin refah düzeyi sahip olduğu sosyal ve ekonomik yapı ile ilişkilidir. Bireyin davranışlarında kasıtlı istendik davranış değişikliği oluşturma süreci eğitim olarak ifade edilir. Eğitim ile insanların bilgi ve birikimlerini arttırmak, sosyalleşmelerini sağlamak, ekonomik yapının değişip gelişmesini sağlamak mümkündür. İktisadi kalkınma ve ekonomik büyümenin en önemli beşeri sermayesi insandır. İnsan sermayesinin iyi eğitilmiş olarak verimli hale getirilmesi nitelikli işgücünün artması demektir. Sürekli değişen üretim teknikleri ve teknolojik yenilikler bunu gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ve OECD ülkelerinin yaptıkları eğitim harcamaları ile GSYH büyüme oranının karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Türkiye ile seçilmiş OECD ülkelerinin 1985-2015 yılları arasında yaptıkları Eğitim harcamaları ile İktisadi kalkınma ilişkisi ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Eğitim harcamaları ve İktisadi kalkınma değişkenleri arasındaki uzun dönem ve kısa dönem ilişkisine bakılmış daha sonra değişkenler arasında Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde Eğitim harcamalarının İktisadi Kalkınma üzerinde uzun dönemli pozitif etkisinin olduğu, kısa dönemde ise dalgalanmalar olsa da uzun dönemde dengeye gelebileceği görülmüştür. Ayrıca eğitim harcamaları ile iktisadi kalkınma değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

* İğdır Üniversitesi “Eğitim Harcamaları ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye ve OECD ülkeleri karşılaştırmalı Analizi” tezinden üretilmiştir.

¹ Öğretmen, Giresun Dereli Kurtulmuş Ortaokulu, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-0091-0234>, e-posta: kadir_tunc19@hotmail.com

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 29/05/2022
Accepted Date : 17/06/2022

Keywords:

Economic Development,
Education, Human Capital,
OECD Countries, Turkey.

ABSTRACT

The term economic development simply refers to the welfare level of each individual that makes up the society. The welfare level of the individual is related to the social and economic structure he has. The process of creating a deliberate, desired behavior change in an individual's behavior is expressed as education. With education, it is possible to increase people's knowledge and experience, to ensure their socialization, and to ensure that the economic structure changes and develops. The most important human capital of economic development and economic growth is human. Making human capital productive with a well-educated means an increase in qualified workforce. Constantly changing production techniques and technological innovations necessitate this. In this study, improved analyzes of education expenditures of Turkey and OECD countries that improve GDP were made. The relationship between Turkey and selected OECD countries' education expenditures between 1985 and 2015 and economic development was analyzed by using ARDL bounds test approach. The long-term and short-term relationship between education expenditures and economic development variables were examined, and then Toda-Yamamoto causality analysis was performed between the variables. As a result of the analyzes made, it has been seen that although there are fluctuations in the short-term relationship, where there is a long-term positive relationship between Education expenditures on Economic Development, it can reach equilibrium in the long-term. In addition, a bidirectional causality relationship has been determined between education expenditures and economic development variables.

1. Giriş

Toplumunu oluşturan bireylerin refah düzeyi, ekonomik rekabet gücü, gayri safi yurt içi hâsıla, kişi başı milli gelir gibi kavramlar, ülkelerin iktisadi kalkınma sürecinde önemle üzerinde durdukları kavramlardır. İktisadi kalkınma sürecinde ekonomik, sosyal, siyasi, konjonktürel, coğrafi, tarihi çeşitli unsurlar bulunmakla birlikte beşeri sermaye olarak nitelendirilen insan sermayesi de iktisadi kalkınmanın temel unsurları arasında sayılan çok önemli bir kavramdır. İnsan sermayesinin gelişimi ise bilim, teknik, sosyo-ekonomik, sağlık, eğitim, çalışma şartları, yaşam koşulları gibi faktörlerdeki ilerlemelere bağlı olarak gelişebilmektedir. İktisadi literatürde ifade edilen birçok büyüme teorisinde üretime katılan fiziksel sermayenin yanında insan sermayesi de dikkate alınmıştır. Ayrıca insan sermayesinin verimliliğini ve niteliğini etkileyen faktörler ile ilgili çeşitli akademik çalışmalar da yapılmıştır. İfade edilen teoriler ve ortaya konan çalışmaların genel bir sonucu olarak insan sermayesinin verimliliğini artırmak için yapılacak yatırımların iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğine dayalı genelleştirmelere gidilmiştir. Fiziksel sermayeyi tamamlayacak nitelikli insan sermayesinin olmadığı durumlarda ise iktisadi büyüme oranlarının azalacağı ifade edilmiştir. Özellikle “Asya Mucizesi” olarak adlandırılan ülkelerin (Tayvan, Singapur, Hong Kong, Güney Kore, Japonya, Malezya gibi) hızlı gelişmesinin temelinde insan sermayesine dayalı yapılan yatırımların olduğu

yapılan çeşitli çalışmalarla da belirtilmiştir. Dolayısıyla insan sermayesi üzerinde eğitimin etkisi yadsınamayacak derecede önem arz etmektedir.

Bu çalışmada beşeri sermaye yatırımları üzerinde çok önemli rolü olan eğitimin kalkınma üzerindeki etkileri Türkiye ve seçilmiş bazı OECD ülkeleri bağlamında araştırılmıştır.

2. İktisadi Kalkınma ve Beşeri Sermayeye Yönelik Teorik Altyapı

İktisadi büyüme kavramıyla çoğu kez karıştırılan iktisadi kalkınma kavramı birbirlerinden farklı tanımlamaları içermekte ve esasında iktisadi kalkınma daha bütüncü ve kapsayıcı bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda İktisadi Kalkınma; toplumun her bir bireyinin üretime katkı sağlayarak kişi başı düşen geliri artırması ve sosyo-kültürel yapının yenilenerek gelişmesi, eğitim-sağlık-güvenlik-teknoloji gibi alanlarda önemli iyileşmelerin olması, bölgesel gelir farklılıklarının ortadan kalkması veya azalması gibi değişiklikleri kapsamaktadır. İktisadi büyüme ise, nitelikten çok niceliksel olarak meydana gelen değişkenlerin üretimi ve kişi başına düşen milli geliri artırılmasını ifade etmektedir (Han ve Kaya, 2008: 55). Bazen de iktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme terimleri birbirleri yerine kullanılmaktadır. Birisi toplumu oluşturan her bir bireyin refah düzeyini ifade ederken, diğeri üretim kapasitesi ve miktarındaki artışın milli gelire etkisini ifade etmektedir. Dolayısıyla kavramsal olarak farklıdır ancak birbiri ile ilişkilidir (Ünal, 1996: 174).

İktisadi kalkınmaya yönelik bu tanımlamalar özellikle kalkınmanın belirleyicilerine yönelik çeşitli açıklamaları ve çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Leibenstein, Nelson, Habakkur, Johnston, Mellor, Solow, Romer, Bloom, Mayer ve Lucas gibi birçok iktisatçı tarafından yapılan çalışmalarda ülkelerin iktisadi kalkınmasında ve iktisadi büyümesinde etkili olan eğitim, sağlık, ar-ge, teknoloji gibi faktörlerin iktisadi büyümeyi ve iktisadi kalkınmayı doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte ortaya atılan birçok kuram ve teori de, iktisadi büyüme ve kalkınmanın yatırımlar, nüfus, tarım, teknoloji, çevre, doğal kaynaklar gibi faktörlerle geliştirilebileceğine yönelik net açıklamalarda bulunmuştur. Diğer taraftan literatürde ekonomik büyüme ile insan sermayesi arasındaki ilişkiler hakkındaki temel çalışmalar Adam Smith ve klasik iktisatçılara dayanmaktadır.

Smith, insan sermayesinde eğitimin etkisini vurgulamış ve nitelikli insanların iktisadi gelişimdeki rolüne ilişkin çok önemli bir kavram oluşturmuştur. Ancak Marshall'ın sermaye piyasasında arz ve talebe konu olmayan insanın sermaye sayılmasının iktisadi analize bir katkıda bulunmayacağını söylemesi, beşeri sermaye kavramının gelişmesini uzun süre engellemiştir. Buna rağmen insan sermayesinin niteliğini geliştirmek amacıyla yapılan eğitim, sağlık, barınma gibi yatırımlar bir ülkede

üretimin artırılmasına, toplumda yapısal değişiklerin meydana gelmesine, teknolojik gelişmeye, iktisadi büyümeye, verimliliğe ve uluslararası alanda rekâket gücünün artırılması gibi faktörlerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bundan dolayı iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma net bir şekilde insan sermayesindeki gelişmelere bağlı olarak değişebilmektedir (Bal, 2015: 49; Kavak ve Burgaz, 1994: 140).

3. Veri Seti, Metodoloji ve Ekonometrik Uygulama

Bu çalışmada Türkiye ile OECD ülkeleri arasından eğitim harcamalarının kamu harcamalarına oranı benzer olan Fransa, Hollanda, Güney Kore ve Portekiz'in 1985-2015 yılları arasında yaptıkları Eğitim harcamaları ile İktisadi kalkınma ilişkisi incelenmiş, İktisadi Kalkınma verisi olarak GSYH Büyümesi (yüzde olarak) verileri kullanılmıştır. Elde edilen yıllık veriler kullanılarak istatistik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. OECD ülkelerinden kamu harcamaları içerisinde eğitim harcamaları oranı birbirine yakın beş ülke olarak seçilmiştir. Aynı zamanda bu beş ülkenin kamu harcamaları içerisinde eğitim harcamalarının payları OECD ortalamasına da en yakındır. Eğitim harcamaları değişkeni; eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı olarak ele alınmış, İktisadi kalkınma değişkeni ise GSYH'nin yıllık yüzde (%) büyümesi olarak tanımlanmıştır. Tüm veriler oran şeklinde ifade edilmiş olup, Dünya Bankası, OECD eğitim raporu ve TÜİK'ten elde edilmiştir. Değişkenler Tablo 1'deki şekli ile tanımlanarak inceleme yapılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanmaları

Değişken	Sembol	Tanımlama
Eğitim Harcaması	HAR	Eğitim Harcaması/GSYH
Ekonomik Büyüme	BUY	GSYH Büyümesi (%)

Analizlerde Zaman Serisi analizlerine dayalı yöntemler uygulanmıştır. Zaman serileri ile çalışırken deterministik ya da stokastik özellikleri dikkate alınarak inceleme yapılması gerekmektedir. Deterministik özellikler sabit, katsayısı, trend ve mevsimselliğin varlığını ortaya koymakta iken stokastik özellikler durağan değişkenliği güçlendirir. Referans alınan bir değere yaklaşıması tanımlanan serinin durağan olmasını ifade eder. Serinin durağan olması zaman serisi analizi yapmak için gereklidir. Seriler durağan olmazsa değişkenler arasında gerçek bir ilişki yansıtılamaz.

Çalışmada seriler yıllık verileri içerdiğinden mevsimsellikten arındırılmamış ve oran şeklinde olduklarından logaritmaları alınmamıştır. Serilere ait durağanlık testleri ADF birim kök testi, Philips-Perron yöntemi ve NG-Perron yöntemi ile analiz edilecektir. Testlerde elde edilen sonuçlar bulunan eşik değerinden büyükse birim kök vardır. Yani H₀ hipotezi reddedilerek serilerin durağan olduğu kabul edilecektir.

- ADF testi istatistikte bir zaman serisinin birim kök içerip içermediğini test etmeye yarayan bir işlemdir. D. A. Dickey ve W. A. Fuller tarafından 1970'li yıllarda geliştirilmiştir. Basit bir birinci dereceden otoregresif modelde;

Y_t: Gözlenen değer; t: Zaman endeksi olmak üzere,

$$Y_t = pY_{t-1} + u_t \text{ iken;} \quad (1)$$

İf $p \geq 1$ olduğu görülürse birim kökün varlığından söz edilir.

Regresyon modeli;

$$\Delta Y_t = (p - 1)y_{t-1} + u_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Δ : Birinci fark işlemcisi; p: Gerçek bir sayı; u_t: Ortalaması sıfır sabit varyanslı hata terimi; δ : 0 hipotezi ifade etmektedir (Dickey and Fuller, 1979: 427).

H₀ hipotezi ‘birim kök vardır’ şeklinde kabul edilebilir. Bu testin uygulanmasında kritik değerler Dickey Fuller tablosu denilen özel bir tablodan alan τ istatistiği kullanılır.

H₀: $p \geq 1$ veya H₀: $\delta \geq 0$ (Seri durağan değildir, birim kök vardır)

H₁: $p < 1$ veya H₀: $\delta \geq 0$ (Seri durağandır) şeklindeki hipotezler test edilir.

• Phillips-Perron yöntemi zaman serilerinin durağanlığının analizinde DF ve ADF testinin zayıflığına karşı geliştirilmiş bir birim kök testidir. Trend içeren zaman serisi durağanlık analizlerinde DF ve ADF birim kök testlerinden daha güçlü sonuçlar veren bir testtir. Phillips-Perron çalışmalarında hata terimleri arasındaki otokorelasyonu düzeltten non-parametrik bir test ortaya koymuşlardır. Phillips - Perron testinde modeller otoregresif-hareketli ortalamalar süreci (ARMA) kullanılarak oluşturulmuştur. Phillips - Perron testi için şu iki denklem oluşturulmuştur:

$$Y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\alpha}Y_{t-1} + \tilde{u}_t \quad (3)$$

$$Y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta}(t - 1/2 T) + \tilde{\alpha}Y_{t-1} + \tilde{u}_t \quad (4)$$

Denklemlerde T gözlem sayısını, u_t hata terimini ($\tilde{\mu}, \tilde{\alpha}$) ve (μ, β, α) en küçük kareler (EKK) regresyonu katsayılarını belirtmektedir (İzolloğlu, 2019: 24).

• NG – Perron yöntemi Philips-Perron testinde ortaya çıkan boyut bozukluğunu düzeltmek ve testin gücünü artırmak için yeni bir test önermişlerdir. Philips-Perron testinde serilerde negatif hareketli ortalama yapısı bulunduğu çoğunlukla hata teriminde boyut dağılım çarpıklığı problemi ortaya çıkmaktadır. Fakat Dickey-Fuller birim kök testlerinde bu durum çok fazla bir sorun oluşturmamaktadır. Testte $\{u_t\}$, (0, $\sigma^2 u$) ile bağımsız ve özdeş dağılım göstermek üzere veri oluşturma algoritması şöyledir (İzolloğlu, 2019: 24):

$$Y_t = \alpha Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

• Toda-Yamamoto nedensellik testi VAR modeline dayanan ve değişkenlerin ilişkisinin incelenmesinde yaygın kullanılan bir yöntemdir. Toda-Yamamoto nedensellik

testi ile serilerin durağan olup olmaması, eşbütünleşme ilişkisi bulundurup bulundurmaması dikkate alınmamaktadır. Bu durum diğer nedensellik testlerine göre kullanım avantajı sağlamaktadır Toda-Yamamoto nedensellik testinde VAR modelinin optimal gecikme uzunluğu (m) ve incelenen serilerin en büyük durağanlık derecesi (d_{max}) belirlendikten sonra ($m+d_{max}$) boyutunda bir VAR modeli tahmin edilir (Toda ve Yamamoto, 1995: 225).

Birim kök testleri ile durağanlık incelendikten sonra ARDL sınır testi ile uzun dönemli ilişkileri incelenip sonrasında Toda-Yomamoto nedensellik testi yapılarak değişkenler arasında nedensellik ilişkisi var mı, varsa tek yönlü mü çift yönlü mü bunların analizi yapılacaktır.

Sınır testi ile Eş Bütünleşme olup olmadığına karar vermek için F test istatistiği hesaplanmıştır. F testine başlamadan önce kısıtlanmamış hata düzeltme değeri bulunmalıdır. Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli denkleminin aşağıdaki gibidir;

$$\Delta BUY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta BUY_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta HAR_{t-i} + \beta_3 BUY_{t-1} + \beta_4 HAR_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

ε_t : Hata terimi; t: Zaman trendi; m: Uygun gecikme sayısı;

β_0 : Sabit terim

Buna göre; temel hipotez “ $H_0: \beta_3 = \beta_4 = 0$ ” şeklinde kurulur ve eş bütünleşme kararı için bu hipotezin reddedilmesi gerekmektedir. Sınır testinden elde edilen “F” alt ve üst sınır değeri değişkenlerin I değerleri ile belirlenir. Değişkenler I(0) ise F alt kritik değeri, değişkenler I(1) ise üst kritik değeri alınır. Belirlenen bu kritik değerler aşıldığında eş bütünleşme kararı verilir. Sınır testinde UECM için uygun gecikme uzunluğu AIC/SIC ile tespit edilir. Bu çalışmada AIC ve SIC ikilisinin aynı gecikme uzunluğunda en küçük değeri almadığı durumlarda SIC’in en küçük değeri gecikme uzunluğu kabul edilir. Değişkenler arasında uzun dönem ve kısa dönem ilişkisi için ARDL sınır testi yaklaşımı yapılmalıdır. Bu denklem:

$$BUY_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} BUY_{t-i} + \sum_{i=0}^n a_{2i} HAR_{t-i} + u_t \quad (7)$$

Modelde her bir değişken için uygun gecikme uzunluğu ayrı ayrı belirlenmekte, daha sonra ARDL modelindeki katsayılar işaretleri ile yorumlanarak uzun dönem veya kısa dönem ilişkisi hakkında yorum yapılmaktadır.

Değişkenler arasında eğer kısa dönemli bir ilişkinin varlığı incelenmek istiyorsa hata düzeltme modeli incelenmelidir. Hata düzeltme denkleminin;

$$\Delta BUY_t = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \Delta BUY_{t-i} + \sum_{i=0}^n a_{2i} \Delta HAR_{t-i} + a_3 ECT_{t-1} + u_t \quad (8)$$

Modeldeki “ECTt-1” değeri hata terimindeki gecikme değeri hakkında bilgi verir. Buradaki katsayı negatif olması uzun dönemde ne kadar anlamlılık içerdiğini ve dengesizlik halinin uzun dönemde dengeye gelebileceğini gösterir.

Toda-Yomamoto nedensellik analizi yapılırken d_{max} (maksimum bütünleşme) ve k (optimum gecikme) değerleri belirlenerek VAR modeline göre nedensellik testi yapılır.

Tahmin edilen $(k + d_{max})$ dereceden VAR modeline dayalı M-Wald testi ile sınırlanır.

Çalışmada kullanılacak olan iki değişkenli VAR Modeli aşağıdaki gibidir.

$$BUY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} BUY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \beta_{2i} BUY_{t-j} + \sum_{i=1}^k a_{1i} HAR_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} a_{2i} HAR_{t-j} + u_{1t} \quad (9)$$

$$HAR_t = \varphi_0 + \sum_{i=1}^k \varphi_{1i} HAR_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \varphi_{2i} HAR_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} BUY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{dmax} \theta_{2i} BUY_{t-j} + u_{2t} \quad (10)$$

Modelde elde edilen katsayıların her ikisinin de sifıra eşit olup olmadığına bakılır. Temel hipotez yukarıda ki ilk denklem için “HAR değişkeni BUY değişkeninin Granger nedeni değildir” şeklindedir. Bu hipotezin reddedilebilmesi için a_{1i} G “0” olması gerekmektedir. Bunun aksi sonucunda HAR değişkeninin BUY değişkeninin Granger nedeni olduğuna karar verilir.

4. Bulgular

1985-2015 dönemine ait ekonomik büyüme ile eğitim harcamaları arasındaki ilişkide öncelikli olarak sınır testi sınaması için gerekli olan değişkenlerin durağanlık seviyesinin I(2) olmaması şartının sağlanıp sağlanmadığını belirlemek için birim kök testlerine bakılarak seriler hakkında bilgi edinilmiştir. Daha sonra sınır testi ile seriler arasında eşbütünleşme ilişkisine bakılmış ve Toda-Yamamoto analizi ile değişkenlerin birbirleri ile olan nedensellik ilişkisi araştırılmış, ARDL modeli ile de değişkenler arası kısa ve uzun dönemli ilişki sınanmıştır. İlk aşamada tanımlanan değişkenler (HAR ve BUY) arasındaki ilişkilerin sınanabilmesi için ADF, PP ve NG-Perron birim kök testleri yapılarak durağan olup olmadığına bakılmıştır. Tablo 2’de Türkiye, Fransa, Hollanda, Güney Kore ve Portekiz ülkelerinin ADF, PP ve NG-Perron birim kök test sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Birim Kök Testlerinin Sonuçları

TÜRKİYE							
	ADF	PP	NG-Perron			MPT	
			MZ _a	MZ _t	MSB		
BUY	-5.702(0) ^{e*}	-5.824(4) ^{e*}	-14.909(0) ^{e*}	-2.726(0) ^{e*}	0.182(0) ^{e**}	1.659(0) ^{e*}	I(0)
	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.964(%5)	-2.964(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
HAR	-0.912(0) ^c	-0.746(4) ^c	-0.697(0) ^c	-0.303(0) ^c	0.434(0) ^c	14.223(0) ^c	I(1)
	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.964(%5)	-2.9634(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
ΔHAR	-5.328(0) ^{e*}	-5.761(8) ^{e*}	-14.249(0) ^{e*}	-2.667(0) ^{e*}	0.187(0) ^{e*}	1.725(0) ^{e*}	I(1)
	-3.679(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.967(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.623(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
FRANSA							
	ADF	PP	NG-Perron			MPT	
			MZ _a	MZ _t	MSB		
BUY	-3.425(0) ^{e**}	-3.464(1) ^{e**}	-12.486(0) ^{e**}	-2.489(0) ^{e**}	0.199(0) ^{e**}	1.997(0) ^{e**}	I(0)
	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.963(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
HAR	-2.349(2) ^c	-1.480(2) ^c	-5.620(2) ^c	-1.655(2) ^c	0.294(2) ^c	4.419(2) ^c	I(1)
	-3.689(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.971(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.625(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
ΔHAR	-4.680(0) ^{e*}	-4.667(1) ^{e*}	-13.687(0) ^{e*}	-2.615(0) ^{e*}	0.191(0) ^{e*}	1.791(0) ^{e*}	I(1)
	-3.679(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.967(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.622(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
HOLLANDA							
	ADF	PP	NG-Perron			MPT	
			MZ _a	MZ _t	MSB		
BUY	-2.958(0) ^c	-2.957(2) ^c	-10.844(0) ^c	-2.328(0) ^c	0.214(0) ^c	2.259(0) ^c	I(1)
	-3.671(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.963(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
ΔBUY	-5.472(1) ^{e*}	-9.091(2) ^{e*}	-32.835(1) ^{e*}	-4.047(1) ^{e*}	0.123(1) ^{e*}	0.760(1) ^{e*}	I(1)
	-3.689(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.971(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.625(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
HAR	-1.700(1) ^c	-1.409(2) ^c	-3.735(1) ^c	-1.359(1) ^c	0.364(1) ^c	6.561(1) ^c	I(1)
	-3.679(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.967(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.622(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
ΔHAR	-4.178(0) ^{e*}	-4.178(0) ^{e*}	-13.688(0) ^{e**}	-2.580(0) ^{e*}	0.188(0) ^{e**}	1.924(0) ^{e**}	I(1)
	-3.679(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.967(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.622(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
GÜNEY KORE							
	ADF	PP	NG-Perron			MPT	
			MZ _a	MZ _t	MSB		
BUY	-3.807(0) ^{e*}	-3.831(3) ^{e*}	-13.488(0) ^{e**}	-2.554(0) ^{e**}	0.189(0) ^{e**}	1.197(0) ^{e**}	I(0)
	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.963(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
HAR	-0.137(0) ^c	-0.194(4) ^c	-0.699(0) ^c	-0.335(0) ^c	0.479(0) ^c	15.847(0) ^c	I(1)
	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.963(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
ΔHAR	-4.905(0) ^{e*}	-5.078(10) ^{e*}	-13.065(0) ^{e*}	-2.553(0) ^{e*}	0.195(0) ^{e*}	1.884(0) ^{e*}	I(1)
	-3.679(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.967(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.622(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
PORTEKİZ							
	ADF	PP	NG-Perron			MPT	
			MZ _a	MZ _t	MSB		

	-2.311(0) ^c	-2.302(2) ^c	-7.976(0) ^c	-1.995(0) ^c	0.250(0) ^c	3.077(0) ^c	
BUY	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.963(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
ΔBUY	-3.938(6) ^{e*}	-5.689(2) ^{e*}	-22.326(1) ^{e*}	3.339(1) ^{e*}	0.149(1) ^{e*}	1.103(1) ^{e*}	
	-3.752(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.998(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
HAR	-2.638(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	I(1)
	-1.970(0) ^c	-2.100(6) ^c	-1.251(0) ^c	-0.714(0) ^c	0.567(0) ^c	17.079(0) ^c	
	-3.670(%1)	-3.670(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
ΔHAR	-2.963(%5)	-2.963(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.621(%10)	-2.621(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	
	-3.983(1) ^{e*}	-5.980(0) ^{e*}	-14.321(0) ^{e*}	-2.655(0) ^{e*}	0.185(0) ^{e*}	1.788(0) ^{e*}	
	-3.684(%1)	-3.679(%1)	-13.800(%1)	-2.580(%1)	0.174(%1)	1.780(%1)	
	-2.971(%5)	-2.967(%5)	-8.100(%5)	-1.980(%5)	0.233(%5)	3.170(%5)	
	-2.625(%10)	-2.622(%10)	-5.700(%10)	-1.620(%10)	0.275(%10)	4.450(%10)	

Not: Parantez içleri ADF testindeki gecikme uzunlukları, c: sabit terim içerir, *, **, *** : sırasıyla %1,%5,%10 anlamlılık ifade etmektedir.

Tablo 2’deki sonuçlara göre Türkiye, Fransa, Hollanda, Güney Kore ve Portekiz ülkelerinin ADF birim kök test sonuçları için değişkenlerden bazıları seviyelerinde durağan I(0), bazıları da birinci farklarında I(1)’de durağan şeklindedir. Bu nedenle incelenen ülkelerin tablodaki verilerinde I(2) olmadığı için sınır ADRL modeli için ön koşulu taşıdığı görülmektedir. Tabloda Türkiye için iktisadi kalkınma (büyüme) ve eğitim harcamaları değişkenlerinin durağanlık sınaması yapıldığı ve elde edilen sonuçlarına göre; Büyüme (BUY) serisinin sabitli modelinde ADF ve PP testi için hesaplanan test istatistiği, %1 anlamlılık düzeyinde eşik değerinden büyük olduğundan değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiştir. Yani büyüme serisi (BUY) durağan bütünleşme derecesi I(0)’dır. Harcama (HAR) serisi bütünleşme derecesi I(1) birinci farklarında durağandır. ADF, PP ve NG-Perron test sonuçlarına göre ülkelerin Büyüme(BUY) serisinin test istatistiği Fransa, Hollanda, Güney Kore ve Portekiz için %5 anlamlılık seviyesinde eşik değerinden büyük olması sebebiyle değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiştir. Yani büyüme (BUY) bütünleşme derecesi I(0), Harcama (HAR) serisinin bütünleşme derecesi birinci farkında I(1)’de durağandır. Türkiye ile belirlenen OECD ülkelerinin sınır testi için ortak gecikme uzunluğu olan (M)’nin belirlenmesinde kullanılan değerler Tablo 3’te verilmiştir. Uygun gecikme uzunluğuna karar verirken AIC ve SIC kriterleri incelenmiştir. Gecikme uzunluğu maksimum 8 olarak belirlenmiş ve uygun gecikme uzunluğu değerleri AIC ve SIC kriterlerinden en küçük değer olduğu (1*) değerleri seçilmiştir.

Tablo 3. Sınır Testi için Uygun Gecikme Uzunlukları

TÜRKİYE			
M	AIC	SIC	χ^2
1*	6.926722	6.529013	2.294483 (0.3175)
2	5.343904	6.724533	0.248410 (0.8832)
3	6.317428	6.797367	1.455120 (0.4831)
4	6.445449	7.026109	4.644487 (0.0981)
5	6.445191	7.127762	2.188255 (0.3347)
6	6.583972	7.369341	5.564205 (0.0619)
7	6.653649	7.542296	9.145785 (0.0130)

8	5.958120	6.949977	-
FRANSA			
M	AIC	SIC	χ^2
1*	3.425237	3.708126	1.667324 (0.4345)
2	3.580800	3.961430	2.287820 (0.3186)
3	3.584636	4.064575	3.640674 (0.1620)
4	3.306979	4.188629	8.498355 (0.0143)
5	3.623889	4.306459	8.498355 (0.0143)
6	3.361683	4.147052	10.02174 (0.0067)
7	2.621141	3.509789	7.081328 (0.0290)
8	2.831533	3.823390	16.64267 (0.0002)
HOLLANDA			
M	AIC	SIC	χ^2
1*	3.674752	4.032581	2.890058 (0.2357)
2	3.707869	4.088490	4.994991 (0.0823)
3	5.77610	4.252550	1.909610 (0.3849)
4	3.765512	4.346172	15.05611 (0.0005)
5	3.465970	4.148541	8.240052 (0.0162)
6	2.617097	3.402467	7.453926 (0.0241)
7	2.434057	3.322705	8.967237 (0.0113)
8	1.761099	2.752955	-
GÜNEY KORE			
M	AIC	SIC	χ^2
1*	5.347901	5.630789	0.206667 (0.9018)
2	5.468386	5.849016	1.201149 (0.5485)
3	5.642227	6.122166	7.568139 (0.0227)
4	5.586460	6.167120	1.059996 (0.5886)
5	5.604180	6.286752	7.122255 (0.0284)
6	5.492074	6.277443	9.149765 (0.0103)
7	5.250278	6.138925	11.03842 (0.0040)
8	3.286119	4.277976	-
PORTEKİZ			
M	AIC	SIC	χ^2
1*	4.364151	4.647040	4.605900 (0.1000)
2	4.384189	4.764819	1.003674 (0.6054)
3	4.405570	4.885510	1.071168 (0.5853)
4	4.565838	5.146498	1.135960 (0.5667)
5	4.766647	5.429217	10.652890(0.0049)
6	4.624231	5.409600	9.174472 (0.0102)
7	4.461330	5.349978	19.79714 (0.001)
8	3.732143	4.724000	-

Not: Parantez içleri olasılık değerleri ve * işareti seçilen gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Uygun gecikmelerin belirlenmesinden sonra ülkelerinin sınır testi sonuçlarına bakılmış ve sonuçlar tablo 4'te verilmiştir. İncelenen veri aralıkları sınır testi aşamasında Pesaran ve diğerleri (2001)'den hesaplanan kritik değerler F istatistiğinin sınanmasında kullanılmıştır. ARDL modeli uygulamasında, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığını test etmek için ilk olarak bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci gecikmelerine F testi yapılır ve hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001)'deki tablo alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılır. Hesaplanan F istatistiği değeri, Pesaran alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Eğer F

istatistiği değeri üst kritik değerin üzerindeyse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ifade edilir. Seriler arasında uzun dönem ve kısa dönem ilişkileri belirlemek amacıyla ARDL Modeli kullanılır.

Tablo 4. Ülkelerinin Sınır Testi Sonuçları

ÜLKELER	K	F İstatistiği	KRİTİK DEĞERLER		
			Alt Sınır	Üst Sınır	Anlamlılık Düzeyi
TÜRKİYE	1	6.059138	4.94	5.73	%5
FRANSA	1	4.858263	4.04	4.78	%10
HOLLANDA	1	5.728639	4.04	4.78	%10
GÜNEY KORE	1	9.017061	6.84	7.84	%1
PORTEKİZ	1	4.836535	4.04	4.78	%10

Not: 'K' değeri denklemdeki bağımsız değişken sayısını ifade etmektedir.

Tablo 4'e göre Türkiye için hesaplanan F istatistiği 6,059138 olarak bulunmuş ve belirlenen üst kritik değer olan 5,73'ü aşmıştır. Bu durumda değişkenler arasında temel hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş ve eş bütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fransa için hesaplanan F istatistiği 4,858263 olarak bulunmuş ve belirlenen üst kritik değer olan 4,78'i aşmıştır. Hollanda için hesaplanan F istatistiği değeri incelendiğinde 5,728639 olarak bulunmuş ve belirlenen üst kritik değer olan 4,78'i geçtiği görülmektedir. Bu durumda değişkenler arasında temel hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş ve eş bütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer OECD ülkesi olan Güney Kore için hesaplanan F istatistiği 4,836535 olarak bulunmuş ve aynı şekilde belirlenen üst kritik değer olan 7,84'ü aştığı belirlenmiştir. Bu durumda değişkenler arasında temel hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş ve eş bütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak Portekiz için hesaplanan F istatistiği 9,017061 olarak bulunmuş ve belirlenen üst kritik değer olan 4,78'i aşmıştır. Bu durumda değişkenler arasında temel hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiş ve eş bütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınır testi sonucunda ülkelerin değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisine karar verildikten sonra değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin ARDL sınır yaklaşımı modelinden uzun dönem katsayıları bulunmuş ve tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. ARDL Modeli Sonucuna Göre Uzun Dönem Katsayıları

ÜLKELER	Değişkenler	Bağımlı Değişken: BUY	
		Katsayı	T-istatistiği
TÜRKİYE	HAR	3.3018	1.0328*
FRANSA	HAR	1.9730	1.9146**
HOLLANDA	HAR	3.6032	21.0450*
GÜNEY KORE	HAR	1.4842	4.3120**
PORTEKİZ	HAR	1.5652	15.3887*

Not: () Anlamsız, * (%1 anlamlı), ** (%5 anlamlı), *** (%10 anlamlı)

Tablo 5'e göre Türkiye için ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları incelendiğinde uzun dönem ilişkisi pozitif yönlü ve istatistik olarak %1

anlamlılık düzeyindedir. Yani eğitim harcamalarında %3,30'luk artış, iktisadi kalkınmayı %1'lik oranda artışa neden olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Fransa için uzun dönem katsayıları incelendiğinde uzun dönem ilişkisi pozitif yönlü ve istatistik olarak %5 anlamlılık düzeyindedir. Yani eğitim harcamalarında %1,97'lik artış iktisadi kalkınmayı %1'lik oranda artışa neden olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Hollanda için uzun dönem katsayıları incelendiğinde uzun dönem ilişkisi pozitif yönlü ve istatistik olarak %1 anlamlılık düzeyindedir. Yani eğitim harcamalarında %3.60'luk artış iktisadi kalkınmayı %1'lik oranda arttıracaktır; Güney Kore için uzun dönem katsayıları incelendiğinde uzun dönem ilişkisi pozitif yönlü ve istatistik olarak %5 anlamlılık düzeyindedir. Bu durumda eğitim harcamalarında %1,48'lik artış iktisadi kalkınmayı %1'lik oranda arttıracaktır; Portekiz için uzun dönem katsayıları incelendiğinde uzun dönem ilişkisi pozitif yönlü ve istatistik olarak %1 anlamlılık düzeyindedir. Türkiye, Fransa, Hollanda Güney Kore ülkelerinde olduğu gibi Portekiz içinde eğitim harcamalarında %1,56'lık artış iktisadi kalkınmayı %1'lik oranda artışa neden olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Ülkelerinin değişkenler arasında kısa dönem ilişkisini incelemek için ARDL hata düzeltme modeli kullanılmıştır. ARDL modelinde değişkenler arasında kısa dönem ilişkisinden elde edilen verilerin anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca hata düzeltme terim katsayısı beklenildiği gibi negatif işaretli ve anlamlıdır. Yani kısa dönemde oluşabilecek dalgalanmalar uzun dönemde dengeye gelebileceği şeklinde ifade edilebilir. ARDL hata düzeltme modelinden elde edilen ECM_{t-1} hata düzeltme terimi kısa dönemde oluşabilecek bir dengesizliğin ne kadar sürede denge haline gelebileceğini ifade etmektedir. Belirlenen değişkenler üzerinde ARDL hata düzeltme modeli oluşturulmuş ve elde edilen sonuçlara göre kısa dönem ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda elde edilen veriler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. ARDL Hata Düzeltme Modeli Kısa Dönem İlişkisi

TÜRKİYE		
Bağımlı Değişken: ΔBUY		
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği
dC	16.4054	1.6048
dT	0.7335	1.8080
ECM_{t-1}	-2.2529	-3.139**
FRANSA		
Bağımlı Değişken: ΔBUY		
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği
dC	5.0607	3.0952**
dT	-478506.1	-4.0060*
ECM_{t-1}	-3.1380	-4.2710*
HOLLANDA		
Bağımlı Değişken: ΔBUY		
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği
dC	116.1399	3.5984*
ECM_{t-1}	-5.6772	-3.6686**
GÜNEY KORE		

Bağımlı Değişken: Δ BUY		
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği
dC	75.8079	3.673**
dT	-3.3971	-2.868**
ECM_{t-1}	-10.5079	-3.435**

PORTEKİZ		
Değişkenler	Katsayı	T-istatistiği
dT	-1.1753	-3.7571
ECM_{t-1}	-4.0340	-4.0574*

Not: () Anlamsız, * (%1 anlamlı), ** (%5 anlamlı), *** (%10 anlamlı)

Tablo 6'ya göre Türkiye ve belirlenen OECD ülkeleri için değişkenler arasında kısa dönem ilişkisini ortaya koyan ARDL Hata Düzeltme Modelinden elde edilmiştir. Türkiye için Hata Düzeltme Modelinde ECM_{t-1} gecikmeli beklenen değer -2 ve %5 anlamlılık düzeyinde, Fransa için -3 ve %1 anlamlılık düzeyinde, Hollanda için -5 ve %5 anlamlılık düzeyinde, Güney Kore için -10 ve %5 anlamlılık düzeyinde ve Portekiz için değişkenler arasında Hata Düzeltme Modelinde ECM_{t-1} gecikmeli beklenen değer -4 ve %1 anlamlılık düzeyindedir. ARDL Hata Düzeltme Modelinden elde edilen verilere göre eğitim harcamalarının İktisadi kalkınma üzerindeki etkisinin negatif olması istatistik olarak anlamlıdır. Bu durum değişkenler arasında kısa dönemde oluşabilecek dengesizliklerin uzun dönemde dengeye gelebileceğini göstermektedir.

Hata düzeltme modeli sonrasında ülkelerinin eğitim harcamaları ve iktisadi kalkınma verileri kullanılarak VAR modeli oluşturulmuş ve belirlenen hipotezler Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonuçlarına göre yorumlanmıştır. Ülkelerin Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. Toda-Yamamoto Nedensellik Analiz Sonuçları

ÜLKELER	Temel Hipotez	χ^2	Nedensellik yönü
TÜRKİYE	HAR BUY'un Granger nedeni değildir	69.49239*	HAR ↔ BUY
	BUY HAR'ın Granger nedeni değildir.	430.5541*	BUY ↔ HAR
FRANSA	HAR BUY'un Granger nedeni değildir	87.36704*	HAR ↔ BUY
	BUY HAR'ın Granger nedeni değildir.	177.4051*	BUY ↔ HAR
HOLLANDA	HAR BUY'un Granger nedeni değildir	65.40349*	HAR ↔ BUY
	BUY HAR'ın Granger nedeni değildir.	66.55892*	BUY ↔ HAR
GÜNEY KORE	HAR BUY'un Granger nedeni değildir	179.5051*	HAR ↔ BUY
	BUY HAR'ın Granger nedeni değildir.	338.2954*	BUY ↔ HAR
PORTEKİZ	HAR BUY'un Granger nedeni değildir	90.89565	HAR ↔ BUY
	BUY HAR'ın Granger nedeni değildir.	70.21555	BUY ↔ HAR

Not: () Anlamsız, * (%1 anlamlı), ** (%5 anlamlı), *** (%10 anlamlı) ; ↔ iki yönlü nedenselliği gösterir.

Tablo 7'de Türkiye, Fransa, Hollanda, Güney Kore ve Portekiz ülkelerinin verileri ile Toda-Yamamoto Nedensellik Testi yapılmıştır. Teste başlamadan önce VAR modeli oluşturulmuş ve hipotezler belirlenmiştir. Oluşturulan hipotezler Mwald testi ile analiz

edilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tahmin edilmeye çalışılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda Portekiz hariç tüm ülkelerde ‘Eğitim Harcaması (HAR); İktisadi Kalkınma (BUY) Granger nedeni değildir; İktisadi Kalkınma (BUY); Eğitim Harcaması (HAR) Granger nedeni değildir’ şeklinde kurulan iki hipotezde reddedildiğinden iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani iktisadi kalkınma eğitim harcamalarını etkilemektedir. Eğitim harcamaları da iktisadi kalkınmayı etkilemektedir.

5. Genel Değerlendirme ve Sonuç

İktisadi kalkınma için çeşitli belirleyiciler bulunmakla birlikte en önemli belirleyicilerden biri de hiç şüphesiz nitelikli işgücüdür. Nitelikli işgücünün ise en büyük kaynağı eğitimidir.

Eğitimin beşeri sermaye üzerindeki etkisi niteliğini artırmanın yanında aynı zamanda bilgiyi işleyen ve üreten, bunu teknolojiye uyarlayan, üretim sürecinin her aşamasında yer alarak katkı sağlamasıdır.

Eğitimin seviyesi arttıkça ülkelerin rekabet edilebilir seviyeleri artmakta, toplumda birçok alanda gelişmeler gözlenmektedir. Birçok iktisatçı da ülkeler için eğitim yatırımlarının gerekliliğine ve önemine dikkat çekmiştir. Eğitimin tüm bu olumlu etkileri göz önüne alındığında bu anlamda yapılan eğitim harcamaları ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ve seçilmiş bazı OECD ülkelerinden Fransa, Hollanda, Güney Kore, Portekiz’in yaptıkları eğitim harcamalarının iktisadi kalkınma üzerindeki etkileri ampirik bulgular ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçları OECD ülkelerinden olan Türkiye, Fransa, Hollanda ve Güney Kore’nin kamu harcamaları içerisindeki eğitim harcamaları ile iktisadi kalkınma arasında uzun dönem ilişkisinde pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Kısa dönem ilişkisinde dalgalanmalar yaşanabileceği ancak uzun dönemde dengeye geleceği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki karşılıklı nedensellik bağının olduğu tespit edilmiştir. Bu da belirlenen OECD ülkelerinde eğitim harcaması miktarı ile iktisadi kalkınma arasında çift yönlü etkileşimin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ülkelerin eğitim harcamaları ile iktisadi kalkınma arasında pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde genel anlamda iktisadi kalkınmayı sağlayabilmek için eğitime yapılan harcamaların artırılması gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Adams, D. (1965), *Education and the wealth of nations*. Phi Delta Kappan, 47(4), 169-174.
- Bal, H. (2015), '*Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği*', Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, Sayfa 45-60.
- Dickey, D.A. & W.A. Fuller. (1979), '*Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root*', Journal of the American Statistical Association, 74, 427-431.
- Han, E. & Kaya, A. A. (2008), *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- İzolloğlu, C. (2019), '*Zaman Serisi Birim Kök Testleri ve Bir Uygulama*', İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kavak, Y. & Burgaz B. (1994), *Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar*, Ankara: Pegem Yayınları
- Schultz, T, W. (1961), *Investment in Human Capital;A Reply*. The American Economic Review, 51(5).
- Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995), '*Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes*. Journal of Econometrics', 66(1-2), 225-250.
- Ünal, L. I. (1996), *Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi*, Ankara: Epar Yayınları.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİ BAĞLAMINDA KOSOVA-AB İLİŞKİLERİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Nesrin KENAR

Kosovo-EU Relations in The Context of The European Union
Membership Process

Yazar(lar) | Author(s)

Nesrin KENAR¹

Bajram HODZA²

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geliş Tarihi : 15/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 19/05/2022

Anahtar Kelimeler:

Kosova, AB, Genişleme,
İstikrar ve Ortaklık Süreci,
Batı Balkanlar

Sosyalist Federal Yugoslavya döneminde Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge iken 2008 yılında bağımsızlık ilan eden Kosova Cumhuriyeti, diğer Batı Balkan ülkeleri gibi Avrupa Birliği (AB)'ye üye olmayı hedeflemektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Doğu Bloğu ülkelerini üye olarak bünyesine alan AB, daha sonra Batı Balkanlara yönelerek bölge ülkeleri ile gelecekte üyeliği öngören ortaklık anlaşmaları yapmıştır. Doğu Bloğu ülkelerinin üye alınması sürecinde Kopenhag kriterlerini yürürlüğe koyan AB, Batı Balkan ülkeleri için Kopenhag kriterlerine ilave olarak İstikrar ve Ortaklık Sürecini yürürlüğe koymuştur. AB tüm Balkan ülkeleri gibi Kosova ile de İstikrar ve Ortaklık anlaşmaları imzalamış olmakla beraber Kosova'nın üyelik süreci pek çok nedenle diğer Batı Balkan ülkelerinden farklı ilerlemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Kosova Cumhuriyeti'nin AB üyeliği bağlamında Kosova-AB ilişkilerini incelemektir. Bu makale, AB'nin Batı Balkanlara yönelik izlediği politikayı incelemenin yanı sıra Kosova-AB ilişkilerini de incelemektedir. AB genişlemesini teşvik etmek için tasarlanmış tüm ilgili politika ve mekanizmaların değerlendirilmesine ve incelenmesine ek olarak, bu sürecin önemli anlarının bir açıklaması verilecektir. Makale aynı zamanda Kosova'nın AB üyeliği sürecindeki zorluklarını da değerlendirecektir.

ARTICLE INFORMATION

ABSTRACT

Submission Date : 15/05/2022
Accepted Date : 19/05/2022

Keywords:

Kosovo, EU, Enlargement,
Stabilization and
Association Process,
Western Balkans

The Republic of Kosovo, which declared independence in 2008, while it was an autonomous region affiliated to Serbia during the Socialist Federal Yugoslavia period, aims to become a member of the European Union, like other Western Balkan countries. In the post-Cold War period, the EU, which included the former Eastern Bloc countries as members, then turned to the Western Balkans and made partnership agreements with the countries of the region, which envisaged future membership. The EU, which put into effect the Copenhagen criteria during the membership process of the Eastern Bloc countries, has put into effect the Stabilization and Association Process for the Western Balkan countries in addition to the Copenhagen criteria. Although the EU has signed Stabilization and Association agreements with Kosovo, as with all Balkan countries, Kosovo's membership process proceeds differently from other Western

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID ID: 0000-0000-6350-7744, nkenar@sakarya.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0002-6814-9237, bajrampasa@gmail.com

Balkan countries for many reasons. In this context, the aim of the study is to examine the Kosovo-European Union (EU) relations in the context of the Republic of Kosovo's membership to the European Union (EU). This article examines Kosovo-EU relations as well as examining the EU's policy towards the Western Balkans. In addition to the evaluation and examination of all relevant policies and mechanisms designed to promote EU enlargement, a description of the key moments of this process will be given. The article will also evaluate the challenges in Kosovo's EU accession process.

1.Giriş

Kosova, İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (1945-1990) döneminde Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge statüsündeydi. Ancak daha sonra bu statü Tito yönetimi tarafından "genişletilmiş özerklik" statüsüne dönüştürülmüştür. Slobodan Milosevic, 1989'da Sırbistan'da iktidara gelmesinin ardından Kosova'nın "genişletilmiş özerklik" statüsünü kaldırmıştır ve devlet kurumlarında çalışan Arnavutları işlerinden çıkararak yerlerine Sırpıları yerleştirmeye başlamıştır. Bunun üzerine Kosovalı Arnavutlar 1990'larda İbrahim Rugova'nın liderliğinde "sivil itaatsizlik" direniş hareketini başlatmışlardır. Ancak "sivil itaatsizlik" politikası ile bağımsızlık elde etme amaçlarına ulaşamayan Kosovalı Arnavutlar 1997 yılında Kosova Kurtuluş Ordusunu kurarak silahlı direniş hareketi yürütmeye başlamışlardır (Marleku, 2012: 86). Bunun üzerine Slobodan Miloseviç yönetimi 1998'de Kosova Kurtuluş Ordusu'na karşı yürüttüğü polis ve askeri harekâtın yanı sıra sivillere karşı yaygın şiddet uygulamaya başlamıştır. Kosova'da Sırbistan hükümeti tarafından sivillere karşı uygulanan şiddet nedeniyle 800.000'den fazla Kosovalı Arnavut evlerini terk ederek Makedonya, Karadağ ve başka ülkelere sığınmışlardır. Uluslararası arabuluculuk çabaları sonucunda yapılan Rambouillet Anlaşmalarını Miloseviç'in kabul etmemesi üzerine, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Federal Yugoslavya Cumhuriyetine yönelik 78 gün süren bir NATO askeri harekâtı gerçekleştirilmiştir. Harekâtın ardından BM Güvenlik Konseyi 1244/1999 sayılı kararı kabul ederek Sırbistan hükümetinin Kosova üzerindeki yönetimini askıya almıştır ve Birleşmiş Milletler (BM)'nin Kosova'daki Yönetim Misyonu olan UNMIK'e ve NATO barış gücü olan KFOR'a yetki vermiştir (Marleku, 2012: 86). Kosova 1999-2008 döneminde UNMIK yönetiminde kaldıktan sonra, 2005 yılında BM Genel Sekreterinin Kosova Özel Temsilcisi olarak atanmış olan Martti Ahtisaari tarafından hazırlanan rapora dayanarak 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Marleku, 2012: 87).

Bağımsızlık ilanının ardından Kosova Cumhuriyeti gerçekleştirmeyi hedeflediği temel dış politika hedef, amaç ve çıkarlarını belirlemiştir.

Bağımsızlıktan sonra Kosova iki kısa vadeli hedefi gerçekleştirmeye odaklanmıştır (Marleku, 2012: 89):

1. Kosova'nın BM üyesi ülkelerin çoğunluğu ve tüm AB ülkeleri tarafından tanınması için çalışmak,
2. Önemli sayıda Kosova vatandaşının bulunduğu devletlerde etkin diplomatik ve konsolosluk hizmetleri kurmak.

Diğer yandan AB üyeliği de Kosova Cumhuriyeti'nin dış politikasının bir parçasıdır ve Kosova'nın tüm hükümetleri tarafından ulusal bir öncelik olarak ilan edilmiştir (Rexhepi, Sahiti, & Rullani, 2020: 12). Kosova Cumhuriyeti BM üyesi ülkelerin 117'si tarafından tanınmakla birlikte Rusya Federasyonu ve Çin gibi BM Güvenlik Konseyi'nin iki daimî üyesi tarafından tanınmıyor olması nedeniyle BM üyesi olamamaktadır. Aynı şekilde Kosova'nın tüm hükümetleri tarafından AB üyeliği ulusal öncelik olarak görülmekle beraber, yirmi yedi AB üyesi devletten Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya, Romanya, Slovakya ve Yunanistan henüz Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaktadır.

Kosova Cumhuriyeti, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi 38'den fazla uluslararası ve bölgesel örgütün üyesidir. Kosova, mümkün olduğu kadar çok sayıda uluslararası kuruluşu üye olmak için çalışmaya devam etmektedir, ancak birincil hedefi BM ve AB ve NATO gibi Avrupa-Atlantik kuruluşlarına üye olmaktır (Rexhepi, Sahiti, & Rullani, 2020 :11-12).

Bu bağlamda çalışmanın amacı Avrupa Birliği'ne üyelik süreci bağlamında Kosova Cumhuriyeti'nin AB ile ilişkilerini incelemektir. Çalışmada Kosova Cumhuriyeti'nin AB'ye üyeliğinin mümkün olup olmadığı veya hangi koşullarda mümkün olduğu soruları araştırılarak Kosova Cumhuriyeti'nin AB'ye üyeliğinin önündeki engeller ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada ilk olarak AB'nin Batı Balkan ülkelerine yönelik genişleme politikası incelenecektir. İkinci olarak ise AB'ye üyelik süreci bağlamında Kosova Cumhuriyeti'nin AB ile ilişkileri incelenecektir ve son olarak Kosova Cumhuriyeti'nin AB'ye üyeliğinin önündeki engeller ortaya konulacaktır.

2. Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Batı Balkanlar

“Genişleme Politikası” AB tarafından bir dış politika aracı olarak benimsenmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra kurulduğundan itibaren 1973, 1981, 1986 ve 1995 yıllarında olmak üzere dört genişleme süreci geçiren AB, Doğu Bloğunun dağılması ve Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşünün ve eski Yugoslavya'da yaşanan çatışmaların sona ermesinin ardından bu bölgelere yönelik genişleme stratejisi benimsemiş ve bu ülkeleri üye almayı hedeflemiştir. AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde başlattığı genişleme stratejisinin hem AB ve hem de aday ülkeler açısından çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

AB açısından nedenlerine bakacak olursak; Avrupa Komisyonu, AB'nin genişleme politikası vasıtasıyla aday ülkelerde reformları teşvik ettiğini ve Avrupa'da barış ve istikrarı güçlendirdiğini belirtmektedir (Vachudova, 2014: 122). Bu şekilde AB Batı Avrupa'da mevcut olan istikrar, barış ve özgürlük ortamını Avrupa'nın diğer bölgelerini de kapsayacak şekilde genişletmeyi hedeflemektedir (Sergi & Qerimi, 2007: 57). AB, üyelik vaadi aracılığıyla, aday ülkelerde reformların yapılmasını sağlamayı, bu şekilde de aday ülkelerin içinde veya bu ülkeler arasında mevcut olan çatışma koşullarını ortadan kaldırarak hem ülkeler içinde ve hem de ülkeler arasında barış ve istikrarı sağlamayı ve böylece önceden belirlenmiş dış politika hedeflerine ulaşmayı hedeflemektedir.

Bu bölgelerde yaşanan çatışmaların en fazla AB için güvenlik riski oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda genişleme sürecinin 'demokratikleştirici etkisinden' elde edilen faydaları veya bunlardan vazgeçmenin maliyeti AB için önemlidir. Diğer yandan AB üyesi ülkeler de AB'nin genişlemesinin uzun vadede ekonomik ve jeopolitik faydalar getireceği beklentisi içindedirler ve bu nedenle genişlemeyi ulusal çıkar meselesi olarak görmektedirler (Vachudova, 2014: 123).

Bu şekilde AB, genişleme politikası vasıtasıyla Avrupa'yı daha güvenli ve istikrarlı bir hale getirerek daha güçlü olmasını ve değerlerini geliştirmesini sağlayarak AB'nin dünya sahnesinde küresel bir oyuncu haline gelmesini de hedeflemektedir (Rexhepi, Sahiti, & Rullani, 2020: 12).

Bu nedenlerle AB, 1990'ların ortalarında, komünizm sonrası dönemde, Doğu Avrupa'ya genişleyerek büyüyen ekonomileri ve güçlü devlet kapasitesi ile iyi işleyen ekonomiler ve demokrasilerden oluşan ülkeler oluşturmayı hedeflemiştir (Vachudova, 2014: 126).

Bu yaklaşım, özellikle Doğu Bloğunun dağılması ve Orta ve Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşünün ardından bu ülkelerde ortaya çıkabilecek siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı önleme bakımından önem arz etmektedir. Nitekim Soğuk Savaşın 1990'larda sona ermesinin ardından eski komünist ülkelerin çoğu, toprak sorunları, etnik çatışmalar vb. sorunların yanı sıra ekonomik sorunlarla da karşı karşıya kalmışlardır ve bu durum bazı ülkelerde sıcak çatışmaya dönüşürken, diğerlerinde çatışma potansiyeli varlığını sürdürmüştür (Vachudova, 2014: 123).

Aday ülkeler açısından nedenlerine bakacak olursak; Avrupa kıtasının bir parçası olan Doğu, Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri, AB üyeliğini siyasi ve ekonomik bir çıkar alanı olarak değerlendirdikleri ve ülkeleri için demokratik bir Avrupa geleceği hayal ettikleri için AB'ye üye olmayı hedeflemektedirler (Rexhepi, Sahiti, & Rullani, 2020: 12). Bu nedenle AB üyeliği bu ülkelerin hükümetleri tarafından dış politika önceliği olarak belirlenmiştir.

Doğu Bloğunun dağılması ve Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşünün ardından, AB Konseyi Haziran 1993 Kopenhag Zirvesi'nde aldığı kararlar uyarınca Kopenhag kriterlerinin³ karşılanması halinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB üyesi olabileceği yönünde karar alarak Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini (MDAÜ) kapsayan genişleme sürecini başlatmıştır. Ardından Estonya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Malta, Letonya, Litvanya, Slovakya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır. 1998 yılından itibaren yürütülmeye başlanan müzakerelerin ardından bu 10 ülkenin 2004 yılında AB üyesi olmasıyla AB'nin en büyük genişleme dalgası gerçekleşmiştir. AB'nin beşinci genişleme dalgası olan bu genişlemede Slovenya dışında, hiçbir Batı Balkan ülkesi⁴ AB üyeliği statüsü elde edememiştir (Sergi & Qerimi, 2007: 57).

Bu şekilde diğer Balkan ülkelerinin AB üyeliği daha sonraki bir tarihe ertelenmiş olmakla beraber 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyesi olmasıyla AB'nin Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da siyasi ve ekonomik reformları teşvik etme konusunda kararlı olduğu görülmüştür.

AB 1990'ların sonunda, genişleme politikasının amacını coğrafi ve fonksiyonel olarak genişleterek genişleme sürecinin gücünü Batı Balkanlar'ı dönüştürmek için kullanmaya ve böylece Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılma sürecinde bölgede yaşanan çatışmanın tarafları arasındaki husumetlere son vermeye karar vermiştir (Vachudova, 2014: 126).

AB üye devletlerinin Batı Balkanlar'da genişlemeyi desteklemesinin nedeni ise AB'nin arka bahçesinde istikrarlı demokratik rejimleri teşvik etmek istemeleridir. Zira AB, genişleme politikasını Batı Balkan ülkelerini kapsayacak şekilde genişletmez ise bölgedeki etnik çatışmalar, ekonomik sorunlar, istikrarsızlık ve kötü yönetim kendisini de olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir. AB için Batı Balkanlar'a genişlemenin jeopolitik faydaları da potansiyel olarak önemlidir. Batı Balkan ülkelerinin AB kurumları ve AB bütçesi açısından entegrasyonu nispeten kolay gerçekleşecek küçük ülkeler olmaları nedeniyle bunları üye olarak almanın maliyetleri daha düşüktür (Vachudova, 2014:126). Bununla beraber Batı Balkan ülkelerinin, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre daha fazla güvenlik riskine ve daha düşük ekonomik potansiyele sahip olmaları nedeniyle bu ülkelerin AB'ne ekonomik faydalarının oldukça küçük olacağı, ancak asıl önemli unsurun genişlemenin getireceği jeopolitik faydalar olduğu düşünülmektedir (Vachudova, 2014: 123).

³ Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu kriterler arasında demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlık hakları ve iyi işleyen bir serbest piyasa ekonomisi yer almaktadır.

⁴ Balkan ülkelerinden Yunanistan 1981 yılında üye olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesinin ve Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından AB üyeliği Batı Balkan ülkelerinin - Arnavutluk, Hırvatistan, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Sırbistan - hükümetleri tarafından da dış politika önceliği olarak belirlenmiştir (Domachowska, 2021: 67). Hırvatistan ve Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanları Stjepan Mesić ve Boris Trajkovski, Sırbistan ve Arnavutluk Başbakanları Zoran Zivković ve Fatos Nano ile birlikte, Mayıs 2003'te ortak bir bildiri yayınlamaya AB'nin Batı Balkanlara genişlemesinin 19. ve 20. yüzyıllarda bölgede yaşanan çatışmaların bazılarını sona erdireceğini belirtmiştir. 2003 yılında Salzburg'da Güneydoğu Avrupa'dan Başbakanların katılımıyla gerçekleşen Gayri Resmi Toplantıda da Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya ve Sırbistan/Karadağ devletlerinin Cumhurbaşkanları ortak bir bildiri yayınlamaya AB entegrasyonunun Batı Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesini ve iyileşmesini kolaylaştıracağını kabul etmişlerdir. Bu şekilde AB, bölgede barışçıl girişimlerin başlatılmasına yardımcı olmuş, Batı Balkan ülkelerinin ve AB üyesi ülkelerin siyasi liderlerini ortak endişe konularını tartışmak için düzenli olarak çeşitli konularda bakanlar düzeyinde bir araya getiren Zagreb Sürecini başlatmıştır (Kavalski, 2006: 293). Bir Hırvat hükümet yetkilisi, Balkanlarda askeri çatışma olasılığının azalmasının, esas olarak AB'nin tüm bölge ülkelerine içeride istikrar sağlamaları yönündeki baskısından kaynaklandığını ifade etmiştir. Kuzey Makedonya Devlet Başkanı Branko Zrvenkovski, Saraybosna ziyareti sırasında bu duyguları tekrarlayarak, "Eskiden tek bir ülkede yaşıyorduk. Umarım gelecekte AB adı verilen tek bir toplumda yaşayacağız" ifadesini kullanmıştır (Kavalski, 2006: 294).

Batı Balkan ülkelerine yönelik yapılandırılmış bir AB politikası ise ancak 1999'dan itibaren gündeme gelmiştir. AB, daha önce AB üyesi olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak Arnavutluk, Hırvatistan, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'dan oluşan Batı Balkan ülkelerine yönelik olarak, (Schneider, 2009: 20; Lemay-Hebert & Murshed, 2016 ; Rexhepi, Sahiti, & Rullani, 2020: 12) 1997'de alınan bir Avrupa Konseyi kararı ile Kopenhag Kriterlerine ilaveten bir İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanması ön koşulunu kabul etmiştir (Leitão & Valente, 2020: 113). İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, AB'nin bölgeye temel istikrarı getirme ve Batı Balkan ülkelerine Avrupa perspektifi sunma konusundaki ilk girişimidir (Dzihic & Wieser, 2008: 82). Böylece AB bölgeye barış, istikrar ve ekonomik kalkınma getirerek bu ülkelerin AB'ye entegrasyonu için fırsat yaratmak amacıyla İstikrar ve Ortaklık Sürecini⁵ başlatmıştır.

⁵ 1999 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP), Batı Balkan ülkelerinin tam üyelikleri gerçekleşene kadar AB'ne entegrasyon sürecinin yer aldığı Avrupa Birliği politika çerçevesidir.

Haziran 2000'deki Feira Zirvesinde AB Konseyi, İstikrar ve Ortaklık Sürecine katılan Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliği için 'potansiyel adaylar' olduğunu kabul etmiştir (Aspridis & Petrelli, 2012: 9). Feira Zirvesinde, Batı Balkan ülkelerinin AB'ye yönelmesinin tek başına yeterli olmayacağına, bölgede daha fazla ekonomik ve siyasi istikrar sağlayacak iyi ikili ilişkiler kurmalarının da gerekliliği vurgulanmıştır (Sergi & Qerimi, 2007: 59).

Kasım 2000'deki Zagreb Zirvesinde AB, istikrar ve entegrasyon araçlarını birleştirerek, İstikrar ve Ortaklık Sürecine katılan ülkelerin Avrupa perspektifini ve potansiyel adaylar olarak statülerini onaylamıştır. Bu şekilde üyelik perspektifi, AB'nin bölgede gerekli reformları teşvik etmesi için en güçlü araç haline gelmiştir (Dzihic & Wieser, 2008: 82).

Haziran 2003 Selanik Zirvesinden sonra Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliği için "potansiyel aday" olabilecekleri açıklanmıştır. Bu zirveden çıkan kararlar AB Batı Balkan ülkelerine, Batı Balkanlar'da uzun vadeli barış, bölgesel güvenlik, istikrar, demokrasi ve ekonomik kalkınmaya yönelik girişim ve desteklerinin olacağını üyelik kapısını açık bırakarak göstermiştir (Srbija i Kosovo: evropske perspektive i praksa, Evropski pokret u Srbiji, 2014; Aspridis & Petrelli, 2012: 9).

İstikrar ve Ortaklık Sürecine dâhil olan Batı Balkan ülkelerinden Hırvatistan 2013 yılında AB üyesi olmuştur. Makedonya Mart 2004'te AB aday ülke statüsü için başvuruda bulunarak 2005 yılında "aday ülke statüsü" kazanmıştır. Karadağ da 2008 yılında aynı yolu izleyerek 2010 yılında "aday ülke statüsü" elde etmiştir. Arnavutluk Nisan 2009'da üyelik için başvuruda bulunmuş ve Haziran 2014'te "aday ülke statüsü" kazanmıştır. Sırbistan Aralık 2009'da aday ülke statüsü için başvuruda bulunmuş ve başvurusu kabul edilmiştir (Domachowska, 2021: 68). Bosna Hersek ile AB arasında 2008 yılında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması 1 Haziran 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile Bosna Hersek'in AB'ye üyelik başvurusu yapmasının önündeki önemli bir engel aşılmış ve ülke 15 Şubat 2016 tarihinde AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuruya Avrupa Komisyonu henüz olumlu görüş vermemiştir (Bosna-Hersek). Batı Balkan ülkeleri arasında sadece Kosova ve Bosna-Hersek potansiyel aday olarak kalan iki ülkedir.

3. Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Kosova-AB İlişkileri

Kosova Cumhuriyeti 2008 yılında bağımsızlık ilan etmesinin ve Uluslararası Adalet Divanı tarafından bağımsızlığının uluslararası hukuka uygun olduğunun açıklanmasının ardından "tanınma" ve uluslararası sistemin bir aktörü olarak BM gibi uluslararası ve AB ve NATO gibi bölgesel örgütlere üye olma yönünde ulusal hedefler belirlemiştir. IMF ve Dünya Bankası'na üye olan Kosova'nın tüm hükümetlerinin temel önceliği AB üyeliğidir. Kosova, AB'ye üye olmak isteyen diğer ülkeler gibi AB

kriterlerini yerine getirmek ve uluslararası standartlara ulaşmak için büyük bir çaba göstermekte ve ülkeyi AB üyeliğine hazırlayacak kapsamlı siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirme çabası içerisinde (Hoti & Gërguri, Media Freedom - A Challenge in Kosovo's European Integration Process",2015: 29; Xhambazi, 2021; Hoti & Gërguri, The Copenhagen Political Criteria For Joining The EU: The Case of Kosovo, 2017: 1008; Akgün, 2014: 7-8; Nezaj, 2015; Leitão & Valente, 2020: 114).

Kosova halkının AB üyeliği konusundaki algısını ölçmek amacıyla Kalkınma ve Avrupa İşleri Araştırma Enstitüsü ve Priştine Siyasi Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılan çalışmalarda Kosova halkının AB üyeliğinin Kosova için olumlu fırsatlar sunabileceği yönünde bir algıya sahip olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmaların sonuçlarına göre, Kosova vatandaşları AB üyeliğinden kaynaklanan en önemli faydanın seyahat etme, eğitim görme, çalışma ve yaşama hakkı ve özgürlüğü olduğunu düşünmektedir. AB üyeliği sonucu hak ve özgürlüklerin artacağı yönünde beklentiye sahip olanların oranı 2012 yılında %77 iken 2014'te %58'e gerilemiş, ancak 2015 yılında %70'e yükselmiştir. Ayrıca aynı çalışmada, araştırmaya katılan Kosova vatandaşlarının %57'sinin daha kaliteli yaşam, %56'sinin daha iyi gelecek, %45'inin daha fazla iş ve %40'ının iyileştirilmiş ekonomik durum beklentisi içerisinde oldukları görülmüştür (Leitão & Valente, 2020:115). Francesco Martino tarafından 2018 yılında yayınlanan çalışmada da Kosova halkının % 90'ının AB üyeliğinin olumlu etkisinin olacağına inandığı belirtilmiştir (Martino, 2018).

Kosova Cumhuriyeti'nin kabul ettiği Avrupa Entegrasyonu Ulusal Stratejisi "Kosova 2020" (National Strategy for European Integration "Kosovo 2020") adlı belgede de Kosova Cumhuriyeti kurumlarının ve halkının, AB ile Entegrasyon sürecine tamamen bağlı olduğu belirtilmiştir (European Integration, 2014: 4).

AB perspektifinden Kosova-AB ilişkilerine bakıldığında AB'nin 1999 Kosova savaşından itibaren Kosova ile ilgilendiği görülmektedir (Srbija i Kosovo: evropske perspektive i praksa, Evropski pokret u Srbiji, 2014: 55; EvropskeIntegracije, 2014). 1991'de Kosova'nın bağımsızlık ilan etmesi ve ardından önce "sivil itaatsizlik" politikası izleyerek, daha sonra Kosova Kurtuluş Ordusunu kurarak silahlı mücadeleye girişmesinin ardından Kosova'da Sırbistan hükümeti ile Kosovalı Arnavutlar arasında yaşanan soruna barışçıl bir çözüm bulmak amacıyla diplomatik çaba gösteren AB, çatışmanın sona ermesinin ardından EULEX misyonu aracılığıyla Kosova'da ekonomik ve siyasi olarak yeniden yapılanma ve devlet inşasında öncü bir rol üstlenmiştir. Daha sonra ise AB, genişleme politikası ve bu bağlamda Batı Balkan ülkelerine yönelik uygulamaya koyduğu SAP gibi araçlar aracılığıyla Kosova'yı dönüştürerek AB'ye entegre etmeye çalışmaktadır (Economides, 2020).

AB'nin Batı Balkan ülkelerine yönelik olarak 1999 yılında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanması ön koşulunu kabul etmesinin ardından 2002 yılında Kosova ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Süreci Öncü Mekanizması oluşturulmuştur. 4 Şubat 2008 Avrupa Konseyi, Kosova'daki AB misyonunun hukukun üstünlüğünü tesis etmek için ortak eylemi benimsemiştir. 18 Şubat 2008'de Konsey, Kosova'nın bağımsızlık ilanını tanımıştır 2002 yılında Kosova ile AB arasında oluşturulan İstikrar ve Ortaklık Süreci Öncü Mekanizması 2009 yılında İstikrar ve Ortaklık Diyalogu Sürecine yükseltilmiştir (Elsuwege, 2017: 393).

17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlık ilanının ardından Kosova Hükümeti 2008-2010 dönemi için "Avrupa Entegrasyonu İçin Plan" kabul etmiştir. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasından kaynaklanan yükümlüklere ayak uydurmak için Avrupa entegrasyonu çerçevesinde kurumların gelişimini sürdürmek için tasarlanmış bir reform paketi hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Avrupa Gündemi, tüm yerel kurumlara, yapılara, planlamaya ve politika tercihlerine dâhil edilmiştir (Republike Kosova, 2010).

8 Mart 2011 yılında Kosova-Sırbistan diyalogu başlamış. 28 Şubat 2012 tarihinde, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde bir araya gelen AB Üye Devletlerinin Dışişleri ve Avrupa İşleri Bakanları, Avrupa Komisyonu'nun AB ile Kosova arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanması için fizibilite çalışması başlatma niyetini desteklemişlerdir. AB Komisyonu ve AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi, Kosova'nın standartları karşıladığını ifade etmiştir (European Parliament, Kratki vodič o Europskoj uniji – 2020, 2020). Ekim 2012'de, Avrupa Komisyonu, hukukun üstünlüğü, kamu yönetimi, azınlıkların korunması ve ticaret alanlarında daha fazla ilerleme kaydedilmesi şartıyla, Kosova'nın AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamasının önündeki yasal engelleri kaldırmıştır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalaması müzakereleri 2013'te başlamıştır (Gashi & Novaković, 2017). Bununla birlikte, hukukun üstünlüğü, özellikle organize suç ve yolsuzlukla mücadele, kamu yönetimi reformu, göç, ifade özgürlüğü, azınlık ve toplulukların, özellikle de Sırpaların, topluma entegrasyonları açısından, haklarının korunması ve geliştirilmesinde temelde zorlukların devam etmekte olduğu vurgulanarak tüm topluluklar arasında diyalog ve uzlaşmayı teşvik etmenin zorunlu olduğu dile getirilmiştir (Weber & Bajrami, 2018: 15). Son olarak, Kosova'nın tüm bölgesel işbirliği girişimlerine, özellikle ticaret, politika uyumlaştırma ve sınır ötesi konulara tam katılımını sağlamak için gerekli bir bileşen olarak Kosova'nın tüm komşularına yönelik yapıcı bir yaklaşımın gerekli olduğu da belirtilmiştir (Weber & Bajrami, 2018: 15).

2000'li yıllardan itibaren AB-Kosova arasında on yıl süreyle özel ticaret önlemleri alınmıştır. Bağımsızlık sonrası ise AB bu ticari önlemlerin beş yıl daha uzatılmasını önermiş ve böylece Kosova'ya böyle bir anlaşmaya hazırlanmak için yeterli zaman

tanınmıştır. 2010 yılında, Kosova hükümeti AB ile ticaret anlaşması müzakerelerine başlamak için Avrupa Komisyonu ile yoğun toplantılar yapmıştır. Bu toplantıların sonucunda AB ile Kosova arasında imzalanan ticari anlaşmaların yanı sıra AB ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile Kosova arasında 2016'da ticari anlaşma imzalanmıştır (European Parliament, Stabilisation and Association Agreement, 2016).

Kosova'nın AB üyeliği yönünde atılan ilk adım olarak 27 Ekim 2015 tarihinde Fransa'nın Strazburg şehrinde Kosova ile AB arasında "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır ve 1 Nisan 2016'da yürürlüğe girmiştir (Elsuwege, 2017: 393). "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması"nın imzalanmasının tarihsel bir öneme sahip olduğunu ve bundan böyle AB-Kosova ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldığını söylemek mümkündür. Zira AB, ortaklık, demokratikleşme ve kurumların inşası, birlik programlarına katılım ve ekonomik gelişmeleri desteklemek için yeni ek destekler sağlamıştır (Srbija i Kosovo: evropske perspektive i praksa, Evropski pokret u Srbiji, 2014: 51-52). İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, tüm AB standartlarının yerine getirilmesine kadar tüm politika alanlarında Kosova'yı AB'ye yaklaştıracak tüm reformların uygulanması için mekanizmaları belirtmektedir.

İmzalanan bu İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, Kosova ile AB arasındaki ilk kapsamlı sözleşme ilişkisi olarak diğer Batı Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Kosova'nın AB ile daha yakın ilişkiler kurması için bir yol haritası görevi görmektedir. AB yukarıda belirtilen şartların yanı sıra Batı Balkanlar için ek koşul olarak "bölgesel işbirliği" oluşturulmasını ve geliştirilmesini öngörmektedir. Bu durum Batı Balkanlar için istikrar, uzlaşma, iyi komşuluk ve iyi siyasi ilişkiler için gerekli bir ön koşul olarak görülmektedir (Muja, 2013).

10 Mart 2017'de, Kosova Meclisi, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın uygulanması amacıyla, "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın Uygulanması için Ulusal Programı" kabul etmiştir. Bu program Kosova'nın AB'ye katılımı için ana ulusal politika programıdır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Ulusal Programı, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli reformların kapsamlı bir orta vadeli çerçevesini temsil etmektedir. Diğer bir ifade ile AB müktesebatının iç hukuka aktarılması yoluyla, iç mevzuatın AB müktesebatına kademeli olarak yaklaşmasını sağlayacak mevzuatın uygulanmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, Kosova kurumları, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmek için öncelikleri belirlemek amacıyla "Avrupa Reformları Gündemi" ni kabul etmişlerdir.

Kosova Meclisinin AB yolundaki uygulamaları ve AB'ye katılım çerçevesindeki görevleri aşağıdaki dört faaliyet alanına ayrılmaktadır (European Commission, 2022);

a. AB Mevzuatına Yakınlaşma ve Uyum

Kosova Meclisi kabul ettiği yasalarla, AB müktesebatının Kosova yasama sistemine aktarılmasını sağlamaktadır. Ayrıca Meclis, kabul edilen mevzuatın, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Ulusal Programının ve Avrupa Reform Gündeminin uygulanmasını izlemektedir.

b. Denetim ve Ayrıntılı Değerlendirme

Kosova Meclisi ülkenin AB'ye katılım sürecindeki konumunu düzenlemektedir ve süreç boyunca Hükümetin faaliyetlerini yakından izlemektedir. Kosova Hükümeti, genişleme sürecinde önemli bir oyuncu olmasına rağmen, Kosova Meclisinin incelemesi daha geniş bir siyasi uzlaşmayı mümkün kılmaktadır.

c. Bilgi paylaşım faaliyetleri

Kosova Meclisi AB entegrasyonu ile ilgili olarak halk için bir bilgi kaynağıdır. Faaliyetleri aracılığıyla şeffaflığın ve bilgi alışverişinin değerinin güçlendirilmesinden sorumludur.

d. Uluslararası ve Parlamentolar Arası İşbirliği

Parlamento diplomasisi, genişleme sürecinde Kosova'nın uluslararası itibarını ve desteğini güçlendirmek için önemli bir değerdir. Avrupa Parlamentosu ve AB üye devletlerinin Parlamentoları ile düzenli temasların yanı sıra bölge ülkelerinin Parlamentoları ile işbirliği ve entegrasyon sürecinde başarının anahtarı olarak kabul edilmektedir. Kosova Meclisi tarafından kurulan Avrupa Entegrasyonu Komisyonu AB entegrasyonu konusunda Kosova Meclisi'nin kilit komisyonlarından ve aktörlerinden biridir. Avrupa Entegrasyonu Komisyonunun yasama sürecine dâhil edilmesi zorunludur; zira Avrupa Entegrasyonu Komisyonu Mevzuatın AB müktesebatına yakınlaştırılması ve uyumlaştırılması açısından Meclise sunulan tüm yasa tasarılarını ve değişiklikleri değerlendirmektedir.

Diğer yandan Kosova-AB ilişkilerinde Kosova kurumları ve halkı için hayati önem taşıyan bir diğer konu da vize serbestliği ve seyahat serbestliğidir. Bu nedenle Kosova Hükümeti AB ile bu yönde görüşmelerin resmen başlamasından daha önce “de facto” olarak bu yönde çalışmalara başlamıştır. Çünkü Kosova'ya vize serbestliği verilmesi halkın serbest dolaşımına katkı sağlayacak olmasının yanı sıra Kosova'nın ekonomik gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması anlamı da taşımaktadır.

2008'den 2010'a kadar, Avrupa Ortaklık Eylem Planı ve İstikrar ve Ortaklık Mekanizması sektörel toplantıları kapsamında vize serbestliği koşullarının yerine getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Avrupa Komisyonu 2009'da Kosova için vize serbestliği önerisinde bulunmuştur, aynı yıl Kosova Hükümeti tek taraflı olarak vize serbestliği yol haritası hazırlamıştır (Nezaj, 2015: 4). Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kabul edilmiş ve Ulusal Kişisel Verilerin Korunması Ajansı üyeleri atanmıştır.

Vize serbestleştirme alanındaki temel kanunların uygulanmasına yönelik 30'dan fazla kanun ve tüzük kabul edilmiştir. 2010'da ise Kosova bazı Avrupa ülkeleri ile geri dönüşüm anlaşması imzalamıştır. Kosova ile AB vize serbestliği konusundaki girişim 2012 yılında başlamıştır, aynı yıl içinde gerekli reformları yapmak için AB Kosova'ya vize serbestliği verilmesi talimatı vermiştir. Ocak 2012'de Kosova ile AB arasında vize serbestliği konusunda bir diyalog başlatılmıştır. Kosova hükümeti AB tarafından vize serbestliği sağlanması için istediği kriterleri yerine getirmek için 8 kanundan oluşan yasa paketi kabul etmiştir. Ancak Kosova sivil toplumu, bu yasa paketinin kamusal tartışma yapılmaksızın ve demokratik ilkeler takip edilmeden kabul edildiği yönünde endişelerini dile getirmiştir (Muja, 2013: 8-17).

1 Temmuz 2018 tarihinde AB Komisyonu, Kosova'nın vize serbestleştirme için gerekli olan tüm kriterleri karşıladığını belirtmiş ve vize için yeşil ışığı hak ettiğini dile getirmiştir. Kosova kurumları AB'nin istediği bütün kriterleri yerine getirmiş olmasına rağmen, hala vize serbestliği gerçekleşmiş değildir (Kosovo Dobilo Zeleno Svetlo za Ukidanje Viza, 2020; European Commission, 2022).

Avrupa Konseyi ve Komitesi bu konuda olumlu karar almış olsalar da, Kosova'nın sınır güvenliği önlemleri, belge güvenliği, yolsuzlukla mücadele ve organize suçlar ile ilkel olarak mücadele etmediği iddiasıyla Kosova'ya vize serbestliği tanınması konusu AB Parlamentosunun gündemine alınmamaktadır (Loxha, 2019). 2013 yılında sunulan Kosova planının uygulanmasına ilişkin ilerleme raporunda da Kosova'nın organize suç ve yolsuzlukla mücadele kapasitesinin sınırlı kaldığı, bunun da AB'nin iç güvenliğini olumsuz etkileme potansiyelinin olduğu belirtilmiştir (Muja, 2013: 8-17).

Nitekim AB ülkeleri de daha önce diğer Balkan ülkelerine vize serbestliği verilmesinin ardından mülteci sorunu ile karşılaşmaları nedeniyle Kosova'ya vize serbestliği tanınması konusunda çekince koymuşlardır. Çünkü Kosova genç nüfusa sahiptir ve nüfusunun çoğu işsizdir. Nitekim bu nedenle AB ülkeleri Priştine'deki büyükelçiliklerde vize prosedürlerini de zorlaştırmışlardır. Kosova Vize Serbestisi Talimatları, diğer potansiyel adaylara yönelik talimatlardan metodolojik olarak farklı görünmektedir. Koşullar, sınır güvenliği önlemleri, belge güvenliği, yolsuzluk ve organize suçla mücadele vb. açısından temelde benzer olsa da Kosova'nın daha fazla kriteri sağlaması talep edilmiştir. Kosova gelişmiş gözetim mekanizmalarından çıkarılmış, daha sıkı ve aşamalı bir değerlendirme süreci ve daha karmaşık bir karar alma süreci öngörülmüştür (Žbogar, 2012). Kosova Cumhuriyeti, aday ülke statüsüne sahip olan Batı Balkan ülkeleri arasında vizesiz rejimden yararlanmayan tek ülke konumundadır.

4.Kosova'nın AB Üyeliğinin Önündeki Engeller

Bağımsızlık ilanının ardından Kosova'nın tüm hükümetleri tarafından AB üyeliği temel öncelik olarak tanımlanmakla ve Kosova, AB'ye üye olmak isteyen diğer ülkeler gibi AB kriterlerini yerine getirmek ve uluslararası standartlara ulaşmak için büyük bir çaba göstermekle beraber ve hatta 27 Ekim 2015 tarihinde Kosova ile AB arasında "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" imzalanarak 1 Nisan 2016'da yürürlüğe girmesine rağmen Kosova'nın AB üyeliğine başvurma ve aday ülke statüsü alma hedefine ulaşmada başarıya giden yolunu tıkayan bazı engeller bulunmaktadır;

Bunlardan *birincisi*, Kosova'nın "sınırlı egemenliği" ile ilgilidir. Zira AB mevzuatına göre AB'ye üye olmanın ön koşulu uluslararası alanda egemenliği tanınmış bir "devlet" olmaktır. Bilindiği üzere, beş AB üye devlet – Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan, Romanya, Slovakya ve İspanya – Kosova'yı egemen bir "devlet" olarak, diğer bir ifadeyle uluslararası hukukun anlaşma akdetme yetkisine sahip bir süjesi olarak tanımamaktadırlar. Her ne kadar Kosova ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve uygulamaya konulmuş ise de Kosova'nın özellikle de bu beş AB üyesi devlet tarafından tanınmaması, Kosova'nın AB'ye üyelik sürecini karmaşık hale getirmektedir. Bu karmaşık durumun farkında olan AB, beş üye ülkeye sürekli olarak Kosova'yı tanımaları yönünde çağrıda bulunmaktadır (Leitão & Valente, 2020: 116).

Diğer yandan Kosova ile AB arasında 2015 yılında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanarak 2016 yılında yürürlüğe girmiş ise de AB'nin Kosova ile imzaladığı İstikrar ve Ortaklık Anlaşması, diğer Batı Balkan ülkeleriyle imzaladığı İstikrar ve Ortaklık Anlaşmalarından farklıdır. AB'nin Kosova ile imzaladığı İstikrar ve Ortaklık Anlaşması içerik bakımından diğer ülkelerle imzalanmış olan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları ile aynı olmasına rağmen, diğer ülkelere farklı olarak Kosova ile imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması tek tek üye devletler tarafından değil, sadece AB Konseyi tarafından imzalanmıştır. Kosova'nın tüm AB üyesi ülkeler tarafından tanınmadan bile AB'nin aday statüsünü elde etme sürecini başlatabileceğine dair iddialar bulunmakla beraber AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Johannes Hahn, Kosova'nın tüm üye ülkeler tarafından tanınmadan AB'ye aday olup olmayacağı sorusuna olumsuz yanıt vermiştir. Kosova'yı henüz tanımamış olan AB üyesi ülkelerin kısa vadede Kosova'yı tanımaları öngörülmediğinden, bu durumun Kosova'nın AB üyeliğinin önündeki en büyük engellerden biri olduğu söylenebilir (Leitão & Valente, 2020: 117).

Kosova'nın yakın gelecekteki AB üyesi olmasının önündeki engellerden *ikincisi* Kosova'nın AB üyeliği kriterlerini yerine getirmede karşılaştığı zorluklardır. Kosova'nın üyelik kriterlerine uyum konusunda ne kadar yol kat ettiğini değerlendirmek için Avrupa Komisyonu tarafından her yıl yayınlanan Kosova ile ilgili İlerleme Raporları

yayınlanmaktadır. 2018 İlerleme Raporuna dayanılarak elde edilen sonuçlar aşağıdaki şekildedir (Leitão & Valente, 2020: 117-119);

- Bu Raporda Avrupa Komisyonu, Kosova'da devam eden siyasi parçalanma ve kutuplaşmanın yanı sıra parlamenterlerin genel kurul oturumlarına çoğunlukla katılım göstermemesi veya bazılarının engelleyici davranışlarının ülkenin en yüksek kurumu olan meclisin rolünü olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca, Haziran 2017'de yapılan seçimlerden sonra, yeni iktidar koalisyonunun, AB ile ilgili reformları ilerletme ve Kosova için stratejik konularda fikir birliği oluşturma konusunda elde ettiği başarının sınırlı olduğu belirtilmektedir.

- Ayrıca, 2018 İlerleme Raporunda diğer ilgili konuların yanı sıra, siyasi sürecin bütünlüğünü baltalayan ve demokratik süreci önemli yolsuzluk ve usulsüz etki risklerine maruz bırakmaya devam eden diğer bir konunun da siyasi finansmanda şeffaflık eksikliği olduğu belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, 2018 Raporu yürütmenin parlamento tarafından denetlenmesinin “zayıf kalması” nedeniyle iyileştirilmesinin gerekliliğine odaklanmıştır.

- 2018 İlerleme Raporu, merkezi hükümet ve sivil toplum arasındaki işbirliği düzeyinde yıllar içinde kaydedilen ilerlemeyi vurgulayarak, yerel düzeyde de anlamlı katılım ve işbirliği yapılmasının gerekliliğini belirtmektedir.

- 2018 İlerleme Raporu, Kamu idaresi reformu ile ilgili olarak, Kosova'nın, özellikle ajansların ve yarı bağımsız organların gözden geçirilmesi ile bir hazırlık düzeyine ulaştığı sonucuna varmaktadır. Bununla birlikte Raporda, kamu yönetiminin sürekli siyasallaşmasından endişe duyulduğu ve bu durumun kamu yönetiminin verimliliğini ve mesleki bağımsızlığını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

- Hukukun üstünlüğü Kosova'nın karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri olmaya devam ettiğinden 2018 İlerleme Raporunda, Kosova'nın yargı sisteminde çok az ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Avrupa Komisyonu'na göre Kosova'nın yargı sistemi henüz erken bir aşamadır ve şu ana kadar hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir.

- Kosova kurumlarının bir diğer önceliği de yolsuzlukla mücadeledir. Avrupa Komisyonu Kosova'nın bu alanda da “erken aşamada” olduğunu ve bu alanda mücadele için son birkaç yılda bazı ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, bu sorunu çözmek için önemli çabalara ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

- 2018 İlerleme Raporu'nda organize suçlarla mücadele konusunda da benzer bir değerlendirme yapılmıştır. Komisyon'a göre, Kosova bu alanda henüz erken bir aşamadır ve yüksek düzeyde yolsuzluk ve organize suç davalarında performans konusunda geçmişe nazaran bazı ilerlemeler kaydedilmekle beraber Kosova kurumlarının

kara para aklamayla mücadele çabalarında daha etkin olmaları ve ilgili yasanın AB müktesebatı ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

- Kosova yasal çerçevesi, Kosova Anayasası'nın 22. Maddesinde belirtilen insan haklarının korunmasına ilişkin sözleşmede bulunan Avrupa standartlarına uygun olarak temel hakların ve insan haklarının korunmasını garanti etmektedir. Ancak 2018 Raporuna göre Kosova yasal çerçevesinin uygulanması konusunda ek çabalara ihtiyaç bulunmaktadır. 2018 İlerleme Raporu Kosova'da Romanlar ve Aşkaliler de dâhil olmak üzere azınlıklara mensup kişilerin haklarının inkâr edilmesi ve yerinden edilmiş kişiler veya cinsiyete dayalı eşitsizlik uygulamalarının bulunduğunu belirtmektedir.

- 2018 İlerleme Raporu insan hakları alanında kaydedilen ilerlemenin yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Aslında, Kosova çoğulcu ve canlı bir medya ortamından yararlanmasına rağmen, Komisyon İlerleme Raporunda gazetecilere yönelik tehditler ve saldırıların devam ettiğini belirtilmektedir.

5. Sonuç

Kosova'nın AB üyeliği hem Kosova hem AB ve hem de Batı Balkanlar bölgesinin istikrarı bakımından hayati bir öneme sahiptir. Nitekim Kosova Hükümetleri de AB üyeliğini Kosova'nın ulusal önceliklerinden biri olarak tanımlamışlardır ve henüz İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmadan önce "de facto" olarak gerekli düzenlemeleri yapmaya başlamışlardır.

Ancak Kosova'nın AB üyeliğinin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. En büyük engel Kosova'nın "devlet" olarak tanınmaması sorunudur. BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya Federasyonu ve Çin tarafından tanınmadığı için BM'ye üye olamayan Kosova, AB üyesi beş ülke tarafından tanınmaması ve yakın gelecekte tanınacağına öngörülmemesi nedeniyle AB'ye üye olamama durumu ile karşı karşıyadır. Her ne kadar Kosova ile AB arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve yürürlüğe girmiş ise de Kosova ile imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması diğer ülkelerden farklı olarak tek tek AB üyesi devletler tarafından imzalanmak yerine sadece AB Konseyi tarafından imzalanmıştır.

Kosova'nın tanınmasının önündeki engellerden bir diğeri de Rusya Federasyonu tarafından desteklenen Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerini normalleştirmekten kaçınmasıdır. Kopenhag kriterleri gereği Sırbistan'ın da AB üyesi olmak için Kosova ile ilişkilerini normalleştirmesinin gerekliliği Kosova'nın AB üyeliği için ümit vaat etmektedir. Ancak Sırbistan'ın Kosova'dan daha önce AB üyesi olması Kosova'nın AB üyeliğini geciktirici veya engelleyici bir faktör olacaktır.

Kosova henüz tanınma sorunu nedeniyle uluslararası hukukun bir süjesi olarak kabul edilmiyor olsa da Kosova Cumhuriyeti'nin varlığı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

ve Tayvan gibi yadsınamaz bir gerçekliktir ve bölgenin barış ve istikrarı için önemli bir aktördür. Kosova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ve egemenliğinin uluslararası düzeyde tanınması, Kosova Dışişleri ve Diaspora Bakanlığının önceliği olmaya devam edecektir/etmelidir.

Kosova'nın AB üyeliğini en az tanınma sorunu kadar etkileyecek olan diğer bir unsur da Kosova Cumhuriyeti'nin AB üyeliği için gerekli olan kriterleri yerine getirme kapasitesidir. Kosova'nın AB üyesi olmak için Kopenhag Kriterlerinin yanı sıra SAP sürecini tamamlaması gerekmektedir. Ancak, AB Komisyonu tarafından yayınlanan 2018 İlerleme Raporunda da belirtildiği üzere ekonomik sorunların yanı sıra ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve sık sık hükümet değişiklikleri gibi nedenlerle hükümetler AB üyeliği için gerekli olan kriterleri yerine getirmek amacıyla gerekli yasal düzenlemeleri yapmada başarılı olsalar bile bunları hayata geçirme konusunda beklenen başarıyı gösterememiştir.

AB ve Kosova arasında Kosova vatandaşlarına vize serbestisi tanınması yönünde girişimlerde bulunulmuş, diyalog başlatılmış, Kosova kurumları AB'nin istediği bütün kriterleri yerine getirmiş ve 1 Temmuz 2018 tarihinde AB Komisyonu, Kosova'nın vize serbestleştirme için gerekli olan tüm kriterleri karşıladığını belirtmiş olmasına rağmen, hala vize serbestliği gerçekleşmiş değildir. Kosova Cumhuriyeti, hali hazırda aday ülke statüsüne sahip olan Batı Balkan ülkeleri arasında vizesiz rejimden yararlanmayan tek ülke konumundadır. Bunun en önemli nedeni Kosova hükümetlerinin sınır güvenliği önlemleri, belge güvenliği, yolsuzlukla ve organize suçlar ile mücadele konusundaki çabalarının AB tarafından yetersiz bulunması ve bu durumda vize serbestliği sağlanması halinde AB'nin iç güvenliğinin olumsuz etkilenecek olmasıdır. Nitekim AB ülkeleri de, daha önce diğer Balkan ülkelere vize serbestliği verilmesinin ardından mülteci sorunu ile karşılaşmaları nedeniyle Kosova'ya vize serbestliği tanınması konusunda çekince koymuşlardır. Priştine'deki büyükelçilikler de vize sürecini zorlaştırmışlardır.

Yukarıda belirtilen veriler ışığında, Kosova'nın eski Yugoslavya Cumhuriyeti içerisindeki en az gelişmiş bölge olduğu da düşünüldüğünde Kosova'nın AB üyeliği için gerekli kriterleri yerine getirmesi için epey çaba göstermesi gerektiği görülmektedir. Zira Kosova ile aynı kriterlere tabi olan ve eski Yugoslavya içerisindeki en gelişmiş cumhuriyetlerden biri olan ve tanınma sorunu ile karşı karşıya olmayan Hırvatistan'ın dahi sadece müzakere sürecinin sekiz yıl (2005-2013) sürdüğü göz önünde bulundurulacak olursa Kosova'nın AB üyelik sürecinin çok daha uzun süreceği tahmin edilebilir.

AB Komisyonu tarafından yayınlanan İlerleme Raporlarından elde edilen bulguları da göz önünde bulundurduğumuzda, Kosova Hükümeti AB üyeliği kriterlerini yerine getirmek için seçim reformu, güçlü ve bağımsız kurumlar inşa etme ve kamu alımlarında daha fazla şeffaflık gibi kamu yönetiminde reform, organize suçlarla ve

yolsuzlukla mücadele, medya ilişkileri ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı gibi somut yapısal reformlar yapılmalı, kamu kurumlarını güçlendirmeli ve hukukun üstünlüğünü uygulamak için bu reformları etkili bir şekilde uygulamaya koymalıdır.

Kosova Cumhuriyeti henüz çok genç bir devlettir. Kosova Hükümetinin ve Kosova kurumlarının gayretli çalışmaları sonucu Kosova Cumhuriyeti'nin orta vadede mutlaka "devlet" olarak tanınacağı ve AB üyesi olacağı düşünülmektedir. Batı Balkanlar bölgesinde istikrar ve barışın sağlanması ve geçmişte bölgede yaşanan husumetlerin ve çatışmaların tekrarlanmaması için bölge ülkelerinin AB üyesi olmaları bir zorunluluktur. Zira hem Batı Balkanlar, hem de Kosova, Avrupa'nın ayrılmaz bir parçasıdır.

Kaynakça

Akgün, S. (2014). Kosova'nın Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Süreci Ve Bu Süreçte Kosova Türkleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1), 1-14.

Aspridis, G., & Petrelli, M. (2012). When the EU met the western Balkans: Ready for the wedding? . *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe* , 15(1:The EU and the Balkans: drifting apart?), 5-26.

Bosna-Hersek. (tarih yok). 5 5, 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/bosna-hersek_45469.html adresinden alındı.

Domachowska, A. (2021). The Status of the European Integration Process of the Western Balkan Countries,. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs* (4), 67-92.

Dzihic, V., & Wieser, A. (2008). The Crisis of Expectations – Europeanisation as "acquis démocratique" and its limits. The case of Bosnia-Herzegovina and Serbia. *L'Europe en Formation*, 3-4 (349 - 350), 81-98.

Economides, S. (2020). Kosovo and the European Union. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.

Elsuwege, P. v. (2017). Pravna kreativnost u spoljnim odnosima EU: Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Kosova," (2017) 3, . *Pregled evropskih spoljnih poslova br. 22*.

European Commission. (2022). *Kosovo, Membership status, Potential candidate, Background*,. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/kosovo_en adresinden alındı.

European Integration, N. C. (2014). National Strategy for European Integration "Kosovo 2020". 4 9, 2022 tarihinde <https://president->

ksgov.net/repository/docs/National_Strategy_for_European_Integration_Kosovo_2020_ENG_(1).pdf adresinden alındı.

European Parliament. (2016, 3 16). *Stabilisation and Association Agreement*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A0316\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A0316(01)&from=EN) adresinden alındı.

European Parliament. (2020). *Kratki vodič o Europskoj uniji – 2020*. https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hr/FTU_5.5.2.pdf adresinden alındı

Evropske Integracije, M. z. (2014). EU i Kosovo Pregled Ključnih Politika Evropskih Integracija, An EU funded project managed by the European Union Office in Kosovo.

Gashi, S., & Novaković, I. (2017). *od tehničkih sporazuma do sveobuhvatne normalizacije analiza Beograd Odnosi između Beograda i Prištine*. Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung, Kancelarija Beograd Dositejeva.

Hoti, A., & Gërguri, D. (2015). Media Freedom - A Challenge in Kosovo's European Integration Process", . *Europolity, Continuity and Change in European Governance*, 9(2), 29-46.

Hoti, A., & Gërguri, D. (2017). The Copenhagen Political Criteria For Joining The EU: The Case of Kosovo. *Teorija in Praksa let.*, 54(6), 1008-1022.

Kavalski, E. (2006). Divide and Reward: Maintaining EU's Deterrence in The Balkans after The 2004 Enlargement. *Journal of Political and Military Sociology*, 34(2), 289-299.

Kosovo Dobilo Zeleno Svetlo za Ukidanje Viza. (2020, 9 27). 4 3, 2022 tarihinde <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-evropska-komisija-o-liberalizaciji-viza/29373647.html> adresinden alındı.

Leitão, F. M., & Valente, I. M. (2020). Kosovo's long road to EU Membership. *Debater a Europa*(23), 107-124.

Lemay-Hebert, N., & Murshed, S. M. (2016). Rentier Statebuilding in a Post-Conflict Economy: The Case of Kosovo. *Development and Change*, 47(3), 517–541.

Lika, L., & Reka, B. (2021). The European Union's Relations with the Republic of Kosovo",. A. Hajrullahu, & A. Vukpalaj içinde, *Forging Kosovo: Between Dependence, Independence, and Interdependence* (s. 229-250). Bern: Peter Lang.

Loxha, A. Z. (2019, 5 15). *Da li Kosovo Može da sa Pozdravi sa Viznom Liberalizacijom?.*, Slobodna Evropa: 15.05.2019 tarihinde

<https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-vizna-liberalizacija/29637202.html>

adresinden alındı

Marleku, A. (2012). Small States Foreign Policy: the Case of Kosovo. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 11(3), 79-97.

Martino, F. (2018, 3 1). EU enlargement: a new strategy, with hands by the brakes. *Osservatorio Balcani e Caucaso, Transeuropa*. [On-line]. 9.04.2022 tarihinde <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Serbia/EU-enlargement-a-new-strategy-with-hands-by-the-brakes-186173> adresinden alındı.

Ministry of Foreign Affairs and Diaspora. (2022). *International recognitions of the Republic of Kosovo*. 3.04. 2022 tarihinde <https://www.mfa-ks.net>: <https://www.mfa-ks.net/en/politika/483/njohjet-ndrkombtare-t-republiks-s-kosovs/483> adresinden alındı.

Ministry of Foreign Affairs and Diaspora. *Regional Cooperation*. <https://www.mfa-ks.net>: 03.04.2022 tarihinde <https://www.mfa-ks.net/en/politika/487/regional-cooperation/487> adresinden alındı.

Muja, A. (2013). *Proces Vizne Liberalizacije Sa Eu Na Zapadnom Balkanu: Komparativna Procena*. Priştina: GIZ projekt PodrskaProcesu Evropske Integracije na Kosovu. KCSSnajdi (Kosovar Center for security Studies).

Nezaj, N. X. (2015). The development of Kosovo and its relationship with the EU, Discussion Paper, No. 4/15, Europa-Kolleg Hamburg, Institute for European Integration, Hamburg, 2015. *Discussion Paper, No. 4/15*.

Republike Kosova, V. (2010). *Akcion Plan 2010 Za Implementaciju Evropskog Partnerstva Za Kosovo*. Priştina.

Rexhepi, R., Sahiti, V., & Rullani, F. (2020). Kosovo Integration in EU. *Prizren Social Science Journal, Volume 4*(Issue 3), 11-23.

Schneider, C. J. (2009). *Conflict, Negotiation and European Union Enlargement*. Cambridge University Press.

Sergi, B. S., & Qerimi, Q. (2007). The process of EU enlargement towards south-eastern Europe: current challenges and perspectives. *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe: Macroeconomic stability, economic reforms, restructuring* , 10 (2), 57-65.

Srbija i Kosovo: evropske perspektive i praksa, Evropski pokret u Srbiji. (2014). *Grafolik*. <https://www.emins.org/product/srbija-i-kosovo-evropske-perspektive-i-praksa/> adresinden alındı.

Vachudova, M. A. (2014). EU Leverage and National Interests in the Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On . *JCMS Journal of Common Market Studies*, 52(1), 122–138.

Weber, B., & Bajrami, A. (2018). *Put Kosova Ka Članstvu u EU i ONU, DPC-KFOS Policy Note studija, Serija Policy Note studija „Jačanje perspektive Kosova”*. Berlin-Priština.

Wilson Center. (2004). *European and US Policies in the Balkans”*,. Meeting Report 297 of the conference co-sponsored by EES and the Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), held on May 23, 2004, Berlin. 4 3, 2022 tarihinde <https://www.wilsoncenter.org/publication/297-european-and-us-policies-the-balkans> adresinden alındı.

Xhambazi, V. (2021, 3 25). Three key foreign policy objectives for Kosovo’s new government. *Emerging Europe*. 4 3, 2022 tarihinde <https://emerging-europe.com/voices/three-key-foreign-policy-objectives-for-kosovos-new-government/> adresinden alındı.

Žbogar, S. (2012, 2 13). The first week in Kosovo of the new EU Head of Office/ EUSR. http://www.eeas.europa.eu/archives/delegations/kosovo/press_corner/all_news/news/2012/120213_first_week_in_kosovo_zbogar_sr.htm adresinden alındı.

ÇALIŞANLARIN ALGILARINA GÖRE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE KURUMSALLAŞMA İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Kurtuluş Yılmaz GENÇ

A Research on The Relationship Between Organizational Culture and Institutionalization According to Employees' Perceptions

Yazar(lar) | Author(s)
Kurtuluş Yılmaz GENÇ¹
Filiz MERT²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 25/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 28/06/2022

Anahtar Kelimeler:
Kültür, Örgüt Kültürü,
Kurumsallaşma.

ÖZ

Bu araştırmada gelişmekte olan bir üniversitenin çalışanlarının algılarına göre yaş, cinsiyet, kadro, eğitim durumu ve kurumda çalışma süresi açısından var olan kültür değişkenleri incelenmiştir. Araştırmada üniversitede çalışan akademik ve idari personelin var olan kültüre yönelik algılarını ölçmek, örgüt kültürü ile kurumsallaşma ilişkisini tespit etmek ve farklılıklarını ortaya koymak amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın temel amacı, bir üniversite çalışanlarının algılarına göre örgüt kültürü konusunu çeşitli yönleri ve özellikleri ile ele almanın yanı sıra kurumsallaşma olgusunun örgüt kültürünün oluşmasıyla ilişkisini tespit etmektir. Alan araştırması kapsamında, akademik ve idari personele uygulanan anketlerle 202 kişiden veri toplanmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesinde SPSS 23 paket programından yararlanılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış, ölçeklerden alınan puanlara ait frekans, aritmetik ortalama ve yüzde dağılımları ortaya konmuştur. Veri seti; faktör analizi, korelasyon analizi, t-testi ve içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Bu noktadan yola çıkarak çalışanların algıladıkları göre mevcut örgüt kültürü durumu tespiti yapıp, kurumsallaşmaya yönelik öneriler geliştirilmiştir. Başlıca bulgular şunlardır: Örgüt kültürü ile güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, bireycilik/ toplumsallık, kısa dönem/uzun döneme odaklanma arasında doğrusal ilişki vardır. Yine, algılanan kurumsallaşma düzeyi açısından üniversite mensupları arasında ortalamalar açısından anlamlı bir farklılık yoktur.

* Bu çalışma Prof. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ danışmanlığında yürütülen, Filiz ÖZDER tarafından 2021 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans Programında sunulan ve onaylanan tezden türetilmiştir.

¹ Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-5637-2995>, e-posta: kyilmazgenc@gmail.com

² Bilim Uzmanı, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-0529-9040>, e-posta: filiz.ozder@giresun.edu.tr

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 25/05/2022
Accepted Date : 28/06/2022

Keywords:

Culture, Organizational
Culture, Institutionalization.

ABSTRACT

In this study, the existing cultural variables (age, gender, staff, educational status, and duration of work in the institution) were examined according to the perceptions of the employees of a developing university. The survey technique was used to measure the perceptions of the academic and administrative staff, working at the university, towards the existing culture, to determine the relationship between organizational culture and institutionalization and to reveal their differences. The center of the study was university staff. The main purpose of the study is to determine the relationship between institutionalization and the formation of organizational culture as well as addressing the issue of organizational culture with its various aspects and characteristics according to the perceptions of a university's staff. Surveys applied to academic and administrative staff; the data were collected from 202 people. SPSS 23 package program was used to analyse and evaluate the obtained data. The validity and reliability analyses of the scales were made, and the frequency, arithmetic mean and percentage distributions of the scores, obtained from the scales, were revealed. The data set was evaluated by factor analysis, correlation analysis, T-test and content analysis. Based on this point, according to the perceptions of the employees, the current organizational cultures were determined and suggestions for institutionalization were made. The basic findings are as the following: there are correlations between organizational culture and power distance; uncertainty avoidance, individualism/collectivism, and short term/long term focus. Again, there is no significant difference between the groups for the perceived institutionalization level.

1. Giriş

Kültür, insan topluluklarının kendine özgü ortaya koyulan, aktarılan sembollerle ifade edilen davranış biçimleridir. Temelinde tarihsel süreç ve geleneksel görüşler ve değerler oluşturmaktadır (Hofstede, 2001:11). 1871 yılında ilk kez Tylor, kültür kavramını şu şekilde açıklar: “Toplumun bir parçası olan insanın öğrendiği veya tecrübe ettiği bilgi, sanat, ahlak, gelenekler gibi beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” Tylor bu tanımıyla kültürün diğer insanlarla etkileşim içinde kalarak, bir şeyler öğrenerek ortaya çıktığını ortaya koymuştur (Burke, 2006: 91-100). Kültür kavramını sistemli biçimde ülkemizde ilk kez tanımlayan Ziya Gökalp'tir. Gökalp; kültürü, bir topluma ait gelenek-görenekler, sanat, din olarak tanımlamış ve kültürün milli olduğunu ileri sürmüştür (Şimşek ve Diğerleri, 2016: 48).

Seyfi ve Çelik (2002)'nin Bolay'dan aktardıklarına göre, “İnsanın günlük hayatını devam ettirildiği, mahallesine kadar toplumu, olayları ve davranışları anlamlandırması onları canlı tutma ve onları yorumlaması olarak ifade edilen kültürü, kısaca anlam verme olarak açıklamaktadır. İnsan, anlamlandırma işini inançlarına ve değerlerine göre yaşadığı topluma ve çevreden etkilenecek şekilde şekillendirir” (Seyfi ve Çelik, 2009: 289).

Kurumsallaşma zaman içinde, örgüt içinde gerçekleşen, örgütün kendine özgü hikâyesini aksettiren, örgütte bulunan bireyleri ve onu şekillendiren grupları belirten ve çevreye adapte olmanın yollarını gösteren bir süreçtir. Örgütler kurumsallaşma sürecinin sonunda, hayatta kalma ve süreklilik kazanma amacına ulaşırlar. Buna göre, bir örgütün kurumsallaşmış olması, çevresi tarafından kabul edilmiş ve süreklilik kazanmış olması anlamına gelir (Büte, 2008: 317).

Örgüt denilen kavram, iki veya daha fazla insanın, ortak bir amacı gerçekleştirmek için, biçimsel kurallara göre düzenlediği yapı olarak anlaşılmaktadır. Örgütte ortaya çıkan olaylar, karşılıklı davranışlar bütünüdür. Örgütün yapısı bu karşılıklı davranışları tanımlar. Örgüt yapısı bir örgütten diğerine farklılık gösterir. Örgütler karşılıklı davranış amaçlarına göre şekillenir (Hicks, 1979: 18). Bu doğrultuda örgüt, kültürünü meydana getirir, şekil alır.

Her örgütün kendine özgü doğruları, yanlışları, gelenek ve görenekleri kendi kültürünü oluşturur. Ayrıca biçimsel organizasyonun norm ve değerleri ve bunların örgüt içinde yorumlarını örgüt kültürü yansıtır (Katz ve Kahn, 1977: 139).

Bir inşaata dışarıdan bakıldığında, kolonları, kirişleri ve çelik bağları görülmez; fakat onlar olmadan bina ayakta duramaz. Bu örnek örgütler için de geçerlidir. Onların da sahip oldukları kültür gözle görülmez ama yaşamlarını ve ayakta durmalarını sağlayan en önemli etkidir (Goffee ve Gareth, 2003: 15).

Kurumsallaşma ile birlikte; üniversitelerde iş tanımlarının netliği, çalışanların görevlerinde profesyonelleşmesini sağlayacak, üniversitelerin güçlü bir kültüre sahip olması da bilgilerin doğru, tarafsız bir biçimde kurum içine ve kurum dışına aktarılmasıyla üniversitelerde şeffaflık ve hesap verebilirlik artacaktır. Kurumsallaşmayı gerçekleştiren yükseköğretim kurumları örgütsel değişimi daha iyi gerçekleştirecektir (Bozbayındır, 2014: 2).

2. Örgüt Kültürünün Tanımı ve Önemi

Literatürde örgüt kültürüne ilişkin çeşitli ve çok sayıda tanımlama yapılmıştır. Schwartz ve Davis'e göre örgüt kültürü, örgütteki grup ve üyelerin davranışlarını önemli ölçüde şekillendiren normların oluşmasını sağlayan ve örgüt üyelerince paylaşılan inançlar ve beklentiler bütünüdür. Bazı bilim insanları örgüt kültürünü paylaşılan ve insanların örgütte nasıl davranacağıyla ilgili olan inançlar ile hangi amaç ve görevlerin önemli olduğunun ayırımına varılmasını sağlayan değerlerin oluşturduğu bir küme olarak ele almaktadır. Bazılarına göre ise örgüt kültürü bir örgütte zaman içinde gelişen ortak inançlar ve değerlerdir (Açıkgöz, 2006: 9).

Örgüt kültürünün önemi; işletmelerde iş yaşamına dair tutum ve davranışları geliştirme ve onları koruma açısından etkilidir. İşletmelerin güçlü bir örgüt kültürü

rekabet edebilmelerinde etkin bir rol oynar. İşletmelerin amaç, strateji ve politikalarını belirlemede örgüt kültürü etkili olduğu gibi yöneticilerinde bu stratejiyi izlemelerinde ve işletmelerin başarısını arttırmada örgüt kültürü çok önemli bir araç olmuştur (Eren, 2002: 399).

2.1. Örgüt Kültürünün Üniversitelerdeki Yeri ve Önemi

Yöneticilerin ise asıl sorumluluğu, örgütte var olan sosyal bağları sıkı bir şekilde pekiştirmek, devam ettirmek ve geliştirmek olmalıdır. Üniversitenin düzenini korumalı ve güvenliğini sağlamalıdır (İra, 2004). İra'ya göre (2004: 4), “üniversite yönetimince, öğrenci beklentilerine duyarlı olunmalı, örgütsel amaçları yerine getirmede kabul edilebilir esnekliğin dışına çıkılmamalı, sistemin alt ve üst basamakları arasında sürekli bilgi akışı sağlanmalı, alınan bütün kararların açık ve şeffaf olmasına, kritik ve acil olanların dışında alınacak kararların sanal ve gerçek ortamda tartışmaya sunulmasına ve en çok kabul gören kararın yaşama geçirilmesine önem verilmelidir.”

Örgüt kültürünün oluşum aşamasında etkili olan bir diğer unsur ise yöneticiler ve liderlerdir. Bu kişilerin aldığı stratejik kararlar doğrultusunda örgütün amaçları, hedefleri ve geleceği belirlenir. Yöneticilerin felsefeleri, tutum ve davranışları, yönetim kabiliyetleri, değişime ve yeniliğe karşı olan düşünceleri örgüt kültürünün şekillenmesinde etkilidir (Keskin, 2015: 21).

Kısacası örgüt kültürünün oluşumunda başarılı yöneticilerin ve liderlerin özellikleri oldukça etkilidir.

Üniversitelerde örgüt kültürü algısının oluşup-oluşmaması veya örgüt kültürünün ne kadar güçlü-zayıf olması, örgüt kültürü öğelerinin üniversitelerde almış olduğu şekil gibi; birçok araştırma çalışması mevcut olmakla birlikte örgüt kültürü temalı bazı çalışmalar aşağıda yer almaktadır:

Güven'e (1996) ait “*Osmangazi Üniversitesinde Örgüt Kültürü Araştırması*” konulu çalışmada Osmangazi Üniversitesi akademik personelinin örgütsel uygulamalara ilişkin algılarına göre nasıl ve ne düzeyde örgüt kültürü oluştuğu belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Osmangazi Üniversitesinde güçlü bir örgüt kültürü oluşmamış ancak kültürün zayıf da olmadığı tespit edilmiştir. Yeni kurulan üniversitelerde bunun mümkün olmayacağı normal görülmüştür.

Fidan'a (2011) ait “*Yeni Kurulan Üniversitelerde Çalışanların Örgüt Kültürü Algısı: Bilecik Üniversitesi Örneği*” konulu araştırmanın temel amacı; örgüt kültürünü oluşturan unsurlara algı düzeylerini belirlemek ve çalışanların belirlediğimiz demografik özellikler bakımından örgüt kültürü algılarındaki farklılıklarını incelemektir. Sonuç olarak yapılan tez çalışmasının konusunun yeni kurulan üniversitelerden biri olan Bilecik Üniversitesinde çalışan idari ve akademik personelin örgüt kültürü algı düzeyi olmakla

araştırmanın kısıtlı olması araştırmanın sonuçlarının diğer yeni kurulan üniversitelere genellenmesini engellemektedir. Her kurumun örgüt kültürü oluşumu iç ve dış değişik faktörlerden etkilenmektedir.

Kurt'a (2012) ait "*Üniversitede Çalışanların Örgüt Kültürü Algıları: Bir Vakıf Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Örneği*" çalışmasının amacı; yanıtlayıcıların vermiş olduğu cevaplar örgüt kültürü ve boyutlarının olumlu veya hangi düzeyde algılandığı ortalamalarla belirginleşmiş paralel ilerlemiştir. Araştırmanın yapıldığı üniversite çalışanları tarafından en olumlu algılanan örgütsel kimlik olarak saptanmıştır.

3. Kurumsallaşma Kavramı

Kurumsallaşma zaman içinde, örgüt içinde gerçekleşen, örgütün kendine özgü hikâyesini aksettiren, örgütte bulunan bireyleri ve onu şekillendiren grupları belirten ve çevreye adapte olmanın yollarını gösteren bir süreçtir. Örgütler kurumsallaşma sürecinin sonunda, hayatta kalma ve süreklilik kazanma amacına ulaşırlar. Buna göre, bir örgütün kurumsallaşmış olması, çevresi tarafından kabul edilmiş ve süreklilik kazanmış olması anlamına gelir (Büte, 2008: 317).

Kurumsallaşma kurumların sürekliliği, davranışlara bir standart getirilmesi ve istikrar kazanmasıdır. Örgütlerin faaliyet gösterdikleri çevreleriyle olan uyum sürecini ve bu uyumda zamanla oluşan bir ilerlemeyi açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle kurumsallaşma; belli bir çevrede faaliyet gösteren örgütlerin yapı ve işleyiş özellikleri ile çevrenin özellikleri arasındaki paralelliği ve örgütsel yapılarda zamanla oluşan benzerliği göstermektedir (Kendirli ve Şanöz, 2006: 233).

İşletmelerin yaşamı açısından ayrı bir öneme sahip olan kurumsallaşma; bir şirketin bireylerden bağımsız bir şekilde kurallara, standartlara, iş süreçlerine sahip olması, çevresindeki değişiklikleri takip eden sistem oluşturması ve çevresindeki gelişmelere uygun bir biçimde organizasyon yapısını hazırlaması, kendine has iletişim ve iş bitirme yöntemlerini kültürleştirilmesi ve bu sayede diğer şirketlerden farklı ayırt edilebilen bir kimlik kazanma sürecidir (Karpuzoğlu, 2001: 45).

4. Alan Araştırması

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu alan araştırmasının amacı üniversitede çalışan akademik ve idari personelin örgüt kültürü algılarını belirlemek ve bu çerçevede kurumsallaşma ve örgüt kültürü ilişkisi üzerinde değerlendirmeler yapabilmektir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma bir üniversitenin akademik ve idari personeli üzerinde görüşme yöntemiyle ve Internet üzerinden anket formunun doldurulması sağlanarak

gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmayı gerçekleştirebilmek için açık uçlu sorulardan ve 5’li likert ölçeğine göre oluşturulmuş bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu Hofstede (1980; 1984) çalışmalarındaki modelinden yararlanarak araştırmacılar (yazarlar) tarafından literatür taramasına dayalı olarak yapılmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmuştur. Ölçeğin bütün bileşenleri bir bütün olarak öncelikle 30 kişi üzerinde uygulanmış geçerlilik, güvenirlikleri test edilmiştir. Oluşturulan hipotezler özellikle korelasyon analizi ile test edilmiştir. Aynı zamanda nitel araştırma soruları da ayrıca nitel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

4.3. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini üniversite çalışanları akademik ve idari personel oluşturmuştur. Araştırmanın yapıldığı bu üniversite de yaklaşık 1500 akademik personel yaklaşık 450 idari personel görev yapmaktadır.

4.4. Araştırmanın Kısıtları

- Araştırmaya konu olan üniversitenin akademik ve idari personeli üzerinde gerçekleştirilmiştir.
- Araştırma 2019 Kasım ve Aralık aylarında yapılmıştır.
- Veri toplama yöntemi olarak anket formu kullanılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yukarıda görüldüğü üzere araştırma modelimiz 2 ana değişkenden oluşmaktadır. Bu üniversitenin örgüt kültürünün ve kurumsallaşmanın hangi aşamada olduğu araştırılmıştır.

Hipotezler

H1: Örgüt kültürü ile algılanan kurumsallaşma düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile güç mesafesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H3: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile belirsizlikten kaçınma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H4: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile kültürün bireycilik/toplumculuk arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H5: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile kısa döneme/uzun döneme davranışı odaklanma arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H6: Örgüt kültür ile güç mesafesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H7: Örgüt kültür ile belirsizlikten kaçınma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H8: Örgüt kültürü ile bireycilik/toplumculuk arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H9: Örgüt kültürü ile kısa döneme/uzun döneme odaklanma arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H10: Örgüt kültürüne ilişkin algı ile katılımcıların yaşı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H11: Örgüt kültürüne ilişkin algı ile aylık gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H12: Örgüt kültürüne ilişkin algı ile üniversitede çalışma yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H13: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile katılımcıların yaşı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H14: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile aylık gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H15: Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile üniversitede çalışma yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

4.5. Bulgular

4.5.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Ankete katılan üniversite çalışanlarına (akademik ve idari) ait yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir seviyesi, toplam çalışma süresine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Katılımcılara ait demografik özelliklerine ilişkin sıklık ve yüzde dağılımları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 1.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş Aralığı	Sıklık	Yüzde (%)
20-30	27	13,5
31-40	92	45,6
41-50	69	34,4
51-60	12	6
61 yaş ve üzeri	2	1
Toplam	202	100,5

Örnekleme oluşturan katılımcıların yaş grupları anket formunda açık uçlu sorulmuş ve araştırmacı tarafından gruplandırma yapılmıştır.

Tablo 1.1. Cinsiyete göre Dağılımı

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde (%)
Kadın	76	37,6
Erkek	126	62,4
Toplam	202	100

Tablo 1.2'ye göre örneklem 76 (%37,6) kadın ve 126 (%62,4) erkekten oluşmaktadır. Katılımcı sayısı, 202 kişidir. Ankete katılanların çoğunluğu erkektir.

Tablo 1.2. Eğitim Durumu Tablosu

Eğitim Durumu	Sıklık	Yüzde (%)
İlkokul	2	1,0
Ortaokul	1	0,5
Lise	13	6,4
Önlisans	12	5,9
Lisans	73	36,1
Yüksek Lisans	34	16,8
Doktora	67	33,2
Toplam	202	100

Tablo 1.3'te görüldüğü gibi; Eğitim seviyesinden anlaşılacağı gibi lisansüstü mezun sayısının fazla olması eğitim kurumunun üniversite olmasının katkısı büyüktür. Akademisyenlerin ankete katılımının daha fazla olduğu kanıtlanmıştır.

Tablo 1.4. İş Tecrübesi Tablosu

İş Tecrübesi (Yıl Olarak)	Sıklık	Yüzde (%)
1-5 Yıl	73	36
6-10 Yıl	77	38,1
11-15 Yıl	34	16,9
16-20 Yıl	8	4
21 Yıl ve üzeri	10	5
Toplam	202	100

Tablo 1.4'e göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu genç nüfustan oluşmaktadır. Genç nüfus üniversitenin örgüt kültürü ve kurumsallaşma ilişkisinin oluşumunun başında evresini henüz tamamlamadığı buradan da saptanmıştır.

4.5.2. Faktör Analizi

Tablo 1.5. Değişkenlere ilişkin Faktör Analizi Sonuçları

Örgüt Kültürü Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = 0,900		
Barlett Testi Ki-kare değeri = 1427,029		
Serbestlik Derecesi = 66		
Anlamlılık Değeri = 0,000		
İfadeler	Faktör	Ortalama
12 Bu üniversitenin kültürü öğrenilmeye açık değerler içerir.	,830	2,87
11 Bu üniversite bütünleştirici bir örgüt kültürüne sahiptir.	,810	2,66
13 Bu üniversitenin kültürü kendine özgü değerler içerir.	,806	3,00
14 Bu üniversitenin kültürü kendine özgü davranış kalıplarını içerir.	,730	3,06
21 Bu üniversitenin kültürü paydaşların kültürlerinin etkileşimi ile oluşmuştur.	,728	2,99
15 Bu üniversitenin kendine özgü bir dili vardır.	,724	2,99
16 Bu üniversitenin kültürü kendine özgü törenleri içerir.	,711	3,16
18 Bu üniversitede sürekli olarak anlatılan üniversiteye ilişkin hikâyeler vardır.	,710	3,00
17 Bu üniversitenin kültürü kendine özgü simgeler içerir.	,708	3,13
19 Bu üniversitenin kendine özgü kahramanları vardır.	,658	2,89
22 Bu üniversitenin kültürü sürekli ve hızlı bir değişim göstermektedir.	,657	2,82
20 Bu üniversitede gündelik olayların nasıl gelişebileceğine ilişkin yaygın beklentiler vardır.	,634	2,93
Güç Mesafesi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = 0,746		
Barlett Testi Ki-kare değeri = 188,349		
Serbestlik Derecesi = 10		
Anlamlılık Değeri = 0,000		
	Faktör	Ortalama
2 Bu üniversitenin statü sembolleri çok belirgindir.	,799	3,41
6 Bu üniversitenin statü farklılıkları ücretlere yansımaktadır.	,748	3,52
5 Bu üniversitede merkezîyetçi bir yapı vardır.	,656	3,38
4 Bu üniversitede üstlere bağlılık davranışı baskındır.	,626	3,23
7 Bu üniversitede statü farklılıkları çok belirgindir.	,596	3,50
3		
Belirsizlikten Kaçınma Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = ,755		
Barlett Testi Ki-kare değeri = 490,599		
Serbestlik Derecesi = 15		
Anlamlılık Değeri = 0,000		
	Faktör	Ortalama
31 Bu üniversitede istikrara çok önem verilir.	,864	2,78
33 Bu üniversitede yazılı kurallar gündelik faaliyetlere rehberlik eder.	,849	3,04
32 Bu üniversitede kurallara uyulur.	,846	2,91
30 Bu üniversitede sorumluluklar ve iş akışı ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir.	,754	2,87
Bireycilik/Toplumculuk Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = ,835		
Barlett Testi Ki-kare değeri = 388,192		
Serbestlik Derecesi = 15		
Anlamlılık Değeri = 0,00		
	Faktör	Ortalama
36 Bu üniversitenin kültürü uyumluluğu teşvik eder.	,850	2,85
38 Bu üniversitede kuruma bağlılık baskındır.	,782	2,81

39	Bu üniversitede bireyselden çok örgütsel performans önceliklidir.	,778	2,77
34	Bu üniversitede toplumsal çıkarlar önceliklidir.	,718	3,05
37	Bu üniversitede grup merkezli davranış önceliklidir.	,684	3,08

Kısa Döneme/Uzun Döneme Odaklanma Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = ,784

Barlett Testi

Ki-kare değeri = 367,027

Serbestlik Derecesi = 6

Anlamlılık Değeri = 0,00

		Faktör	Ortalama
42	Bu üniversitede yatırımlarda verimli kaynak kullanımı esastır.	,876	2,94
43	Bu üniversitede orta ve uzun dönemdeki sonuçlara odaklanılır.	,851	2,85
41	Bu üniversitede var olan kaynakların en uzun süre kullanılması anlayışı vardır.	,850	3,02
40	Bu üniversitede geleneklere uyum önceliklidir.	,759	2,96

Algılanan Kurumsallaşma Düzeyi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri = ,881

Barlett Testi

Ki-kare değeri = 1215,017

Serbestlik Derecesi = 45

Anlamlılık Değeri = 0,00

		Faktör	Ortalama
49	Bu üniversitede yapılan faaliyetlerle ilgili standartlar belirlenmiştir.	,811	2,92
52	Bu üniversitede hesap verebilirlik ilkesine tam uyulur.	,785	2,91
50	Bu üniversitede yapılan her faaliyetle ilgili standartlar belirlenmiştir.	,782	2,92
51	Bu üniversitede personel alımlarında liyakat önceliklidir.	,772	2,68
45	Çalışanlar sürekli değişse de bu üniversitedeki faaliyetler içerik ve şekil olarak değişmez.	,763	2,82
53	Bu üniversitede şeffaflık ilkesine tam olarak uyulur.	,728	2,89
47	Bu üniversitede, çalışanların kişiliğine bağlı olmayan yapı ve süreçler oluşturmuştur.	,716	2,80
48	Bu üniversitede işe yeni alınan bireyler faaliyetlerin nasıl yapıldığını örgütün kendisine özgü oluşturduğu sistemi içerisinde öğrenebilir.	,706	3,12
46	Bu üniversitede faaliyetleri ile ilgili olarak kendi yöntemlerini üretmiştir.	,700	2,87
44	Bu üniversitede faaliyetler çalışanların kişiliğine bağlı değildir.	,649	2,82

Tablo 1.5’te faktör analizi sonuçlarının her birinde KMO Testi değeri 0,50 olduğu için veri seti faktör analizi için uygundur. Yine, Bartlett Testi anlamlıdır. Faktör skorları 0,5’in altında olan alt değişkenler analiz dışı bırakılmıştır.

Örgüt Kültürü Ölçeği Faktör Analizi Sonuçlarına göre;

KMO Testi Sonuçları %,900 olduğundan veri seti faktör analizi için uygundur. Serbestlik Derecesi 6 olduğundan Anlamlılık Derecesi,000 olduğundan ölçek anlamlıdır. Bartlett Testi: (Ki-Kare değeri) 1427,029 olduğundan anlamlıdır. Bu durum da değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu ortaya koyar, genel olarak veri kümesinin faktör analizi için uygun olduğu ifade edilebilir.

Güç Mesafesi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçlarına göre;

KMO Testi Sonuçları %,746 olduğundan veri seti faktör analizi için uygundur. Serbestlik Derecesi 10 olduğundan Anlamlılık Derecesi,000 olduğundan ölçek anlamlıdır. Bartlett Testi: (Ki-Kare değeri) 188,349 olduğundan anlamlıdır. Bu durum da değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu ortaya koyar, genel olarak veri kümesinin faktör analizi için uygun olduğu ifade edilebilir.

Belirsizlikten Kaçınma Ölçeği Faktör Analizi Sonuçlarına göre;

KMO Testi Sonuçları %,755 olduğundan veri seti faktör analizi için uygundur. Serbestlik Derecesi 15 olduğundan Anlamlılık Derecesi,000 olduğundan ölçek anlamlıdır. Bartlett Testi: (Ki-Kare değeri) 490,599 olduğundan anlamlıdır. Bu durum da değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu ortaya koyar, genel olarak veri kümesinin faktör analizi için uygun olduğu ifade edilebilir.

4.5.3. Normallik Testi

Değişkenlere ilişkin verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek üzere ilgili test yapılmıştır. Verilerin normal dağıldığı belirlenmiştir. Bu çerçevede parametrik istatistiksel analiz yöntemleri uygulanmıştır.

4.5.4. Hipotez Testleri

Yukarıda gösterilen tanımlayıcı istatistiksel analizler yapıldıktan sonra değişkenler arasında doğrusal bir ilişki (korelasyon) olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizine geçmeden önce 12 ifadeden oluşan örgüt kültürü ölçeği, 5 ifadeden oluşan güç mesafesi ölçeği, 4 ifadeden oluşan belirsizlikten kaçınma ölçeği, 5 ifadeden oluşan bireycilik-toplumculuk ölçeği, 4 ifadeden oluşan kısa döneme/uzun döneme odaklanma ölçeği, 10 ifadeden oluşan algılanan kurumsallaşma düzeyi ayrı ayrı birer tek değişkene indirgenmiştir. Yapılan normallik testi sonucunda analize tabi değişkenlerin normal dağıldığı görülmüştür. Bu bulguya özellikle histogramların yapısıyla ulaşılmıştır.

Tablo 1.6. Temel Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi 1

	Dkültür	Dgüç	Dbel	Dbirtoplum	Dkisauzun	Dkurum
Dkültür	1					
Dgüç	,312** ,000	1				
Dbel	,586** ,000	,216** ,002	1			
Dbirtoplum	,639** ,000	,294** ,000	,650* *	1		
Dkisauzun	,628** ,000	,324** ,000	,631* *	,736** ,000	1	
Dkurum	,655** ,000	,203 ,004	,733* *	,763** ,000	,755** ,000	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. * Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Yukarıda tablo 1.6'da görüldüğü gibi örgüt Kültürü ile güç mesafesi arasında ($r=,312^{**};,000$), belirsizlikten kaçınma arasında ($r=,586^{**};,000$), bireycilik/ toplumculuk arasında ($r=,639^{**};,000$), kısa dönem/uzun döneme odaklanma arasında ($r=,628^{**};,000$)

doğrusal ilişki vardır. Yukarıda tabloda görülen korelasyon bağları örgüt kültürü ile özel nitelikli alt bileşenler arasındaki uyumu ortaya koymaktadır. Güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, bireycilik-toplumculuk, kısa dönem/uzun döneme odaklanma değişkenleri ile bütünsel örgüt kültürü arasında doğrusallık, uyum ya da istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre H6, H7, H8, H9 hipotezleri kabul edilmiştir.

Alan araştırması tasarımında en önemli unsurlardan olan örgüt kültürü ile algılanan kurumsallaşma düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur ($r=,655^{**};,000$). Böylece, ilgili hipotez (H1) kabul edilmiştir. Algılanan kurumsallaşma düzeyi ile belirsizlikten kaçınma ($r=,733^{**};,000$), bireycilik/toplumculuk ($r=,763^{**};,000$), kısa döneme/uzun döneme odaklanma ($r=,755^{**};,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır. Dolayısıyla ilgili hipotezler kabul edilmiştir. Bu sonuçlara göre H2 hipotezi reddedilmiş, H3, H4 ve H5 hipotezleri ise kabul edilmiştir.

Tablo 1.7. Temel Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi 2

	Yaş	Aylık Gelir	Çalışma Yılı	Dkültür	Dkurum
Yaş	1				
Aylık Gelir	,425** ,000	1			
Çalışma Yılı	,534** ,000	,184** ,009	1		
Dkültür	-,035 ,620	,005 ,948	-,026 ,710	1	
Dkurum	,008 ,913	-,034 ,626	-,008 ,908	,655** ,000	1

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. *Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 1.7’de görüldüğü gibi, örgüt kültürüne ilişkin algı ile çalışanların yaşı, aylık geliri ve üniversitede toplam çalışma yılları arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla H10, H11 ve H12 hipotezleri reddedilmiştir. Yine, algılanan kurumsallaşma düzeyi ile çalışanların yaşı, aylık geliri ve üniversitede çalışma yılları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla H13, H14 ve H15 hipotezleri de reddedilmiştir.

Tablo 1.8. Cinsiyete göre Algılanan Kurumsallaşma Düzeyinin Değerlendirilmesi Grup İstatistikleri

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalama
Kadın	76	2,8434	0,87076	0,09988
Erkek	126	2,8937	0,85386	0,07607

Tablo 1.9. Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

	Levene'nin Varyans Eşitliği Testi		t	df	Sig (2-tailed)	T-Testi Ortalama Eşitliği			
	F	Sig				Ortalama fark	Standart hata farkı	%95 farkın güven aralığı	Aşağı
Eşit varyanslar varsayıldı	,031	,860	-,402	200	,688	-,05023	,12494	-,29660	,19614
Eşit farklar varsayılmadı			,400	155,785	,690	-,05023	,12555	-,29823	,19777

H₀: Algılanan kurumsallaşma düzeyi bakımından iki grubun (kadınların ve erkeklerin) ortalamaları arasında bir fark yoktur.

H₁: Algılanan kurumsallaşma düzeyi bakımından iki grubun (kadınların ve erkeklerin) ortalama arasında fark vardır.

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü gibi grupların ortalamaları arasında önemli bir fark yoktur. Anlamlılık değeri sonucu da (p=,860) grupların ortalaması arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. %95 güven aralığı içerisinde anlamlılık değeri 0,05 ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla H₀ hipotezi kabul edilir, H₁ hipotezi reddedilir. Bu durumda algılanan kurumsallaşma düzeyi açısından üniversite mensupları arasında ortalamalar açısından anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak, böyle bir sonucun ortaya çıkmasında kadın ve erkek sayısının birbirine denk olmaması da etkili olmuş olabilir. Dolayısıyla, bu bulgunun değerlendirilmesi açısından kadın ve erkek katılımcı sayısının birbirine eşit olmaması bir zayıflık olarak değerlendirilebilir.

4.5.5. İçerik Analizi

Anket çalışmasının bir diğer bölümünü oluşturan açık uçlu sorulara verilen yanıtlar incelenmiştir. Bu başlık altında çalışanların algılarına göre örgüt kültürü ve kurumsallaşma ilişkisi yanıtlayıcıların vermiş olduğu cevaplara göre analiz edilmiştir. Araştırmamızda bulunan açık uçlu sorulardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 1.10. Soru 6: Size göre çalıştığımız üniversitenin örgüt kültürünün en belirgin özelliği nedir?

İlgili Konu	Söylemler	%
Diğer	Kampüs alan yaşam eksikliği (1), sosyal nitelik taşır (2), alt-üst ilişkileri (1), karar verme sürecinin hızlı etkin oluşu (1), sevgi-saygıya dayalı olması (1), tarafsızlık (2), şeffaflık (2), dürüstlük (1), etkileşim (1), dinamiklik (1), sosyal fiziki çevre (1), gruplaşma (1), makamlara önem verme (6), bireyselci bir yapı (4)	12,3

Örgüt kültürü	Bir örgüt kültür olduğunu düşünmüyorum, oturmuş bir örgüt kültürü göremiyorum, örgüt kültürü yoktur, Örgüt kültürü olduğuna inanmıyorum, yeni üniversite örgüt kültürü oluşmamış (7), örgüt kültürü yoktur (10)	8,4
Dayanışma-yardımlaşma-işbirliği Olmama	Örgüte dahil olan bireyler arasında uyum olması paylaşım-yardımlaşma (1), grupların kendi içlerin dayanışması (1), yardımlaşma (3), birimler arası uyum-iş birliği (3), çalışan arası işbirliği (3), birlikte hareket etme, dayanışmacı bir tavır sergileme (1), Farklı insanların bir arada işbirliği içinde çalışması (3)	7,4
Kurumsallaşma	Yetenekli insan olmaması, anayasasının olmaması, aidiyet duygusu olmaması, kültürün olmaması (12)	5,9
Belirgin özellik	Kurumsal yapı (2), kurumsallaşamama (2), kurumsallaşma tam oluşmaması (2)	2,9
Etkinlik	Örgüt kültürü belirgin özellik değil (1), en belirgin özelliği olduğunu düşünmüyorum (2), hiçbir belirgin özelliği yok (1), belirgin bir özellik içermiyor (1)	2,4
Samimiyet	Toplumsal olaylara duyarlı sempozyumlar, konferanslar, şenlikler-etkinlikler (2), anma programları ve düzenli etkinlikler (2), geleneksel törenler-etkinlikler (1)	2,4
Güvenlik Örgütlenme-örgütsel yapı	Zaman zaman profesyonelliği olumsuz etkileyen samimiyet (1), Samimiyet (2), Çalışanların samimi olması (2)	2,4
Bilmiyorum	Disiplin ve güvenlik (2), güvenlik (2)	1,9
Az	Örgütlenme yoktur (2), örgütsel yapı (1), örgütsel yapı da olmama (1)	1,9
Bilim-bilgi	Bilmiyorum (3)	1,4
Tematik Değişim	Yok denecek kadar az (2), yeterli olmayacak kadar az (1)	1,4
Çatışma	Akla ve bilime yönelik faaliyetler (1), bilgiye değer verme, bilgi üretme (2)	1,4
Uyum	Belli bölümlerde ihtisahlaşmanın sağlanmış olması ve tematik alanlarda sağlanan bilimsel başarılar (1), müstakil birimlerin tematik alanda yeni yeni oturması (2)	1,4
Bütün	Değişim olmaması, Değişime olan direnç (3)	1,4
Hiyerarşi	Çatışma (3)	1,4
Kimlik	Uyum içinde çalışma (1), uyum sağlayabilir değişebilir nitelik taşıma (2)	1,4
Değerler	Çalıştığımız üniversitede bütünleştirici bir örgüt kültürüne sahip değildir, bütünlük (2)	0,9
Akademik	Kurumlar arası hiyerarşi ve düzenlemeler (2)	0,9
Vizyon-misyon	Kendine özgü kimliğinin olması (1), kimliklenme (1)	0,9
Siyasi	Kendine özgü değerler içermesi (2)	0,9
Gelişme	Akademik personellerin donanımlı olması, akademik personelin haklı olması (2)	0,9
Zayıf	Misyonu ve vizyonu eğitim odaklı olmak (2)	0,9
	Politik, siyasi ve eylemci (1), siyasi görüş (1)	0,9
	Gelişme çalışmaları (1), gelişmekte olan bir kültür (1)	%0,9
	Örgüt kültürü maalesef zayıf (1), maalesef zayıf" (2)	0,9

Yukarıda tablo 1.10’da görüldüğü gibi “Size göre çalıştığınız üniversitenin örgüt kültürünün en belirgin özelliği nedir?” sorusuna verilen cevaplar belli başlıklar altında toplanmıştır. Yüzde oranı en yüksek 25 (%12,3) kez farklı ifadeler kullanmışlardır. Kampüs alan yaşam eksikliği, sosyal nitelik taşıır, alt-üst ilişkileri, karar verme sürecinin hızlı etkin oluşu, sevgi-saygıya dayalı olması, tarafsızlık, şeffaflık, dürüstlük, etkileşim, dinamiklik, sosyal fiziki çevre, gruplaşma, makamlara önem verme, bireyselci bir yapı

şeklindedir. “Size göre çalıştığınız üniversitenin örgüt kültürünün en belirgin özelliği nedir?” sorusuna yüzde oranı en düşük 2 (% 0,9) kez ‘kimlik’, ‘değerler’, ‘akademik’, ‘misyon-vizyon’, ‘siyasi’, ‘gelişme’, ‘zayıf’ ifadelerini kullanmışlardır.

Tablo 1.11. Soru 10: Çalıştığınız üniversitesinin ulaşılan kurumsallaşma göstergeleri nelerdir?

İlgili Konu	Söylemler	%
Kurumsal	Kurumsallaşma (5), kurumsallık, kurumsallaşamama (5), kurumsal yapı oluşmadığından karmaşık yapı (5), kuruma bağlılık olmaması (2), kurumsal yapının olmaması (5), kurumsallaşma göstergesi zayıf (2), kurumsallaşma noktası zayıflıkları (2), kurumsal yapı bozuklukları, kurum kültürü eksikliği (2), kurumsal kültür yokluğu, kurumsal yapının oluşmaması (2), Kurumsal olarak yeni kurulan üniversitelerin sorunu, kurumsallık yok (2), Kurumsal yapıda bozukluklar mevcut (4), Kurumsallaşma seviyesi ve hızının yetersiz olması (3), Kurumsal kültür yoktur (1)	19,8
Diğer	Uzlaşmaya kapalı, bağımlılık duygusunun zayıflığı, sadakat, örgüt içi örgüt dışı yönleri zayıf, sorumluluktan kaçınma, şeffaflık, gruplaşma, ayrıştırıcı tutumlar, yetki-görev dağılımının tam olmaması, bütünleştirici değil, hesap verilebilirlik yok, farklılıklara uyum sağlayamama, çağın gerekleri takip edememe, istikrarsız (15)	7,4
Üniversite	Yeni üniversitelerde genel sorunlar (1), yeni kurulan üniversitelerde olumsuzluklar (1), yeni kurulan üniversitelerdeki taşlar yerine oturmamış (1), yeni bir üniversite olmasından dolayı memnuniyetsizlik (1), üniversite kültürünün oluşmaması (1), üniversitelerin başarı sıralamasındaki geriye gidiş (1), yeni oturmuş bir üniversite oluşu (1)	3,4
Fiziksel	Fiziksel alan yetersizliği, fiziksel olanaklar (2), sosyal ve fiziki çevre, fiziki alan (2), fiziki yapının yetersizliği (2)	2,9
Akademik-idari	Akademik-idari personel ayrımcılığı (1), akademik personele tüm hakların verilmesi (1), idari personelin alt sınıf görülmesi (2), Akademik-idari personele davranış farklılığı (2)	2,9
Örgüt kültürü	Örgüt kültürü yok (2), örgüt kültüründe zayıflıklar var (2)	1,9
Güven	Güvensizlik (2), güven, güvensizlik cezalandırma (2)	1,9
Adalet	Adalet (2), adaletsizliklerin olması (1)	1,4
Dürüstlük	Dürüst çalışma (1), dürüstlük (2)	1,4
Sürekli tekrar	Kendini sürekli tekrar etmesi, sürekli tekrar (2)	0,9
İş bölümü	İş bölümünün belli olmaması, iş bölümü yapılmaması (2)	0,9
Ast-üst	Birimler arası uyum sorunu ast-üst kopukluğu, ast-üst hiyerarşisindeki durumlar (2)	0,9
Durağan	Durağan bir yapıya sahiptir (1), Durağan (1)	0,9
Bağlılık	Bağlılık (2)	0,9

Tablo 1.11’de ankette üniversite çalışanlarına sorulan “Çalıştığınız üniversitenin ulaşılan kurumsallaşma göstergeleri nelerdir?” Bu cevaplardan yüzde oranı en yüksek ‘kurumsal’ olarak söylenen ifadeler 40 (%19,8) kez tekrarlamıştır. Bunlar kurumsallaşma, kurumsallık, kurumsallaşamama, kurumsal yapı oluşmadığından karmaşık yapı, kuruma bağlılık olmaması, kurumsal yapının olmaması, kurumsallaşma göstergesi zayıf, kurumsallaşma noktası zayıflıkları, kurumsal yapı bozuklukları, kurum kültürü eksikliği, kurumsal kültür yokluğu, kurumsal yapının oluşmaması, kurumsal olarak yeni kurulan üniversitelerin sorunu, kurumsallık yok, kurumsal yapıda bozukluklar

mevcut, kurumsallaşma seviyesi ve hızının yetersiz olması, kurumsal kültür yoktur cevaplarıdır. “Çalıştığınız üniversitenin ulaşılan kurumsallaşma göstergeleri nelerdir?” sorusuna en düşük yüzde oranı ‘sürekli tekrar, iş bölümü, ast-üst, durağan, bağlılık’ ifadeleri tekrarlamıştır. Bu ifadeler 2 (%0,9) kez tekrarlamıştır. Kendini sürekli tekrar etmesi, sürekli tekrar, iş bölümünün belli olmaması, iş bölümü yapılmaması, birimler arası uyum sorunu ast-üst kopukluğu, ast-üst hiyerarşisindeki durumlar, durağan bir yapıya sahiptir, durağan, bağlılık şeklindedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Üniversite gibi insan faktörünün aktif olduğu organizasyonlarda örgüt kültürünün temelini iş birliği ve güçlü iletişim sağlar. Üniversitelerde örgüt kültürünün bilinmesi başarıya ulaşmada önemli rol oynayacaktır. Bu araştırmada üniversite akademik ve idari personel araştırmanın ana kütlelerini oluşturmaktadır.

Üniversitelerde örgüt kültürü yöneticilerinin katkılarıyla zaman içinde güçlenip zenginleşebilir. Bunun sağlanması için yöneticilerin tüm çalışanlarına örgüt kültürünü benimsemeleri konusunda desteğinin sağlamalıdır. Temel değerler, ortak inançlar, uyulması istenilen kurallar, davranışlar, gelenekler ve alışkanlıklar tüm birimlerde yaygınlaştırılmalıdır.

Örgüt kültürü, üniversite çalışanları arasında manevi bir bağ oluşturmaktadır. Temel değerler paylaşıldığı ölçüde bu bağ güçlenecek ve sağlamlaşacaktır. Üniversitelerde güçlü bir örgüt kültürüne sahip olabilmek ve kurumsallaşma alanında gelişebilmek için öneriler aşağıda sunulmuştur.

Üniversitelerde kurumsallaşma sürecinin örgüt kültürüne bağlı olarak yükseltilmesi için şu önerilerde bulunulabilir:

- Örgütsel kültürün kurumsallaşmayı destekleyecek şekilde oluşturulmasına özen gösterilmelidir. Bu çerçevede örgüt kültürünü oluşturan unsurların ortaya çıkış ve gelişim süreçlerine müdahale edilmelidir.
- Kurumsallaşmanın temel bileşenlerinin örgüt kültürü ile bütünleştirilmesi yönünde çaba sarf edilmelidir.
- Örgüt içi ödüllendirmelerde kurumsallaşma politikası kapsamında davranışlar sergileyen, bu politikaların uygulanmasını kolaylaştıran ve etkili olmasına destek olan çalışanlar öncelikli olarak göz önünde bulundurulmalıdır.
- Örgütte kurumsallaşmaya aykırı olan faaliyetler engellenmelidir. Bunu sağlamak için gerekirse yaptırımlarda uygulanabilmelidir.
- Kurumsal alt yapı örgüt kültürü kurumsal yapı uyumunun ve bütünleşmesini destekleyecek şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

- Örgütlerde güç mesafesi kurumsallaşmayı destekleyecek şekilde yönlendirilmelidir. Güç mesafesinin kurumsallaşmayı engelleyecek düzeyde ortaya çıkmasına engel olunmalıdır.
- Örgütlerde stratejik planlanma faaliyetleriyle belirsizliklerin ortaya çıkarabileceği olumsuzlukları en aza indirmelidirler.
- Örgütlerde bireycilik/toplumculuk düzeyi, kurumsallaşmayı destekleyecek şekilde yönlendirilmelidir.
- Kurumsallaşma kısa dönemdeki faaliyetlere özen gösterilmesi yanında özellikle orta ve uzun döneme de önem verilmesini gerektirir. Kuşkusuz, stratejik planlamalarda uzun döneme odaklanılmalıdır.

Kaynakça

Açıkgöz, B. (2006). *Rekabetçi Değerler Yaklaşımı Açısından Yöneticilerin Örgüt Kültürüne İlişkin Algılamaları: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Z. Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Burke, R. (2006). “Why Leaders Fail: Exploring the Darkside”, *International Journal of Manpower*, 27(1), ss. 91-100.

Büte, M. (2008). *Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde Yaşadığı Sorunlar. III. Aile İşletmeleri Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul Kültür Ün. Yayını, İstanbul.

Bozbayındır, F. (2014). *Türkiye’de Yeni Kurulan Kamu Üniversitelerindeki Kurumsallaşmanın İncelenmesi, Doktora Tezi*, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Eren, E. (2002). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. Beta Yayınevi, İstanbul.

Fidan, M. (2011). *Yeni Kurulan Üniversitelerde Çalışanların Örgüt Kültürü Algısı: Bilecik Üniversitesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Güven, A. S. (1996). *Üniversitelerde Örgüt Kültürü- Osmangazi Üniversitesinde Örgüt Kültürü Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Goffee, R.,Gareth,J. 2003. *Kurum Kültürü*, (Çev. K. Katmandu), Mediat Yayınları, İstanbul.

Hicks, H. G. (1979). *Örgütlerin Yönetimi*, (Çev. O. Tekok, A. Bintuğ ve B. Bumin), Turhan Kitapevi,Ankara

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*, Sage Publishing, London.

Hofstede, G. (2001). *Cultures Consequences*, Second ed., Thousand Oaks, CA., Sage Publications, p.11.

İra, N. “*Örgütsel Kültür (Dokuz Eylül Üniversitesi Örneği)*”, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Malatya.

Karpuzoğlu, E. (2001). *Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma*, Hayat Yayınevi, İstanbul.

Katz, D., Kahn, R. (1977). *Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi*, (Çev. H. Can ve Y. Bayar), Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Kendirli, S. Ve Şanöz, F. (2006). *Küreselleşme çerçevesinde kurumsal yönetim*, 5.Orta Anadolu İşletmecilik Kongre Kitabı, Tokat.

Keskin, Z. (2015). *Örgüt Kültürü Ve Örgüte Bağlılık Arasındaki İlişki: Öğretim Üyelerine Yönelik Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurt, E. “*Üniversitede Çalışanların Örgüt Kültürü Algıları: Bir Vakıf Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Örneği*”, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı:1, 2012, s.137.

Özder, F. (2021). “*Çalışanların Algılarına Göre Örgüt Kültürü ve Kurumsallaşma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*” Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

Seyfi, T. Ve Çelik, S. “*Küreselleşme-Kültür İlişkisinin Eğitim Örgütlerini Etkileme Biçimleri: Kayseri Örneği*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, s.289.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A., ve Akgemci, T. (2016). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Eğitim Kitabevi, Konya.

KOSOVA'DA DEVLET İNŞASINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ROLÜ*

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Nesrin KENAR

THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN STATE BUILDING IN KOSOVO

Yazar(lar) | Author(s)
Nesrin KENAR¹
Bajram HODZA²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 16/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 19/05/2022

Anahtar Kelimeler:

Kosova, EULEX, Devlet İnşası, AB

ÖZ

Yugoslavya'nın dağılma sürecinden en fazla etkilenen Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmuştur. Bu nedenle AB Yugoslavya savaşları sırasında müdahil olarak çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi yönünde çaba göstermiştir. Eski Yugoslavya coğrafyasında yaşanan savaşlardan sonuncusu olan Kosova savaşında da müdahil olan AB, savaş sonrasında barışın tesisi yönünde faaliyet göstermiş ve Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından da EULEX misyonu vasıtasıyla Kosova'da devlet inşası sürecine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Avrupa Birliği (AB) hukukun üstünlüğü misyonu olan EULEX polis ve adalet sektöründe görevlendirilmiştir. EULEX AB tarafından Batı Balkanlarda kurulan ikinci misyondur. AB kurmuş olduğu EUFOR misyonu ile Bosna-Hersek'te barışın tesisi için çalışmalar yürütmektedir. Bu makalede AB'nin Kosova'da devlet inşa sürecindeki rolü, görev tanımı, kurulduğu günden itibaren Kosova'da yaptığı çalışmalar ve bu çalışmaların Kosova devlet inşasına katkısı ve başarılı olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Kosova'da devlet inşa sürecinde görev alan kurumlar ve görev alanları incelenmiştir. İkinci olarak AB'nin EULEX misyonunun Kosova'da devlet inşa sürecindeki görevi, yaptığı çalışmalar incelenmiştir.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 16/05/2022
Accepted Date : 19/05/2022

Keywords:

Kosovo, EULEX, State Building, EU

ABSTRACT

EU countries were the most affected during the disintegration process of Yugoslavia. Therefore, the EU intervened during the Yugoslav wars and made efforts to resolve the conflicts through peaceful means. The EU, which was also involved in the Kosovo war, which is the last of the wars in the geography of the former Yugoslavia, has been active in establishing peace after the war and is trying to contribute to the state-building process in Kosovo through the EULEX mission after Kosovo's declaration of independence. EULEX, the rule of law mission of the European Union (EU), is assigned to the police and justice sector. EULEX is the second mission established by the EU in the Western Balkans. With the EUFOR mission it established, the EU carries out studies for the establishment of peace in Bosnia and Herzegovina. In this article, the role of the EU in the

* Bu çalışma Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR'ın danışmanlığında yürütülen Bajram HODZA'nın yayınlanmamış ve henüz savunulmamış doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Dr.Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID ID: 0000-0000-6350-7744, nkenar@sakarya.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0002-6814-9237, bajrampasa@gmail.com

state-building process in Kosovo, its job description, the work it has done in Kosovo since its establishment, and the contribution of these studies to the state-building in Kosovo and whether they are successful or not are examined. In the study, first of all the institutions and their fields of duty were examined in the state-building process in Kosovo. Secondly, the task of the EU's EULEX mission in the state-building process in Kosovo and its work are examined.

1.Giriş

Kosova Cumhuriyeti 2008 yılında bağımsızlık ilan eden bir devlet olmasına rağmen Kosova'nın bağımsız bir devlet olma yönündeki çabaları eskilere dayanmaktadır. Kosova, İkinci Dünya Savaşından sonra Josip Broz Tito tarafından Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin kurulması sırasında yeni devlet içerisinde “federe cumhuriyet” statüsü elde etme konusunda çaba göstermesine rağmen Arnavutların Yugoslavya dışında bir devletleri olduğu (Arnavutluk) gerekçesiyle o dönemde Kosova'ya Sırbistan'a bağlı bir “özerk bölge” statüsü verilmiştir. Tito yönetimi tarafından Kosova'ya Sırbistan'a bağlı bir “Özerk Bölge” statüsü verilmesinde her ne kadar Sırp milliyetçiliğinin gücünü azaltma ve yüzölçümü ve nüfus bakımından diğer federe cumhuriyetlerden çok daha büyük olan Sırbistan'ı diğer cumhuriyetlerle nispeten eşit bir konuma getirmek amaçlanmışsa da Kosova Özerk Bölgesi ile Sırbistan arasındaki ilişkiler daima sorunlu olmuştur. Tito yönetimi döneminde Kosovalı Arnavutların güçlenen Sırp milliyetçiliğine ve Sırbistan yönetimine yönelik direncini arttırmak ve Sırbistan'ın Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti içerisinde yeniden hegemonya kurmasını engellemek amacıyla Kosova'ya (Voyvodina ile birlikte) “genişletilmiş özerklik” statüsü verilerek federe cumhuriyetlerin haklarını sahip olması ve yetkilerini kullanması sağlanmıştır. Tito yönetimi tarafından izlenen bu politika ile her ne kadar Sırp milliyetçiliğinin etkisi azaltılmışsa da gücü azaltılamamıştır.

Nitekim Sırbistan'da milliyetçi duyguları körükleyerek ve kullanarak 1989'da iktidara gelen Slobodan Milosevic, Kosova'nın “genişletilmiş özerklik” statüsünü kaldırmıştır. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin dağılması ve Slovenya ve Hırvatistan'ın ve ardından Bosna-Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlık ilan etme sürecinde Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti anayasasında özerk bölgelere self-determinasyon hakkı tanınmamasına rağmen Kosova 1991 yılında bağımsızlık ilan etmiştir.

Kosova'nın bağımsızlık ilanının sadece Arnavutluk tarafından tanınması nedeniyle hedeflediği bağımsız ve egemen bir devlet olma amacına ulaşamayan Kosovalı Arnavutlar İbrahim Rugova'nın liderliğinde “sivil itaatsizlik” direniş hareketini başlatarak, bu sırada Yugoslavya'nın dağılması sırasında yaşanan çatışmalara çözüm bulma çabası içerisinde olan uluslararası toplumun dikkatini çekerek ve desteğini alarak

bağımsızlık elde etmeyi amaçlamışlardır. Ancak 1995 yılında imzalanan ve Yugoslavya savaşlarını sona erdiren Dayton Barış Antlaşmasında Kosova sorununa ilişkin bir çözümün yer almaması sonucu “sivil itaatsizlik” politikası ile bağımsızlık elde etme amaçlarına ulaşamayan Kosovalı Arnavutlar bu politikayı terk ederek 1997 yılında Kosova Kurtuluş Ordusunu (KKO) kurmuşlardır ve Sırbistan yönetimine karşı silahlı direniş hareketi yürütmeye başlamışlardır.

Kosovalı Arnavutlar ve Kosova Kurtuluş Ordusu tarafından yürütülen silahlı direniş hareketine Miloseviç yönetimi tarafından orantısız güç kullanılarak karşılık verilmesinin yanı sıra sivillere karşı şiddet uygulanmaya başlamıştır. Bunun üzerine çok yüksek sayıda Kosovalı Arnavut Kosova’yı terk ederek başka ülkelere sığınmışlardır. Uluslararası arabuluculuk çabaları sonucunda yapılan Rambouillet Anlaşmalarının Miloseviç yönetimi tarafından kabul etmemesi üzerine Sırbistan ve Karadağ’dan oluşan Federal Yugoslavya Cumhuriyetine yönelik NATO askerî harekâtı düzenlenmiştir. Harekâtın ardından BM Güvenlik Konseyinin 1244/1999 sayılı kararı ile Sırbistan’ın Kosova üzerindeki yönetimi askıya alınarak Kosova’daki sivil yönetim olarak Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu olan UNMIK’i ve askeri yönetim olarak NATO barış gücü olan KFOR’u yetkilendirmiştir (Marleku, 2012: 86). Bu şekilde uluslararası yönetim altında Kosova’da devlet inşa süreci başlamıştır.

UNMIK yönetimi Kosova’ya devlet kurumlarını ve belediyeler düzeyinde yeni kurumlar kurma konusunda rehberlik etmiştir, serbest seçimler düzenlemiştir ve çok etnik gruptan oluşan bir Kosova Polis Teşkilatı (KPS) kurmuştur. Kosova Kurtuluş Ordusu (KLA) terhis edilmiştir ve üyelerinin çoğu Kosova Koruma Birliklerine (KPC) katılmıştır. Zaman geçtikçe, UNMIK yönetimi yetkilerini Kosova makamlarına daha fazla devretmeye başladı. Finlandiya’nın eski Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari, 2005 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Kosova Özel Temsilcisi olarak atanmıştır. Aynı yıl Ahtisaari’nin diplomatik çabaları ile yerel yönetimin yerelleştirilmesi, Kosova’da kültürel ve dini mirasın korunması, ekonomik sorunlar ve azınlıkların haklarının korunması gibi Kosova’nın geleceği için önemli olan çeşitli konular ele alınmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında Ahtisaari, Belgrad ve Priştine’den yetkilileri bu konuları ve Kosova’nın statüsü sorununu tartışmak üzere bir araya getirmiştir. Ahtisaari daha sonra Kosova’nın gelecekteki statüsü ve azınlıkların korunması gibi Kosova’nın demokratik yönetimine ilişkin bir dizi tavsiyeyi içeren kapsamlı bir teklif geliştirmiştir. Ahtisaari Planı Kosova’nın yükümlülüklerini yerine getirmesini denetlemek için Sivil Ofis (ICO) kurulmasını, bir Avrupa Birliği (AB) hukukun üstünlüğü misyonu (EULEX) görevlendirilmesini, NATO’nun polis ve adalet sektöründe güvenli ve emniyetli hizmetler sunmaya devam etmesini içeriyordu. Kosova yönetimi Ahtisaari Planında yer alan tavsiyeleri kabul etmiş, ancak Sırbistan yönetimi reddetmiştir. Bunun üzerine

Kosova, Ahtisaari Planı kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmiştir ve 17 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir (Marleku, 2012: 87).

Kosova'nın tarihsel arka planı incelendiğinde Kosova'nın bağımsızlık ve devlet inşa sürecinde uluslararası toplumun etkisinin ve katkısının belirleyici olduğu görülmektedir. Kosova, henüz UNMIK yönetimi altındayken hazırlanan Ahtisaari Planında belirtilen yükümlülüklerle ve düzenlemelere uygun olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Ahtisaari Planında NATO'nun polis ve adalet sektöründe güvenli ve emniyetli hizmetler sunmaya devam etmesinin yanı sıra Avrupa Birliği (AB) hukukun üstünlüğü misyonu (EULEX) görevlendirilmesini ve Kosova'nın Ahtisaari Planında belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmesini denetlemek için Sivil Ofis (ICO) kurulmasını öngörüyordu. UNMIK de hali hazırda Kosova'da görevine devam etmektedir. Her ne kadar Kosova 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve 117 ülke tarafından tanınmış ise de hali hazırda uluslararası yönetime ve denetime tabidir. Bu unsurlardan hareketle Kosova'nın devlet inşa sürecinde uluslararası toplumun etkisi daha iyi anlaşılabilir.

AB ülkeleri Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ve Kosova'da yaşanan çatışmalardan en fazla etkilenen AB ülkeleri olması, bu nedenle AB Yugoslavya savaşları sırasında müdahil olarak çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi yönünde çaba göstermesi ve bölgenin barış ve istikrarından en fazla AB ülkelerinin etkilenecek olmaları nedeniyle bu makalede AB'nin Kosova'da devlet inşa sürecindeki rolü, kurulduğu günden itibaren Kosova'da yaptığı çalışmalar ve bu çalışmaların Kosova devlet inşasına katkısı incelenmiştir. Çalışmada AB'nin EULEX misyonunun Kosova'da devlet inşa sürecindeki görevi, yaptığı çalışmalar incelenmiştir ve Avrupa Birliği (AB) hukukun üstünlüğü misyonu (EULEX)'in Kosova'da yürüttüğü çalışmalarının başarılı olup olmadığı sorusuna cevaplanmaya çalışılmıştır.

2. EULEX'in Kurulması

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde, coğrafi olarak çatışma bölgesine yakınlıkları nedeniyle en fazla etkilenen AB ülkeleri olmuştur. Bu nedenle AB Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan savaşlar sırasında sürece müdahil olarak çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi yönünde çaba göstermiştir. Eski Yugoslavya coğrafyasında yaşanan savaşlardan sonuncusu olan Kosova savaşında da müdahil olan AB, savaş sonrasında barışın tesisi yönünde faaliyet göstermiş ve Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından da Ahtisaari Planı doğrultusunda Kosova'da kurulan EULEX misyonu vasıtasıyla Kosova'da devlet inşası sürecine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. AB

hukukun üstünlüğü misyonu olan EULEX polis ve adalet sektöründe görevlendirilmiştir. EULEX AB tarafından Batı Balkanlarda kurulan ikinci misyondur³.

EULEX ile ilgili yapılan çalışmalarda Kosova’da EULEX’in görevlendirme amacının Kosova’daki bağımsızlık sonrası düzenin AB standartlarına getirilmesi olduğu belirtilmektedir. Kosova yargısının siyasi elit ve rüşvetin elinde olduğu, kapasite eksikliği bulunduğu ve Kosova’nın bağımsız kurumlara ve fonksiyonel yargıya ihtiyacı olduğu belirtilmektedir (Cadier, 2011: 3-4).

Ancak AB, Kosova’yı tanımadığından Kosova’da EULEX misyonunun kurulmasının hukuksal dayanağı bulunmamaktaydı. Bu nedenle EULEX ne Ahtisaari Planının uygulayıcısı ne de Kosova hükümetin davetlisi olarak Kosova’ya gelebiliyordu. Bu sorun ABD ve BM tarafından çözülmüştür, BM Sırbistan ile anlaşmaya varılmak üzere arabuluculuk yapmıştır, Sırbistan’la yapılan arabuluculuk sonrası EULEX, Kosova’nın bağımsızlık ilanından ancak sekiz ay sonra, 9 Aralık 2008 tarihinde resmen göreve başlamıştır. BM Genel Sekreterinin raporunda belirtilen ve Sırbistan ve BM arasında yapılan altı maddelik anlaşma yapılmasının ardından EULEX ve UNMIK’in görevleri tanımlanmıştır (United Nations, 2008).

3.EULEX’in Görevi

AB, EULEX’e gereken araç ve yetkiler verilmesi durumunda üç ana sorunun çözümüne katkıda bulunacağı düşüncesindeydi;

- a. EULEX, çabalarıyla yargı sorumluluğu, bu ise uluslararası misyonun siyasi sorumluluğunu doğrudan veya dolaylı olarak güçlendirecektir,
- b. KFOR, yetkileri vasıtasıyla elitin askeri gücünü zaman içinde kırarak uluslararası kurumlardan karşı öç almalarını engelleyecektir ve
- c. ABD diplomasi yoluyla bu üç unsurun gerçekleştirilmesi için geniş siyasi destek sağlayacak ve yardımcı olacaktır.

Böylece tekrar BM Güvenlik Konseyinin 1244/1999 sayılı kararına ek olarak farklı görev ve yetkilerle içişleri, gümrük ve yargının BM çatısı altında yürütülmesi kabul edilmiştir. Kosova bu anlaşmayı ve içerdiği altı maddelik içeriği bağımsızlığının azaltılması olarak görmüştür ve karşı çıkmıştır, ancak uluslararası toplum bunu kabul ettiğinden yürürlüğe girmesine mecbur bırakılmıştır (Harland, 2010: 75; Gravi, 2009: 366).

³ Avrupa Birliğinin Batı Balkanlarda kurduğu ilk misyon Bosna-Hersek’te görevli olan “European Union Force Althea (EUFOR Althea)”dır. EUFOR Althea 2004 yılında kurulmuştur ve Dayton Anlaşması’nın askeri uygulamalarının yerine getirilip getirilmediğini denetleyen askeri bir oluşumdur.

Bu misyonun görevi tanımadığı bir devletin kurumlarını güçlendirmektir, karşılaştığı ilk sorunlardan biri 1244 sayılı karara karşı olan, bağımsızlık sonrası çıkarılan ve yargı sisteminde yürürlükte olan kanunları kabul etmek ve uygulamaktır (Džihic & Kramer, 2009: 17).

Kosova'nın kuzey halkı da EULEX'in varlığını UNMIK önderliğinde olduğu için kabul etmiştir, ama altı maddelik içerik yüzünden Kosova'nın diğer bölgelerinde Arnavutların yaşadığı yerlerde protestoların başlamasına neden olmuştur. EULEX'in göreve başlamasıyla ilgili olarak akademik çalışmalarda genelde memnun edici görüşler yer almaktadır (Džihic & Kramer, 2009: 17).

EULEX misyonu Kosova Anayasasına saygı duyduğunu dile getirmiş, rutin olarak EULEX hâkimleri yargı süresince Kosova Kanunlarını uygulamaktaydı. EULEX'in ana hedefleri Kosova'da hukukun üstünlüğünü ve ekonomik büyüme ve istikrarın oluşmasını ve tesis edilmesini sağlamaktır (Odgovornost EULEX-a, t.y.).

4. EULEX Görev Paylaşımı

EULEX'te misyonun ilk 4 yıllık görev süresinde, 2/3'ü AB ülkelerinden diğer kısmı ise yerel memurlardan olmak üzere toplam 3 bine yakın personel görev yapmaktaydı. 2012 yılından sonra EULEX'te görev yapan personel sayısı yarıya indirilmiştir. Yönetim ve idare pozisyonları hariç polis, yargı ve gümrük işleri EULEX kapsamına alınmıştır. EULEX'in polisle ilgili görevi suçların araştırılıp incelenmesi, toplu hareketler ve ayaklanmalar, tanık koruma ve danışma birimleriydi, bunların dışında her polis merkezi ve diğer merkezlerin yanı sıra gümrük merkezi ofis ve sınır kapılarındaki merkezlere birer danışman memuru göndermiştir. EULEX hâkim ve savcılarını da Kosova hâkim ve savcılarının ofislerinde tercüman ve idari çalışanlara danışmanlık hizmeti vermekteydi (O izmenama I Dopunama Zakona Koji Se Odnose Na Mandat Misije Evropske Unije Za Vladavinu Prava u Republici Kosovo, Zakon Br. 05/L-103 ; Dekretom Predsednika Republike Kosovo br. DL-021-2016, Dana 29.06.2016; Zakon O İzmenama i Dopunama Zakona Koji se Odnose Na Mandat Misije Evropske Unije za Vladavinu Prava u Republici Kosovo, Dekretom Predsednika Republike Kosovo br. DL-021-2016, Dana 29.06.2016).

EULEX'in en önemli görevi büyük kriminal ve organize suçlara karşı savaşın başlatılmasıydı, bu eğer görev nesnel olarak ve Avrupa'nın temel çıkarlarından söz konusu ise yapılırdı. Çünkü Kosova'da fonksiyonel adalet ve suçları yok etme sistemi yoktu, işte bunları faal hale getirecek sistemi kurmak için EULEX buradaydı. Yerel mülkiyet prensibine göre burada önemli olan şudur; kanunlar vardır yeni kanunlar yapmanın gereği yoktu burada kapasitenin artırılması ve sistemin fonksiyonel hale getirmek (Chang & D.Zaum, 2011: 2-12).

5. EULEX ve Kosova'daki Ağır Suçlar

Kosova topraklarında EULEX'in misyonunun olmasını birkaç ana nedene bağlamıştık; Avrupa'yı tehdit eden organize suçlarla, terörizm, rüşvet, ekonomik ve etnik gruplar arası suçlarla mücadele ana görevidir (Evropska Komisija, 2013: 6). Bu sorunlarla mücadele edebilmek için EULEX görev süresince birkaç tane iddianame hazırlamıştır, bunların çok azı cezalandırılmıştır. EULEX'in kısa vadede siyasi rüşvetin güçlü olduğu Kosova'da bir neticeye ulaşmak zordu. EULEX UNMİK'ten 1,187 suç dosyasını devralmıştır, Bu durum konuşulan diğer 15 suça karşı hazırladığı iddianameler kamuoyunda konuşulmaya başlandıktan sonra gerçekleşmiştir, kısacası EULEX bunları örtbasmaya yönelik girişimler göstermiş denilebilir. EULEX, bahsedilen suçlar için ne ön araştırma ne de iddianame hazırlamış, hazırladığı iddianame de genelde ikinci sınıf suçlara karşı, elitlerin çıkarlarının büyük olduğu yerlerde hazırlamıştır. En önemlilerden biri Dick Marty ile ilgili Avrupa Konseyi raporuna yansıyan iddialardır, ama bunu araştırılması hem hükümetin hem de elitin yolunun kesilmesine neden olacaktır (Cadier, 2011: 3).

EULEX Misyonu, zayıf kapasiteye sahip olduğunu ve belirleyici davranma isteği olmadığını anladıktan sonra soruşturma yürütmeme eğilimi göstermiştir, baskı olduğunda bile tanınmış kişileri soruşturmaktan veya cezalandırmaktan kaçınmıştır. Bunlar da genelde kasten yapılmış adli veya kovuşturma hatalarıyla misyon eliti kovuşturma ve mahkûmiyet etmekten kurtarmış ve elitlerin amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmuştur. Bunun en önemli göstergesi EULEX'in de UNMİK gibi davrandığını göstermektedir.

EULEX'in göreve gelişi sonrası 2008 yılında kamu ihaleler kurumunda rüşvetin daha da arttığını göstermektedir, bu EULEX'in çalışmasında sonuçların yetersizliğini 2009 Avrupa Komisyonu raporuna da (Avrupa Komisyonu, 2009: 31-32) yansımıştır. Dolayısıyla EULEX'in Kosova'ya geliş amacından uzaklaştığı görülmektedir

EULEX'in en önemli görevlerden biri; kriminal suçlar, savaş suçları, terörizm, organize suçlar, rüşvet, etnik gruplar arası zulüm, mali – ekonomik ve buna benzeri suçların uygun bir şekilde araştırılması, mahkeme kararların verilmesi veya ceza verildiği zaman cezanın uygulanmasının sağlanmasıdır (European Council).

Birilerin suça karıştığında veya Kosova'nın yerel unsurlarının bununla mücadele edecek yeterli güçte olmaması durumunda EULEX'in harekete geçerek yargı ve yürütme yetkisini kullanabilmesi gerekmektedir ve EULEX bunu kendi hareket planı ve Kosova kanunlarının vermiş olduğu yetkiye dayanarak yapmaktadır. Bunları yerine getirmek için gerekli güce sahiptir, yeterli bütçeye ve personele sahiptir. Zira EULEX sadece yargıyı kontrol etmemektedir, aynı zamanda Kosova devlet iradesini de elinde bulundurmaktadır (Avrupa Konseyi, 2011: 2).

Kosova, kurumlarına zarar veren suçları durdurmaya ve cezalandırmaya yetecek kapasiteye sahip değilse, bunun yerine AB EULEX aracılığıyla yerine getirecek güce sahiptir. Böylece yargı ve yürütme yetkisini EULEX elinde bir arada olması ilk bir durumdur göstermekte. Bu ise iyi düşünülmüş bir yanını göstermektedir, bir yanda rehberlik öte yanda Kosova kurumlarını iyi formal kurumlarla ve fonksiyonel bir şekilde olması gerektiği gibi hukuk üstünlüğü ve hukuk devletin esansını oluşturan ana öğedir.

Gümrük idaresinin EULEX'in görev alanında olması şaşırtıcı bir durum ortaya koymaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda Gümrük idaresinin EULEX'in görev alanında olmasının nedeninin gümrüklerden gelen gelirin kontrol edilmesi olduğunu belirtmektedir. Çünkü gümrük gelirleri Kosova bütçesinin 2/3'ünü oluşturmaktadır. Kosova bütçesinin diğer kısmı ise vergi dairesinde toplanmaktadır ve buradaki uygulama kötü durumda olmasına rağmen EULEX bu alanla ilgilenmemektedir. Bütçe giderleri ve harcamaları genelde kamu ihale sistemiyle gerçekleştirilmektedir, kamu ihaleleri rüşvetin en fazla olduğu yer olarak kabul edilmektedir. Sadece gümrük idaresinin yönetiminin EULEX'te olması, vergi ve kamu ihale kurumlarının olmaması, ihale sürecindeki rüşvet çarkını devlet için daha tehlikeli hale getirmektedir (Cadier, 2011: 5).

EULEX'in sorunlarla mücadelede hızlı davranması ve misyonda görev alan personel sayısının fazla olması AB'nin Kosova'nın sorunlarını hızlı bir şekilde çözmeyi düşündüğünü göstermektedir. EULEX bu şekilde hareket ederek kendi içinde ortak dış politika ve güvenliğini pekiştirmeye çalışmasının yanı sıra Kosova'da hukuk devleti ve üstünlüğü oluşturma konusunda etkili olmayı ve AB'nin Kosova'daki bu durumu çözecek güçte olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

6. EULEX 'in Hukuk Üstünlüğü Konusunda Yaptığı Danışmanlık

EULEX Misyonunun Kosova'ya gelişi sonrası hukukun üstünlüğünde her hangi bir iyileşme görülmemiştir. Burada EULEX hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesinde yetenekli olmadığını göstermektedir, sebebi ise ülkedeki geniş rüşvet ve siyasi karışıklıklar nedeniyle adalet sisteminin iyileşmemesi, ekonomik kalkınma ve kurumlara güvensizliğin artmasına neden olmasıdır (OECD, 2011: 4,6).

EULEX'in Kosova'da göreve başlaması sonrasında adalet sisteminde düzelmenin imkansız olduğu bazı araştırmalarda dile getirilmektedir; zira hakimler siyasi irade tarafından seçilip atanmaktadır, bu durum siyasi iradeyi yargıda mahkeme davalarından uzaklaştırmanın imkansız olduğunu göstermektedir. Çünkü atanan hâkimler bağımsız kurum tarafında seçilip atanmamakta, bu nedenle bu hâkimler davaları siyasi etki altında taraflı sonuçlandırılmaya yönelik eğilimler göstermektedir (OEBS, *Intimidation of the judiciary: security of judges and prosecutors*, 2010: 6).

Hukuk normlarında ilerlemeler kaydedilmiştir, ama kanunların getirilmesi hukukun üstünlüğünün sağlanması için yeterli olmamaktadır. Çünkü kanunları uygulayacak adalet ve yargı sisteminin de bağımsız olması gerekmektedir, çünkü getirilen kanunlar idareyi yöneten siyasi grubun etkisi altında getirilmiş de olabilir. Rüşvete karşı olan ajansların bunu kontrol edecek ne yetkisi ne kaynakları ne de siyasi desteği bulunmaktadır. Bunun için 2012 yılında yolsuzlukla mücadele konseyi kurulmuş ama onun rolü sadece semboliktir (Freedomhouse, 2013: 296). Bu hem kamuoyuna hem de AB'ne bir şeyler yapıldığını göstermeye yönelik girişim olarak tanımlanmaktadır. Hedefinde rüşvetin kökenini kazımanın yerine, sadece kendisini atayanın beklentilerini yerine getirilmesi bulunduğu göstergesidir. EULEX döneminde getirilen kanunlar yapılan strateji ve eylem planları ile organize suçlar ve rüşvetle mücadele konusunda büyük ilerleme kaydedildiği, Kosova'nın 2013 Avrupa Birliği dış ilişkiler sorumlu birimin yayınladığı raporunda (European Parliament and Concil, 2012: 10) belirtilmiştir, raporda sadece yukarıda belirtilen unsurlar yer almaktadır, eyleme geçildiği belirtilmemiştir, çünkü eyleme geçilmemiştir. EULEX'in göreve başladığı 2008 yılından sonra rüşvetin %21 oranında arttığı görülmektedir ve bu durum EULEX'in Kosova'da etki gösteremedi şeklinde yorumlanmaktadır.

7. EULEX Misyonunun Başarısız Olma Nedenleri

AB'nin çıkarlarını koruma ve Kosova sorununu bir an önce çözüme kavuşturma motivasyonu ve azmiyle başlatılan EULEX'in başlangıçta yapmış olduğu yanlış yapısal uygulama nedeniyle başarısız olduğunu söylemek mümkündür;

Birincisi, rehberlik verilmesi ve kapasitenin artırılması amaçlanan yargı sisteminde için savcı ve hakimler için az yerlerin rezerve edilmesidir (Derks & Price, 2010: 39). Rüşvetle uğraşan çok az sayıdaki savcı bulunmaktadır ve UNMİK'ten kalan dosyalara bakılması ve dava açılması onlara kalmıştır.

Kosova polisine danışmanlık sunacak olan birimin çok fazla gereksiz ve önemli olmayan sorunları bulunmaktadır. EULEX hâkimlerinin pek azı medeni hukuk konusunda, özelleştirme ve özel mülkiyet gibi konularla ilgilenebiliyor.

Her ne kadar 2012 yılında EULEX'in görev alanı yeniden tanımlanmışsa da danışmanlık ve görevlerdeki çalışmalar pek değişmemiştir. Bu görevlerde bulunan kişilerin maaşları düşük olduğundan bu görevlere fazla ilgi gösterilmemiştir.

Sorumluluk sisteminin EULEX'te çok zayıf durumda olması, dış denetim organı çalışanlarının sorumluluğa çağrılabilmesi sistemin oluşturulmamış olmasındadır. Çünkü Brüksel EULEX'i denetleyebildiğine göre Kosova'daki görev dağılımını gerçekleştiren de kendisidir, kendisi de denetçilere aynı gölgeyi oluşturmaktadır. Bu da EULEX'in yetersizliği iç ve dış denetimin, sorumluluğun belirsizliği ve başarısızlığın bir nedeni de

iç sorumluluğun ve dış denetimin zayıflığıdır. Bu durum Avrupa'nın dışişlerinden sorumlu ofisinin bazı yapısal eksikliklerden dolayı idari fonksiyonlarını yerine getiremediğini göstermektedir (Balfour, Bailes, & Kenna: 10-11).

EULEX'in diğer eksikliklerinden biri de yargı personelinin yeterince bağımsız, savcılarının otonomi içinde olmaması ve soruşturmanın gizliliğinin olmamasıdır. Bunu Kosova yargısında fark etmemek mümkün değildir. Her ikisi de yönetişimin paylaşılmamasından kaynaklanmaktadır, her iki yargı sistemi, ister EULEX'in ister Kosova'nın yargı sistemi olsun problem içinde olmalarına yol açmaktadır (OEBS, "Independence of judiciary in Kosovo", Organization for Security and Co-operation in Europe Mission in Kosovo, 2012: 7).

Sırbistan'la AB ilişkilerinde savaş suçları, gündeme geldiğinde Kosova hükümeti açık veya dolaylı bir şekilde EULEX'i eleştirmektedir. 2014 yılındaki EULEX'in yeniden yapılmasına kadar hükümet EULEX ile olan işbirliği keseceğini duyurmuş veya yeniden yapılandırarak yetkilerinin azaltılmasına çalışıyordu. AB ile olan bu konudaki görüşmeler hükümetin bir yılını almıştır. Bütün bunların ve kulis arkasındaki sebebinde şu yatmaktadır; elitin bulunduğu konum nedeniyle, savaş zamanında işlenmiş suçların gün yüzüne çıkarılmaması veya onlara karşı herhangi bir adımın atılmaması, AB'nin ağır suçların araştırılmasını veya bu yöndeki bir çalışmanın sınırlandırılması ya da tamamen yolunu tıkanması nedeniyledir (EULEX-u Nov Produžetak Mandata?).⁴

8. Sonuç

Sorumluluk sisteminin EULEX'te çok zayıf durumda olması, dış denetim organı çalışanların sorumluluğa çağrılacak sistemin oluşturulmamış olmasındadır. Çünkü Brüksel misyonu denetleyebildiğine göre Kosova'daki görev dağılımını gerçekleştiren de kendisidir, kendisi de denetçilere aynı gölgeyi oluşturmaktadır. Bu da EULEX'in yetersizliği iç ve dış denetimin, sorumluluğun belirsizliği ve başarısızlığın bir nedeni iç sorumluluğun ve dış denetimin zayıflığıdır. Bunu Avrupa'nın dışişlerinden sorumlu ofisinin bazı yapısal eksikliklerden dolayı idari fonksiyonların yerine getiremediklerini göstermektedir.

Savaş suçları, Sırbistan'la AB ilişkileri gündeme geldiğinde Kosova hükümeti açık veya dolaylı bir şekilde EULEX'i eleştirmektedir, 2014 yılındaki misyonun yeniden yapılandırılmasına kadar hükümet EULEX ile olan işbirliği keseceğini duyurmuş veya yeniden yapılandırarak yetkilerini azaltılmasını çalışıyordu. AB ile olan bu konudaki görüşmeler hükümetin bir yılını almıştır. Bütün bunların ve kulis arkasındaki sebebinde şu yatmaktadır; elitin bulunduğu konumu nedeniyle, savaş zamanında yapılmış suçların

⁴ Kosova hükümeti, bu misyon görevini sonlandırılması, yani yürütme yetkileri elinden alınarak, ancak sadece danışmanlık yetkilerinin olması gerektiğini savunuyordu.

gün yüzüne çıkarılmamasına veya onlara karşı herhangi bir adımın atılmaması, AB'nin ağır suçların araştırılması veya bu yöndeki çalışmanın sınırlandırılması ya da tamamen yolunu tıkanmasıdır

Kaynakça

Avrupa Komisyonu. (2009). *Commission Staff Working Document, Kosovo Under UNHCR 1244/99 2009 Progres Report, Doc. SEC, 2009 1340, 14 oktober 2009.*

Avrupa Konseyi. (2011). *Civilian CSDP Missions: Lessons and Best Practices.* Avrupa Konseyi Rapor.

Balfour, R., Bailes, A., & Kenna, M. (tarih yok). *The European How to improve EU foreign policy, Europe In The World Programme.* https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/224241/evidence-rosa-balfour-eeas-at-work.pdf adresinden alındı

Cadier, D. (2011). EU Mission in Kosovo (EULEX): Constructing Ambiguity or Constructive Disunity?, note , Foundation, SAIS Johns Hopkins University, June. *SAIS Johns Hopkins University Transatlantic Security Paper N.3, 11(08).*

Chang, C., & D.Zaum. (2011). Selling the Peace? Corruption and post-conflict peacebuilding. C. Chang, & D.Zaum içinde, *Post-Conflict Peacebuilding and Corruption: Selling the Peace?, Political Economy of State Building: Power after peace.* Abingdon: Routledge.

Džihic, V., & Kramer, H. (2009). *Kosovo After Independence Is the EU's EULEX Mission Delivering on its Promises?*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, International Policy Analysis.

Dekretom Predsednika Republike Kosovo br. DL-021-2016, Dana 29.06.2016.

Derks, M., & Price, M. (2010). *The EU and Rule of Law Reform in Kosovo .* Hague: Clingendael Institute the Hague.

EULEX-u Nov Produžetak Mandata? (tarih yok). <http://www.rtklive.com/rtk2/?id=2&r=4759> , adresinden alındı

European Council. (tarih yok). *Concil Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Rol Law Mision İn Kosovo, EULEX KOSOVO, madde 3 (d) ve madde 6.3.*

Europian Parlamentand Concil. (2012). *Joint Report to the Europian Parliament and Council , Doc, JOİN, 2013, 8 Final, 22 April 2013.* EuropianParlamentandConcil.

Evropska Komisija. (2013). *Komunikacija komisije evropskom parlamentu i savetu strategija proširenja i ključni izazovi 2013-2014, COM(2013) 700, , 16.10.2013.* Brisel: EvropskaKomisija.

Freedomhouse. (2013). *Nations in Transit.*

Godišnji Izveštaj o Sudskoj Aktivnosti Sudija Euleks-A. (2010).

Gravi, G. (2009). EULEX Kosova G in G.Gravi, (Eds.), K. D. G.Gravi içinde, *European Security an Defence Policy: the first ten years (1999-2009)* (s. 353-368). Paris: The European Union Institute for Security Studies.

Harland, D. (2010). Kosovo and UN. *Global Politics and Strategy*, 52(5).

Marleku, A. (2012). Small States Foreign Policy: the Case of Kosovo. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 11(3), 79-97.

O izmenama I Dopunama Zakona Koji Se Odnose Na Mandat Misije Evropske Unije Za Vladavinu Prava u Republici Kosovo, Zakon Br. 05/L- 103 . (tarih yok).

Odgovornost EULEX-a (t.y.). <http://www.eulex-kosovo.eu/?page=3,23> adresinden alındı.

OEBS. (2010). *Intimidation of the judiciary: security of judges and prosecutors.* Priştina.

OEBS. (2012). Independence of Judiciary in Kosovo”, Organization for Security and Co-operation in Europe Mission in Kosovo. Prishtina.

OECD. (2011). *Sigma Assessment Kosovo Under UNHCR 1244/99 2011.* Paris.

United Nations. (2008). *Raport of the Security-General on the UNITED Nations İnterim Administration Mission in Kosovo, Doc. S/2008/692, 24 November 2008, Paragraf 23.* United Nations.

Zakon O İzmenama i Dopunama Zakona Koji se Odnose Na Mandat Misije Evropske Unije za Vladavinu Prava u Republici Kosovo, Dekretom Predsednika Republike Kosovo br. DL-021-2016, Dana 29.06.2016. (tarih yok).

“INFLUENCER”: SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİ SAĞLIK DAVRANIŞINI ETKİLER Mİ?¹

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Arzu KURŞUN

“Influencer”: Do Social Media Influencers Influence Health
Behavior?

Yazar(lar) / Author(s)
Arzu KURŞUN²
Ceren TÜRKDOĞAN GÖRGÜN³

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 11/05/2022
Makale Kabul Tarihi : 05/06/2022

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Medya Etkileyicisi,
Sosyal Medya, Sağlık
Davranışı Değişikliği, Sağlık
Politikaları, Etkileyici

ÖZ

Sosyal medya, bireylerin sağlıkta dahil olmak üzere hemen hemen her konu hakkında nasıl iletişim kurduklarını ve pazarlamacıların hem sağlıklı hem de sağlıksız ürünleri ve davranışları tanıtmak için hedef kitlelerine ulaşma yolunu tamamen değiştirmiştir. Instagram, SnapChat, YouTube ve Twitter gibi sosyal ağ oluşturma, mikro blog oluşturma ve resim ve video paylaşım platformları, risk altındaki kitlelere erişim sağlayarak sağlığın teşviki ve geliştirilmesi müdahalelerinin etkinliğini artırabilmekte ya da azaltabilmektedir. Sosyal medya etkileyicisi, başkaları tarafından takip edilen ve ürün/hizmet satın alma konusunda tavsiye aldıkları, nihayetinde kimlik bilgileri aracılığıyla tutum ve davranışları etkileyen çevrimiçi kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu etkileyiciler, geniş bir takipçi tabanına sahiptir. Bu çalışmada literatüre dayanılarak sağlık davranışı değişikliği oluşturmada sosyal medya etkileyicilerine dikkat çekilmiş olup etkileyicilerin takipçiler ve işletmeler üzerindeki etkisi kapsamlı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bazı sosyal ağ siteleri, erişilebilirliği artırmak ve halk ile tıbbi sosyal etkileyiciler arasında yeni sağlık iletişim biçimlerine olanak sağlamak için önemli bir araç sunmaktadır. Literatür ışığında sigarayı bırakma, korona aşısına karşı bilginin artırılması, diyet ve egzersiz, çocuklarda yemek seçimleri, adolesan sağlığı vb. birçok konuda sosyal medya etkileyicilerinin etkisi tespit edilmiştir. Özellikle annelerin sosyal medyayı aktif olarak kullanması ve etkileyicilerin çocuk beslenmesi üzerindeki etkisi, sigara ve alkol kullanımını özendirilen içeriklerin kısıtlanması, cilt sağlığını etkileyen kozmetik ürünlerin denetlenmesi, fiziksel aktivitenin artırılması gibi konular üzerine bilimsel çalışmalar yapılması hem halk sağlığı politikalarını hem de önümüzdeki yıllarda biyoetik tartışmalarını şekillendirecektir. Literatürde henüz yeterli sayıda çalışma olmayışı, çalışmamızı sınırlandırmıştır. Sosyal medya etkileyicilerinin sağlık davranış değişikliği oluşturmadaki etkisine dair araştırmaların artırılması önerilmektedir.

¹ Bu çalışma, 4.Uluslararası 14.Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi'nde (14-17 Ekim 2021, İstanbul) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, ORCID No: [0000-0001-9560-7689](https://orcid.org/0000-0001-9560-7689), e-posta: a.kurshun@gmail.com

³ Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi, Keşap MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ORCID No: [0000-0002-2734-7309](https://orcid.org/0000-0002-2734-7309), e-posta: cturkdogan@yahoo.fr

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 11/05/2022
Accepted Date : 05/06/2022

Keywords:
**Social Media Influencer,
Social Media, Health
Behaviour Change, Health
Policies, Influencer**

ABSTRACT

Social media has completely reshaped how individuals communicate about almost every topic, including health. Image-video-sharing and platforms, micro-blogging, and social networking such as Instagram, SnapChat, YouTube, and Twitter can increase or decrease the effectiveness of health promotion interventions by providing access to at-risk audiences. Social media influencers are defined as people online who are followed by others and from whom they receive advice regarding purchasing products/ services, ultimately influencing attitudes and behavior through their credentials. In this study, attention was drawn to social media influencers in creating health behavior change based on the literature, and the effect of influencers on followers and businesses was tried to be comprehensively evaluated. Social networking sites offer an important means for increasing the accessibility and enabling new forms of health communication between the public and medical social influencers. In the literature, it has been found that social media influencers have an effect on many issues such as smoking cessation, increasing knowledge against flu vaccine, diet, and exercise, food choices, etc. Mothers also use social media actively and impressive impact on child nutrition, smoking, and alcohol encouraging the use of the content on the restriction of the skin, cosmetic products that affect the health of the inspection, and scientific studies on topics such as increasing physical activity to be done in the coming years will shape the debate in both Bioethics and public health policies. The insufficient number of studies in the literature has limited our study. It is recommended to increase the research on the effect of social media influencers on creating health behavior change.

1. Giriş

Sosyal medya genel bir ifadeyle, sosyal ağ sitelerini, medya paylaşım sitelerini, oluşturma ve yayınlama araçlarını, alınan sinyal gücü (RSS) aracılığıyla toplama ve yeniden yayınlamayı ve içeriği yeniden karıştırma ve yeniden yayınlama araçlarını kapsar. Genç nesil için sosyal medya aracılığıyla yapılan alışveriş, iletişimin, bilgi aramanın ve sosyal katılımın birincil aracı olmasının yanı sıra, sosyal medyanın önemli bir bileşeni sayılmaktadır (Shen vd., 2017). Feick ve Price 1987'de piyasa mavenleri (tüketiciyle ilgili her şey hakkında geniş bir genel bilgiye sahip olan ve yayan bir birey) kavramını ilk kez kavramsallaştırdıklarında, o gün ki dünya günümüze göre oldukça farklıydı. Böyle bir zamanda Feick ve Price, ticari dergileri ve gazeteleri özenle okuyan ve genellikle yerel bölgelerinde tüketici temelli nüfuz sahibi insanlar olan geniş bir arkadaş ağına sahip olacak bireyleri tanımlamıştır (Harrigan vd., 2021: 6).

Sonraki yıllarda bireyler Facebook, Instagram, YouTube, TikTok gibi sosyal paylaşım sitelerinin ortaya çıkması ve daha yakın zamanda, kişisel bloglarda ilgi alanlarını ve görüşlerini paylaşarak ve ardından hızla sosyal medyaya yönelerek güçlü bir çevrimiçi kimlik oluşturmuşlardır (Hudders vd., 2021: 328). İnternetin bu denli genişlemesi, mavenleri ve genel sosyal medya etkileyicilerini pazarlama alanında her zamankinden daha yüksek bir öneme taşımıştır. Tüketicilerin yüzde 70'inden fazlasının

kişisel olarak önerilen bir ürün veya hizmeti satın alma olasılığının daha yüksek olduğu bilinmektedir (Harrigan vd., 2021: 5).

Sosyal medya etkileyicileri, “bloglar, tweetler ve diğer sosyal medyanın kullanımı yoluyla izleyici tutumlarını şekillendiren yeni bir tür bağımsız üçüncü taraf destekçisi” olarak tanımlanmaktadır (Pang vd., 2016: 57; Lim vd., 2017: 20; Magno & Cassia, 2018: 290; Dhanesh & Duthler, 2019: 3; Deborah vd., 2019: 2; Enke & Borchers, 2019: 262; Ki & Kim, 2019: 906; Kim vd., 2021: 121). Hedef kitlelerinin onları güvenilir bilgi kaynakları olarak görmesiyle birlikte hem potansiyel bir tehdit unsuru hem de bu etki gücü ile kuruluşlara değerli destekler sağlayabilmektedirler (Deborah vd., 2019: 4).

Ağa bağlı kamusal alanda kültürel araçlar olan etkileyiciler, takipçilerinin eylemlerini ve görüşlerini etkilemek için *ağ bağlantılı güçlerini* kullanabilmekte ve genellikle ünlü kültürünün en son mutasyonu ve *gösterişçi tüketim* eylemleri olarak görülmektedir (Davies & Hobbs, 2020). Etkileyiciler bir markayı tanıtabilir, bir organizasyonun popülaritesini artırabilir ve bu şekilde kurumun sosyal medya stratejisinin bir parçası haline gelebilmekte (Deborah vd., 2019: 6) ve ego tatmini/ticari kazanç için hayatlarının çoğu yönünü paylaşan mikro ünlülere dönüşmektedir. Günlük yaşam tarzı açıklamaları ve gönderileri, takipçileriyle asimetrik bir *para-sosyal ilişki* kurmayı kolaylaştırmıştır. Çünkü gönderileri bir yakınlık duygusu yaratır ve bu da onların fikirlerine değer verilmesini sağlamaktadır (Davies & Hobbs, 2020). Pazarlamada ciro, bir şirketin itibarına ve iş hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda sosyal medya fenomenleri diğer pazarlama stratejilerine kıyasla bir dizi moda kelime üreterek kendilerini potansiyel onaylayıcılar olarak belirlemiş ve en uygun maliyetli ve etkili pazarlama trendleri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, sosyal medya etkileyicileri üzerine yapılan araştırmalar hala nispeten yetersizdir (Lim vd., 2017: 22).

Bir marka, medya, izleyici ve ünlü arasında bariz bir pazarlama ilişkisi bulunmaktadır (Khamis vd., 2017). Böylece sosyal medya etkileyicileri, marka yöneticileri için yeni bir pazarlama aracı yaratmıştır. Kişinin kendi çevrimiçi görüntüsünü oluşturması ve bu görüntünün çok sayıda takipçinin dikkatini çekmek için kullanılmasıyla gerçekleştirilen bir süreç haline gelmiş (Chae, 2018: 246) ve dijital pazarlama stratejisi kullanmayı planlayan marka yöneticileri, sosyal medyanın önemini ve potansiyel müşterilerle iletişim kurmada oynadığı önemli rolü dikkate almalıdır (Taillon vd., 2020: 768). Çünkü sosyal medya etkileyicileri sosyal medya takipçileri arasında itibar kazanmış kişilerdir ve belirli konulardaki bilgi ve uzmanlıkları ile takipçilerinin ve akran tüketicilerinin kararlarında önemli bir etkiye sahiptir (Ki & Kim, 2019: 906).

Etkileyici pazarlama olarak bilinen bu pazarlama taktiğinde reklamcılar, etkileyicilerin sosyal medya profilinde ürünleri, markaları, kuruluşları veya fikirleri onaylamaları için paylaşmaktadır ve etkileyici pazar değerinin 2022 yılına kadar 15

milyar dolara ulaşacağına ilişkin tahminler bulunmaktadır. Bu durum etkileyici pazar değerinin 2022 yılına kadar 15 milyar dolara ulaşacağına ilişkin tahminler bulunmaktadır (Hudders vd., 2021: 328).

Bu çalışmanın amacı, literatüre dayanılarak sosyal medya etkileyicisi ve sağlık davranışı kavramları üzerinden etkileyicilerin sağlık davranışını etkileyip etkilemediğini değerlendirmektir. Türkçe literatür incelendiğinde sosyal medya etkileyicilerinin “*Satın alma niyeti*”, “*Pazarlama ve reklam*”, “*Marka yönetimi*”, “*Kanaat önderliği*” gibi konular üzerindeki etkisine dikkat çekilmiş; sağlık davranışı değişikliği ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Sosyal medya etkileyicilerinin *sağlık iletişimine* etkisi ile ilişkilendirilmiş yalnızca altı adet çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, alan yazın taraması Google Scholar hizmeti kapsamında yer alan makaleler üzerinden yapılmış ve 2015-2021 yıl aralığı baz alınmıştır. Çalışmada “*Social Media Influencer*”, “*Influencer*”, “*Health Behaviour Change*” gibi anahtar kelimeler oluşturularak ilgili literatür taranmıştır. Bu tarama İngilizce yayınlanmış yazılar belirlenerek yürütülmüştür. Çalışmaya dâhil edilme kriterleri arasında, araştırma ve derlemelerin ulusal hakemli bir dergide yayınlanmış olması, bildiri ve raporların bilimsel niteliğinin olması gibi kriterler yer almaktadır. Yapılan çalışmanın amacına paralel olması nedeniyle anahtar kelimeler; alanı kapsayan tüm çalışmaları dahil etmek için geniş kapsamlı tutulmuş, bunun dışında dışlama kriterlerine gidilmemiştir.

2. Sosyal Medyada Etkileyici Olmak Kavramı üzerine

Sosyal medya etkileyicileri, kullanıcıların sosyal medya üzerindeki etkileşim biçimlerinde kilit bir rol oynadığından kuruluşlar, iletişim ve halkla ilişkiler planlamalarını yaparken bu gruptan yararlanmaya başlamıştır (Deborah vd., 2019: 1). Etki, “tutumları veya davranışları etkilemeye çalışan proaktif mesajlaşmaya dayalı bir katılımın sonucu” olarak tanımlanmaktadır (Sng vd., 2019).

Sosyal medyayı etkileyicileri terimi pratikte popüler olmasına rağmen, akademik olarak yeterince tanımlanmamıştır. Birçok araştırmacı, sosyal medya etkileyicilerini “sosyal medyada kendi sunumunu uygulayan, çevrimiçi bir imaj yaratılması amaçlanan ve yaratılan bu imaj ile çok sayıda takipçiyi çekerek onlarla etkileşim kurarak gerçekleştirilen bir tür mikro ünlülük” olarak tanımlamıştır. Sosyal medya etnografı Abidin ve Ots (2015) onları şu şekilde tanımlamaktadır (Enke & Borchers, 2019: 262; Dhanesh & Duthler, 2019: 3):

“Etkileyiciler, sıradan olandan özel fırsatların heyecan verici alanına kadar günlük hayatlarını belgeleyen mikro ünlülerin bir biçimidir. Etkileyiciler, erişilebilirliklerini, inandırıcılıklarını, taklit edilebilirliklerini ve yakınlıklarını sürdürmek için takipçileri ile “fiziksel” alan etkileşimleri tarafından desteklenen ve

sosyal medyadaki kişiliklerin bilinçli bir şekilde ayarlanması yoluyla izleyicilerini ikna eden kamuoyu şekillendiricileridir.”

Bu tanımdan, kuruluşların sosyal medyayı etkileyenlerle proaktif bir şekilde ilişki kurmaları ve onların etrafında özel iletişim stratejileri planlamaları gerektiği sonucu çıkmaktadır. Mevcut araştırmalarda etkileyici, “kendi ağlarından güç alan, sosyal medyada son derece aktif olan ve dolayısıyla önemli bir etki yaratan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Deborah vd., 2019).

Etkileyiciler üzerine yapılan araştırmalar büyük ölçüde iki kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar, etkileyicilere çevrimiçi bir takipçi oluşturmak için kariyer geliştiren kültürel üreticiler olarak bakan çalışmalar ve etkileyicileri, potansiyel müşterilere ulaşmak için pazarlama ve reklam profesyonelleri tarafından kullanılan stratejik bir araç olarak araştıran çalışmalardır (Wellman vd., 2020).

Sosyal medya etkileyici gönderilerinin iki amacı bulunmaktadır. Bunlar; hayranlarının satın alma niyetini artırmak ve ürün bilgisini veya ürün çekiciliğini artırmak. Örneğin, sosyal medyayı etkileyenler, ürün özellikleri hakkında referanslar veya gerçekler içeren gönderiler tasarlamaktadır. Böylece ürün değerini ve ürün bilgisini arttırmaya; ayrıca cinsellik ve fotoğraf sanatını kullanarak kişisel çekiciliklerini onayladıkları ürüne aktarmaya çalışmaktadırlar (Kay vd., 2020). İlk aşamada, ünlüler kamusal medyadaki görünümleri aracılığıyla çeşitli sembolik anlamlar elde etmektedir. İkinci aşamada markayı onaylama aşamasında, ünlüler markayla özdeşleştiğçe bu anlamlar markaya aktarılmaktadır. Üçüncü aşamada ise anlam markayı satın alanlara kaymaktadır. Özellikle etkileyici pazarlamada markaların etkileyicilerin günlük anlatılarıyla kaynaştığı göz önüne alındığında, anlamlar daha belirgin olmalıdır (Lee & Eastin, 2021). Başarılı bir etkileyici olmanın yolu, bir kişinin potansiyel kitlelere ve onları promosyon fırsatları için arayan ticari markalara hitap eden tüketilebilir bir çevrimiçi kimlik oluşturma yeteneğine bağlıdır (Wellman vd., 2020).

Marka onaylama, sosyal medya etkileyicilerinin günlük yaşamlarında belirli ürünleri veya hizmetleri nasıl kullandıklarının ve gün boyunca yayınladıkları içeriğin çoğuyla nasıl kaynaştıklarının örneklerini göstermektedir. Markanın hikâyesini anlatmaya odaklanan geleneksel ünlü destekleriyle karşılaştırıldığında, sosyal medya etkileyicilerinin pazarlamasında markalar etkileyicilerin hikâyesinin bir parçası haline gelmektedir (Lee & Eastin, 2021).

En basit haliyle, etkileyiciler bağlamında sponsorlu içerik, bir markanın ya da organizasyonun etkileyiciye para ya da ücretsiz ürünler sunması ve bunun karşılığında etkileyicinin sosyal platformundaki içerikte markayı (veya ürünü, hizmeti vb.) onaylaması anlamına gelmektedir. Onayların türü, etkileyici kişi ile marka veya kuruluş arasındaki anlaşmaya bağlı olarak tek bir sözden (örneğin, bir fotoğraf ve Instagram'da

tavsiye) birkaç sosyal medya kanalında uzun vadeli işbirliğine kadar değişebilmektedir (Luoma-aho vd., 2019).

Sosyal medya fenomenleri tarafından ilan edilen mesajlar genellikle tüketiciler için daha güvenilir ve çekici olarak algılanmaktadır. Ünlüleri destekleyen tanıtım stratejisiyle karşılaştırıldığında, sosyal medya etkileyicilerinin kullanımı, özellikle genç nesilleri hedefleyen işletmeler için tüketicilerle yakınlık kurmadaki cana yakınlıkları nedeniyle daha inanılır ve güvenilir olarak kabul edilmektedir (Lim vd., 2017:25).

Ek olarak, KOBİ'lerin etkiden yararlanma yeteneği, bir markanın itibarını önemli ölçüde etkilemektedir. BBC Business Editor Tim Weber sosyal medya etkileyicilerinin gücünü şu şekilde özetlemektedir (Pang vd., 2016: 60), “bu günlerde, bir ürün veya bir şirketin zarar görmesi için esprili bir tweet, zekice yazılmış blog yazısı, yıkıcı bir video yeterlidir. Bir tıklama ile milyonlarca insana iletilir, kartopu etkisi yapabilir ve söz konusu nesneyi büyük zarara uğratabilir.” Bu etkileyiciler, olası veya bilinmeyen aktrisler ve modeller, fitness eğitmenleri, ünlülerin arkadaşları ve lüksü seven zengin insanlardan sevimli liseli gençlere kadar herkesten oluşabilmektedir (Chae, 2018: 248).

3. Sağlık Davranışı

Gençlikte fiziksel hareketsizlik, sağlıksız beslenme, sigara ve alkol tüketimi gibi birçok sağlıksız yaşam tarzı davranışı yetişkinliğe kadar uzanmakta ve hastalık ve ölüm oranlarının temel belirleyicileri olmaktadır. Çocukluk ve ergenlik aynı zamanda alışkanlıkları şekillendirmek için de önemli bir dönem olarak görülmektedir (Corepal vd., 2018). Alkol, tütün ve madde kullanımı, diyet seçimleri ve fiziksel aktivite gibi sağlık davranışları, acil ve uzun vadeli sağlık sonuçları üzerinde doğrudan etkilere sahiptir. Örneğin, Birleşik Krallık'ta tüm nedenlere bağlı yaşam yıllarının neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Sağlık davranışları da ruh sağlığını ve kanser, kardiyovasküler hastalık ve tip II diyabet dahil olmak üzere kronik durum riskini doğrudan etkilemektedir (Naughton vd., 2021).

Sigara içme, diyet ve fiziksel aktivite gibi sağlık davranışlarının bireysel ve toplum düzeyinde sağlık ve refah sonuçlarını etkilemede çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Buna göre, sağlıkta davranış değişikliği, her gün küresel olarak yürütülen yüzlerce davranış değişikliği müdahalesinin sağladığı veriler ile, araştırmaların büyüyen bir odak noktası haline gelmiştir (Toomey vd., 2020: 134). Davranış değişikliği, belirli davranış kalıplarını değiştirmek için tasarlanmış bir dizi müdahale ve strateji olarak tanımlanmaktadır. Davranış değişikliği müdahaleleri, doğrudan davranış değişikliğine neden olan gözlemlenebilir ve tekrarlanabilir faaliyetler bütünüdür (Fitzgerald & McClelland, 2017).

Bu yeni yaklaşımın merkezinde, davranış değişikliği ile ilişkili psikolojik bileşenleri öngören bir insan davranışı modeli olan COM-B modeli yer almaktadır (Michie vd., 2011). Bu model birbiriyle ilişkili üç bileşen olduğunu varsaymaktadır: (1) Yetenek, yani davranışı gerçekleştirmek için gereken fiziksel (Örneğin güç) ve psikolojik beceriler (örneğin bilgi); (2) Fırsat, yani fiziksel ve sosyal çevre, kişinin davranışı üstlenebileceğini hissettiği şekildedir; ve (3) Motivasyon, yani temel dürtüler ve otomatik süreçler (örneğin alışkanlık ve dürtüler) ve ayrıca yansıtıcı süreçleri içerir (örneğin niyet ve seçim) (Coulson vd., 2016). Davranışsal araştırmalarda, müdahale doğruluğu, “davranışsal müdahalelerin güvenilirliğini ve geçerliliğini izlemek ve geliştirmek için kullanılan metodolojik stratejilere” atıfta bulunmaktadır (Toomey vd., 2020: 137).

Birçok uzun vadeli sağlık durumunun kısmen davranışsal faktörler tarafından oluşturulduğu, sürdürüldüğü ve şiddetlendiği düşünülmektedir. Bu nedenle davranış değişikliğinin klinisyenler tarafından müdahaleler için makul bir hedef olarak görülmesi amaçlanmıştır. Klinisyenler davranış değişikliğini kolaylaştıracak tedavi ve müdahalelere, insanları dahil etmek için sağlık koşullarına yönelik mobil uygulamalar gibi yeni yaklaşımları ve teknolojileri düşünmektedirler (Fitzgerald & McClelland, 2017). Geçmişte, mobil sağlık müdahaleleri tipik olarak sesli veya metin tabanlı kısa mesaj servisine (SMS) dayanmaktaydı. Ancak uygulamaların artan kullanım kolaylığı, akıllı telefon uygulamalarında farklı uygulamaların kullanılmasına izin vermiştir. iTunes veya Google Play mağazalarında sağlık uygulaması arayan herhangi bir kişi, sağlık ve zindelik ile ilgili binlerce uygulama görebilmektedir (McKay vd., 2016).

Sağlık davranışı değişikliği üzerine yapılan araştırmalar, kronik hastalıkların ve erken ölümlerin gelişmesini önlemek ve ruh sağlığını iyileştirmek için insanların sağlıklı davranışlarda bulunmalarına nasıl yardımcı olunacağını incelemektedir. Bu araştırmaların bir kısmı başarılı olsa da, belirli davranış değişikliği müdahalelerinin neden veya nasıl işe yaradığı genellikle belirsizdir (Davidson & Scholz, 2020). Bir davranış değiştirme tekniği, davranışı düzenleyen nedensel süreçleri değiştirmek veya yeniden yönlendirmek için tasarlanmış bir müdahalenin gözlemlenebilir, tekrarlanabilir ve indirgenemez bir bileşeni olarak tanımlanmakta ve “etkin bileşen” olarak önerilmektedir (Gillison vd., 2019).

Başarılı davranış değişikliğinin neden gerçekleştiğini anlamak, sağlıklı davranış yaratmanın, dünya çapında kronik hastalık yükünü azaltmanın ve sağlığı geliştirmenin anahtarıdır. Bir davranış değişikliği müdahalesinin neden başarılı olduğunu anlamadan araştırmacılar, parçalanmış ve bilgisiz bir kanıt temeli ile kalacaktır. Sonuç olarak, çok sayıda araştırma ileriye doğru ivme oluşturma fırsatlarını boşa harcamakta ve böylece davranış değişikliği müdahalelerini sistematik olarak iyileştirmek için bulguları birleştirme fırsatlarını sınırlamaktadır (Davidson & Scholz, 2020).

4. Sosyal Medya Etkileycileri Sağlık Davranışını Etkiler Mi?

Sosyal ağların sağlık alanında uygulanması muazzam bir potansiyel göstermektedir. Nüfus düzeyinde, şu anda hem bulaşıcı hem de bulaşıcı olmayan hastalıklar için halk sağlığı sürveyansı için kullanılmaktadırlar. Bireysel düzeyde, sağlıkla ilgili bilgilere ve sosyal desteğe erişimi kolaylaştırarak daha bilinçli tedavi kararlarını teşvik edebilmektedirler. İlginç bir şekilde, çevrimdışı sosyal ağlar üzerine yapılan araştırmalar, alkol tüketimi, sigara ve obezite gibi belirli risk davranışlarının yayılmasında sosyal etkinin gerçek rolünü gözler önüne sermektedir (Laranjo vd., 2015). Yapılan çalışmalar incelendiğinde sosyal medya etkileycilerinin farklı alanlarda davranış değişikliği oluşturma potansiyeli olduğu görülmüştür. Örneğin, cilt kanseri riskini azaltmak için teknoloji müdahalelerinin kullanılmasına ilişkin erken çalışmalar, davranış değişikliğini teşvik etmek adına bazı umut verici sonuçlar elde etmiştir. 11-14 yaş arası ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma, 36 adet cilt kanseri önleme metni aldıktan sonra öğrencilerin güneşten korunmada değişikliğe gittiğini bildirmiştir. 12 hafta boyunca 21 adet güneşten korunma mesajı alan 18-42 yaş arası yetişkinler üzerinde yapılan bir araştırma, güneşten korunmada kontrol grubuna göre daha fazla gelişme gösterildiğini bulmuştur (Falzone vd., 2017).

Bir diğer çalışmada ise, Chan, Lopez ve Sarkar (2015), Twitter'da ilgili mesajların analizinde, opioid kullanma deneyimleriyle ilgili bireysel tartışmaların yaygın olduğunu tespit etmişlerdir. Yaptıkları çalışmada uyuşturucu bağımlılığına ilişkin Twitter mesajlarının yüzdeleri incelendiğinde bazı kullanıcılar arasında opioidlerin daha iyi uyku ile ilişkilendirmeye yönelik genel bir olumlu tutum yarattıkları ortaya çıkmıştır. Başka bir araştırma ise opioidleri ağrı yönetimi, deneyler vb. kullanımla ilişkilendirmiştir (Jain vd., 2020). Ayrıca son birkaç yıldır, sosyal medya ile ilgili içeriğin ruh sağlığını etkilediği bilinmektedir. Kullanıcılar zararlı içerikleri okudukları zaman negatif duygular hissetmekte, kendilerini başkaları ile karşılaştırmakta ve bunun sonucunda kıskançlıkla bağlantılı depresyon gelişebilmektedir (Jattamart & Leelasantitham, 2020).

Kullanım yaygınlığının yüksek olması nedeni ile çocukluk çağı obezitesinin önlenmesi için sosyal medyadan yararlanma da gün geçtikçe yaygınlaşmaya başlamıştır. Anneler, ebeveynlik ve çocuk sağlığı gibi alanlarda sosyal medya ile yüksek düzeyde etkileşim içindedir ve bu platformlar gıda ile ilgili içerikler barındırmaktadır. Twitter ve Pinterest ile doğal oluşan bu bağlar hakkında yapılan araştırmalar ve çevrimiçi bir egzersiz topluluğu üzerindeki deneysel bir araştırma, bireylerin, davranışını değiştirmekten ziyade korumaya hizmet edebilecek ilişkiler kurduklarını öne sürmektedir. Annelerin emzirme niyeti ve süresi üzerine yapılan araştırmalar, sosyal desteğin uzun vadeli emzirme niyetinin ortaya çıkışında önemli bir etken olduğunu bulmuştur (Doub vd., 2016).

Çocukluk dönemindeki kötü beslenme alışkanlıkları, gençleri obezite ve daha sonraki yaşamlarında kardiyovasküler hastalık ve tip 2 diyabet dâhil olmak üzere birçok hastalık konusunda yüksek risk altına sokmaktadır. Yiyecek ve içecek şirketlerinin gençlere yönelik pazarlamaya yılda 1,8 milyar dolar harcadığı, yapılan laboratuvar çalışmalarıyla ilgili olarak, gıda reklamlarına maruz kalan çocukların gıda dışı reklamlara maruz kalan çocuklara göre daha fazla kalori tükettiği ortaya çıkmıştır (Alruwaily vd., 2020).

Buna ek olarak, 2-8 yaş arası çocuklar günde yaklaşık bir saatini mobil cihazları kullanarak geçirmekte ve bu çocukların %75'i cihazlarını YouTube gibi sosyal medya platformlarında video izlemek için kullanmaktadır (Alruwaily vd., 2020). Çocuklar, YouTube'da bir "takipçi" topluluğunun parçası olmaktan keyif aldıklarını ve sosyal medya etkileycilerini hem rol model hem de destek ve tavsiye sağlayan arkadaşlar olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Yapılan bir çalışmada etkileycilerin nerede ve ne yedikleriyle ilgili ayrıntılar, mevcut çalışmada analiz edilen YouTube videolarında düzenli olarak yer almıştır (Coates vd., 2019).

Etkileycilerin videolarında her zaman belirgin olmasa da ABD'deki yetişkinler tarafından günde yaklaşık 200 kalori daha fazla tüketildiği düşünüldüğünde, etkileycilerin video içeriklerinde paket servis yaşam tarzını kullanması olumsuz bulunmuştur. Önceki araştırmalar, çocukların etkilenmesinin daha olası olduğunu bulmuştur (Coates vd., 2019). Bu tür ürün tercihlerinde, çocukların belirli ürünler ya da markalar için anne babalarına yalvardıkları düşünüldüğünde, bu durum her yıl 190 milyar dolarlık satışla sonuçlanmaktadır (Alruwaily vd., 2020). Başka bir araştırma incelendiğinde ise e-sigara içerikli daha fazla sosyal medya gönderisine maruz kalma, ergenler arasında e-sigara kullanma niyetinin artmasına ve ergenlerin e-sigaraya karşı daha olumlu tutum sergilemelerine neden olduğu tespit edilmiştir. Bulgular, sosyal medyadaki e-sigara içeriğinin ergenler üzerinde olumsuz etkileri olabileceğine dair endişeleri doğrulamaktadır. Bu nedenle etkileyciler tarafından yayınlanan içerikler de dahil olmak üzere, gençlerin kullandığı sosyal medya kanallarında sponsorlu e-sigara içeriğinin yasaklanması için bazı önlemler alınmalıdır (Vogel vd., 2020).

Sosyal medyanın olumlu tutum geliştirmekte başarısı ve etki gücünün düşük olduğuna dair çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, yapılan bir çalışmada, çocukların vlog izleme sıklıkları ile sağlıksız içecek tüketimleri arasında gözlemlenen boylamsal ilişkinin etki boyutunun küçük olduğu tespit edilmiştir (Smit vd, 2020). Bir diğer araştırma, kozmetik ürünler üzerine yoğunlaşmıştır. Bitkisel kozmetik kullanmanın kolay olduğu ve yan etkilerinin olmadığı konusunda farkındalığı artırmanın yenilikçi bir yolu, sosyal medyayı sağlık kampanyaları için bir araç olarak kullanmaktır; etkileycileri sağlık merkezlerine, ilaç şirketlerine veya kar amacı gütmeyen kuruluşlara davet ederek adımlar

atılmaktadır. Bu stratejiler, insanları bitkisel kozmetik ürünlerini seçmeye yönlendirmeyi umarak ürün güvenliği ve kullanım kolaylığı bilincini artırmayı amaçlamaktadır (Al-Samydai vd., 2020). Fiziksel aktivite ve diyet üzerine yapılan bir çalışmada ise kanıtlar, katılımcıların aktif düzeyde sosyal medya kullanıcıları olduğunu ve sosyal medyayı sağlıkları ve refahları adına fayda sağlamak için kullanabildiklerini göstermektedir (Goodyear vd, 2021).

Sosyal medya etkileyicileri, potansiyel olarak geleneksel iletişim kanallarından çok daha geniş bir kitleye ulaşma potansiyeline sahiptir. İnsanların Covid-19 pandemisi sebebiyle sosyal yaşamdan izole olmasının ardından sosyal medya daha güçlü ve etkin bir mecraya dönüşmüştür ve özellikle aşı konusunda etkileyiciler önemli bir konuma yükselmiştir. Sosyal medyada aktif olarak aşı karşıtı içerik paylaşan etkileyiciler bulunmaktadır ve aşı yaptırmayan etkileyicilerin takipçileri arasındaki algıları, inançları ve motivasyonlarını anlamak önemlidir. Çünkü halk sağlığı ve tıp topluluklarının bu kitleyi izleme ve anlama konusunda daha proaktif olması, etkileyici-takipçi arasındaki etkileşimi şekillendirmemize yardımcı olacaktır. Ek olarak, sosyal medyada yaygın ve etkili olan aşı karşıtı mesajları dengelemek için etkileyicilerle ortaklıklar yapılmalıdır (Leader vd., 2020).

5. Sonuç

Bu çalışmada öncelikle sosyal medya etkileyicileri ve sağlık davranışı kavramları üzerinde durulmuş, ardından sosyal medya etkileyicilerinin sağlık davranışını etkileyip etkilemedikleri literatür çalışmaları ışığında incelenmiştir. Sosyal medya kullanımı önemli bir halk sağlığı sorunudur. Sosyal medya, yeni teşhis araçlarının ve terapötik müdahalelerin geliştirilmesi için umut verici bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda halk sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek bir sosyal değişimin katalizörü olarak da anılmaktadır. Sosyal medyaya üretici ve tüketicilerden gelen yoğun ilgi, yeni sosyal bağlantı biçimlerinin oluşmasına neden olmuş ve sağlığın sosyal boyutları ile ilgilenen araştırmacılar için değerli fırsatlar yaratmıştır. Bu çalışma sonucuna göre, sosyal medya etkileyicilerinin sağlık davranışını değiştirmede etkili olduğu; etkileyicilerin özellikle gençler üzerindeki gücünün tespit edilmesinin gelecek kuşakların yaşam kalitesini belirlemede ve halk sağlığının geliştirilmesinde önemli bir payının olduğu sonucuna varılabilir.

Bununla birlikte, alanda henüz yeterli sayıda çalışma olmayışı, çalışmamızı sınırlandırmıştır. Bu noktada, sosyal medya etkileyicilerinin sağlık davranış değişikliği oluşturmadaki etkisine dair araştırmaların artırılması önerilmektedir. Ayrıca annelerin sosyal medyayı aktif olarak kullanması ve etkileyicilerin çocuk beslenmesi üzerindeki etkisi, sigara ve alkol kullanımını özendirici içeriklerin kısıtlanması, cilt sağlığını etkileyen kozmetik ürünlerin denetlenmesi, fiziksel aktivitenin artırılması gibi konular

üzerine bilimsel çalışmalar yapılması hem halk sağlığı politikalarını hem de önümüzdeki yıllarda biyoetik tartışmalarını şekillendirecektir. Sosyal medya etkileyciliğinin gün geçtikçe artmasının sosyal ve yasal sonuçları olacaktır ve bu sonuçların sistematik bir yolla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Alruwaily, A., Mangold, C., Greene, T., Arshonsky, J., Cassidy, O., Pomeranz, J.L. & Bragg, M. (2020), “Child Social Media Influencers and Unhealthy Food Product Placement”, *Pediatrics*. 146 (5), e20194057.

Al-Samydai, M.J., Qrimea, I.A., Yousif, R.O., Al-Samydai, A. & Aldin, M.K. (2020), “The Impact of Social Media on Consumers' Health Behavior Towards Choosing Herbal Cosmetics”, *Journal of Critical Reviews*, 7 (9), 1171-1176. doi:10.31838/jcr.07.09.214.

Chae, J. (2018), “Explaining Females’envy Toward Social Media Influencers”, *Media Psychology*, 21(2), 246-262, DOI: 10.1080/15213269.2017.132831

Coates, A.E., Hardman, C.A., Halford, J.C.G., Christiansen, P. & Boyland, E.J. (2019), “Food and Beverage Cues Featured in Youtube Videos of Social Media Influencers Popular with Children: An Exploratory Study”, *Front. Psychol.* 10, 2142. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02142.

Corepal, R., Tully. M.A., Kee, F., Miller, S.J. & Hunter, R.F. (2018), “Behavioural Incentive Interventions for Health Behaviour Change in Young People (5-18 Years Old): A Systematic Review and Meta-Analysis”, *Prev Med.*, (110), 55-66. doi: 10.1016/j.ypmed.2018.02.004. Epub 2018 Feb 9. PMID: 29432789.

Coulson, N.S., Ferguson, M.A., Henshaw, H. & Heffernan, F. (2016), “Applying Theories of Health Behaviour and Change to Hearing Health Research: Time for A New Approach”, *International Journal of Audiology*, 55:sup3, S99-S104, DOI: 10.3109/14992027.2016.1161851.

Davidson, K.W. & Scholz, U. (2020), “Understanding and Predicting Health Behaviour Change: A Contemporary View Through The Lenses of Meta-Reviews”, *Health Psychology Review*, 14(1), 1-5. DOI:10.1080/17437199.2020.1719368.

Davies, C. & Hobbs, M. (2020), “Irresistible Possibilities: Examining The Uses and Consequences of Social Media Influencers for Contemporary Public Relations”, *Public Relations Review*, 46 (5), 101983, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2020.101983>.

Deborah, A., Michela, A. & Anna, C. (2019), “How to Quantify Social Media Influencers: An Empirical Application at The Teatro Alla Scala”, *Heliyon*, 5 (5), 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01677>.

Dhanesh, G. & Duthler, G. (2019), “Relationship Management Through Social Media Influencers: Effects of Followers’ Awareness of Paid Endorsement”, *Public Relations Review*. 45, 1-13.

Doub, A.E., Small, M. & Birch, L.L. (2016), “A Call for Research Exploring Social Media Influences on Mothers' Child Feeding Practices and Childhood Obesity Risk”, *Appetite*, 99, 298-305.

Enke, N. & Borchers, N.S. (2019), “Social Media Influencers in Strategic Communication: A Conceptual Framework For Strategic Social Media Influencer Communication”, *International Journal of Strategic Communication*, 13:4, 261-277, DOI: 10.1080/1553118X.2019.1620234.

Falzone, A. E., Brindis, C. D., Chren, M. M., Junn, A., Pagoto, S., Wehner, M. & Linos, E. (2017), “Teens, Tweets, and Tanning Beds: Rethinking The Use of Social Media For Skin Cancer Prevention”, *American journal of preventive medicine*, 53 (3S1), S86–S94. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2017.04.027>.

Fitzgerald, M. & McClelland, T. (2017), “What Makes A Mobile App Successful in Supporting Health Behaviour Change?”, *Health Education Journal*, 76(3), 373–381. <https://doi.org/10.1177/0017896916681179>.

Gillison, F.B., Rouse, P., Standage, M., Sebire, S.J., Ryan, R.M. (2019), “A Meta-Analysis of Techniques to Promote Motivation For Health Behaviour Change From A Self-Determination Theory Perspective”, *Health Psychology Review*, 13(1), 110-130, DOI: 10.1080/17437199.2018.1534071.

Goodyear, V.A., Boardley, I. & Chiou, SY. (2021), “Social Media Use Informing Behaviours Related to Physical Activity, Diet and Quality of Life During COVID-19: A Mixed Methods Study”, *BMC Public Health*, 21, 1333. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11398-0>.

Harrigan, P., Daly, T.M., Coussement, K., Lee, J.A., Soutar, G.N. & Evers, U. (2021), “Identifying Influencers on Social Media”, *International Journal of Information Management*, 56, 102246, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102246>.

Hudders, L., Jans, S.D. & Veirman, M.D. (2021), “The Commercialization of Social Media Stars: A Literature Review and Conceptual Framework on The Strategic Use of Social Media Influencers”, *International Journal of Advertising*, 40(3), 327-375. DOI: 10.1080/02650487.2020.1836925.

Jain, P., Zaher, Z. & Mazid, I. (2020), "Opioids on Twitter: A Content Analysis of Conversations Regarding Prescription Drugs on Social Media and Implications For Message Design", *Journal of Health Communication*, 25(1), 74-81. DOI: 10.1080/10810730.2019.1707911.

Jattamart, A. & Leelasantitham, A. (2020), "Perspectives to Social Media Usage of Depressed Patients and Caregivers Affecting to Change The Health Behavior of Patients in Terms of Information and Perceived Privacy Risks", *Heliyon*, 6 (6), e04244. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04244>.

Kay, S., Mulcahy, R. & Parkinson, J. (2020), "When Less is More: The Impact of Macro and Micro Social Media Influencers' disclosure", *Journal of Marketing Management*, 36(3-4), 248-278, DOI:10.1080/0267257X.2020.1718740.

Khamis, S., Ang, L. & Welling, R. (2017), "Self-Branding, 'Micro-Celebrity' and The Rise of Social Media Influencers", *Celebrity Studies*, 8(2), 191-208, DOI:10.1080/19392397.2016.1218292.

Ki, C.C. & Kim, Y.K. (2019), "The Mechanism by Which Social Media Influencers Persuade Consumers: The Role of Consumers' desire to Mimic", *Psychology&Marketing*, 36 (10), 905-922.

Kim, E.A., Duffy, M. & Thorson, E. (2021), "Under The Influence: Social Media Influencers' Impact on Response to Corporate Reputation Advertising", *Journal of Advertising*, 50:2, 119-138, DOI: 10.1080/00913367.2020.1868026.

Laranjo, L., Arguel, A., Neves, A.L., Gallagher, A.M., Kaplan, R., Mortimer, N., Mendes, G.A., Lau, A.Y.S. (2015), "The Influence of Social Networking Sites on Health Behavior Change: A Systematic Review and Meta-Analysis", *Journal of the American Medical Informatics Association*, 22 (1), 243–256, <https://doi.org/10.1136/amiajnl-2014-002841>.

Leader AE, Burke-Garcia A, Massey PM & Roark JB. (2021), "Understanding The Messages and Motivation of Vaccine Hesitant or Refusing Social Media Influencers", *Vaccine*, 39(2), 350-356. doi: 10.1016/j.vaccine.2020.11.058. Epub 2020 Dec 3. PMID: 33280856; PMCID: PMC8152170.

Lee, J.A. & Eastin, M.S. (2021), "Perceived Authenticity of Social Media Influencers: Scale Development and Validation", *Journal of Research in Interactive Marketing*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JRIM-12-2020-0253>.

Lim, X.J., Radzol, A.R., Cheah, J. & Wong, M.W. (2017), “The Impact of Social Media Influencers on Purchase Intention and The Mediation Effect of Customer Attitude”, *Asian Journal of Business Research*, 7 (2), 19-36. DOI: 10.14707/ajbr.170035.

Luoma-aho, V., Pirttimäki, T., Maity, D., Munnukka, J. & Reinikainen, H. (2019), “Primed Authenticity: How Priming Impacts Authenticity Perception of Social Media Influencers”, *International Journal of Strategic Communication*, 13(4), 352-365, DOI: 10.1080/1553118X.2019.1617716.

Magno, F. & Cassia, F. (2018), “The Impact of Social Media Influencers in Tourism”, *Anatolia*, 29(2), 288-290. DOI: 10.1080/13032917.2018.1476981.

McKay, F.H., Cheng, C., Wright, A., Shill, J., Stephens, H. & Uccellini, M. (2018), “Evaluating Mobile Phone Applications for Health Behaviour Change: A Systematic Review”, *Journal of telemedicine and telecare*, 24 (1), 22–30. <https://doi.org/10.1177/1357633X16673538>.

Naughton, F., Ward, E. & Khondoker, M., (2021), “Health Behaviour Change During The UK COVID-19 Lockdown: Findings From The First Wave of The C-19 Health Behaviour and Well-Being Daily Tracker Study”, *British Journal of Health Psychology*, https://ueaeprints.uea.ac.uk/id/eprint/77973/7/Naughton_et_al_2021_C_19_impact_of_lockdown.pdf.

Pang, A., Tan, E.Y., Lim, R.S., Kwan, T.Y & Lakhanpal, P.B. (2016), “Building Effective Relations with Social Media Influencers in Singapore”, *Media Asia*, 43(1), 56-68. DOI:10.1080/01296612.2016.1177962.

Shen, C.-w., Kuo, C.-J. & Minh Ly, P. (2017), “Analysis of Social Media Influencers and Trends on Online and Mobile Learning”, *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 18(1), 208–224. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v18i1.2640>.

Smit, C.R., Buijs, L., van Woudenberg, T.J., Bevelander, K.E. & Buijzen, M. (2020), “The Impact of Social Media Influencers on Children’s Dietary Behaviors”, *front. Psychol.*, 10, 2975. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02975.

Sng, K., Au, T.Y. & Pang, A. (2019), “Social Media Influencers as A Crisis Risk in Strategic Communication: Impact of Indiscretions on Professional Endorsements”, *International Journal of Strategic Communication*, 13(4), 301-320. DOI: 10.1080/1553118X.2019.1618305.

Taillon, B.J., Mueller, S.M., Kowalczyk, C.M. & Jones, D.N. (2020), “Understanding The Relationships Between Social Media Influencers and Their

Followers: The Moderating Role of Closeness”, *Journal of Product & Brand Management*, 29 (6), 767-782. <https://doi.org/10.1108/JPBM-03-2019-2292>.

Toomey, E., Hardeman, W., Hankonen, N., Byrne, M., McSharry, J., MatvienkoSikar, K. & Lorencatto, F. (2020), “Focusing on Fidelity: Narrative Review and Recommendations For Improving Intervention Fidelity within Trials of Health Behaviour Change Interventions”, *Health Psychology and Behavioral Medicine*, 8(1), 132-151. DOI: 10.1080/21642850.2020.1738935.

Vogel, E.A., Ramo, D.E., Rubinstein, M.L., Delucchi, K.L., Darrow, S.M., Costello, C. & Prochaska, J.J.(2021), “Effects of Social Media on Adolescents' Willingness and Intention to Use E-Cigarettes: An Experimental Investigation”, *Nicotine Tob Res*, 23(4), 694-701. doi: 10.1093/ntr/ntaa003. PMID: 31912147; PMCID: PMC7976937.

Wellman, M.L., Stoldt, R., Tully, M. & Ekdale, B. (2020), “Ethics of Authenticity: Social Media Influencers and The Production of Sponsored Content”, *Journal of Media Ethics*, 35(2), 68-82. DOI: [10.1080/23736992.2020.1736078](https://doi.org/10.1080/23736992.2020.1736078).